

DELIBERATIONES

A Gál Ferenc Főiskola Tudományos folyóirata

IX. évfolyam összevont szám 2016/1–2.

DELIBERATIONES

A Gál Ferenc Főiskola Tudományos folyóirata
IX. évfolyam összevont szám 2016/1–2.

Főszerkesztő
KOZMA GÁBOR

Szerkesztő Bizottság
HORVÁTH GÁBOR, JOLANTA KARBOWNICZEK, ANTON KONEČNY,
KOVÁCS JÓZSEF, SERFŐZŐ LEVENTE, ZAKAR PÉTER

A tanulmányokat lektorálták
ANTAL ZSOLT, ESIÖBU ANAYO AUGUSTUS, GAZSÓ TIBOR,
GRUBER LÁSZLÓ, KATONA KRISZTINA, KOCSI GYÖRGY,
KOVÁCS JÓZSEF, LISZKAI TAMÁS, TAKÁTS ISTVÁN, ZAKAR PÉTER

Tördelő
Veres Ildikó

Lapterv
Kiss Bea, Varga Péter

Címlap
P. Marko Ivan Rupnik SJ: Az Irgalmasság évének logója mozaikból;
a római Caritas Székház Szeretet Kapujának részlete.
Via Marsalla 109. 00185, Róma, Olaszország
A kép a Centro Aletti intézet engedélyével került a címlapra.

Kiadó: GERHARDUS KIADÓ, 2017
Felelős kiadó: Dr. Kozma Gábor, rektor
A szerkesztőség címe: 6720 Szeged, Dóm tér 6.

Nyomdai munkák: A-Színvonal 2000 Kft. 6722 Szeged, Honvéd tér 5/B
Felelős vezető: Arday Zsolt

ISSN 1789-8919

TARTALOM

BENYIK GYÖRGY SZEVEDI BIBLIKUSOK	5
BIRHER NÁNDOR A FORRÁSOK HATÉKONY ELÉRÉSE A MUNKAERŐPIACON AZ IGAZSÁGOSSÁG, A BIZALOM, ÉS A NYILVÁNOSSÁG ELVEINEK ALKALMAZÁSÁVAL	25
GRUBER LÁSZLÓ AMORIS LAETITIA PARADIGMAVÁLTÁS AZ ÚJRAHÁZASODOTT ELVÁLTAK SZENTSÉGI PASZTORÁCIÓJÁBAN?	39
HÁMORI ANTAL VÉLEMÉNY AZ AZONOS NEMŰEK „HÁZASSÁGÁRÓL”, A BEJEGYZETT ÉLETTÁRSI KAPCSOLAT SZABÁLYOZÁSÁRÓL AZ ALAPTÖRVÉNY NEGYEDIK MÓDOSÍTÁSA KAPCSÁN I. RÉSZ	55
HORVÁTH GÁBOR TEOLÓGIA ÉS LELKI ÉLET KÖZÖTTI ELVÁLASZTHATATLAN KAPCSOLAT: AZ ABGÁR-KÉP	89
KUMINETZ GÉZA ERWÄGUNGEN ÜBER DIE PORNOGRAPHIE KATHOLISCH BETRACHTET	101
KUMINETZ GÉZA DIE DÄMONENAUSTREIBUNG (EXORZISMUS) UND IHRE LITURGIE	115
LIPCSEI IMRE A BÉKÉS VÁRMEGYEI ISKOLÁN KÍVÜLI NÉPMŰVELÉS A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN	137
NEGYELA ZOLTÁN SZENT IDŐK JELENTŐSÉGE A KÁNONI JOGBAN	147

SZILÁGYI TAMÁS A VALLÁS ÉS AZ ÚJ MÉDIA	162
THORDAY ATTILA A MISZTÉRIUMJÁTÉKOK AZ EVANGELIZÁCIÓ SZOLGÁLATÁBAN	174
ZOMBORI ISTVÁN SZERZETESK A GULÁGON	189

SZEGEDI BIBLIKUSOK

BEVEZETÉS

Az egyház történetírásában Magyarországon dominál az intézménytörténet. Sokkal kevesebben írnak teológiatörténetet vagy egyházi kultúrtörténetet. Az alábbi tanulmány a két szemlélet ötvözetéből jött létre annak illusztrálására, hogy egyrészt a teológiai főiskola, mint oktatási intézmény működését az alapító által teremtett jogszabályi összefüggések befolyásolják, noha nem teljesen határozzák meg, másrészt igen sokat jelent a benne működő oktatói tevékenységet végzők felkészültsége és világlátása, harmadrészt az egyházpolitikai és országos politikai események. Az utóbbiakra csak részben tértem ki, s csak ott, ahol lényeges szerepet játszott.

A katolikus teológiai oktatás a hierarchia felsőbb vezetésében tevékenykedő püspökök, illetve kongregációk elvárásaitól függ. A benne oktatók elsődleges feladata, hogy növendékeiket felkészítsék egy pap előtt álló feladatok ellátására, illetve, mivel felsőoktatási intézményről van szó, a tanárok képesek legyenek a teológiát az egyetem vagy más felsőoktatási intézmény szintjére emelni, és az oktatás mellett kutatói munkát is végezni, illetve arra felkészíteni diplomázott hallgatóikat.

A magyarországi teológia oktatásának politikai és kulturális feltételei a 19–20. században az egyházi és világpolitikai okok miatt drasztikusan megváltoztak, s ezeket a változásokat jól illusztrálja a Szegedi Papi Szeminárium, később a Szegedi Hittudományi Főiskola, végül a mai Gál Ferenc Főiskola intézményi, illetve teológia-tudomány-története. Az adatok hiányosságai miatt jelen tanulmányomban jobbra csak a bibliaoktatás szegedi történetére koncentrálok.

RÖVID INTÉZMÉNYTÖRTÉNET

A szegedi teológiai oktatásnak igen nehéz sorsú a története, amely részben összefügg az egyházmegye hányattott történetével, így hagyományos értelemben vett hittudományi főiskoláról csak 1930-tól beszélhetünk Szegeden.

Az előzmények dióhéjban: 1030-tól a marosvári, majd a csanádi püspökség irányítása alatt működött ennek a vidéknek a római katolikus egyházmegyéje, amelynek székhelye Trianon után, 1923-ban Szegedre került. Az előtörténethez tartozik, hogy Remetei Kőszeghy László (1800–1828) püspök¹ korábbi jezsuita szerzetes

¹ Remetei Kőszeghy László (1745–1828) Budán végezte a bölcséletet, 1765-ben Trencsénben a Jézus-társaságába lépett. 1773-ban, a rend feloszlata után Pécsen tanított szónoklattan és költészetet. Grazban, 1776-ban szentelték pappá; tovább tanított Pécsen, majd 1778-ban a csanádi egyházmegyébe lépett át. 1800-ban csanádi püspök lett. Több latin nyelvű prédikációja megjelent.

Temesvárott alapított szemináriumot 1806-ban. Addig az egyházmegye kispapjai Nagyszombaton, Nyitrán, Egerben tanultak, 1784-től Zágrábban, utána (1786-tól) Budán. A temesvári papi szeminárium első rektora a püspök testvére, Kőszeghy József lett, akit – noha eredetileg egri egyházmegyes pap volt – bátyja hazahívott a saját egyházmegyéjébe.

Kőszeghy 1801-től 1805-ig volt szeged-palánki (Belváros) plébános, majd temesvári órkanonok és szemináriumi rektor, 1812-ben halt meg.² A csanádi egyházmegyének feltételezhetően ötszáz papja lehetett, tehát ezek utánpótlásának képzésére szakosodott a szeminárium. A Szegedre került papi szeminárium és Hittudományi Főiskola először a jezsuiták rendházában működött, köszönhetően Kőszeghy püspök jezsuita kapcsolatainak és előképzettségének. Ez az épület 1912-ben a városrendezés „áldozata” lett, ekkor építtette Glattfelder Gyula püspök az új szemináriumot, amely ma is áll a Dóm téren 5. szám alatt, s jelenleg Szent Gellért Papi Szeminárium néven működik; a Dóm tér 6. szám alatt pedig jelenleg a Gál Ferenc Főiskola található ezen intézmény két utódaként. Korábban a papi szeminárium egyszerre volt oktatási és nevelési intézmény, ahol teológiát oktattak 1930-tól 1948-ig.³ Glattfelder Gyula püspök⁴ – áttelepülve Magyarországra – 47 plébániát és 32 filiát felölelő egyházmegyét kormányzott, ezek utánpótlására 25-30 kispapra volt szüksége a csanádi egyházmegyének. Először 1923-ban ún. kishozmáriumot nyitott Újszegeden, ez az érettségivel rendelkező, de a latin nyelv megfelelő ismeretével nem bíró jelentkezők számára létrehozott felkészítő intézmény volt. Ezeknek a hallgatóit hívták „*prepáknak*” a „*cursus preparatoris*” rövidítéseként. Ebben az időben ugyanis Magyarországon, a katolikus teológiákon mindenütt a latin volt az oktatás és a vizsgáztatás nyelve. 1930. augusztus 28-án kelt az a római dekrétum, amelynek értelmében Szegeden egyházmegyeközi szeminárium nyílt a csanádi, nagyváradai és szatmári kispapok részére a jezsuiták vezetése alatt. Talán az egyházmegyeközi szemináriumra azért volt szükség, hogy megfelelő számú, 50-60 kispap tanuljon a Dóm téri intézményben. Az igényelt oktatási intézmény professzori karának biztosítására ekkor költözött Szegedre a jezsuita rend filozófiai kurzusa, amely 1951-ig működött.

² Egy munkájáról tudunk: Kőszeghy József: *Sermo grati animi significationem capituli Csanadiensis exhibens ... qua Ordo Sancti Gerardi Primi Csanadiensis ... seu.* Temesvarini, 1811.

³ A Szegedi Hittudományi Főiskola és Papnevelő Intézet közös vezetői, akiket vagy rektoroknak, vagy régenseknek neveztek: P. Müller Lajos SJ 1930–1940, P. Müller Lajos SJ 1930–1944, P. Borbély István SJ 1940–1943, P. Fáy Antal SJ 1945–1947, P. Németh Béla SJ 1943–1947, P. Lányi Ede SJ 1947–1950, P. Fáy Antal SJ 1947–1949, P. Petrich Antal SJ 1950–1951, P. Lányi Ede SJ 1949–1950, P. Pertruch Antal SJ 1950–1951

⁴ Móri Glattfelder Gyula Sándor (1874–1943) csanádi püspök 1911-től, kinevezett kalocsai érsek 1942-től haláláig. Főbb munkái: *A plébánosok jogai és kötelességei a plébániai javadalom és jövedelem körül* (1897); *XIII. Leó és a pápaság világtörténelmi hivatása* (1900); *A korszellem és a katolicizmus* (1901); *A gazdasági világválság lelki okai* (1931).

A történelem furcsa fintora, hogy amikor Magyarországon is megkezdődött a szemináriumok feloszlása, mindössze öt maradt meg,⁵ s az egyházmegyeközi intézmény új értelmet nyert. Szegedre költözött a Kalocsai Érseki Szeminárium, majd 1952-ben a veszprémi, 1953-ban a váci és a székesfehérvári kispapok is itt tanultak. Ekkor az intézmény hallgatóinak száma a szóbeli hagyomány szerint 80 is lehetett, s később, a '60-as években 40-50 körül stabilizálódott. 1952-től kezdődően az intézet fokozatosan a csanádi püspök és a papok irányítása alá került.⁶ A háború után és az ellenséges kommunista kultúrpolitika kivédésére kényszerintézkedésként fogadták el a szemináriumok összevonását.

A „gulyáskommunizmus” korában, teljesen más politikai és egyházpolitikai légkörben, az 1970-es évek elején az országban először Szegeden indult meg a világiak teológiai képzése,⁷ mely a II. vatikáni zsinat rendelkezései nélkül elképzelhetetlen lett volna, illetve, melyet már az akkor jelentkező paphiány is sürgetett. Ezt a szokatlan lépést Udvardy József püspök⁸ támogatásával Turay Alfréd⁹ tette meg, mely egyaránt kényelmetlen volt a klerikális egyháznak és a papokon keresztül irányító kommunista államhatalomnak. Azonban egyre több civil szeretett volna többet tudni hitéről, a csaknem fél évszázados oktatási hiány miatt. A civil képzés megindítása előtt 25-30 hallgatója volt a papi szemináriumnak és kb. hat tanára. A civil képzés bevezetésével ez a szám a nem papi hallgatók miatt 120-500 főre emelkedett, a tanárok száma pedig húsz fölé.

Hivatalosan 1978-ban hirdette meg a levelező tagozatos képzést Budapesten, a Hittudományi Akadémia keretében Lékai László bíboros Nyíri Tamás¹⁰ vezetésével.

⁵ Budapest Központi Szeminárium, Esztergomi Papnevelő Intézet, Egri Papnevelde, Győri Papnevelde, Szegedi Papi Szeminárium.

⁶ A Szegedi Hittudományi Főiskola és Papnevelő Intézet közös rektorai: dr. Szőrényi Andor 1951, dr. Bárd János püspök 1951–1953, Merksz Elemér 1953–1954, dr. Várkonyi Imre 1954–1959, dr. Szilas József 1959–1977, dr. Dankó László 1977–1979, dr. Kemény Lajos 1979–1985, dr. Turay Alfréd 1985–2000. A külvált papnevelő intézet rektorai, a Szent Gellért Szemináriumban: dr. Kiss Imre 2000–2001, dr. Balogh József 2001–2005, Réthy István 2005–2006, dr. Thorday Attila 2006–2007, dr. Kovács József 2007–

⁷ A szegedi levelező képzés a már korábban létező kántorképzés fedőneve alatt, mint B tagozat működött 1970 és 1978 között. Évente kb. 20-40, később 70 újabb hallgató felvételével mintegy 350 civil hallgató részesült teológiai oktatásban Szegeden.

⁸ Udvardy József (1911–2000) csanádi püspök 1969-től 1987-ig a nem kollaboráló püspökök közé tartozott. 1975-ben megyéspüspök, 1969 és 1979 között a MKP Konferencia országos katechetikai bizottságának elnöke volt. 1987-ben nyugalomba vonult, utóda Gyulay Endre lett a csanádi püspökség élén.

⁹ Turay Alfréd (Budapest, 1944–) katolikus pap, pápai prelátus, teológus, filozófus, tanár. 1973-tól tanított a Gál Ferenc Hittudományi Főiskolán (2009 előtt Szegedi Hittudományi Főiskola volt a neve), 1985-től rektor, de továbbra is váci egyházmegyes pap. 1993 óta pápai prelátus. A váci Apor Vilmos Katolikus Főiskolán filozófiatörténetet tanít.

¹⁰ Nyíri Tamás (1920–1994) római katolikus pap, Széchenyi-díjas (1990) teológus, filozófus. 1990 és 1992 között a Pécsi Tudományegyetemen a keresztény filozófia tanszékvezetője. A Nem Hívók Titkársága konzultora (zsinati vizsgáló), a *Concilium* című egyházi periodika szerkesztőbizottságának tagja, a *Vigilia* című folyóirat szerkesztője, a Magyar Filozófiai Társaság elnökségi tagja.

1983-ban Szegeden is lehetővé vált, először levelező tagozaton, majd a rendszer-váltás után nappali tagozaton is világi hallgatók (leendő hittanárok és hitoktatók) képzése. A '80-as években az erdélyi és a magyarországi ferences rendi teológus-hallgatókat is Szegedre küldték tanulni előljáróik, akik az alsóvárosi kolostorban laktak, és a Dóm tér 6. szám alatt tanultak. Becslésünk szerint ebben a korszakban mintegy 50 ferences tanult teológiát Szegeden, emellett 20-30 egyházmegyes kispap, vagyis összesen 70-80 fiatal egyházi személyt oktattak az intézményben, és ehhez járult 400-500 – jórészt levelezős – civil hallgató.

1991-ben a római Nevelési Kongregáció átvilágította az intézetet, 1991-től pedig az Szegedi Universitas társult tagja lett a Szegedi Hittudományi Főiskola. 1995-ben a SZHF egyetemi teológia szakja a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Teológiai Karához affiliálódott. Az affiliációt a római Congregatio de Institutione Catholica is megerősítette. Ezáltal főiskolai intézményként jogosulttá vált egyetemi teológiai és egyetemi hittanári diploma kiadására.

A főiskola 2008-ban már Kiss-Rigó László püspöksége alatt vette fel Gál Ferenc¹¹ egykori dogmatikaprofesszor nevét, aki mellesleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem első rektora volt, és akinek kivételes személyisége máig hat az oktatásra, a papképzésre, illetve a magyar katolikus egyházra. A Gál Ferenc Főiskola Kozma Gábor rektorsága alatt jelentős átalakításon és bővítésen ment keresztül, így megőrizte a kb. 400-500 fős hallgatói létszámot, de ezen belül a teológiát tanuló hallgatók száma jelentősen csökkent.

Több szakirányú képzés indult a teológia mellett, és több kutatócsoport alakult, többek között a Gerhardus Kiadó, amelynek tematikus kiadványai, tudományos folyóiratai, konferenciái, fejlődő nemzetközi kapcsolatai, emellett a Klebelsberg Teremben otthonra talált kulturális rendezvényei az intézmény és az egyházmegye társadalmi küldetését szolgálják.

A KATOLIKUS TEOLÓGIAI OKTATÁS ANYAGA

Az előző intézménytörténet beszédesen mutatja a teológiaoktatás hanyattatott sorsát, amely nem csak a szegedi intézményre jellemző. A katolikus egyház a 16. század közepére korábbi intézményeinek nagy részét elvesztette, s az óriási paphiány következtében a még katolikus hiten maradt, kisebbségbe került lakosság szolgálatát sem tudta ellátni. E benuhátról a magyar katolicizmus csak a 17. század elején tért magához, amikor a tridenti zsinat határozatai nyomán, Magyarországon is megindult a rekatolizáció, kezdetben még békés eszközökkel. A katolikus egyház is döntő eszközének tekintette az iskolaügyet, s a felekezetek között a 16–17. század

¹¹ Gál Ferenc (Pánc, 1915 – Budapest, 1998). Ld. bővebben: Benyik György: *Gál Ferenc a szisztematikusan és biblikusan teológus. Keresztény-Zsidó Teológiai Évkönyv 2011*. Szerk.: Szécsi József. Keresztény-Zsidó Társaság, Budapest, 2012. 7–22.

fordulóján a szellemi, irodalmi és iskolai életet pezsdítő, izgalmas versengés kezdődött.¹² Teológiát azonban csak a papok és a szerzetesek tanultak, ezért a vele kapcsolatos rendelkezéseket a papképzésnél kell keresnünk, azt is inkább csak a tridentinai zsinat után időkre korlátozzuk, mert az intézmény oktatási rendjét viszonylag kései alapítása miatt a korábbi rendelkezések nem érintik.

A papok képzéséről az egyházi törvénykönyv *Codex Iuri Canonici* (CIC) 235-ös kánona rendelkezik: legalább négyéves képzési időt ír elő.¹³ Ez annyit jelent, hogy amikor a filozófiai és teológiai képzés más-más helyen történik, akkor sem lehet a képzés idejét leszállítani.¹⁴ Ez az időhatár ugyanis nem a képzés, hanem a szemináriumi tartózkodás minimuma. Hiszen megtörténhet, hogy a papnövendék a képzési időnek csak egy részét tölti közösségben.¹⁵ A papi szemináriumok feladata, hogy összehangolják a papnevelde és a képzés programját. Működésük során összhangban kell maradniuk a II. vatikáni zsinat *Optatam Totius* rendelkezésével.¹⁶ A képzés irányelveit az *Optatam Totius* 13–18. pontja határozza meg. A 13. pont a latin nyelv, a Szentírás és a szent hagyomány elsajátítását tűzi ki célul. A 14. pont a filozófiai és teológiai tanulmányok egyeztetését írja elő, a 15. pont pedig a mindig érvényes filozófiai elvek és a természettudomány megfelelő szintű megismerését követeli meg. A 16. pont leszögezi, hogy a Szentírás tanulmányozásának meg kell előznie a dogmatikus tanulmányokat, a dogmatikus állításokat pedig történeti összefüggésben kell tanítani. A 17. pont a tárgyak arányáról és összhangjáról is rendelkezik, egyben felül kívánja vizsgálni a régi oktatási módszereket. II. János Pál az *Ex corde Ecclesiae* című apostoli rendelkezésében a katolikus egyetemeket külön is szabályozta.¹⁷

Ez a viszonylag hosszú bevezetés azért szükséges, mert nélküle érthetetlen az a képzési háló, amelyben a mai teológusképzés folyik. A „civil” képzés¹⁸ bevezetése kapcsán és az egyetemmel történt megegyezés következtében fokozatosan

¹² Ld. bővebben: Szögi László: *A magyar felsőoktatás kezdetei. 2. rész.* In: *A Természet Világa*, 1996/2.; Benyik György: *5. Katolikus teológusképzés Magyarországon, Credo.* Evangélikus műhely, Budapest, 2005. 3–4., 253–272.

¹³ *Az egyházi törvénykönyv* (rövidítése: CIC). Ford. szerk.: Erdő Péter. Szent István Társulat, Budapest, 1985.

¹⁴ Vö.: *Const. Ap. Sapientia Christiana* 1979. VI. rendelkezése *Acta Apostolicae Sedis* 71 (1979) 469–499. 72., 74. pontja.

¹⁵ Ezzel kapcsolatban a magyar katolikus püspöki karnak részletes szabályozása van. Ld.: *A magyarországi papnevelés általános szabályzata.* É.n.

¹⁶ Határozat a papnevelésről: *Optatam Totius.* In: *A II. Vatikáni zsinat tanítása.* Szent István Társulat, Budapest, 1986. 199–220.

¹⁷ A rendelkezés szövegét ld.: <http://www.katolikus.hu/roma/pe19.html>.

¹⁸ Nem használom az egyébként elterjedt „laikus teológus” szópárt, mert a „laikus” a magyar nyelvben inkább „hosszá nem értőt” jelent, bár az egyházi terminológiában hosszú ideig ezt a kifejezést használták a klérustól elkülönülő csoportok megnevezésére is.

Szegeden és másutt is fokozatosan szétvált a felsőoktatási teológiai képzés, illetve a papnevelés. Az utóbbi a gyakorlati lelkipásztori képzés, valamint a lelkipásztori kiségitő¹⁹ képzés sajátos feltételeit teremtette meg, de a civil hallgatóink – megélhető-sükre gondolva – általában más szakot (történelem, irodalom, modern idegen nyelv, esetleg sport vagy kulturális szervezőmunka) is választanak maguknak a teológián.

Nagyon fontosak a hitoktatással kapcsolatos rendelkezések, hiszen a végzett civil teológusok kezdetben főleg a hitoktatásban helyezkednek el. Bár a katolikus egyház tanítása szerint a hitoktatás elsősorban a szülők joga és kötelessége, a szentségi katekézist legtöbb esetben képzett teológusok, papok és világiak végzik, iskolában vagy templomban. A kánon szerint katolikus egyetemek, ezen belül teológiák létesítése az egyház joga (807. C.), s bár a felügyeleti jog a püspöki konferenciákat illeti (809. C.), az alapítás tényét és a szabályzatot az Apostoli Szentszék (Róma) hagyja jóvá (817. C.). A teológiai fakultásokon a három szent tudomány – teológia, kánonjog, filozófia - különleges súlyt kap.

A teológiai fakultások felépítése nagyjából mindenütt azonos: biblikus tanszék, ahol a tanerőtől függően tovább tagolódik ó- és újszövetségi szentírási bevezetés, szövegmagyarázat és bibliai nyelvek tárgycsoportokra az oktatás anyaga. Az egyháztörténet és patológia (ókeresztény egyház és irodalomtörténet) tanszéken a legtöbb esetben az ókeresztény egyház- és irodalomtörténetet (patológia) külön oktatják. A történelem tanszéken belüli tagolás többnyire az egyháztörténeti korszakokat követi.

Az erkölcszociológia tanszék tantárgy felosztása igen változó. Ez a tudományág eredetileg a gyóntatási feladatokra készítette fel a papnövendéket, így a középkori eredetű tananyag felosztáson erősen nyomot hagyott ez az oktatási cél. Mindez csak az újabb időkben változott meg az etikai és a bioetikai kérdések sokasodásával: az etikátörténet mellett mindinkább megnőtt a bioetika és a szituációs etika súlya az oktatási anyagban.

A filozófia tanszéken hagyományosan filozófiatörténetet és szakfilozófiákat tanulnak a hallgatók, mint logika, teodicea, kozmológia, antropológia stb. A szisztematikus teológia tanszéket a katolikus teológiákon eredetileg dogmatikai tanszéknek hívták. A tantárgyakat hagyományos tagozódásban – kegyelemtan, egyháztan, mariológia, általános és részletes szentségtan, végső dolgokkal foglalkozó eszkatológia, szentháromságtan felosztásban – oktatták. Ma a főbb témákat megelőzően teodiceát, teremtéstant, krisztológiát és pneumatológiát is tanulnak a hallgatók. A nevelés-tudományi és pszichológia tanszéket korábban pasztorális teológiai tanszéknek hívták, ahol a lelkipásztori munkát segítő pedagógiai tárgyakat tanultak, illetve elméleti pedagógiai tárgyakat sajátítottak el.

¹⁹ Azokról a nősbemberekről van szó, akik részben helyettesítik a papot a közösség vezetésében. Sajátos római katolikus egyházi gyakorlat, hogy egyházközség vezetője csak felszentelt pap lehet.

SZENTÍRÁSTUDOMÁNY AZ EGYHÁZI FELŐOKTATÁSBAN

A hagyományos protestáns nézet szerint a katolikus bibliaoktatás gyengébb vagy legalábbis kevésbé megalapozott, mint a filozófiai, a kánonjogi és a dogmatikai képzés. Ez a nézet a reformáció korából öröklődik, és annak a katolikus tévképzetnek felel meg, hogy a protestánsok nem értenek a filozófiához, csak a Szentírást ismerik. Egyik előítéletes állítás sem igaz.

Kétségtelen hogy a 16. század óta a katolikus egyházban a bibliaoktatás a legkeményebb központi ellenőrzés alatt állt. A reformáció korában a jezsuiták központosított rendje szerezte meg a Szentírás tanításának jogát: nem véletlen, hogy az első teljes magyar katolikus Biblia fordítója, Káldy György²⁰ is jezsuita volt. A katolikus teológiaiakon a Bibliát a latin szöveg alapján értelmezték. A bibliai lelkiség és az elmélyültebb bibliaismeretet segítették a bibliatársulatok, amelyek eredetileg protestáns intézmények voltak. Az első katolikus bibliatársulat 1814-ben jött létre Würzburgban, magyar katolikus bibliatársulatot pedig jóval később, az 1980-as években alapított Tarjányi Béla professzor.

A katolikus bibliatudományban a 19. század végén kitörést jelentett Lagrange munkássága az *École Biblique* intézet keretében.²¹ 1893-ban XIII. Leó pápa „*Providentissimus Deus*” kezdetű enciklikája nem csak a Neovulgata redakcióját gyorsította fel,²² hanem új kutatásokra is sarkallta a katolikus biblikusokat.

A Pápai Biblikus Bizottság 1906-os megalakulása, majd a Pápai Biblikus Intézet ezt követő létrehozása jótékony hatással volt a katolikus biblikum fejlődésére. 1920-ban a *Spiritus Paraclitus* enciklika egyfelől ugyan bírálta a racionalizmus terjedését a bibliakutatásban, másfelől azonban további kutatásra buzdított. Igazi áttörést csak az 1943-as *Divino Afflante Spiritu* enciklika hozott, amely sürgette az eredeti szöveg alapján történő írásmagyarázatot, egyben feloldotta a modernista-ellenes tiltásokat – bár 1960-1961-ben a Hittani Kongregáció néhány neves biblikust elítélt,²³ melyet XXIII. János pápa 1962-ben zárt le. Végleges szemléletváltást a katolikus egyházban a *Dei Verbum* zsinati konstitúció hozott, amelynek következtében szabad lehetőség nyílt a katolikus egyházon belül is a történetkritika alkalmazására a bibliatudományban. Ennek következtében nagyobb figyelmet kapott a katolikus teológiaiakon is a biblikum oktatása, ezért ma a magyar katolikus teológiaiakon a biblikumot mindenütt a legnagyobb óraszámban oktatják, az alábbi felosztásban.

²⁰ Káldy György (1572–1634). Jezsuita bibliafordító, prédikátor és diplomata, nemesi család sarja.

²¹ A Római Katolikus Egyház *Bibliával* kapcsolatos nyilatkozatainak történetét foglalja össze Brown, R. E. – Collins, Th. A.: *Egyházi megnyilatkozások*. In: *Jeromos Bibliakommentár III*. Budapest, 2003. 237–249.

²² A magyar helyzet ellentmondásosságát jelzi, hogy 1999-ben a *Vulgata* alapján adtak ki magyar bibliafordítást.

²³ Maximilliam Zerwick SJ, Stanislas Lyonnet SJ, Josef Augustin Fitzmeyer SJ nézeteit ítélték el, úgy vélvén, hogy tagadják a Szentírás objektív tekintélyét.

Ószövetség tantárgy

Az Ószövetség tantárgy keretében a hallgatók megismerkednek az ókori kultúrákkal (sumér, akkád, babiloni, kánaáni, asszír, egyiptomi, görög), de csak olyan mértékben, amennyire a bibliatudomány ezt megkívánja. Az ószövetségi bevezető fölkészíti a hallgatókat az egyes szövegek elemzésére – maga a szövegelemzés az exegézis tantárgy keretében történik.²⁴ Az oktatás tartalmi szempontból országosan egyezik, de a Pázmány Péter Katolikus Egyetem teológiai fakultásán posztgraduális képzést is folytatnak, elmélyült szövegkritikai kutatással.

Ószövetségi szövegmagyarázat²⁵

A Teremtés első három fejezetét részletesen magyarázzák. Ehhez társulnak a biblikus teológiai témák: a történelemszemlélet és a történetírás kialakulása Izraelben, az emberek közti szövetségkötések jellemzői az Ószövetségben, Isten szövetségre lépése az emberrel, s az ember válasza erre a szövetségre. A második exegetikai tömböt a próféták néhány válogatott fejezete képezi, amelyhez egy elméleti fejtegetés társul: Szentírás-magyarázat az egyházban.²⁶ A harmadik műfaji tömböt a zoltármagyarázat képezi. A választott zoltárok exegéziséen²⁷ kívül a Zoltárok könyvének felépítése, az egyes zoltárműfajok és a zoltárértelmezés történeti áttekintése alkotja a témát.

Újszövetség tantárgy

Az Újszövetség tantárgy keretében megismerkednek a hallgatók az intertestamentális kor kultúrájával, a zsidó és keresztény apokrif irodalommal, valamint az 1–2. századi Közel-Kelet történetével, különös tekintettel a zsidóság szétszórására

²⁴ Általánosan elfogadott bevezető: Rózsa Huba: *Az Ószövetség keletkezése I–II*. Szent István Társulat, Budapest, 1996. Erre épülnek a szövegmagyarázatok. Egyetemi szakon a héber és görög eredetiből illik a szöveget magyarázni. Irodalom a Szegedi Hittudományi Főiskolán: Froher, G.: *Geschichte Israels*. Heidelberg, 1977.; Bright, J.: *Izrael története*. Budapest, 1977.; Jagersma, H.: *Izrael története az ószövetségi korban*. Budapest, 1991.; Soggin, A. J.: *Bevezetés az Ószövetségbe*. Kálvin Kiadó, Budapest, 1998.

²⁵ Rózsa H.: *Kezdetben teremtette Isten*. Jel, Budapest, 1998.; Thorday A.: *A szövetség, mint ajándék és elkötelezettség*. Agapé, Szeged, 1996.; Blocher, H.: *Kezdetben*. Budapest, 1988.; Rózsa H.: *A pátriárkai hagyomány*. Budapest, 1992.

²⁶ Pápai Biblikus Bizottság: *Szentírásmagyarázat az Egyházban*. Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest, 1998.; Thorday A.: *A próféták tanítása, válogatott fejezetek elemzése*. Szeged, 2000.; Alonso-Schökel, L. – Sicre Diaz, J. L.: *I Profeti*. Borla, Róma, 1988.; Benyik Gy.: *A messiási eszme*. SzHF, Szeged, 1993.; Rózsa H.: *Üdvösséggözközlők az Ószövetségben*. Szent István Társulat, Budapest, 2001.

²⁷ Zenger, E.: *Mit meinem Gott überspringe ich Mauern*. Herder, Freiburg, 1987.; Zenger, E.: *Ich will die Morgenröte wecken*. Herder, Freiburg, 1991.; Alonso-Schökel, L.: *I Salmi I–II*. Borla, Róma, 1993–1995.; Alonso-Schökel, L.: *I miei occhi hanno visto la tua salvezza*. PIEMME, Casale Monferrato, 1991.; Guardini, R.: *A zoltárok bölcsessége*. Budapest, 1999.; Thorday A.: *Zoltármagyarázatok*. SzHF, Szeged, 1999.

és a kereszténység születésére. A hellén és zsidó történelemből csak annyit ismertetünk, amennyi az Újszövetségre tekintettel föltétlenül szükséges. Az újszövetségi bevezető előkészíti a hallgatókat az egyes szövegek elemzésére.²⁸ (Maga az elemzés az exegézis tantárgy keretében történik.) Közelmúltbeli fejlemény a biblikus teológia önálló megjelenése az oktatási programban; sok intézményünk azonban – tanártól függően – a biblikus teológiát ma is a szövegmagyarázat részeként oktatja.

Újszövetségi szövegmagyarázat

Első helyen szerepel néhány válogatott fejezet a *Corpus Paulinumból*. Pál leveleinek fő témái önállóan kerülnek bemutatásra. Végül választott szakaszok exegézise következik a levelek kronologikus rendjében.²⁹ A következő szemeszterben Márk, Máté és Lukács egyes részleteinek párhuzamos olvasása folyik. Jézus szenvedéstörténetének közös és eltérő hagyományait önállóan mutatjuk be.³⁰ Külön szemeszterben elemezzük a hegyi beszédet (Máté 5–7. fejezet), valamint Lukács és Máté gyermekségtörténetének felépítését és teológiáját.³¹ Fontosnak tartom az ó- és újszövetségi apokrifeket tárgyaló szemináriumot is, amely elméleti bevezetőt és gyakorlati elemzéseket tartalmaz. A félév végén szemináriumi dolgozatot kell írni egy-egy apokrif iratról, előzetesen megbeszélte szempontok szerint.³²

A magyar katolikus bibliatudomány örvendetes fejleményének tartom, hogy az 1990 óta megrendezett Szegedi Nemzetközi Biblikus Konferenciákon³³ fontos ökumenikus eszmecsere bontakozott ki. Eddigi legnagyobb teljesítményünk a *Jeromos Bibliakommentár* lefordítása és kiadása volt.³⁴

²⁸ Benyik Gy.: *Az újszövetségi Szentírás keletkezés- és kutatástörténete*. Szeged, 1993.

²⁹ Vanni, U.: *Corpus Paulinum*. PUG, Róma, 1996–1997.; Benyik Gy.: *A páli és a jánosi hagyomány*. SzHF, Szeged, 1992.; Farkasfalvy D.: *A Római levél*. Prugg, Eisenstadt, 1983.; Gál F.: *Pál apostol levelei*. Budapest, 1992.

³⁰ Rózsa H. – Gál F.: *Jézus kereszthalála és feltámadása*. Budapest, 1982.; Spinetoli, O.: *Lukács*. Agapé, Szeged, 1996.; Spinetoli, O.: *Máté*. Agapé, Szeged, 1998.; Gnilka, J.: *Márk*. Szeged, 2000. Thorday A.: *Föltámadás-elbeszélések a szinoptikus evangéliumokban*. Szeged, 1999.; Benyik Gy.: *Evangéliumi hagyomány*. SzHF, 1992.

³¹ Thorday A.: *Jézus programbeszéde, a Máté 5–7 fejezeteinek exegetikai elemzése*. SzHF, Szeged, 1999.; Thorday A.: *Lukács gyermekségevangeliumának retorikai elemzése*. SzHF, Szeged, 1999.

³² Raffay S.: *Apokrifusok*. Pozsony, 1905.; Vanyó L. (szerk.): *Apokrifek*. Budapest, 1980.; Szepessy T.: *Apokrif apostolakták és az antik regény*. In: *Antik Tanulmányok*. 1994. 116–139.; Adamik T. (szerk.): *Csodás evangéliumok*. Telosz, Budapest, 1996.; Adamik T. (szerk.): *Az apostolok csodálatos cselekedetei*. Telosz, Budapest, 1996.; Adamik T. (szerk.): *Apokalipszisek*. Telosz, Budapest, 1996.

³³ Ld. bővebben: MBL, illetve az interneten a Szegedi Nemzetközi Biblikus Konferencia honlapja.

³⁴ A Brown R. E., Fitzmeyer J. A. és Murphy R. E. szerkesztésében megjelent 3 kötetes mű az Ó- és Újszövetség minden könyvének kommentárjával és a 3. kötetben biblikus teológiai cikkel. Ezt a művet jórészt a Szegedi Hittudományi Főiskola köréből kikerült növendékek fordították magyarra. Megjelent Budapesten, 2003-ban.

A BIBLIKUS TANÁROK SZEGEDEN

Az alábbi felsorolás időrendi sorrendben mutatja be az oktatókat, akiknek életrajzi és publikációs adatai néhány esetben hiányosak, mivel a régebbi kollégák életrajzi adataihoz nem tudtam hozzáférni. Az egyes oktatók mindegyik publikációja nem szerepel a lábjegyzetben, mivel bővebb információkat közlök a *Magyar Biblikusok Lexikona* (Szeged, 2016. A továbbiakban: MBL) kötetemben, ezért csak erre a kiadványra hivatkozom.

Szentiványi (Zeisinger) Róbert (Budapest, 1880 – Szeged, 1961)

Szegeden tanított 1933 és 1940 között. Hányattatott életű biblikutató és irodalomtörténész, aki Budapesten, Pozsonyban, Esztergomban és a bécsi Pázmáneumban, valamint Rómában, a Gregoriana egyetemen tanult teológiát és bibliikumot. 1905-ben szentelték pappá, és ugyanebben az évben bölcsész diplomát is szerzett. Kolozsvárott működött 1906-ban, 1907 és 1919 között Gyulafehérváron tanított, emellett a Batthyáneum nagyhírű érseki könyvtár igazgatója volt, ahol nagyon jó forrásanyagokhoz fért hozzá, patrisztikus és középkori exegéták munkáit tanulmányozva.³⁵ 1920-ban Budapestre települt, és Pilisvörösvár plébánosa lett. A Szegedi Hittudományi Főiskolán 1933 és 1940 között tanított, majd újra a kolozsvári egyetemen tanára volt 1940 és 1944 között. Ezután a Zirci Hittudományi Főiskolán tanára 1944-től 1950-ig. Biblikus szempontból a legjelentősebb műve a *Szentírástudomány kézikönyve*, mely az első magyar katolikus bibliai kézikönyv volt, de mivel a katolikus oktatás nyelveként a latint használták, kitűnő szakmai anyaga ellenére a kötetet hivatalosan nem használták az oktatásban.

Mócsy Imre SJ (Kalocsa, 1907 – Budapest, 1980)

Szegeden tanított bibliikumot 1938 és 1944 között. Az élete igen kalandosan alakult. Kalocsán érettségizett az akkoriban igen népszerű jezsuita gimnáziumban, majd 1925-ben belépett a Jézus Társaságába. A noviciátust Érden végezte 1925 és 1927 között, ezután három évig Szegeden, a rendi főiskolán tanult filozófiát. 1930-ban jelent meg Budapesten első publikációja, ekkor Weiser Frigyes SJ *Alfréd titka* című művét dolgozta át. Ezt követték a külföldi tanulmányai: 1933 és 1939 között Innsbruckban teológiát hallgatott, és ott is doktorált. Közben kétszer is a Biblikus Intézet ösztöndíjasa volt Rómában. 1933-ban jelent meg első kötete, a *Szikrák Loyolai*

³⁵ *Gyulafehérvári Codex Aureus*. Gyulafehérvár – Salzburg, 1912.; *A szeretet útján*. Kolozsvár, 1912.; *Szt. Lukács evangéliuma a IX. századból*. Brassó, 1913.; *A szentírástudomány kézikönyve 1–3*. Gyulafehérvár, 1914. Ld. bővebben: MBL.

Szent Ignác lelkéből, a kötet második kiadása 1940-ben látott napvilágot. 1938-ban Innsbruckból visszatérve a hivatalos diszpozíciója Budapestre szól, ezért innen járt le oktatni Szegedre. Eközben, 1939 és 1942 között Rómában tanult, a Pápai Biblikus Intézetben, ahol kandidátusi tudományos fokozatot szerzett. Szegeden a bibliikumon kívül 1942–1944 között ószövetségi görög és héber nyelvet is oktatott. 1944-ben a Pápai Gergely Egyetem meghívta a teológiai fakultásán éppen megüresedett újszövetségi tanszékére, tanári állását itt 1947-ig töltötte be. Közben 1946-ban megvédte doktori disszertációját a római Pápai Biblikus Intézetben.³⁶ *A Duplex acceptio S. Ioannis Chrysostoni et Theoria Antiochenát* két kötetben adták ki Rómában, 1945-ben. 1947 és 1949 között Szegeden volt a biblikus tudományok tanára. 1948-tól Czapik Gyula érsek szóvivője Rómában, 1949-ben hazatért, ekkor mint vatikáni kémet letartóztatták, majd internálták Kistarcsára, ahol építkezésnél vízhordó volt, később pedig a szőnyegszövő műhelyben dolgozott. 1953-ban izgatás címén kilenc és fél év börtönre ítélték. A Markó utcában és Vácott ült. 1954-ben feltételesen szabadult, 1955-ben az Állatorvosi Főiskolán lett könyvtáros, majd MÁV-raktáros, 1958-ban a Szépművészeti Múzeum dokumentációs központjában kutató. 1964-től ismét fizikai munkás volt a MÁV-nál, az északi elosztó raktárban dolgozott. 1965-ben letartóztatták összeesküvésben való részvételért, és újabb négy év börtönt kapott. 1968-ban szabadult, a MÁV oltószerraktárában dolgozott tovább, 1970-ben nyugdíjba vonult. A továbbiakban lelkigyakorlatokat tartott. Legendás volt bibliai műveltségéről és derűjéről. A lelkigyakorlatokon a Biblia spirituális értelmezését művelte.

Orosz András SJ (Pécel, 1917 – ?, 1971)

Bibliikumot tanított 1942–1948 között Szegeden. Szintén Jezsuita tanár volt, Maconkán nevelkedett. Általános iskoláit Pécelen végezte, a gimnáziumot Kalocsán, 1936-ban érettségizett. Novícius volt Zugligeten 1936-tól. Filozófiai tanulmányait Budapesten és Kassán végezte. Pécsett lett nevelőtanár, majd Szegeden teológiát tanult 1943 és 1947 között. 1946-ban pappá szentelték. 1947–1948-ban Budapesten, a Manrézában töltötte a próbaéveit, 1948–1949-ben tanyai missziós munkát végzett. 1949-ben örök fogadalmat tett. 1949–1950-ben főiskolai tanár lett Szegeden, és Szentírásstudományt tanított. 1950–1951-ben Budapesten templomi lelkész lett, 1951-ben rövid ideig spirituális. Őt is elérte az üldözött jezsuiták sorsa: 1951 és

³⁶ *De gratiarum actione in epistolis paulinis*. Róma, 1941.; *Problema imperativi ethici in iustificatione paulina*. Róma, 1947.; *De unione „mystica” cum Christo*. Róma, 1947.; *Szent Péter élete. Vázlatok*. Szeged, 1942.; *Mi a Biblia?* Budapest, 1961.; *A keresztség misztériuma és az evangéliumi tanácsok. A mulandóság és az örök élet. Magnum mysterium et ineffabile sacramentum. Ecce nova facio. Az evangélium kritikája*. 1959. Ld. bővebben: MBL.

1955 között segédmunkás lett,³⁷ dróthálót készített. 1955–1956-ban állami gazdaságban dolgozik, 1956 és 1964 között a Szeretet Szolgálat munkatársa. Számos biblikus lelkigyakorlatokat vezetett. A háború alatt, egyes források szerint, P. Raile nunciatúrai megbízott segítője lett, 180 szökött katonát és zsidót mentett meg. Írott, nyomtatott munkája nem maradt fenn.

Katona Ottó, Jusztin OFM

1950 és 1952 között biblikus tanár Szegeden, róla nem találunk adatokat.

Szörényi Andor (Kula, 1908 – Budapest, 1969)

Biblikumot tanított 1951 és 1952 között Szegeden. Iskoláit Zomborban végezte, majd 1932-ben teológiából doktorált a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen. 1931-ben pappá szentelték, 1932 és 1936 között a római Pontificium Biblicumban tanult. 1936-ban a kalocsai papnevelő tanára lett. 1946 és 1947 között internálták. 1950-től a kalocsai szeminárium rektora lett. 1952 és 1969 között a budapesti Katolikus Hittudományi Akadémia Újszövetség tanszékének professzora.³⁸ Oktatási tevékenysége idején nagy érdeklődéssel fordult mind a biblikus, mind a profán tudományok felé, ugyanis erre az időszakra tehető egyfelől a Holt-tengeri tekercsek megtalálása (1947–1951), másfelől a protestáns egyházakban már elfogadott történetkritikai módszert alkalmazta és tanította a katolikus teológián is. Ezzel sok konzervatív pap és püspök nemtetszését vívta ki. 1956-ban tagja volt a Papi Forradalmi Tanácsnak, mely támogatást és információt biztosított a hosszú elzárkóztatásban lévő Mindszenty József hercegprímásnak. 1959-ben a kar dékánjaként keményen fellépett a budapesti kispapok „*OPUS PACI*” (békepapi mozgalom) lázadása ellen, és elmarasztalta résztvevőket. Az ellenszegülő hallgatóknak (mintegy 14 kispap) távoznia kellett a szemináriumból. Kb. ötven kispap szolidaritásból követte őket. A magyar katolikus teológiai élet ellentmondásosságának szomorú epizódja, hogy élete vége felé Rómában bevádolták haladó nézetei miatt, ezért a római Hittani Kongregáció előtt több alkalommal védekezni kényszerült. Első meghallgatására már betegen (agyvérzés után) érkezett. 1967. március 5-én meghalt édesanyja, március 17-én pedig együtt temették őket a farkasréti temetőben.

³⁷ Életéről további részletek olvashatók: Cat. SJ 1940:57, 1944:58, 1947:58, 1949:58.; Pilinyi 1943:259.; Szolgálat. 1971. 12:105.; Pálos 1992:184. (†Vác); Viczián 1995:175. (1225.); Hetényi Varga 2002:20.

³⁸ Nemzetközi irodalomban jegyzett művei: *Psalmen und Liturgie im alten Testament*. Budapest, 1961.; *Das Buch Daniel*. Leiden, 1966.

Ipoly Ottó (Kerekegyháza, 1925 – Kecskemét, 1997)

Biblikumot tanított 1951 és 1952 között Szegeden. Pappá 1949-ben szentelték Kalocsán, 1950-ben teológiai doktorátust szerzett Budapesten, a Hittudományi Akadémián, 1950-től káplán Soltvadkerten, 1952-ben biblikus tanár az Egyházmegyei Hittudományi Főiskolán, Szegeden, 1957-ben biblikus tanulmányokat végzett Rómában, de onnan már nem tért vissza Magyarországra, hanem 1960-ban az olaszországi magyarok lelkésze lett római központtal. Közben 1965-ben káplán a Clinica Maria Teresa plébánián Rómában, 1968-ban. Majd az Egyesült Államokba távozott és biblikus tanár lett a Pontifical College Josephinumban (Columbus, Ohio, USA). Innen visszatért Európába, 1991-től a németországi Insellben lett káplán. A rendszerváltást követően visszatért Magyarországra. 1994-től templomigazgató lett Kecskeméten a Szent Erzsébet-templomban, 1994-ben hittanár a kecskeméti Angolkisasszonyok Gimnáziumában, 1996-ban a Kecskeméti Teológiai Tanfolyam biblikus tanára. Autóbalesetben halt meg, munkái kéziratban maradtak fenn.

Szilléry László, dr.

1957 és 1959 között prefektus a szemináriumban.

Hegedűs Antal (Bajmok, 1928 –)

Biblikumot tanított 1960 és 1965 között Szegeden. Tanulmányait a Budapesti Római Katolikus Hittudományi Akadémián végezte 1947 és 1953 között. Teológiai doktorátust 1956-ban szerzett Budapesten, majd történelemtudományit 1982-ben Újvidéken. 1951-ben szentelték pappá a kalocsai főegyházmegye szolgálatára. 1953-tól 1959-ig Tázlár-Alsótelepen lelkész, 1960-tól 1965-ig a Biblikum tanára a Szegedi Hittudományi Főiskolán, ezután öt évig plébános Hercegszántón. 1971-ben Jugoszláviába távozott, 1975-ben laicizált. Jelenleg Szabadkán él. Oktatói tevékenységéből kevés információ és publikáció maradt fenn.

Ijjas (Ikotity 1931-ig) József (Baja, 1901 – Kalocsa, 1989)

1965-től tanított biblikumot Szegeden. Hajós családból származott, középiskoláit Baján és Kalocsán, a teológiát Budapesten végezte. 1925-ben szentelték pappá Kalocsán, ezután káplán volt Dusnokon, 1927-ben Szeremlén plébániai kormányzó, majd a kalocsai szeminárium prefektusa és a biblikum tanára. 1928-ban Rómában az Institutum Biblicumon tanult, 1929-től érseki szertartó lett, 1931-től főegyházmegyei cenzor, 1935-től a budapesti Szent Imre Kollégium prefektusa, 1937-től a jeruzsálemi Via Dolorosán található Szent Imre Osztrák-Magyar Zarándokház igazgatója. Jól ismerte a Szentföld földrajzát, és kitűnő beleéléssel adta elő a bibliai

történeteket, behelyezve az eredeti közéjükbe. 1939-től a Központi Papnevelő Intézet prefektusa. 1941-ben a szabadkai Paulinum igazgatója és a szabadkai apostoli adminisztrátúra kormányzója lett az érsek megbízottjaként. 1942-ben zsinati vizsgáló, 1944-ben pápai prelátus, majd plébános Dunsokon, 1947-től a kalocsai Szent Imre-plébánia vezetője, 1950-ben szentszéki bíró, 1954-ben plébános Miskén. 1956-ban esperes, 1962-ben Baja-belvárosi plébános, 1964-től csanádi apostoli adminisztrátor. Amikor a szegedi Hittudományi Főiskoláról eltávolították Hegedűs Antal tanárt, az előadásokat ő tartotta meg,³⁹ de Nádor Ferenc piarista vizsgáztatott. Tanított bibliai bevezetőt, egzegézist, hébert és görögöt. Az ÁEH mindent megtett, hogy eltávolítsa a kispapoktól. Részt vett a II. vatikáni zsinaton. 1969-től kalocsai érsek, az MKPK elnöke, 1976-tól pápai trónálló, 1987-ben felmentéssel nyugdíjba került. A kinevezett koadjutor érsek Paskai László lett mellette.

Nádor Ferenc SchP (Elek, 1921 – Budapest, 1991)

1975 és 1978 között tanított biblikumot. Apja, Niedermeyer Ferenc dohánykereskedő volt. A szegedi piarista gimnáziumban érettségizett 1940-ben, majd belépett a rendbe, ahol a Szent Ágostonról nevezett Ferenc nevet vette föl. A váci noviciátus után teológiát tanult a budapesti Pázmány Péter Egyetemen. Nevét 1942-ben magyarosította Nádorra. 1947-ben teológiai licenciátust szerzett, majd előjárói 1947-ben a debreceni gimnáziumba küldték hittanárnak, ahol az 1948. évi államosítás után is tanított hittant az általános iskolában, egészen 1950-ig, a rend ottani feloszlatásáig. Ezután csanádi egyházmegyes pap lett, és káplánként működött Csorváson, majd 1953-tól Endrődön és 1959-től Gádoroson. Még gimnáziumi tanárként részt vett a regösmozgalomban, és diákklubot szervezett.⁴⁰ 1961-ben megszerezte a teológiai doktorátust. 1965-ben nevezték ki a Szegedi Hittudományi Főiskola szentírás tanárának.⁴¹ Tanársága idejére esik a magyar nyelvű egységes katolikus teológiai jegyzetek kiadásának szorgalmazása. Ennek a sorozatnak a keretében írta meg publikált kézikönyveit, amely a bibliai történetkritika és a szerkesztéskritika felé nyit, illetve igyekszik a német bibliai kutatásokat népszerűsíteni Szegeden. A főiskolai tanárság mellett 1978-tól kiegészítő lelkész volt Békéscsabán, 1979-től Szeged-Rókuson, 1980-tól Orosházán. 1980-ban súlyosan megbetegedett, ekkor barátja, Ormai Gusztáv Budapest-albertfalvai plébános vette magához.

³⁹ Írásai a *Vigilia* folyóiratban jelentek meg. Kezdeményezésére született meg 1974-ben a Szent István Társulat kiadásában megjelent új, teljes bibliafordítás.

⁴⁰ Ld. bővebben: Gergely Ferenc: *A magyar cserkészlet története 1910–1948*. Göncöl Kiadó, Budapest, 1989.

⁴¹ *Bevezető az újszövetségi Szentírásba. 2 kötet*. Nyíregyháza, 1975.; *Bevezető az ószövetségi szentírás keletkezés- és irodalomtörténetébe. 2 kötet*. Budapest, 1978.

Tarjányi Béla (Bócsa, 1942 –)

Mindössze egy rövid időre, az 1970/71-es tanévben oktatott bibliikumot Szegeden. Teológiai tanulmányokat folytatott Budapesten 1960 és 1966 között, 1965-ben pappá szentelték, 1966-ban doktorált Budapesten, ezt követően Rómában, a Pápai Biblikus Intézetben tanult 1967-től 1969-ig. Ekkor már érvényben volt az a rendelkezés, hogy katolikus teológián bibliikumot csak olyan tanár taníthat, akinek római végzettsége van. Tanár lett a Szegedi Hittudományi Főiskolán 1970-ben, majd 1971-ben Budapesten, a Hittudományi Akadémia megüresedett ószövetségi tanszékén. 1977-ben „optált”, vagyis pályázat nélkül átkérte magát az újszövetségi tanszékre, és annak vezetője lett. Személyével a II. vatikáni zsinat utáni új magyar biblikus nemzedék oktatói tevékenysége kezdődik el.⁴² A katolikus Biblia-apostolság erősítésére 1989-ben megalapította a Szent Jeromos Bibliatársulatot. Kutatási területe a szinoptikus evangéliumok. 1973-ban részt vett a teljes Ó- és Újszövetség bibliafordításban: a 12 kisp próféta könyvét fordította. Kiadói vitába keveredett a SZIT-tel, ezért 1997-ben Káldy és Tárkányi Neovulgáta-fordítását revideálva, a Neovulgáta alapján kiadta az új katolikus Bibliát, amelyet nagy példányszámban terjesztett. Biblikus pasztorális irányultságú negyedévi folyóiratot hozott létre *Jeromos füzetek* néven, melyből 1991-től mintegy 78 szám jelent meg. A Bibliatársulat jelentős kiadói tevékenységet fejtett ki, és igyekezett összefogni a katolikus bibliikus tanárokat.⁴³

Kerekes Károly OCist (Kistálya, 1918 – Budapest, 2009)

1972-től 1984-ig tanított bibliikumot Szegeden. Iskoláit Egerben és Budapesten végezte a cisztercitáknál, 1937 és 1945 között a ciszter rend tagja, 1947-ben pappá szentelték. 1944-ben tanárképző főiskolát végzett, görög–latin szakos tanár lett. 1945-től gimnáziumi tanár Egerben, 1948-tól Budapesten. 1950-ben, a szerzetesek szétszórása után orosz tanár Adonyban és Beloiannisban (magyarországi görög kolónia), illetve Szomolyán. 1957-től könyvelőként dolgozott Pannonhalmán, a szociális otthonban, majd káplán lett Baján, 1961-ben Jánoshalmán, 1964-ben Akasztón, 1966-ban Dunapatajon, 1967-ben Jánoshalmán, 1970-ben Bányán, 1971-ben pedig Kalocsán. 1973 és 1983 között a Szegedi Hittudományi Főiskolán bibliikus tanár volt, 1987-től zirci apát. Bibliikum-oktatásában elsősorban attraktív görög tudásával és filológiai érdeklődésével tűnt ki. Mivel klasszika-filológiai előképzettsége volt, a bibliikum és a klasszika-filológia kapcsolatát művelte, de inkább autodidakta módon, mint az összehasonlító irodalomelmélet szabályai szerint.

⁴² Publikációit ld.: MBL.

⁴³ A kiadói tevékenységet jól mutatja a társulat honlapja (<http://www.biblia-tarsulat.hu/nyitotb.html>).

Hébertudása is figyelemre méltó volt. A liturgikus felolvasásban a II. vatikáni zsinat bevezette azt a módszert, hogy hároméves ciklusban ismétlődnek a vasárnapi evangéliumok leckék és ószövetségi olvasmányok felolvasásai. Főleg ószövetségi olvasmányokat fordított liturgikus felhasználásra, de kötői ihletből gyakorta időmértékes verselésben és rímes sorokban adta vissza a prófétai szövegeket.⁴⁴

Benyik György (Soltvadkert, 1952 –)

Teológiai tanulmányait 1970–1971-ben a Szegedi Hittudományi Főiskolán, majd 1972-től 1975-ig Budapesten, a Római Katolikus Hittudományi Akadémián végezte. 1975-ben szentelték pappá. 1978-tól Rómában, a Pápai Gergely Egyetemen és a Biblikus Intézetben folytatott tanulmányokat, ahol 1982-ben biblikus teológiai licenciát szerzett. 1997-ben doktorált a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Teológiai Fakultásán. 1978 óta tanít a Szegedi Hittudományi Főiskolán. 1980-tól 2008-ig a Szegedi Hittudományi Főiskola Biblikus Tanszékének tanszékvezető tanára. A Szabadkai Teológiai Kateketikai Intézet vendégtanára. A Keresztény-Zsidó Társaság tagja. A Szegedi Biblikus Konferencia alapítója (1988-tól) és szervezője. 1978-tól bibliai bevezetést, szövegmagyarázatot, bibliai hébert, görög nyelvet oktat. SNTS-tag. 1978-tól 2016-ig az intézet tanára, 2016. szeptember 1-jétől nyugdíjas óraadó.⁴⁵

Szabó Mária (Budapest, 1951 –)

Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte. 1977-ben a Kossuth Lajos Tudományegyetemen történelem–latin szakos középiskolai tanári diplomát és görög filológus diplomát szerzett. 1977 és 1992 között a MTA ókortudományi kutatócsoport tudományos munkatársa, melynek keretében részt vett a Magyarországi Középkori Latinság Szótára szerkesztésében. 1992-től a SzHF főiskolai adjunktusa, a bibliai nyelvek oktatására szakosodott.⁴⁶

⁴⁴ Művei: *Bilincstépő és rácsszaggató zsoldár*. Bécs, 1990.; *Daloljunk az Úrnak. Népdal zsoldárok*. Bécs, 1975.; *Hitünk és Életünk*. Hittankönyv. Budapest, 1984.

⁴⁵ Művei: *Magyar nyelvű bibliafordítások a kezdetektől napjainkig*. Budapest, 1974.; *Magyar nyelvű biblikus irodalom a XIX. és XX. században*. Budapest, 1977. Műveit részletesen ld.: MBL.

⁴⁶ Művei: *Rövid héber nyelvtan*. Budapest, 1988.; *Bevezetés a bibliai héber nyelvbe*. JATEPress, Szeged, 1994.; *Bevezetés az Újszövetség görög nyelvbe*. Agapé, Szeged, 1997. Fordításai: *Izajás könyve, Jeremiás könyve, Jeremiás siralmi*. In: *Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján*. Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest, 1997.; *A zsoldárok kincsei. Zsoldárfordítás nyelvi-filológiai jegyzetekkel. Válogatás a Zsoldárok I. könyvéből (1–41)*. Budapest, 2013.

Thorday Attila (Budapest, 1962 –)

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán szerzett teológiai diplomát 1992-ben, majd 1994-ben biblikus szaklicenciát az Università Gregoriana-n. A Szegedi Hittudományi Főiskola Szentírástudományi Tanszékén tanít 1995-től. Teológia doktorátust szerzett 1997-ben. A Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat elnökhelyettese 2000-től. A PPKE Hittudományi Karán a Liturgia és Lelkipásztorkodás-tan tanszékvezetője 2001 és 2005 között. A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán az ószövetségi szentírás-magyarázat előadója 2002-től.⁴⁷ Ezután a Szegedi Szent Gellért Papi Szeminárium igazgatója, a Szegedi Hittudományi Főiskola biblikus tanára, a Gál Ferenc Főiskola oktatási rektorhelyettese. A biblikus tanszékről a pedagógiai tanszékre került.

Szatmári Györgyi (Budapest, 1966 –)

Középiskolai tanulmányait a nagykőrösi Arany János Gimnáziumban végezte. Egyetemi tanulmányokat Szegeden, a József Attila Tudományegyetem Természet-tudományi Karán folytatott, ahol 1990-ben matematika–fizika szakos középiskolai tanári diplomát, majd 1991-ben számítástechnika szakos középiskolai tanári diplomát kapott. 1993-tól a Szegedi Hittudományi Főiskolán tanult filozófiát és teológiát, majd 1998-ban teológiai bakkalaureátust szerzett. Ugyanaz év őszétől Rómában, a Pontificia Università Gregoriana-n folytatta teológiai tanulmányait, s szerzett biblikus teológiai szaklicenciát 2001-ben. 2001 szeptemberétől tanít a Szegedi Hittudományi Főiskolán biblikus tárgyakat (ó- és újszövetségi teológiát és exegézist). 2008-ban PhD-fokozatot szerez a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. 2001 és 2010 között a Szegedi Hittudományi Főiskola (2009-től Gál Ferenc Hittudományi Főiskola) oktatója. 2008–2010: a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Bibliatudomány Tanszék mb. főiskolai docense, 2010-től főiskolai docense. 2011-től a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Hebraisztika Tanszékének mb. főiskolai docense.⁴⁸

Martos Levente Balázs (Szombathely, 1973 –)

Teológiát tanult Budapesten, Rómában és Jeruzsálemben. 1998-ban pappá szentelték. 2000-ben biblikus szaklicenciátust szerzett a Pápai Biblikus Intézetben, 2002-ben a PPKE Hittudományi Karán PhD-doktori fokozatot. 2000-től Szombathelyen tanít,

⁴⁷ Legjelentősebb kiadói tevékenysége: *Jeromos Bibliakommentár I–II–III*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2002–2003.

⁴⁸ Művei: *Non affanatevi – siete figli del vostro Padre celeste: l'analisi retorica di Mt 6,19–7,11. Licenciadolgozat*. Róma, 2000. Műveit részletesen ld.: MBL.

2007-től Győrben. A Győri Hittudományi Főiskola biblikus tanára, főiskolai docens. 2008–2009-ben a Szegedi Hittudományi Főiskola (majd Gál Ferenc HF) docense is. 2010-ben habilitált a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Teológiai Karán. 2014-től a Pápai Biblikus Bizottság tagja.⁴⁹

Rózsa Huba (Budapest, 1939 –)

Székesfehérvári egyházmegyes papként a Szegedi Hittudományi Főiskolán tanult 1959 és 1964 között. A Budapesti Hittudományi Akadémián szerzett teológiai doktorátust 1969-ben. Papszentelése 1964-ben volt. Káplánként dolgozott 1969-ig. 1969 és 1975 között az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára, 1972-től 1975-ig a Pápai Biblikus Intézet ösztöndíjasa volt. 1975-ben biblikus szaklicenciátust szerzett. 1975 és 1977 között az Esztergomi Érseki Főiskola tanára. 1977-től a Budapest Hittudományi Akadémia Ószövetség tanszékének vezetője, majd 1986–1988 és 1988–2000 között dékán. A levelező tagozat igazgatójaként működött 1991 és 1998 között. 1992-től a Szent István Társulat választott alelnöke, 2002-től a Hebraisztikai Társaság alelnöke. Apáczai Csere János-díjas 1993-ban, Scheiber Sándor-díjas 1998-ban, Stephanus-díjas 2001-ben. Széchenyi-díjat kapott 2015-ben. 2008-tól Szegeden a biblikus tanszék vezetője.⁵⁰

Horvát Endre (Óbecse, 1974 –)

Moholon nőtt fel, a szegedi teológiai főiskoláról tanulmányainak második éve után – tanárai ajánlásával – Rómába került, a Germanicum-Hungaricum kollégiumba, s ott folytatta teológiai tanulmányait. 2003-ban pappá szentelték, ezután még egy évet töltött Rómában, ahol a Gergely Egyetemen megszerezte a teológiai magiszteri fokozatot biblikus teológiából. Ennek befejezéseként fél évet Jeruzsálemben töltött. A Szabadkai Püspökség Teológiai-Katekétikai Intézetének titkára. Ugyanezen intézményben újszövetségi teológiát és egzegézist ad elő. Olaszul, németül, franciául és angolul beszél, szűkebb szakterülete okán jó ismerője az ógörögnek. Jelenleg csonoplyai plébános.

⁴⁹ Művei: *Vele ettünk és ittunk... (ApCsel 10,41) Emlékezés és önazonosság az Apostolok Cselekedeteiben.* Teológia, 2006 (40) 151–159.; *Krisztus, a mi húsvéti bárányunk. Retorikai és hagyománytörténeti szempontok 1Kor 5,7 kapcsán.* Teológia, 2008 (42). 14–26.; *Az írástudó Pál. Példák a Rómaiakhoz írt levél 10. fejezetéből.* Vigília, 2009 (74). 170–178.; *Szívembe rejtem szavaidat. Jegyzetek Isten szavának teológiájához.* Szombathely, 2009.; *Legyetek követőim! Képek a tanító Pál apostolról.* Győr, 2010.; *Misztikus malom: zsolttáridézetek a páli levelekben.* L'Harmattan, Budapest, 2012.; *Márk Evangéliuma.* SZIT, Budapest, 2014.

⁵⁰ Műveit részletesen ld.: MBL.

Kocsi György (Borszörcsök, 1955 –)

A győri bencés gimnáziumba járt, később Budapesten teológiát tanult. Az államvédelmi hatóság üldözi, pappá szentelése előtt a szüleihez kiszáll a rendőrség, és a holléte felől érdeklődik. 1980-ban, papszentelése után el kell hagynia a fővárost. Búcsúszentlászlón, Nagyatádon káplán, útlevelét bevonják. 1986-ban gépjárművezetői engedélyét is elveszik. Iharoson plébános 1986-tól 1990-ig. Németh Miklós miniszterelnök – Pintér Dezsőn keresztül – felkéri egyházi tanácsadónak, amit nem fogad el. Tübingenbe ment tanulmányi szabadságra, keleti nyelveket is tanult, a hébert Walter Groß-nál, az asszirológiát Wolfgang Röhlignél, az egyiptológiát Wolfgang Schenkelnél, az ugaritológiát Paolo Xellánál és Manfred Krebernknél. Tanulmányait Herbert Haag, neves tübingeni professzor támogatta. 1995-ben Iharoson plébániai kormányzó. 1998-tól prefektus a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán. 2006-tól Zamárdi, majd Balatonendréd plébánosa. A Magyar Köztársasági Arany Érdemkeresztrel tüntették ki 2011-ben. A Széchenyi Társaság Díját 2012-ben kapta meg. Tanulmányait, jegyzeteit több folyóiratban (Pannonhalmi Szemle, Vigilia, Távlatok stb.) is publikálták.⁵¹ Számos német nyelvből készített exegetikai mű és Bibliával kapcsolatos könyv fordítása jelent meg a tollából és szerkesztésében a Kairosz kiadónál és a SZIT Kiadónál – Gerhard Lohfink: *Milyennek akarta Jézus a közösséget?* Egyházfórum, 1986.; Gerhard Lohfink: *Jézus utolsó napja. A passió eseményei.* Egyházfórum, 1992., Kairosz, Budapest, 2010.; Norbert Lohfink: *Álmok az egyházzól.* Agapé, 2004.; Norbert Lohfink: *Haragos visszatekintés az államra.* Szent István Társulat, Budapest, 2005. (Kocsi György készítette héber–magyar szöszedettel); Josef Ernst: *Lukács. Egy teológus portréja.* Kairosz, Budapest, 2010.; Josef Ernst: *János. Egy teológus portréja.* Kairosz, Budapest, 2011.; Josef Ernst: *Máté. Egy teológus portréja.* Kairosz, Budapest, 2012.; Josef Ernst: *Márk. Egy teológus portréja.* Kairosz, Budapest, 2013. Tizenkilenc tanulmányának gyűjteménye megjelent a Kairosz Kiadónál *Ha tűzben jársz is, a lángok nem perzselnek* címmel (Budapest, 2009.). Vele készült interjúkötet: *Jézus szeretetért.* Kairosz, Budapest, 2008. A Gál Ferenc Főiskolán 2014 óta tanít Ó- és Újszövetségi bevezetőt és exegézist.

Szakács Tibor

2015-től intézetünk tanára, volt növendék, aki tanulmányait a Pápai Biblikus Intézetben végezte.

⁵¹ Műveit részletesen ld.: MBL.

ÖSSZEGZÉS

Úgy vélem, sikerült a szegedi biblikusok munkását jól dokumentáltan bemutatni, és az olvasó előtt világossá vált az intézmény hányatott története is. Talán a többi tanszék oktatói munkásságával válik teljessé ez a kép. Remélem, ennek megírására akad vállalkozó, hiszen ez tudja csak bemutatni, hogy a szegedi teológiai képzés felsőoktatási intézménye hogyan épül bele a település felsőoktatásába. Mivel régen itt tanuló kispapok, később pedig a civil hallgatóink jelentős része Bács-Kiskun, Csongrád és Heves megyében adják tovább a nálunk megszerzett tudást, a teológiai és hitoktatás megértéséhez kulcsfontosságú az intézmény által adott ismeret és szemléletmód.

Számos korábbi növendékünk, akik közül jó néhányan már oktatók, más egyházi felsőoktatásban folytatják oktatói tevékenységüket, ezért megállapíthatjuk, hogy az intézmény biblikusai országos hatásúak. Csak néhány példát említek: Szatmári Györgyi a Sapientia Szerzetesi Főiskolán tanít, Szabó Xavér OFM úgyszintén. Horváth Endre Szabadkán szervezi a teológiai oktatást, Perintfalvi Rita pedig a Bécsi egyetemen tanít. Számos volt növendékünk Leuvenben, Párizsban vagy Bécsben folytatta tanulmányait, és hogy a felsőoktatás vagy a tudományszervezés mely intézményében kötött ki, arról még nem készült felmérés. Talán számukra is érdekes lehet ez a tanulmány, amelyet nekik kellene tovább írni.

*Mons. Dr. Benyik György
főiskolai tanár
Gál Ferenc Főiskola Teológiai Kar*

A FORRÁSOK HATÉKONY ELÉRÉSE A MUNKAERŐPIACON AZ IGAZSÁGOSSÁG, A BIZALOM ÉS A NYILVÁNOSSÁG ELVEINEK ALKALMAZÁSÁVAL

BEVEZETÉS

Figyelemmel arra, hogy egyre gyorsabban változnak a foglalkoztatási igények, a munkavégzés részben az információtechnológia fejlődése, részben a távmunka miatt átalakul, a munkaerőpiacon a keresleti és kínálati oldal esetenként szélsőséges mértékben tér el egymástól, új, közösségi módszerek alkalmazására lehet szükség a keresleti és a kínálati oldal közelítése érdekében.

Tanulmányunk egy ilyen új, közösségi munkaerőpiaci módszernek az alapelveit mutatja be. Megjegyezzük, hogy a módszer alkalmazásával, közösségi munkával már sikerült piacképes terméket létrehozni, így a módszer gyakorlati működéséről is vannak tapasztalatok.

A módszer lényege, hogy egy tervezett projektötlet megvalósítására, a célok, a rendelkezésre álló források és az első elkötelezett csoport (klán) meghatározását követően, ismerősökön keresztül új személyek vonhatók be a tervezett projektötlet megvalósításba, akik – figyelemmel a projektgazdára, a projektre – hajlandók saját erőforrásaikat a projekt rendelkezésére bocsátani egy későbbi remélt siker, valamint a sikerből való részesedés érdekében. A projektfeladatok és az azzal kapcsolatos szervezet alakulása, a projektben lévő források áramlása nyilvános, online felületen elérhető részben a projekttagok, részben a teljes nyilvánosság számára.

ÚJ ÉRTELMEZÉSI HORIZONTOK

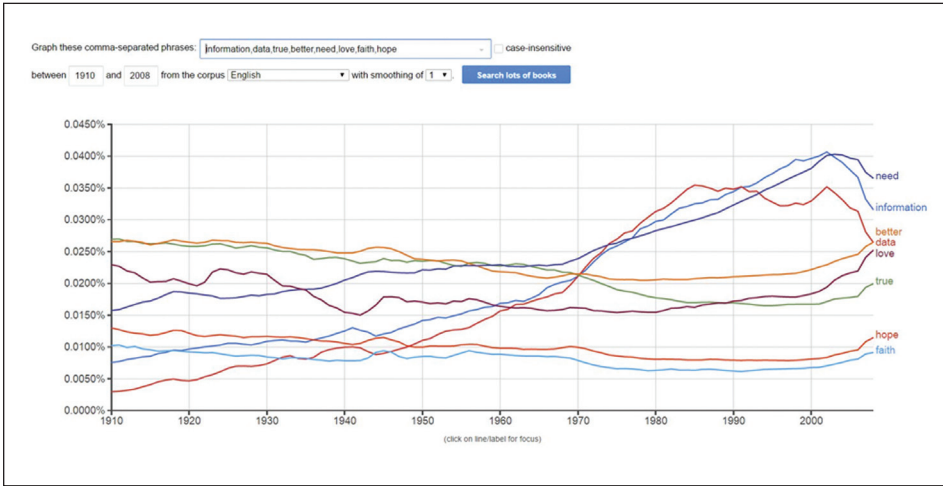
A szóhasználat változása

A társadalmi „közbeszédet” vizsgálva láthatjuk, hogy az egyének önértelmezése jelentős mértékben változik, a társadalomformáló témák változásban vannak. Az alábbi grafikonokon jól láthatjuk, hogy a 2000-es évek elejét követően jelentős új trendek mutatkoznak a szóhasználatban.¹ Az elemzések rámutatnak arra, hogy

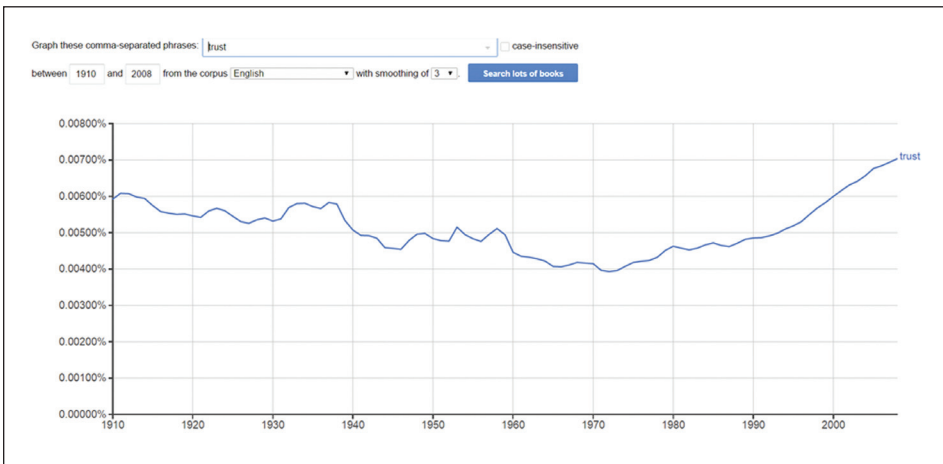
¹ Az elemzéseket a Google szógyakoriség-elemző alkalmazásával végeztük el. Az alkalmazás az 1800–2008 évekig feldolgozott irodalmi művek szavainak előfordulási gyakoriságát mutatja. Google Books Ngram Viewer.

a technológiai fejlődés elsődlegességét jelző szavak (information, data) csökkennek, miközben a személyes alapértékekre utaló kifejezések egyre gyakoribbakká válnak (better, love, true, hope, faith – lásd 1. ábra). Jelentősen nő a bizalom (fidelity) szó előfordulási gyakorisága is (2. ábra).

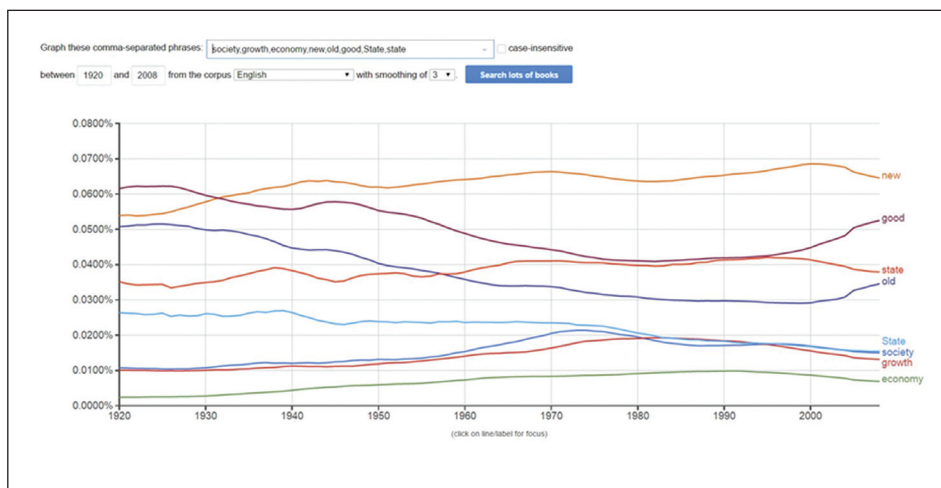
Mindezzel együtt a klasszikus társadalomelméletekhez tartozó szavak – mint a gazdaság, állam, társadalom, növekedés, új – előfordulási gyakorisága csökken, viszont nagyobb gyakorisággal jelenik meg a „régí” szó, illetve az önkifejezés szókézlete (3. és 4. ábra).

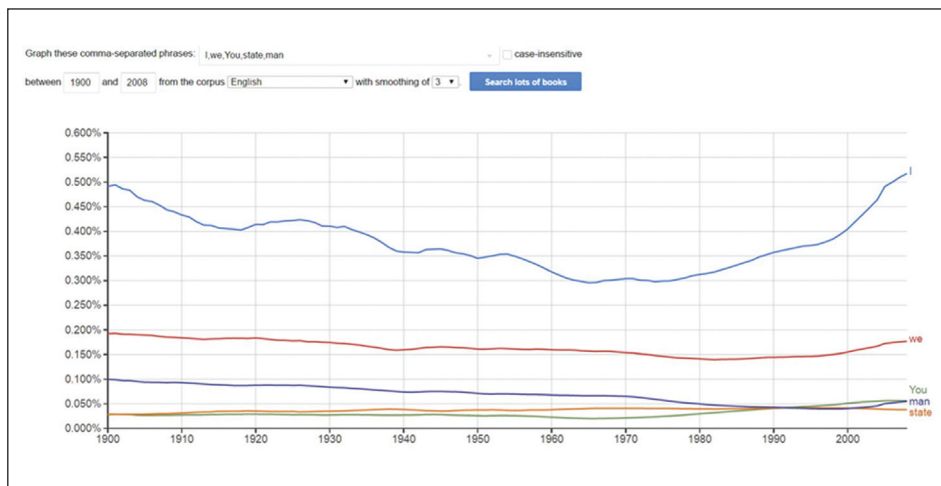
1. ábra

2. ábra

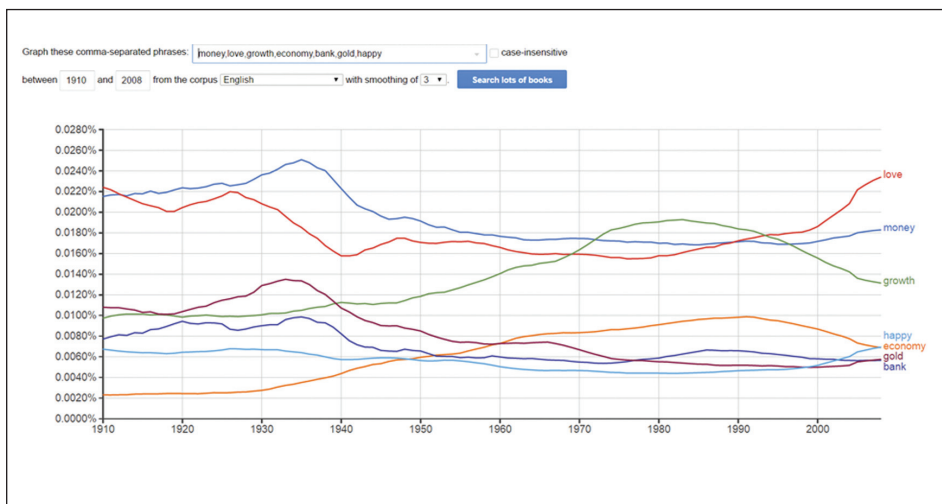
3. ábra

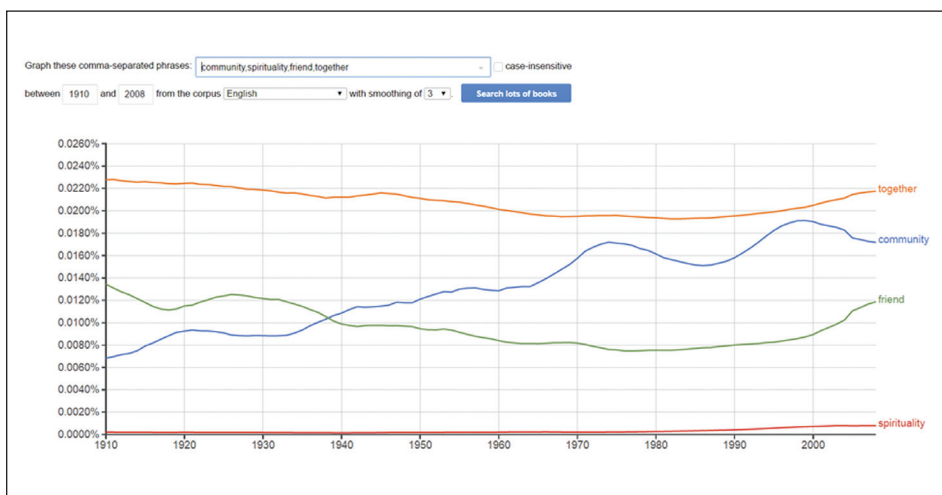
4. ábra

A tanulmány elején felvázolt tendenciát – a modern gazdasági paradigmák meghaladását és egy új, személyközpontú, ezzel egyidejűleg kooperációra épülő modell kialakulását – megerősítő szógyakoriságot láthatunk az 5. ábrán, ahol a „love” és „happy” szavak mutatják a legnagyobb növekedést, miközben az „economy” és a „bank” szavak gyakorisága csökkenést mutat.

Mintegy összefoglalásként megállapíthatjuk a 6. ábra alapján, hogy a barátságoknak és az együttműködésnek a jövőben – legalábbis a szóhasználat gyakorisága szerint – egyre nagyobb szerep jut majd. Erre a fokozódó közösségi, azonban az individualitást is fókuszba helyező tendenciára építettük a munkaerőpiaci modellünket.

5. ábra

6. ábra

Az alapmagatartások változása

A megváltozott alapmagatartásokat Kevin Kelly *The Inevitable. The 12 Technological Forces that Shape Our Future* című munkájában foglalja össze 12 jellemzőt kiemelve.² A bevezetőben leírt modellünk kialakításánál ezeket a szempontokat vettük figyelembe. Az alapmagatartások változását leíró jellemzőket röviden bemutatjuk, és értelmezzük az alábbiakban:³

1. Becoming – Változás

A világnk folyamatos változás, tanulás és adaptáció, a megújulás maga válik állandósulttá.

2. Cognifying – Tudatosulás

A mesterséges intelligencia, a gépi tanulás hétköznapivá válik. A gépek által tudatosult valóság megváltoztatja a dolgok természetének értékelését. A gépek kapcsolata által kialakított világ új értelmezési horizontokat teremt. Kialakult a dolgok hálózatában létrejött ismeret.

3. Flowing – Áramlás

Az információ és annak birtoklása áramlik. Az áramlás a hálózatban nem korlátozható tartósan. Minden nyilvánossá válik, a kérdés, ki és hogyan tudja feldolgozni a sodróan áramló adatokat.

4. Screening – Képiesülés

A kapcsolataink legnagyobb része képernyőn keresztül valósul meg. A kommunikáció egyszerre tartalmaz írott, hivatkozott (linkelt), vizuális, akusztikus összetevőket. Az interakció tere a képernyő.

5. Accessing – Hozzáférés

Elméletileg bármely virtuális valóság, amire szükség van, azonnal elérhető anélkül, hogy az a tulajdonukat képezné. Mindenből a legújabb és legjobb jelenhet meg a képernyőn anélkül, hogy a tulajdonnal járó terhek nyomasztanák az egyént. A hozzáférés fontosabb lesz a tulajdonnál. Az értéket a hozzáférhetőség adja. (Minél több megtekintés, annál nagyobb „érték”.)

6. Sharing – Megosztás

A megosztás a hozzáférés alapja. Bárki, bármit megoszthat. Minél sikeresebb (nagyobb nézettségű) a megosztás, annál értékesebb/jelentősebb a megosztott dolog.

² Pokol Béla: *A kollektív szuperintelligencia társadalmának elmélete*. In: *Jogelméleti Szemle*, 2016/4. (http://jesz.ajk.elte.hu/2016_4.pdf. Letöltve: 2017. január 30.)

³ <http://www.theinovogroup.com/the-inevitable-understanding-the-12-technological-forces-that-will-shape-our-future/>. Letöltve: 2017. január 30.

7. Filtering – Szűrés

Az adatmennyiség kirobbanó mértékben nő. Csak megfelelő szűrés mellett biztosítható a kívánt tartalom elérése. A hatékony szűrő képes megtanulni a felhasználó elvárásait, és az elvárásokat meghaladó tartalmakat is kínál.

8. Remixing – Újrakeverés

A világ a múlt ürülékével táplálkozik – fogalmazta meg Friedrich Nietzsche. A fogyasztás növelését az újrakeverés, a régi újabb és újabb értelmezése biztosítja.

9. Interacting – Kapcsolódás

A világ a kapcsolatok világa az eszközökön keresztül, az emberekkel és más eszközökkel. A kapcsolódás megkönnyítése az eszközök feladata. (A gép érzelmeket, arcokat ismer fel.)

10. Tracking – Követés

Elméletileg minden cselekvésünk követhető és visszakereshető. Követhető a mozgásunk, a kommunikációnk, a fizikai teljesítményünk és a vagyoni helyzetünk. Minden nyom dokumentált és gyakorlatilag törölhetetlen.

11. Questioning – Kollektív kérdezés

Az egyének kapcsolt közössége lehet intelligensebb az egyéneknél. A kapcsolati rendszerekből új kérdések és új válaszok születhetnek.

12. Beginning – Kezdet

A következő paradigmaváltás most kezdődik. A tényleges jövő most jött el. (Talán 2001 után?) Létrejöhet a „*holos*”, az egész társadalma.

A Kevin Kelly féle felsorolást a következő szempontokkal egészítjük ki:

13. Nyelvtelenség

Egységes nyelv alakul ki, részben a fordító algoritmusoknak, részben az érzelmek kifejezésére szolgáló emojis-oknak köszönhetően. A nyelvhasználat rövidül, a komplex szövegek értelmezésére egyre kevesebb idő jut – mivel egyre nagyobb az elérhető szövegmennyiség –, az összetett szövegeket leginkább keresőmotorok értelmezik (filtering – screening). Egy-egy algoritmus jelentősége nagyobb lehet, mint a *Tiszta ész kritikájáé* volt.

14. Felválthatóság

Az egyének a kapcsolati hálózatuk alapján definiált szerepekben vannak. A szerepek viszonylag állandóak, azonban az azokban megjelenő személyek könnyen cserélhetőek. Nincsen megkerülhetetlen személy.

15. Jelenidejűség

Minden esemény azonnali, minden esemény a pillanatnyi kapcsolati térben értelmezhető csak. A kapcsolati tér változása az esemény értelmezését is megváltoztatja.

16. Virtualitás

A kommunikációs partner bárki és bármi lehet, ahogy az egyén saját személyiséget is bármilyenre alakíthatja a képesülés. A valóságnak a nem virtuális térben megjelenő részei bizonytalanná válnak.

17. Túlzás

A figyelem felhívása érdekében a kommunikáció leegyszerűsödik, árnyalatlan, harsány tartalmak jelennek meg és látszanak valóságnak. A „*mindenkinek van véleménye*” és a félműveltség kultúrája mindennaposá válik. Az információt egyre tömörítettebb és markánsabb formában juttatjuk el a felhasználóhoz.

18. Csatamező

Mivel jelenleg éljük a WEB és a WoT tudatosulásának időszakát, ezért ezeknek a virtuális tereknek a felosztása is most válik egyre tudatosabbá. A virtuális terek felosztása az egyének feletti hatalom felosztását is jelenti.

ÚJ IGÉNYEK A MUNKAERŐPIACON

Európában, különösen is Németországban az elmúlt öt évben a munkaerőpiaci átalakulást az Ipar 4.0⁴ jegyében tervezték. A 4.0 a „*negyedik*” ipari forradalomra utal, amelyben az emberek, az eszközök és a logisztikai folyamatok képesek az egymással való kommunikációra. Általánossá válik a dolgok hálózata, illetve a mesterséges intelligencia által vezérelt termelési és logisztikai folyamat. Az ember szerepe megváltozik, az ismétlődő, algoritimizálható munkát a tanulásra képes gépek veszik át. Attól függően, hogy ebben a világban az ember hova helyezi magát, válhat a gépek rabszolgájává, vagy valósulhat meg a marxi álom (amelyik részben az athéni demokráciát is jellemezte): „*Senki nem kötődik tevékenysége egy bizonyos területéhez. Minden egyén az általa választott tevékenységbe foghat. A társadalom maga szabályozza az általános termelést, ilyen módon lehetővé válik számomra, hogy ma ezzel, holnap azzal foglalkozzam. (...) Mindezt végrehajthatom kedvem szerint...*”⁵

A munka megosztottságából fakadó elidegenedettséget megszüntetheti, hogy a jól szervezeten együttműködő gépek elvégzik a termelő tevékenységek jelentős részét, meghagyva az egyénnek azt, ami számára a személyes kiteljesedéshez szükséges, és megteremtve azokat az anyagi javakat, amelyek mindenki számára

⁴ Industrie 4.0, az USA-ban IIC azaz Industrial Internet Consortium.

⁵ Marx, Karl – Engels, Friedrich: *A német ideológia*. In: *Karl Marx és Friedrich Engels művei (MEM) 3. kötet*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976. 11–538.

biztosítják a megélhetést. Ezek a Marxhoz méltón utópisztikus szavak azonban nem teljesen idegenek a 4.0 ipar vagy éppen az alanyi jogon, a munkavégzés nélküli járó fizetés gondolatától (feltétel nélküli alapjövedelem).⁶

Az teljesen egyértelmű, hogy a mesterséges intelligencia jelentős mértékű fejlődése át fogja alakítani a munkaerőpiacot, azonban az, hogy a „4.0 ipar” vagy a „4.0 illúzió” lesz-e a jövő, még nyitott kérdés. Andreas Syska szerint az illúzióból akkor lesz csak ténylegesen ipar, ha nem egyszerűen egy közös szabványra vagy technikai/technológiai összehangolásokra törekszik a társadalom, hanem a digitális világ fejlődésével egyidejűleg biztosítja az egyének számára az ezekbe az új digitális hálózatokba való bekapcsolódás feltételeit. Szükséges új üzleti és gazdasági modellek kialakítása, amelyek lehetővé teszik, hogy az emberek a tényleges igényeik szerint jobban élhessenek. Azaz a kiindulópont nem a technikai fejlődés (az csak egy eszköz), hanem az emberek igénye egy jobb életre. Pontosán emiatt kell az ipari fejlődéssel egyidejűleg fejleszteni a közösségi kapcsolatok rendszerét, az egymással és a gépekkel való kommunikációt. Ehhez elengedhetetlen a megfelelő ember–ember–gép platformok kialakítása, valamint a társadalom, ezen belül a munkaerőpiac megfelelő jogi szabályozása.⁷

Létre kell jönnie egy olyan fórumnak, ahol a társadalmi hálózatok nem egyoldalúak, az adatokat nem csak kiszolgáltatják az egyének magukról vagy ötleteikről (pl. Facebook, LinkedIn, Kickstarter), hanem képesek az interakció segítségével egy megvalósítandó feladat érdekében a leghatékonyabban együttműködni. A hatékony együttműködés alapja az a hipotézis és tapasztalat, hogy a „világ kicsi”, azaz néhány ismerősön keresztül bárkihez el lehet jutni.⁸

Nagyon gyakori probléma – kiemelkedően a kreatív és műszaki iparágakban – a megfelelő erőforrások megtalálása és egy-egy adott projektbe történő bevonása. Ennek több oka is van. Az egyik ok a lassan krónikussá váló és egyes ágazatokban súlyosnak mondható munkaerőhiány. A másik a szakemberek képességeinek és képzettségi szintjének különböző foka. Bizonyos területeken nehéz megtalálni az adott célterületre leginkább szakosodott kollegát. Nagyon nehéz egy-egy interjú vagy profillap alapján megítélni valakinek a rátermettségét, emberi hozzáállását,

⁶ Részletesen ld.: <http://basicincome.org/basic-income/history/>. Letöltve: 2017. január 31.

⁷ Prof. Dr. Andreas Syska. (<http://www.industry-of-things.de/deutschlands-naiver-traum-von-der-smarten-fabrik-a-545537/>. Letöltve: 2017. január 30.) Illusion 4.0

⁸ „Egyébként kedves játék alakult ki a vitából. Annak bizonyításául, hogy a Földgolyó lakossága sokkal közelebb van egymáshoz, mindenféle tekintetben, mint ahogy valaha is volt, próbát ajánlott fel a társaság egyik tagja. Tessék egy akármilyen meghatározható egyént kijelölni a Föld másfél milliárd lakója közül, bármelyik pontján a Földnek – ő fogadást ajánl, hogy legfőljebb őt más egyénen keresztül, kik közül az egyik neki személyes ismerőse, kapcsolatot tud létesíteni az illetővel, csupa közvetlen – ismeretség – alapon, mint ahogy mondani szokták: »Kérlek, te ismered X. Y.-t, szólj neki, hogy szóljon Z. V.-nek, aki neki ismerőse...« stb.” (Karinthy Frigyes: *Láncszemek*. In: *Címszavak a Nagy Enciklopédiához*. [<http://mek.oszk.hu/07300/07367/html/01.htm#54>. Letöltve: 2017. január 31.])

általános munkatársi habitusát, soft skilljeit. (Akkor is, ha ezt a tevékenységet a mesterséges intelligenciával kívánják elvégeztetni.) Sokszor az érdekeltségi kérdések döntenek el egy projekt sikerességét. Nagyon gyakori, hogy az egyszerű bér vagy egyéb típusú kifizetések nem jelentenek elég motivációt a magasabb szinteken. Egy hatékony és ütőképes projekt csapat nagyon sok bizalmi kérdést is felvet. Ezeket a kérdéseket bizalom (ismeretség) nélkül a legnehezebb kezelni.⁹

Az előző bekezdésben felsorolt problémáknak a megoldására létre kell hozni egy olyan közösségi hálót, amelyik – hasonlóan a nyálkagomba növekedéséhez¹⁰ – optimalizálja az erőforrásokhoz való eljutást, továbbá az egyes sejtekből egységes organizmust, az egységekből közösséget szervez.

Mindehhez olyan közösségi modellt kell alkotni, amelynek a legfontosabb jellemzői a következők.

A modellben leírt szervezet öntanuló, önszerveződő, ajánlások alapján fejlődik, a természetből vett elvek biztosítják, hogy automatikusan megtalálja a legjobb csapatot/útvonalat. A klasszikus tervezési patternek alapján nem vagy nagyon későn érzékelhető hibákat folyamatosan korrigálja, továbbá az érdekeltségi viszonyok (projekt cél és személyes célok) korán kifejezésre kerülnek, így egy-egy projekt sokkal jobban tervezhető lesz.

A szervezetben, az előre meghatározott szabályok értelmében nem jöhet létre túlzott erőforrás-koncentráció. A megtermelt javakat vagy a projekt céljaira kell fordítani, vagy a projektben részt vevő személyek között, egy-egy főre jutó maximum érték meghatározása mellett kell kiosztani. A túlzott koncentráció a teljes projekt életképességét szünteti meg.

A szervezet alkalmas arra, hogy illeszkedjen a 4.0 ipar elvárásaihoz, mivel virtuális térben szerveződik, így a tér és idő korlátait leküzdve azonnali reakcióra képes.¹¹ „A virtuális vállalkozásban részt vevő partnerek hasonlóak a vállalkozásban magában is meglévő fraktálokhoz. Ezek a fraktálok birtokolják a vállalkozás kompetenciáit, a tágabb szervezetek közötti összefüggésben pedig holonként, a virtuális szövetség önszervező és autonóm tagjaiként működnek. A különböző szervezeti szintek ismétlik egymást, mindegyik rendelkezik saját vezetői szinttel, de a teljes folyamatstruktúra más-más szintjében érdekeltek. Ha a teljes értékláncot úgy tekintjük, mint egy komplex, többé-kevésbé független egységekből álló struktúrát, ennek egységei hasonlóan strukturáltak, az egyes entitások tevékenységeiket megint más cégeknek adják ki,

⁹ Crossman, A. – Lee-Kelley, L.: *Trust, commitment and team working: the paradox of virtual organizations*. (<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1471-0374.2004.00099.x/full>. Letöltve: 2017. január 31.)

¹⁰ *Slime Mold Beats Humans at Perfecting Traffic Networks*. (<http://www.livescience.com/8035-slime-mold-beats-humans-perfecting-traffic-networks.html>. Letöltve: 2017. január 31.)

¹¹ Hedberg, B. – Dahlgren, G. – Hansson, J. – Olve, N. G.: *Virtual Organizations and Beyond: Discover Imaginary Systems*. John Wiley & Sons, Chichester, 1999.

s az egyes cégek szintjén ismét találhatunk teameket és munkacsoportokat, melyek a szintjüknek megfelelő autonómiával rendelkeznek. Az egyes egységek valamint a résztvevő vállalkozások önállósága és a szintek sokasága végeredményben teljesen elmosódottá teszi a vállalkozások határait.”¹² A rendszer magában hordozza a virtuális szervezetek előnyeit, azonban túl is lép azokon annyiban, hogy elsődlegesen nem együttműködő szervezetekre, hanem együttműködő személyekre koncentrál. Pontosan a személyes jelleg miatt domborítható ki az együttműködés másik nagy előnye, a forrásfelhasználás teljes körű nyilvánossága és a túlzott koncentráció (tőke, eszközök, információ) megakadályozása.

A szervezet ötvözi a nonprofit és nyereségorientált tulajdonságokat, azaz egyszerűen törekszik a rendszeren kívüli erőforrásokhoz való eljutásra, valamint azok szétesztására, de egyúttal a kollektív javakra és a tagok speciális érdekeire is figyelemmel van.

A szervezet tartalmazza a „*hierarchia-közösség fenotípus*”¹³ szervezetleírás egyes tulajdonságait is, annyiban, amennyiben alkalmas arra, hogy a résztvevőket mind közösségi együttműködőként, mind pedig a hierarchiába illeszkedő döntéshozóként is figyelembe vegye.

AZ ÖNSZERVEZŐDŐ KÖZÖSSÉGI MODELL LEÍRÁSA

A bevezetőben említett önszerveződő modell egyesíti az önszerveződés és az irányítottág előnyeit, így alkalmas lehet a korábban felvázolt munkaerőpiaci problémák kezelésére. Az általunk kidolgozott modellben ellenőrzött körülmények között jönnek létre személyek, intézmények, gépek közötti kapcsolatok egy differenciáltan meghatározott, de dinamikusan változtatható cél elérése érdekében. A cél megvalósításhoz a létesülő szervezet maga találja meg a szükséges erőforrásokat.

Egy egységes virtuális felületen bárki tud csatlakozni a meghirdetett projektötlet megvalósításához saját kreativitásával és munkájával. A programban az összeadott energiák több eredményt termelnek, mint a külön-külön vett munkaórák, azaz a projekt önfenntartó. Ilyen módon az egész több mint a részek összege, ezért érdemes bekapcsolódni a megvalósításba. A számítógépes online elérhető felület a távmunkában elvégzett feladatokat is összesíti, így támogatja a legjobb megvalósítók bekapcsolódását idő és térbeli korlátoktól függetlenül. A cél megvalósítása érdekében így nem csak befektetők (pl. Kickstarter), hanem az eredményben részesülő motivált munkatársak kapcsolódnak össze a következő jelszavak mentén:

¹² Horváth Csaba: *Virtuális szervezetek – Divatos fogalom vagy valódi trend?* (http://midra.uni-miskolc.hu/JaDoX_Portlets/documents/document_5802_section_1061.pdf. Letöltve: 2017. január 31.)

¹³ Hierarchy-community phenotype.

- „Hogyan találjuk meg a legjobb embereket a projektünkre?”
- „Hogyan keressek a hobbimmal pénzt?”
- „Hogyan ismerkedjek meg szimpatikus emberekkel, akik ugyanazt akarják megvalósítani, amit én?”
- „Hogyan hasznosítsam úgy a tudásom, ahogy én akarom?”
- „A Mesterséges Intelligencia alapja a Kollektív Intelligencia.”

Az önszerveződő közösségi modell elemei

A projektötlet meghatározása

A szerveződés feltételeként meg kell határozni a szervezet által elérendő célt (projekt leírása), az egyes, a megvalósításhoz tartozó feladatokat, a feladatok megvalósításához elvárt kompetenciákat, határidőket. A projektötlet nem azonos a projekt klasszikus definíciójával, mivel a szervezet a megvalósítás során változtatni képes az eredetileg leírt feltételeket.

Az erőforrások feltárása

A működés kulcskérdése: hogyan találjuk meg a szükséges erőforrásokat a célunk megvalósításához? Ehhez az alapstruktúra kialakítását követően ismerősöket vagy ismerősök ismerőseit, illetve azoknak az ismerőseit kell megtalálni, akik a személyes érdekeik felismerése miatt önkéntesen kívánnak bekapcsolódni a megvalósításba. A kapcsolati rendszereket és az azokban megjelenő teljesítményt, illetve elvárásokat naplózni kell. A résztvevők megtalálása jellemzően ismeretségi/bizalmi alapon történik. Amennyiben a rendszerben lévő személyek nem találnak olyan szereplőt, aki „ismerős”, úgy a kompetenciáikat megjelölő ismeretlenek közül lehet választani, azzal, hogy a csapatba az ismeretlent meghívó személy felelősséget vállal a meghívottért. (Meg kell ismerkedniük.)

Döntés

Az egyes döntéseket a tagfelvétellel, a projektszerkezet alakítására, a forráselosztásra, a szervezet hierarchikus rendszerben hozza. A hierarchia a projekt közben is alakítható. A közösség tagjai az alábbi szerepekben lehetnek.

Alapító vezető (névvel, bankszámlával, projektleírással alapít)

Az alapító és az általa a projekt közvetlen vezetésébe vont személyek klánt alkotnak. Egyes feladatok megoldására újabb klánok hozhatók létre. A klánok hierarchikus rendszert alkotnak. A klánok saját szabályokat alkothatnak. Az alapító dönt az alatta lévő szintek vezetőiről (akik szintén döntenek a közvetlenül alattuk szerveződő szintek vezetőiről).

Klántag (a csoportban döntési joggal vesz részt, jóváhagy személyt, tevékenységet, erőforrást)

A klántagok a közös bizalomra építve, előre biztosan nem meghatározható előny reményében, a tevékenységük örömeért végzik a munkájukat. A klánok mérete a hatékony döntéshozatal érdekében ne haladja meg a 10-20 főt. Az egyes klántagok az alattuk szerveződő szint vezetői lehetnek.

Közvetítő (kapcsolat a keresett személyhez/erőforráshoz)

A közvetítő az általa a rendszerbe hozott személlyel együttesen jogosult juttatásra, egyébként nem állandó tagja a projektnek, a projektben munkát nem végez. (Közvetítőként nem klántag.)

Munkás (operatív tevékenységet végez meghatározható és azonnal teljesítendő áron)
Nem klántag.

Kommunikáció és nyilvánosság

A projektleírás és a projekt alapítója nyilvános. A projektben elvárt kompetenciák nyilvánosak. A klánok tagjai ismerik egymást és az alattuk szerveződő hierarchiát. A projektben a szereplők egy egységes felületen kommunikálhatnak egymással. Sikeres projekt lebonyolítása minden tag számára „referenciát” jelent.

A projekt témájával kapcsolatosan létre lehet hozni egy tudástárat. A tudástárhoz való hozzáférés a projekten belül nyilvános.

A projektben zárt kommunikációs felület van, szükség esetén egyes hierarchikus egységek kommunikációja szűrhető.

Erőforrások elosztása

A projekt alapítója a projekt céljainak magvalósításához erőforrásokat rendel, azaz leírja, hogy milyen forrásokból kívánja a projektötletet elindítani (pénz, tudás, infrastruktúra). Az erőforrásokat a klánok döntései alapján osztják el az alsóbb szinteken elhelyezkedő klánok között. A már működő projektből származó, erőforrásokról pontos és nyilvános nyilvántartás készül. Ezeket az erőforrásokat a klánok igényeit figyelembe véve, a hierarchia szerint osztják fel. Fontos szabály, hogy egy-egy szereplő egy meghatározott mértékű juttatásnál többet nem kaphat (a tőke csak a projekt egészében koncentrálódhat, egy-egy személynél vagy csoportnál nem).

Az erőforrások elosztása arányos a mért teljesítménnyel és az adott szervezeti ágra meghatározott súllyal. Nem megfelelő teljesítmény esetén a hierarchia magasabb szintjei új szervezeti ágat hozhatnak létre, miközben a nem megfelelően teljesítő ág nem részesül az erőforrásokból. Mindennek nyilvánosan és indokoltan kell történnie.

A projekt topográfiái (szerkezetei)

A projektben három kapcsolódó, azonban külön folyamatokra épülő topográfiát, szervezeti ábrát azonosíthatunk. A topográfiák az időben változnak (dinamikusan), az egyes időállapotok visszakereshetők.

Kapcsolatok topográfiája

A személyek viszonyait mutatja be. Itt szerepel minden résztvevő, a résztvevők kapcsolatai, a kapcsolatok iránya és gyakorisága. A személyek topográfiája nem nyilvános, csak a projektben résztvevők ismerik a saját és az alattuk lévő szintek neveit.

Projektelemek topográfiája

A projekt megvalósításának hierarchiáját mutatja be. Itt szerepelnek az egyes megvalósítandó tevékenységek, valamint a tevékenységeket végző klánok hierarchiája. Ez a topográfia nyilvános.

Források topográfiája

Itt kerül megjelenítésre a projektben mozgó összes pénzügyi erőforrás és eszköz. A forrás topográfia a projekt minden tagja számára nyilvános. Ez a nyilvánosság lehet az igazságos elosztás alapja.

Szabályozás – jogok, normák

A szabályozás kettős, egyrészt a szabályozásnak illeszkednie kell az egyes állami jogok, illetve a nemzetközi jog rendszerébe, másrészt pedig saját belső szabályok formájában kell megjelennie. A belső szabályozás alapelvei: senki nem kaphat a projektből egy előre meghatározott nagyságú juttatásnál többet; minden bevétel és kiadás nyilvános; a klánok nem igényelhetnek előre meghatározott részesedést és juttatást a projektből. Egyebekben a szervezet maga határozhatja meg a játékszabályait.

A modellt vezérlő alapelvek – új munkaetika

*„Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi. Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere.”*¹⁴ Az igazságosság állandó és örök akarata: mindenkinek megadni ami jár neki. A jog parancsa ez: tisztességesen élni, senkit nem sérteni, mindenkinek megadni, ami jár neki.

A közösségi célirányos együttműködés és munkavégzés alapelve az igazságosság, amelyik az egyes klánok együttműködéséből, a döntések hierarchiájából és a nyilvánosságból fakad. A klánokban részt vevők jogai nem biztosítottak szerződésekkel. Biztosíték azonban, hogy az igazságtalanság nyilvánossá válik, a projektvezető személyében felel az elosztásért. Ha valamelyik klántag ennél nagyobb biztosítékot kíván, munkásként szerződhet a projektben.

¹⁴ Eneo Domizio Ulpiano, Regole, D. 1.1.10pr

Az új munkaetika alaperényei a következők:

- *nyilvánosság* (a teljes projekt legyen látható, a projektben a források és felhasználásuk legyen transzparens). A bennfentes hálózatok kora gyengülőben van;¹⁵
- *bizalom* (a projektben minden klán felelősséget vállal a tagjaiért, azokért, akiket befogadott, továbbá garantálja a kifizetéseket és az információk hitelességét);
- *kollektivitás* (a tevékenység csak együttműködve végezhető el hatékonyan, ezt minden résztvevőnek tudatosítania kell; sikertelen együttműködés esetén új hierarchia alakítható ki; mindenkinek felelőssége van az általa jóváhagyott bevont együttműködőért);
- *ténylegesség* (a megtermelt érték valós, annak a piacon mérhető értéke van);
- *igazságosság* (az egy-egy személyhez kötődő kifizetésnek/juttatásnak van maximum értéke; nincsenek előzetes biztos elvárások, mindenki bizalomból és szenvedélyből vesz részt a projektben).

Dr. habil. Birher Nándor
főiskolai tanár, címzetes egyetemi tanár
Gál Ferenc Főiskola ESZK, Társadalomismeret Tanszék

¹⁵ Chu, Johan S. G. – Davis, Gerald F.: *Who killed the inner circle? The decline of the American corporate interlock network*. In: *American Journal of Sociology*, 2016 (122)/3. S. 714–754. DOI: 10.1086/688650.

AMORIS LAETITIA

Paradigmaváltás az újrահázasodott elváltak szentségi pasztorációjában?¹

BEVEZETÉS

A 2014 és 2015 őszén Rómában, Ferenc pápa vezetésével tartott püspöki szinódusok közös útkeresései gyümölcseként született meg az „*Amoris Laetitia*” kezdetű,² a családban megélt szeretetről szóló apostoli buzdítás, amelyet 2016. április 8-án a Szentszék sajtótermében mutattak be nagy érdeklődés mellett. A kiemelt figyelem hátterében elsősorban az újrահázasodott elváltak szentáldozáshoz járulásának a kérdése állt: az érvényben lévő pápai, illetve tanítóhivatali megnyilatkozásokhoz képest,³ vajon hoz-e áttörést e tekintetben az új pápai dokumentum? A kérdésről a dokumentum *A törékenység kísérése, megkülönböztetése és integrálása* címet viselő 8. fejezet 305. pontjában ezt olvassuk: „*A feltételek, vagyis az enyhítő körülmények miatt lehetséges, hogy az objektív bűn helyzetében – amely szubjektív szempontból nem vétkes, vagy legalábbis nem teljesen az – valaki Isten kegyelmében élhet, szerethet, és növekedhet is a kegyelem és a szeretet életében, megkapva ehhez az Egyház segítségét*”; az ide vonatkozó 351. lábjegyzet pedig így fogalmaz: „*Bizonyos esetekben ez a szentségek jelentette segítséget is magába foglalhatja. Ezért »emlékeztetem a papokat, hogy a gyóntatószék nem lehet kínzókamra, hanem az Úr irgalmassága helyének kell lennie« (Evangélii Gaudium, 44). Hasonlóképpen jeleztem, hogy az Eucharisztia »nem a tökéletesek jutalma, hanem nagylelkű gyógyszer és táplálék a gyengék számára« (uo., 47)».*

Az apostoli buzdítás szövege tehát egyértelmű megfogalmazást nem, hanem csak utalást tesz az újrահázasodott elváltak lehetséges szentségekhez járulására; ennek is tudható be, hogy – akarva-akaratlanul – különböző pasztorális értelmezéseknek nyitott utat ezzel. Így pl. Agostino Vallini bíboros, Róma pápai

¹ A szerző saját álláspontját fogalmazza meg (*a szerk.*).

² Az apostoli buzdítást Ferenc pápa az Irgalmasság Rendkívüli Szentévében, 2016. március 19-én, Szent József főünnepén, pápasága negyedik évében írta alá

³ Vö.: II. János Pál: *Familiaris Consortio*. 84; *Reconciliatio et Penitentia*. 34; XVI. Benedek: *Sacramentum Caritatis*. 29; *Katolikus Egyház Katekizmusa*. 1650.; Hittani Kongregáció: *Levél a Katolikus Egyház püspökeihez az újrահázasodott elváltak szentáldozáshoz járulásáról*. Róma, 1994. szeptember 14.; *Törvényszövegek Pápai Tanácsa: Nyilatkozat az elvált újrահázasodottak szentáldozáshoz bocsáthatóságáról*. 2000. június 24.

helynökének a vezetésével a római főegyházmegye, valamint a fülöp-szigeteki, máltai, argentin, német püspökök is olyan lelkipásztori irányelveket dolgoztak ki, amelyek – bizonyos feltételek mellett – lehetővé teszik újrarahasodott elvált személyek számára, hogy szentáldozásban részesüljenek. Ezzel szemben mások, így például Athanasius Schneider kazahsztáni segédpüspök,⁴ Charles Chaput philadelphiai érsek, Thomas Olmsted arizonai püspök, a kanadai Alberta és Northwest püspökei elutasítják ezt az új megközelítést és lelkipásztori gyakorlatot, hangsúlyozva, hogy az egyházi hagyomány alapján csak az önmegtartóztatást vállaló újrarahasodott elváltak számára lehetséges a szentségekhez járulás. Ugyanezt képviseli Gerhard Müller, a Hittani Kongregáció bíboros prefektusa is, aki szerint a dokumentumot nem szabad oly módon értelmezni, mintha a korábbi pápák állításai és a Hittani Kongregáció állásfoglalásai nem volnának már érvényesek.⁵ A Magyar Katolikus Püspöki Kar eddig nem foglalt hivatalosan állást a kérdésben, de sejtetően nem feltétlenül teljesen egységes püspökeink álláspontja: Erdő Péter (akinek meghatározó jelentőségű volt mindkét színóduson a főrelátori szerepvállalása),⁶ Veres András⁷ és Székely János⁸ a hagyományos egyházi álláspontot képviselik, míg pl. Beer Miklós támogatni látszik az új lelkipásztori megközelítést.⁹

A félreértések és ellentmondásos értelmezések miatt kialakult helyzetre való reagálásként négy bíboros, így Walter Brandmüller, Raymond L. Burke, Carlo Caffarra és Joachim Meisner 2016. szeptember 19-én írt levelükkel hivatalos tisztázásért folyamodtak Ferenc pápához az *Amoris Laetitia* kapcsán, amely mintha megengedné a – hagyományos erkölcssteológiai megközelítés nézőpontja szerint – házasságtörésben élő, illetve megmaradni szándékozó hívek gyónását és szentáldozáshoz járulását. A bíborosok az öt kérdésük megfogalmazásakor a *dubia* (kétely) nevezetű ősi jogukkal éltek, mely egyházbírói műfajnak a lényege, hogy az ily módon tömören megfogalmazott kérdésekre a pápa tanítóhivatala világos igennel vagy nemmel válaszol, hogy így az Egyház tanítása mindenkor egyértelmű

⁴ A. Schneider tanulmánya magyarul megtalálható: <http://newman.hu/index.php/al-letoltes/>.

⁵ Vö.: <http://www.magyarkurir.hu/hirek/muller-biboros-az-amoris-laetitia-osszhangban-all-az-egyhaz-tanitasaval>.

⁶ Vö.: <http://www.magyarkurir.hu/hirek/erdo-peter-az-ujrahazasodottakat-es-az-uj-tartos-kapcsolatban-eloket-integralni-kell>.

⁷ Vö.: <http://www.magyarkurir.hu/hirek/interju-veres-andrassal-szinodus-harmadik-zaromunkahetet-kovetoen>.

⁸ Vö.: <http://katolikusvalasz.blogspot.hu/2015/01/szekely-janos-puspok-kasper-javaslatrol.html>

⁹ Vö.: Beer M.: *Szeressek ott, ahol gyűlölnek*. Szerzői kiadás, Kismaros, 2015. (A továbbiakban: Beer, 2015.) 75–78.; Beer M.: *Örömet hozzak, hol gond tanyázik*. Szerzői kiadás, Kismaros, 2016. 35–39.; *A derű nálam adottság és döntés*. In: *Nők Lapja*, 2016. december 16. 26.

legyen Isten népe számára. A bíborosok levele nem sokkal azután datálódik, hogy 2016. szeptember 12-én a Vatikán az *Osservatore Romano*ban hivatalos pápai állásfoglalással tette Ferenc pápa argentin püspökökhöz írt levelét, akik pasztorális instrukciója az *Amoris Laetitia* 8. fejezete hiteles interpretációjának tekintendő.¹⁰ A bíborosok tisztázási igényét jól alátámasztja tudniillik két, a témáról egyébként ellentétesen gondolkodó német teológus, illetve filozófus is – Norbert Scholl szerint „a pápa még tudatosan tartózkodik a nyilvánvaló dogmatikai helyesbítésektől, de a dogmatikát az irgalmasság evangéliumi üzenetétől és Ferenc pápa pasztorális indíttatásától elválasztó diszkrepancia mindinkább egyértelmű válik, és megmutatja, hogy a jövőben milyen nagy szükség lesz a korrektúrákra és a továbbfejlesztésekre a dogmatikában és az egyházjogban is”.¹¹ A II. János Pálhoz és XVI. Benedekhez közel álló Robert Speamann pedig ezt mondja: „A káosz egyetlen tollvonással az elvek szintjére emelkedett. A pápának tudnia kellett volna, hogy ezzel a lépésével megosztja az Egyházat és skizma felé vezet, olyan skizma felé, amely nem az Egyház peremén, hanem a szívében megy végbe. (...) A maga illetékességi területén belül minden bíborosnak, püspöknek és papnak fenn kell tartania a szentségek kiszolgáltatásának eddigi rendjét, és nyilvánosan ki kell állnia mellette. Ha a pápa elzárkózik a korrekciótól, akkor a következő pápa dolga lesz, hogy a helyreigazítást hivatalosan is elvégezze”.¹²

Anélkül, hogy az *Amoris Laetitia* 305. pontja (illetve ahhoz kapcsolódó 351. lábjegyzet) bármely értelmezésének helyessége mellett is állást foglalnánk, jelen tanulmányunkban az elmúlt évtizedeknek azokat a teológiai eredményeit, fejlődéseit és szempontjait szeretnénk bemutatni, amelyek az újrarázódott elváltak adott körülmények közötti szentségekhez járulását támogatni látszanak.

¹⁰ Instrukciójuk kritikus része ebben áll: 5. „Amikor egy pár konkrét körülményei lehetővé teszik, különösen, ha mindketten keresztények, akik a hit útján járnak, javasolni lehet nekik, hogy önmegtartóztatásban éljenek. Az *Amoris Laetitia* nem becsüli alá ennek a választásnak a nehézségeit (329. lábjegyzet), és nyitva hagyja a gyónás szentségének lehetőségét, ha valaki elbukik ebben az elhatározásban”. (...) 6. „Más, összetettebb helyzetekben, amikor nem lehetséges a házassági semmisség kinyilvánítása, a fent említett megoldás olykor nem lehetséges. Ennek ellenére lehetséges a megkülönböztetés útjára lépni. Azok számára, akik egy adott helyzetben arra a következtetésre jutnak, hogy a felelősségüket és büntethetőségüket csökkentő korlátok állnak fent, különösen ha úgy ítélik, hogy kárt okoznának az új kapcsolatban lévő gyermekeknek, az *Amoris Laetitia* megnyitja a szentgyónáshoz és az Eucharisziához vezető utat (336. és 351. lábjegyzet)”.

¹¹ <http://www.merleg-digest.eu/kritikai-reflexiok-az-amoris-laetitiarol/>; <http://newman.hu/index.php/spaemann-interju/>

¹² <http://newman.hu/index.php/spaemann-interju/>

A HÁZASTÁRSI SZERETETSZÖVETSÉG ÉS ANNAK ESETLEGES „MEGHALÁSA”?

A II. vatikáni zsinat újdonsága a házasság témája kapcsán,¹³ hogy a felbonthatatlanság hagyományos terminológiája helyett házastársi hűségéről, jogi szerződés helyett a házastársak kölcsönös önjajándékozásáról-elfogadásáról, valamint szeretetszövetségéről beszél az ószövetségi Isten – népe, illetve az újszövetségi Krisztus – Egyház bibliai képek alapján.¹⁴ Elías Zoghby, az egyiptomi melkita pátriarkátus vikáriusa, az egyik zsinati ülésen egy aggasztó lelkipásztori problémára, az önhibájukon kívül elhagyott és magukra maradt fiatal házások helyzetére hívta fel a figyelmet. Legtöbbjük számára az egész életen át tartó teljes önmegtartóztatás nem lehet a szentségekhez járulás reális feltétele, ezért érdemes lenne a keleti egyházak idevonatkozó hagyományából meríteni, és a Katolikus Egyház által megnevezett okokhoz hozzávenni a házasságtörés, illetve a házastárs végérvényes elhagyásának okát is.¹⁵ A Máté evangéliumából ismert „*hacsak nem paráznasága (porneia) miatt*” (Mt 5, 32; 19, 9)¹⁶ betoldást a Katolikus Egyház mindig is korlátozó értelemben vette, míg Keleten ezt az első századok óta a saját hibáján kívül magára maradt fél javára értelmezték és alkalmazták: köthetett új házasságot. Az 1980-as család-szinóduson is indítványozták az atyák a keleti egyházak gyakorlatának elmélyült tanulmányozását, hogy még teljesebbé lehessen a lelkipásztori irgalmasság gyakorlása az elvált hívek felé.¹⁷

A keleti hagyományt képviselő Alessio van der Mensbrugge orosz ortodox érsek a házastársi szeretet három szintjéről beszél: a szellem szintje (vallás, filozófia), a lélek (szív és érzelem, perszonalizmus), illetve a test (testi szerelem) szintjei. „*Ha a szeretet e három szint valamelyikén tönkre megy, tönkre megy a kötelék is. Nem elég egyetlen gyűlölet aktus, hanem a folyamatos ellenségeskedés állapota kell ehhez.*” Mindez rámutat a házastársi szeretet jogi dimenziójára is: a keleti egyházak

¹³ Vö.: *Gaudium et Spes*. 48–49.

¹⁴ Vö.: Botero, J. S.: *Etica coniugale. Per un rinnovamento della morale matrimoniale*. Edizioni San Paolo, Milano, 1994. 68–71.

¹⁵ Vö.: Graf, W.: *Szexualitás – házasság – egyház*. Bencés Kiadó, Pannonhalma, 1992. (A továbbiakban: Graf, 1992.) 57–61.

¹⁶ A sokszoros nehézségek miatt *crux interpretum*nak nevezett mátéi perikópa magyarázatára számos megoldási kísérlet született az egzegéták körében: a porneia jelentheti a nő részéről elkövetett házasságtörés valódi kivételét, de általánosabb értelemben vonatkozhat azokra, akik meg nem engedett vagy törvénytelen módon élnek együtt, a házasságot eleve érvénytelenítő körülmények között, pl. vérfertőző kapcsolatban, vérrokonok közötti házasságban, illetve jelentheti a nő szüzességének a házasság előtt eltöltött hiányát is. Vö.: Botero, J. S.: *Vivere la verità nell'amore. Fondamenti e orientamenti per un'etica coniugale*. Edizioni Dehoniane, Róma, 1999. (A továbbiakban: Botero, 1999.) 145.; Schnackenburg, R.: *Il messaggio morale del nuovo testamento. Vol. I. Paideia*, Brescia, 1989. 186–192.; da Spinetoli, O.: *Máté. Az Egyház evangéliuma*. Agapé, Szeged, 1998. 530–535.

¹⁷ Vö.: *Sinodo dei vescovi sulla famiglia. Le 43 proposizioni. Il Regno-Doc*. 26. 1981.; Botero, 1999. 146.

gyakorlata elfogadja a válást, illetve egy új házasság megkötését házasságtörés esetén, ugyanis az a szeretet halálának jele.¹⁸ A keleti teológia e nézete alapján kezdtek beszélni a katolikus erkölcszövegezők közül egyre többen, köztük Bernard Häring,¹⁹ a házasság erkölcsi haláláról, illetve pszichikai és társadalmi haláláról.²⁰ A házastársi szeretet jogi dimenziójára reflektálva fogalmazták meg egyesek, hogy ha a házaspár életében nem létezik többé a házastársi szeretet és nem lehetséges azt visszaállítani, akkor mi értelme van még beszélni házassági kötelekről? Alapozódhat-e a kötelék kölcsönös gyűlöletre, teljes közömbösségre?²¹

A nyugati teológiában hasonló következtetésre jutott Bellarmin Szt. Róbert is, amikor az Eucharisztia és a házasság szentségi valóságát állítja párhuzamba: ha a szentségi jelek állandósága megszűnik, ha a kenyér és a bor hiányoznak, akkor az Eucharisztia szentsége sem lehet jelen; analóg módon, a házastársak szeretetének el kell érnie az emberség minimális szintjeit, hogy szentségi szeretet lehessen, illetve ki kell tartania, és folyamatosan fenn kell maradnia, hogy folyamatosan szentség lehessen.²²

A mai katolikus teológia a házasságra, mint szentségre nem statikus, hanem növekedésben lévő valóságként tekint, éppen ezért a szüntelen megtérés, megújulás és az érettebbé válás útján kell járnia.²³ A férfi és nő közötti szeretetszövetség az Isten emberiséggel kötött és Krisztusban beteljesedett szövetségének a reálszimbóluma; ez azt is jelenti, hogy nincs teljes megfelelés a jel és a jelzett valóság között: a házastársi kötelék csak megközelítheti, de teljesen soha el nem érheti a Krisztus és az Egyháza közötti valóban örök és abszolút szeretetszövetséget, éppen ezért mindig relatív és úton lévő marad, folytonosan megmaradásra és növekedésre hivatott.²⁴

A házasság szentsége eszkatológikus szimbólum is, a végidei lakodalmat elővételezi. Így a földi házasságkötés relativizálódik: nem abszolút és végérvényes valóság, csak a földi élet keretének idejére állhat fenn; a házastársak valamelyikének a halálával a házastársi kötelék, így maga a házasság is megszűnik. De vajon megszűnhet-e, megsemmisülhet-e, „meghalhat”-e a házassági kötelék más dolog következtében is,

¹⁸ Vö.: Botero, 1999. 151.; Vasil, C.: *Separazione, divorzio, scioglimento del vincolo matrimoniale e seconde nozze. Approcci teologici e pratici delle chiese ortodosse*. In: Dodaro, R. (a cura di): *Permanere nella verità di Cristo. Matrimonio e comunione nella Chiesa cattolica*. Edizioni Cantagalli, Róma, 2014. (A továbbiakban: Dodaro, 2014.) 89–116.; Petrà, B.: *Tra cielo e terra. Introduzione alla teologia morale ortodossa contemporanea*. Edizioni Dehoniane, Bologna, 1991. 105–135.

¹⁹ Vö.: Häring, B.: *Pastorale dei divorziati. Una strada senza uscita?* Edizioni Dehoniane, Bologna, 1990. 47–53.

²⁰ Vö.: Botero, 1999. 148., 151.

²¹ Vö.: Botero, 1999. 149.

²² Vö.: Botero, 1999. 156–157.

²³ Vö.: Kasper, W.: *A család evangéliuma*. Jezsuita Kiadó, Budapest, 2015. (A továbbiakban: Kasper, 2015.) 36–37.

²⁴ Vö.: Botero, 1999. 144., 149–150.

azaz lehet-e beszélni a házasságnak még a felek életében bekövetkező „haláláról”? Egyre több katolikus teológus vallja, hogy e kérdés megítélésben a jogi kategóriák felől a teológiai kategóriák felé kellene elmozdulnunk: a házassági kötelék elsősorban mint *vinculum amoris*, és ne csak mint *vinculum juris* álljon előttünk, s teológiailag azt is lehetségesnek tartják, hogy az egyházi bíróságok a házasság érvénytelenségét ne csak *ex tunc*, vagyis visszamenőleg a házasságkötés pillanatától, hanem a jelentől datálva, *ex nunc* is kimondhassák.²⁵ „Határesetben, amikor nem lehetséges a szeretetet újjáteremteni vagy a hűtlen szeretetet visszahódítani, milyen más alternatíva marad? Amikor minden tönkre ment úgy, hogy semmilyen lehetőség nem maradt a kapcsolat újjáépítésére, mivel a szeretet véglegesen meghalt, állíthatjuk-e, hogy a házasság szentsége még fennáll? Ebben az esetben a szentség fogalma milyen valóságos jelbe helyezi a maga gyökereit? (...) Mi alapján állítanánk, hogy a házasság szentsége fennáll ott, ahol többé nincs jele az interperszonális viszonyoknak? És mi alapján tagadjuk, hogy létezhet egy szentségi jel, amikor az előző házasság hamvaiból egy új kapcsolat születik?”²⁶

Mivel a házasság szentségének nyilvános jellege van, ezért egy házasság érvényességéről való döntést nem lehet kizárólag az érintett felek szubjektív döntésére hagyni, hanem e kérdésben az egyházi bíróságok feladata dönteni. Azonban fel kell vetni a kérdést, hogy vajon a probléma megoldásához egyedül a – történelmileg kialakult és nem *iure divino* (isteni jogon) létező – jogi út vezet, és nem képzelhetők-e el jobban *lelkipásztori és spirituális* eljárások? Ugyanis „nagyarányú egyetértés van arról, hogy az egyoldalúan adminisztratív és legalista eljárások, melyek a tutorizmus elvét követik, nem igazságosak az emberek üdvössége és java, valamint konkrét, gyakran nagyon összetett helyzetük szempontjából”.²⁷ Megoldást jelenthet, hogy az illetékes püspök a lelkipásztori munka és lelki élet terén tapasztalt papot, mint penitenciáriust vagy a püspöki helynököt bízta meg ezzel a feladattal. Minthogy a jogszolgáltatásnak lelkipásztori dimenziója is van, ezért a lelkipásztori jelleg és irgalmasság nem zárják ki az igazságot, az nem egyfajta olcsó kegyelem, hanem a nagyobb igazságot jelentik, minthogy minden ügy mögött nem csak egy általános szabályok szerint megvizsgálható eset áll, hanem egy emberi személy a maga személyes méltóságával. Így ez a feladat olyan hermeneutikát követel meg, amely egyszerre jogi és lelkipásztori, az általános törvényt okosan, a jog és méltányosság szerint alkalmazza a konkrét, sokszor igen összetett esetekre, pontosan megismerve az igazságszolgáltatásra váró személyeket és helyzetüket.²⁸

²⁵ Vö.: Lahidalga, J. M.: *La declaración de nulidad y el matrimonio cristiano: una sugerencia pastoral*. *Surge* 543–544. 1993. 45–63.; Botero, 1999. 153–154.

²⁶ Vö.: Botero, 1999. 152–153.

²⁷ Kasper, 2015. 87.

²⁸ Vö.: Kasper, 2015. 53–55.; Somfai B.: *Szexuáletikai jegyzetek*. Új Ember Kiadó, Budapest, 2003. 164–166.

LEHETSÉGES SZEMPONTOK AZ ÚJRAHÁZASODOTT ELVÁLTAK EGYÜTTÉLÉSÉNEK MEGÍTÉLÉSÉHEZ

Számos oka lehet, hogy egy hívő érvényes egyházi házasságát követően új polgári házasságot köt valaki más személlyel: pl. igaztalanul elhagyták, talán túl fiatalon magára maradt, gyermekei nevelése vagy egyéb anyagi szempontok miatt új kapcsolat létesítésére kényszerült stb. Minthogy az ember alapvetően relációkban él, társas lény,²⁹ egy ilyen kapcsolat létesítése megérthető; a Szentírás tanúsága szerint is: „*Nem jó az embernek egyedül lennie*” (Ter 2, 18). A Katolikus Egyház Tanítóhivatalának álláspontja szerint újravezényesodott elváltak szentségekhez járulása előzőleg érvényes házassági kötelék esetén akkor lehetséges, ha a felek testvérként élnek együtt, vagyis amikor tartózkodnak a csak házastársakat megillető cselekedetektől; ha ezt nem tudják vállalni, akkor a lelki áldozás gyakorlatát ajánlják nekik.

Sokan úgy vélik, hogy a Tanítóhivatalnak az önmegtartóztatás kérdésében, a hívők hitérzékét és tanúságtételét komolyan véve, meg kellene hallgatni az ő tapasztalataikat is,³⁰ nem elfelejtve, hogy ők nem a nőtlen/hajadon életforma karizmáját kapták meg; ennek maradéktalan megélése az esetükben reálistan nem elvárható, már-már hősies áldozathozatalt kívánna, ráadásul büntetésként is élhetnék meg, nem utolsósorban pedig, vajon az Egyház részéről vajon kaptak-e erre való nevelést, felkészítést?³¹

A lelki szentáldozással kapcsolatban a következő megfontolásokat lehet tenni: minthogy az újravezényesodott elvált személyek nincsenek kiközösítve, így kizárva az Egyházból, maga az Egyházhoz tartozásuk is közvetíti számukra a közösséget Krisztussal, nem csak a szentségek, amelyek nem varázseszközök, és csupán önmaguktól, megfelelő lelki állapot nélkül nem hathatók. Isten a szentségeken kívül is ajándékozza a kegyelmét, szavának fogadása, az ima, a különböző szertartásokon való részvétel, a szeretet cselekedeteinek gyakorlása által.³² Ugyanakkor mindez kérdéseket is felvet: aki lelkileg jól felkészült és „*lelki szentáldozáshoz járul, egy lesz Krisztussal, hogyan lehet mégis ellentétben Krisztus parancsával? (...) Ha az arra felkészült újravezényesodott elváltakat kizárjuk a szentségekből, (...) ezzel nem az Egyház szentségi alapstruktúráját kérdőjelezzük meg? (...) Némelyek így érvelnek: éppen az, hogy vannak, akik a szentáldozásban nem részesülnek, a szentség szent mivoltának a jele. (...) Vajon itt nem egy segítségért kiáltó ember eszközzé silányításáról van-e szó, amikor jellé tesszük mások számára? Engedjük szentségileg éhen halni, hogy mások élhessenek?*”³³ Továbbá azt is látnunk kell, hogy a legnagyobb mértékben felelőtlenség

²⁹ Vö.: Botero, 1999. 154–155.

³⁰ Vö.: Kasper, 2015. 80–81.; Zulehner, P.: *Kifutó modell. Merre kormányozza Ferenc pápa az Egyházat?* Egyházfórum, Budapest, 2016. (A továbbiakban: Zulehner, 2016.) 70.

³¹ Vö.: Botero, 1999. 145.

³² Vö.: Grafl, 1992. 92.

³³ Vö.: Kasper, 2015. 56.

lenne – fennálló morális kötelezettsége miatt – ha pl. egy újrَاهázasodott férfi elhagyná a második feleségét és gyermekeit; egy korábbi jogtalanságot ezzel az újabb jogtalansággal kellene megszüntetni, s őt így a szentségekhez járuláshoz engedni?³⁴

Második házasságok tekintetében a nemiség túlértékelése is jelen van a Tanítóhivatal álláspontjában, minthogy megfogalmazásaiban az újrَاهázasodottak együttélésének a bűnössége csaknem kizárólag a nemi egyesülésükre alapozódik. Nem lehet belátni, hogyan lehet megengedni két ember együttélését, akiknek megvan az akaratuk a házasságra (vagyis már ez önmagában vétség a korábbi, felbonthatatlan házassági kötelék és házastársi egység ellen), s ugyanakkor meg nem engedettnek nevezni azt, hogy életközösségüket a nemi együttlétükben is kifejezésre juttatják? Következésképpen vagy a házassági akarat fennállását kellene minden esetben rossznak mondani (amely így a szentségekhez járulást is lehetetlenné tenné), vagy pedig a belőle fakadó szexuális egyesülést nem kellene feltétlenül bűnös viszonyként megítélni (s így automatikus akadálnak tekinteni a szentségekhez járulást illetően).³⁵

Neves morálteológusok és egyházjogászok vannak azon a véleményen, hogy amennyiben az újrَاهázasodott személyek nem tudnak önmegtartóztatásban élni, nemi közösségüket nem szabad egyszerűen házasságtörésnek, életüket pedig az állandó bűnelkövetés helyzetének tekinteni. Ha egy elvált, gyakorlatilag már nem fennálló, ún. „halott házasságot” törnek, akkor a bűn csak a még fennálló házassági kötelékre vonatkozik, ami természetesen nincs rendjén, azonban ez figyelemre méltó különbség egy tényleges házasságtöréssel szemben. Egy tényleges házasságtörésnél ugyanis hiányzik mindaz a személyes, tartós és kizárólagos kapcsolat, amely a felelősségteljes nemi közösség lényegéhez tartozik, s emellett az újrَاهázasodottak polgári házasságának számos emberi és hitbeli értéke van: kölcsönös szeretet, hűség, gyermekek nevelése, odaadó keresztény életre való törekvés.³⁶

A szentségi mivolt (*sacramentalità*) tekintetében is hordozhatnak értékeket ezek a második házasságok. A Nemzetközi Teológiai Bizottság szerint nem lehet kizárni, hogy az Egyház a későbbiekben még pontosabban meghatározhatja ezt a fogalmat, jobban megmagyarázva ezzel a jelentését.³⁷ Sok teológus a szentségi mivolt három szintjéről vagy fokáról beszél: természetes vagy embrionális, keresztény vagy alapozó, illetve egyházi vagy teljes szint.³⁸ Az emberi kapcsolatokban rejlő kifejeződő képesség progresszív, növekedő és dinamikus.³⁹ Ez a jelentéshordozó és kifejező képesség

³⁴ Vö.: Grafl, 1992. 89.

³⁵ Vö.: Grafl, 1992. 91–92.

³⁶ Vö.: Kasper, 2015. 78.; Grafl, 1992. 90.

³⁷ Vö.: Commissione Teologica Internazionale. *Tesi sulla dottrina del matrimonio cristiano*. In: *Enchiridion Vaticanum*. Vol. 6. Edizioni Dehoniane, Bologna, 1986. 383., n. 505.; Botero, 1999. 141–142.

³⁸ Vö.: Ligier, L.: *Il matrimonio. Questioni teologiche e pastorali*. Città Nuova, Róma, 1988. 100–101.

³⁹ Vö.: Botero, J. S.: *Las uniones consensuales en una nueva perspectiva*. Medellín 84. 1995. 511–539.

különösképpen igaz a férfi–nő párcapcsolatra, amelyet „eredeti szentségnek” vagy ősképnek/összimbólumnak (*Urbild/Ursymbol*) nevezhetünk.⁴⁰ A férfi és nő egyesülése Isten Izraellel kötött szövetségének a jele, „embrionális szentsége”. A házasság „embrionális” vagy „teremtmenyi” szentsége az ó- és újszövetségi kinyilatkoztatásokkal mélyebb, „keresztény szentség” jelentést vesz fel, amikor a pár megérti, hogy egyesülésük az Isten és az emberiség közötti, a megtestesülés által történő egyesülésnek, Krisztus és Mennyasszonya (Egyháza) egyesülésének a szentsége; teljes jelentését pedig az egyházi közösségben nyeri el, ekkor lesz „egyházi szentség”.⁴¹

Az Egyház észleli azt a kulturális változást is, amely során a házasság intézményjellege a személyes jelleg felé tolódik el. „A személyes szeretet és a szentség kapcsolata fölöttébb összetett. Teljességgel lehetséges, hogy olyasvalaki, aki nem kötött szentségi házasságot vagy akár egyházi értelemben nem is köthet házasságot, tovább jutott a szeretet lépcsőfokain, mint aki a jó napokban könnyedén megházasodott. (...) Mi van, ha az üdvözülés dolgában végső soron a szeretet számít?” – kérdezi Paul Zulehner.⁴² A 2014-es rendkívüli püspöki szinódus egyik résztvevője, Johan Bonny antwerpeni püspök pedig így fogalmazott: „A magam részéről többre tartom a belső értékeket, mint az intézményi dimenziókat. A keresztény etika olyan tartós kapcsolaton alapul, amelyben a kizárólagosság, a hűség és az egymás iránti elkötelezettség képviseli a leglényegibb minőséget”.⁴³

Ezzel összefüggésben, a botránkozás tekintetében is megváltozott a közfelfogás. Az újránházasadottak általában megértéssel találkoznak, különösen akkor, ha az első házasságuk tönkremenetelében nem ők voltak a hibásak, s egyébként rendes, segítőkész emberek.⁴⁴ A botrány fogalma átértékelődött a modern kor autonóm felfogású és individualista életvezetésű embere számára. Megint csak más a bűnalkalmat jelentő botrány és más a közösségben meglepődést vagy csodálkozást kiváltó tett, ahogyan különbség van a farizeusi és a gyengék megbotránkozása között is.⁴⁵

⁴⁰ Vö.: Heinzemann, J.: *Zum Fest geladen. Sakramente: Zeichen der Freundschaft – Zeichen des Glaubens.* Kanisius Verlag, Freiburg am Breisgau, 1994. 227–260.: *Die Liebe zwischen Mann und Frau: ein Ursymbol.*

⁴¹ Vö.: Botero, 1999. 142.

⁴² Vö.: Zulehner, 2016. 78–79.

⁴³ Zulehner, 2016. 87.; W. Kasper pedig Szt. Ágostonra utalva mondja, hogy „sokan csak külsődlegesen vannak az Egyházban, szívük szerint azonban kívül vannak rajta; ezzel szemben sokak, akik kívül vannak, a szívük szerint már benne vannak” – Kasper, W.: *Irgalmasság.* Új Ember Kiadó, Budapest, 2014. (A továbbiakban: Kasper, 2014.) 184.

⁴⁴ Vö.: Graf, 1992. 97.

⁴⁵ Vö.: Botero, 1999. 162.

Joseph Ratzinger

Az imént vázolt szempontok és megközelítések alapján jól érthető lesz az újra-házasodott elváltak szentségeihez járulásának a kérdésében Joseph Ratzinger (a későbbi XVI. Benedek pápa) 1972-ben megfogalmazott álláspontja. Már a korai Egyház megtapasztalta, hogy a keresztények között még a hitehagyás is előfordul, keresztységüket megtagadva. Az Egyház az ilyen elbukottaknak (*lapsi*) fejlesztette ki a bűnbánati gyakorlatot, mint „*második kereszttséget*”, immáron nem vízzel, hanem a bűnbánat könnyeivel. A bűn „*hajótörése*” után nem második hajónak, hanem egy mentődeszkának kell a fuldokló rendelkezésére állnia. Hasonlóképpen, a keresztények között léteztek házasságtörések, melyeket házassághoz hasonló második kapcsolat követett. Az egyházatyák válasza e tekintetben nem volt egységes.⁴⁶ Annyi azonban bizonyos, hogy egyes helyi egyházakban létezett az a szokásjog, melynek alapján azok a keresztények, akiknek a házastársuk még élt és mégis más párkapcsolatban éltek, bizonyos bűnbánati idő után – egy „*második hajó*”, azaz egy második házasság ugyan nem állt a rendelkezésükre, de – a szentáldozásban való részesedés által „*mentődeszkájuk*” volt az üdvösségre. Ezek az atyák – így pl. Órigenész, Nagy Szt. Vazul, Nazianzosi Szt. Gergely, sőt egy helyen még Szt. Ágoston is – lelkipásztori okokból hivatkoznak a *megettérésnek-nagylelkűségnek-elnézésnek* erre a fajta gyakorlatára, az oldásnak és kötésnek, illetve a bűnök megbocsátásának a feltámadott Úrtól kapott hatalmára.⁴⁷ Ezt mondja Ratzinger: „*Szeretné a legnagyobb óvatossággal megkísérelni, hogy ekként fogalmazzak: ahol a házasság mindkét fél számára gyógyíthatatlan módon tönkrement, s ahol egy utána kötött, második házasság hosszabb időtartamon keresztül erkölcsi realitásként úgy beigazolódott, és a hit lelkületével – különösen a gyerekek nevelésében is – annyira beteljesültnek mutatkozott, hogy ennek a második házasságnak a feladása erkölcsi érték szétrombolását és morális károkozást jelentene: ott a pap tanúsága által és a saját egyházközségével szembeni felelősséggel engedélyezni kellene, hogy az ilyen második házasságban élők szentáldozáshoz járulhassanak*”.⁴⁸

⁴⁶ N. Iung a könyvében kronologikus táblázatban az első nyolc századból bemutat 16 olyan dokumentumot, amely a házasság felbonthatatlansága mellett foglal állást, valamint 12 e tekintetben megengedő álláspontot képviselőt. Vö.: Iung, N.: *Evolution de l'indissolubilité. Remariage religieux des divorcés*. P. Lethielleux, Párizs, 1975. 43.; Botero, 1999. 146.

⁴⁷ Vö.: Kasper, 2015. 57.; Kasper, 2014. 190. Jó okunk van feltételezni, hogy a nováciánusok rigorizmusával szemben ezt a gyakorlatot erősítette meg a niceai zsinat 325-ben. Vö.: DH 127.

⁴⁸ Ratzinger, J.: *Zur Frage nach der Unauflöslichkeit der Ehe. Bemerkungen zum dogmengeschichtlichen Befund und zu seiner gegenwärtigen Bedeutung*. In: Henrich, F. – Eid, V.: *Ehe und Ehescheidung. Diskussion unter Christen, Münchener Akademie-Schriften* 59. München, 1972. 54.

Bernard Häring

Bernard Häring szerint is „az önhibájukon kívül elvált újrَاهázasultak számára a feloldozást nem kellene megtagadni, azzal a feltétellel, hogy ezek az emberek komolyan megkísérlik, hogy Isten akaratát megértsék és a legnagyobb készséggel töreksenek a követésére. Ha például szeretetteljes családi életet élnek, ha gyerekeiket jó keresztényi nevelésben részesítik, ha minden hozzájuk fordulóval szeretettel és segítőkészen bánnak”. Továbbá, a saját hibájuk miatt elvált újrَاهázasultak számára is meg kell adni a feloldozás lehetőségét, ha megvan az őszinte bűnbánatuk és a jóakaratuk, az első házastárshoz való visszatérés lehetetlen, valamint a második házassági kötelék szétválasztása nem kívánható, illetve nem megoldható.⁴⁹ „A szentségi föloldozást láthatóvá kell tenni: Isten nem követel lehetetlent, hanem parancsával figyelmeztet arra, hogy tedd meg mindazt, amit csak tudsz, és imádkozz azért, amit még nem tudsz”⁵⁰

B. Häringhez hasonló álláspontot képviselnek további más teológusok is, így pl. A. Le Bourgeois, M. Legrain, P. de Locht, R. Grimm, P. Eicher, Ch. Robert, Ch. E. Curran,⁵¹ ahogyan ebből az irányból közelítették meg az újrَاهázasodott elváltak szentségekhez járulásának a kérdését az osztrák püspökök Franz König bíboros vezetésével 1980-ban, németországi kollégáik közül a felső-rajnai püspökök 1994-ben.⁵²

Walter Kasper

A fentebbi gondolatoknak lesz majd legújabb összefoglalója Walter Kasper bíboros: „Így szól a kérdés, amely előttünk áll: vajon ez a rigorizmuson és laxizmuson felül-emelkedő út, a megtérés útja, az irgalmasság szentségébe, a bűnbánat szentségébe torkolló út-e az az út is, amelyeket kérdésünkben járhatunk? Nem minden esetben biztos. De ha egy elvált újrَاهázasodott: 1) megbánást tanúsít, amiért első házasságában kudarcot vallott, 2) ha teljesítette első házasságából fakadó kötelezettségeit és visszatérése végérvényesen ki van zárva, 3) ha új, polgárilag megkötött házassággal járó kötelezettségeitől nem válhatna meg újabb bűn nélkül, 4) ha viszont minden erejével azon van, hogy második polgári házasságát a hitből kiindulva élje meg és gyermekeit

⁴⁹ Vö.: Grafl, 1992. 94–95.; Häring, B.: *Liberi e fedeli in Christo. Teologia morale per preti e laici*. 2. Edizioni Paoline, Milánó, 1989. 652–654.

⁵⁰ Vö.: Grafl, 1992. 88.

⁵¹ Vö.: Botero, 1999. 167–168.

⁵² Vö.: Zulehner, 2016. 64–67. A felső-rajnai püspökök pasztorális elképzelését a Joseph Ratzinger vezette Hittani Kongregáció határozottan visszautasította. Ld.: *Congregazione per la Dottrina della Fede, Lettera ai Vescovi della Chiesa cattolica circa la recezione della comunione eucaristica da parte di fedeli divorziati risposati, 14 settembre 1994.*

hitben nevelje fel, 5) ha vágyakozik a szentségekre mint erőforrásokra helyzetében, meg kell-e vagy szabad-e tagadnunk tőle a bűnbánat szentségét és a szentáldozást egy bizonyos újratervezési időszak (metanoia) után?”⁵³ Nyilvánvalóan ez a javasolt út nem nyújthat azonnali és általános megoldást: „Nem a nagy tömegek széles útja, hanem bizony az újraraházasodott elváltaknak csak a kisebb, a szentségek iránt őszintén érdeklődő részének a szűk útja. (...) Az Egyház részéről ez az út discretiot, lelki megkülönböztetést, lelkipásztori okosságot és bölcsességet igényel. (...) Ez nem olcsó kompromisszum a rigorizmus és a laxismus két véglete között, hanem a felelős középút, a helyes mérték útja”⁵⁴ Kasper természetesen teljesen tisztában van azzal, hogy az általa felvázolt megoldási kísérletet magától értetődően lehet jobbítani.⁵⁵

Kasper az újraraházasodott elváltakkal kapcsolatban megfogalmazott okfejtéseiben hivatkozik a keleti egyházak ún. *oikonomia-elvére*,⁵⁶ míg a nyugati hagyományok közül, meglátása szerint, a Szt. Benedektől ismert *discretio* (lelki megkülönböztetés, lelkipásztori bölcsesség), az arisztotelészi eredetű *epikia* (méltányosság = egyedi esetre alkalmazott igazságosság) és az okosság (*prudentia*) sarkalatos erényének tomista értelmezése⁵⁷ (vagyis egy általános szabály konkrét helyzetekre való alkalmazása, aminek semmi köze a szituációsetikához), a Szt. Ignác-féle szellemek megkülönböztetése (*distinctio spirituum*), a Ligouri Szt. Alfonztól ismert *equiprobabilizmus*, valamint a protestáns egyházi közösségeknél ismert erkölcsi kompromisszum gyakorlata jelenthetnek támpontot a szélsőségek közötti felelős középút megtalálásában.⁵⁸

⁵³ Kasper, 2015. 59–60.

⁵⁴ Kasper, 2015. 60–61.

⁵⁵ Vö.: Kasper, 2015. 89.

⁵⁶ Az igazságot egyértelműen és világosan ki kell mondani: akribiával, a legnagyobb pontossággal kell magyarázni, ugyanakkor a konkrét esetekben a sajátos szándéknak megfelelően, ökonomikusan, vagyis az *oikonomia*, Isten teljes üdvöndje szerint kell értelmezni. Vö.: Kasper, 2014. 204.; Zulehner, 2016. 150–156.

⁵⁷ Vö.: Kasper, 2015. 61.; Kasper, 2014. 205.

⁵⁸ Vö.: Kasper, 2015. 61., 79., 85.; Kasper, 2014. 204–208. A vázolt álláspontra való reakcióként jelent meg, nem sokkal a 2014-es szinódus előtt, Robert Dodaro, a római Augustinianum patrisztikus intézet elnökének szerkesztésben egy tanulmánykötet, mely tanulmányokban a Kasper-féle teológiai és pasztorális álláspont kemény kritikája fogalmazódik meg. A szerzők elutasítják Kasper értelmezését az epikiát illetően, az Aquinói Szt. Tamás kijelentéseire vonatkozó alkalmazásait, az általa a lelkiismeretnek tulajdonított szerepet, a korai és a keleti egyházak gyakorlatára való hivatkozását. Kérdezik, hogy milyen erkölcsi példát látnának a gyerekek e családokban? Továbbá, ha az újraraházasodott elváltakra kiterjesztjük az eltérés-elnézés pasztorális gyakorlatát, akkor más, hasonlóan rendezetlen állapotban, így élettársi kapcsolatban, csak polgári házasságban, akár poligámiában vagy homoszexuális párkapcsolatban élők is joggal követelhetik ennek alkalmazását a maguk számára, ami a szexualitás érvényes házasságon kívüli megélésének megannyi formáját legitimálná. Vö.: Dodaro, 2014.

Jogi szinten az *epikia* az *aequitas canonicanak*, a kánoni méltányosságnak felel meg, melynek feladata, hogy a törvény szerinti igazságosságot az irgalmassággal édesítse meg; igazságosság és irgalmasság együttesen kell, hogy mérvadó legyen az egyházjog konkrét gyakorlati értelmezése terén, hogy helyes és méltányos megoldásokra jussunk. Az irgalmasság nem szünteti meg, hanem beteljesíti és felülmúlja az igazságosságot. Természetesen ez nem jelenti az objektív törvény szubjektív vagy egyenesen önkényes értelmezését, amely szembe megy a törvény értelmével, ellenkezőleg: a jog objektív értelmét egy gyakran összetett konkrét helyzetben saját értelmének megfelelően úgy alkalmazzuk, ahogyan az adott helyzetben helyes és méltányos; ez azonban nem az elméleti, hanem a gyakorlati ész, illetve ítélő erő problémája, amelynek a feladata, hogy az általános elveket a konkrét helyzetekre alkalmazza. A joggyakorlatban és a lelkipásztorkodásban az egyoldalúan adminisztratív, legalista és tutorista alkalmazások helyett, sokkal inkább teret kellene adni az egyházjog és egyházfegyelem orvosi értelmezésének is, távol mindenféle laxizmustól, amely az irgalmasság értelmében megkísérli a másik embert megérteni, s olyan ítéletet hoz, amely nem guillotine-ként működik, hanem nyitva hagyja az „*irgalmasság menekülőútját*”, lehetővé téve egy új kezdetet a valóban jóakarató ember számára.⁵⁹

Kasper nyomatékosítja, hogy a házasság felbonthatatlanságának jézusi tanítását – amely sokkal inkább evangéliumi ideál, mintsem erkölcsi parancs vagy jogi norma – a hittitkok belső összefüggésében, a hitigazságok hierarchiája szerint,⁶⁰ az Egyház teljes hagyományának, illetve Jézusnak az Isten országáról, szeretetéről és irgalmasságáról szóló örömhíre alapvető összefüggésében kell értelmezni: Isten minden olyan ember iránti végtelen irgalmáról van szó, aki megtér és vágyakozik a megtérésre; ez az irgalmasság nem olcsó kegyelem és nem ment fel a személyes megtérés alól.⁶¹ Az evangélium nem törvénykönyv, hanem az élet fénye és ereje, maga Jézus Krisztus, akinek a fényében lehet megérteni és teljesíteni a parancsokat, Ő ajándékba adja azt, amit megkövetel. Az Újszövetség törvénye nem írott törvény, hanem – Aquinói Szt. Tamás szerint – a Szentlélek kegyelme, amely a Krisztusba vetett hit által adatik nekünk.⁶² A szívben működő Lélek nélkül az evangélium betűje életet kioltó törvény, Isten akarata emberi szemmel nézve túlzott követelménynek látszik, ezért, mint kegyelmi ajándéknak, meg kell adatnia az ember számára. A házasság és család evangéliuma nem teher kíván lenni, hanem ellenkezőleg, a hit ajándékaként az élet ereje és fénye.⁶³

⁵⁹ Vö.: Kasper, 2014. 202–208.; Kasper, 2015. 55., 73., 87.

⁶⁰ Vö.: I. vatikáni zsinat: *DH*. 3016., illetve II. vatikáni zsinat: *Unitatis Redintegratio*. 11.

⁶¹ Vö.: Kasper, 2015. 75–77.; Kasper, 2014. 186–187., 204.

⁶² Vö.: II. János Pál: *Veritatis Splendor*. n. 24.; Ferenc: *Evangelii Gaudium*. n. 37.

⁶³ Vö.: Kasper, 2015. 11., 32.

Kasper felteszi a kérdést, hogy valóban hiszünk-e a *Credoban* megfogalmazott bűnök bocsánatában és abban, hogy ha valaki, aki bűnt követett el, majd megbánja – s bár nem tudja visszacsinálni újabb bűn nélkül, de minden tőle telhetőt megtesz –, az Istentől bocsánatot nyerhet? Vajon megtagadható-e tőle ezek után a szentségi feloldozás? Az Egyháznak a jó pásztor és az irgalmas szamaritánus nyomdokain haladva mindenkor azt kell hirdetnie, hogy egyetlen keresztény sincs soha egyedül vagy elveszve.⁶⁴ Ha a korai Egyház gyakorlata alapján a legsúlyosabbnak vélt bűnriász valamelyikét elkövetők – hittagadók, gyilkosok, illetve házasságtörők – megfelelő penitenciát követően részesülhettek bűnbocsánatban, és a keresztség után még egyszer esélyt kaptak a teljes keresztény életre,⁶⁵ és ahogyan a mai egyházi gyakorlat sem zárja ki örökre a szentségek vételéből a bűnét őszintén megbánó és jóvá tenni akaró hitehagyót (akár sok évtizednyi ateista életvitelt követően), illetve gyilkost (pl. tudatosan és szándékosan elkövetett emberölés vagy abortusz esetén), vajon következetesen és igazságosan megtagadható-e ennek lehetősége az önmegtartóztatást vállalni nem tudó, előző házasságukba visszatérni már képtelen, új kapcsolatában viszont tisztességesen helytálló újravezényesült személyek esetében?

Végezetül pedig, e kérdés megválaszolásánál, meglátásunk szerint, aligha hagyható figyelmen kívül Egyházunknak a hivatásukat elhagyó papokra és szerzetesekre vonatkozó jelenlegi gyakorlata: ha az egyházi rend szentségében érvényesen részesülő felszentelt pap (aki a házasságról való lemondása által valósággá teszi a test „jegyesi jelentését” a Jézus Krisztussal és Egyházával megélt közösségben, a nekik szóló személyes odaadásban,⁶⁶ illetve az érvényesen tett örök fogadalmá által Krisztusnak az Egyházzal megvalósuló eszkatológikus menyegzőjéről tanúszkodó szerzetes (aki teljes önmagát átadja az Egyháznak abban a reményben, hogy Krisztus is az Egyháznak fogja adni magát,⁶⁷ felmentést kaphatnak a fogadalmaikból fakadó kötelezettségeik alól, majd világi státusba kerülve szentségi házasságot köthetnek és teljes, rendszeres szentségi életet élhetnek, nos, ennek fényében nehezen látható be, hogy a házasságukban – önhibájukon kívül vagy saját bűnük miatt – „hajótörést szenvedett”, illetve az eszkaton rendje felől nézve nem végleges állapotú világi hívők miért ne kaphatnák meg – akár hosszabb ideig tartó bűnbánatot követően⁶⁸ – a bűnbocsánatnak és újrakezdesnek szentségileg támogatott lehetőségét? Akkor is, ha „a pap hűsége az egyik kötőanyaga az Egyház épületének. A másik a keresztény házások egymás iránti hűsége”.⁶⁹

⁶⁴ Vö.: Kasper, 2015. 39., 78–79.; Kasper, 2014. 190.

⁶⁵ Vö.: Kasper, 2015. 59., 69.

⁶⁶ Vö.: II. János Pál: *Pastores Dabo Vobis*. 29.

⁶⁷ Vö.: II. János Pál: *Familiaris Consortio*. 16.

⁶⁸ Beer Miklós váci megyéspüspök szerint ez a vezeklés tarthatna pl. tíz évig vagy addig, amíg az új házasságból született gyermek el nem jut az elsőáldozásig. Vö.: Beer, 2015. 76.

⁶⁹ Barsi, B.: *Krisztus békéje. Naplótöredék egy ferences kolostorból*. Szerzői kiadás, Szécsény, 1996. 20.

BEFEJEZÉS

Az *Amoris Laetitia* apostoli buzdítás realiztikus, biblikus és spirituális szövegétől távol áll az ágostoni pesszimizmus szellemében fogant emberkép, illetve a szexualitás ebből fakadó alapvetően negatív megítélése. A dokumentum 8. fejezetében találunk utalást az újraraházasodott elvált személyek szentségekhez járulását illetően, mégpedig új módon: a pápa nem beszél többé rendezett és rendezetlen házasságokról, szabályos és szabálytalan helyzetben élőkről, bűnösökről és büntelenekekről, hiszen az életet nem szemlélhetjük feketén-fehéren. A kérdés és a megoldandó feladat: hogyan lehet a családon belül megélni a *lehetséges* és nem az eszményesített szeretetet, a gradualitás törvénye (és nem a törvény gradualitása) alapján, szem előtt tartva minden személy egyszerűségét és minden egyedi eset megismételhetetlenségét? A gradualitás azt jelenti, hogy Isten szavát csak lépésről lépésre követhetjük, és hogy minden lépésben van valami pozitív. A házasságon kívül is lehetséges elkötelezett együttélés, szeretet, gondoskodás, hűség. A pápa azt vallja, hogy tisztelettel kell viseltetnünk mindez iránt: elismerni a jót, és továbbvezetni az embereket az útjukon. Éppen ezért nincsenek egyszerű válaszok, olcsó receptek és ezért nem adhatott a dokumentum mindenkire minden esetben alkalmazható jogi normát. A házasságra és családra vonatkozó igazság értelmezéséhez az *irgalmasság* jelenti a hermeneutikai elvet, áthelyezve ezzel a keresztény felfogás tengelyét a normák mechanikusdeduktív alkalmazásáról, illetve egy bizonyos legalizmusról, mely ideologikus lehet, Isten személyére, aki irgalmassággá lett Fia megtestesülésében.⁷⁰ Isten irgalmasságát kell az Egyháznak az emberek felé közvetítenie, amely nem pusztá jóindulat, hanem egyszersmind jelzi az utat a jó felé is, de nem fenyegetően fölemelt mutatóujjal, hanem kinyújtott kézzel. A fejezet gondolatai a *befogadás–kísérés–megkülönböztetés–integrálás* kulcsfogalmai köré csoportosulnak. A gondot nem a rendezetlen helyzetek jelentik, hanem az, ha az érintett személy abban megreked, és nem akar továbblépni. Ebben az összefüggésben kap kiemelt jelentőséget az érett, szabad lelkiismeret kialakítása és annak képzése, lelkipásztor és hívő, egyén és közösség szintjén egyaránt. A hívők lelkiismeretének a formálása abban áll, hogy meg tudják különböztetni az igazat a hamistól, hogy megértsék és megbocsássák az emberi gyengeséget, hogy befogadják a törvényt, az alapvető ideál és a tényleges helyzet, illetve kivétel dialektikáját, hogy tudják alkalmazni az igazság szeretetben való megélésének páli alapelvét (Vö.: Ef 4, 15). Minthogy nem segíthetnek minden esetben az általános cselekvési szabályok, így a lelkiismereti szabadság vállalása szorongást kelthet, mivel mi magunk hozunk döntéseket a szeretetben, ami nem a legegyszerűbb dolog, és vállalni kell érte a felelősséget. Senkinek sincs joga ujjal mutogatni a másikra,

⁷⁰ Vö.: *Ferenc pápával készített interjú a szentév lezárásának előestéjén*. In: *Avvenire*, 2016. november 17. (<https://www.avvenire.it/papa/pagine/giubileo-ecumenismo-concilio-intervista-esclusiva-del-papa-ad-avvenire>).

hiszen mindenkinek szüksége van bűnbánatra és kiengesztelődésre. Farizeusi ítélkezésről és nem keresztényi lelkületről tanúskodna, ha hiányozna a hívő közösségekben a megértés a szorult helyzetben lévő keresztény embertársakkal szemben. A lelkipásztoroknak pedig kiemelten a megkülönböztetés belső fórumon megvalósuló, nem könnyű és igényes feladata jut: mely esetekben lehet megnyitni és mikor nem a szentségekhez való járulás ajtaját?

Bár az újrահázasodott elváltak szentségekhez járulása súlyos és sokakat érintő, de nem a világegyház egészére jellemző probléma, javarészt Nyugat- és Közép-Európában, illetve Észak-Amerikában érzékelhető. Ázsiában a vallásközi házasságokkal kapcsolatos kérdések és a családok külföldi munkavállalás miatti szétbomlása, Latin-Amerikában a házasságlevél nélkül tömegesen együttélők szentáldozásának a problémája jelentkezik, míg Afrikában több orvosra, utakra, hidakra, több lakásra és templomra lenne szükség.⁷¹ Ferenc pápa számára ezért is lesz kitüntetett jelentőségű lelkipásztori feladat a meglévő házastársi kapcsolatok megerősítése, mégpedig a megújított és kiszélesített családpassztoráció által, beleértve a házasságra való közvetlen felkészítést jelentő jegyesoktatást és a házasságra való felkészítés előszobájának tekinthető ifjúsági passztorációt is, hiszen az *Amoris Laetitia* alapvető szándéka nem más, mint pozitív módon bemutatni a család, illetve házasság örömét és szépségét, kísérni, védelmezni és segíteni ezt az Istentől akart valóságot. Mindazonáltal marad a kérdés: a törekenységük és sebzettségük miatt valóban segítségre szoruló és azt váró megannyi hívő remélhet-e és ténylegesen kap-e majd egy „mentődeszkát” jelentő konkrét gesztust a *megtűrés–nagy-lelkűség–elnézés* lelkipásztori gyakorlata szerint, az irgalmasság jegyében, az irgalmasság évét követően? Kérdések és kételyek, amelyek mielőbb válaszokat várnak és megoldásokat remélnek. Ami felől azonban semmi kétségünk nem lehet: *salus animarum suprema lex*, a legfőbb törvény a lelkek üdve. Hiszen „*az Emberfia azért jött, hogy megkeresse és megmentse, ami elveszett*” (Lk 19, 10).

Ft. Dr. Gruber László
főiskolai docens
Gál Ferenc Főiskola Teológiai Kar

⁷¹ Vö.: Zulehner, 2016. 135–137.

VÉLEMÉNY AZ AZONOS NEMŰEK „HÁZASSÁGÁRÓL”, A BEJEGYZETT ÉLETTÁRSI KAPCSOLAT SZABÁLYOZÁSÁRÓL AZ ALAPTÖRVÉNY NEGYEDIK MÓDOSÍTÁSA KAPCSÁN

I. rész

BEVEZETÉS: A TÉMA ALAPTÖRVÉNYI AKTUALITÁSA

A jelenlegi magyar állami szabályozás és alkotmánybíróági megítélés szerint a – két, tizennyolcadik életévét betöltött, azonos nemű személy közötti – bejegyzett élettársi kapcsolat a házassághoz *hasonló*, azzal *majdnem azonos* tartalmú intézmény: a taláros testület elutasította azokat az indítványokat, amelyek alkotmányellenesség megállapítására és megsemmisítésre irányultak.¹

Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása (2013. március 25.) azonban a törvényhozó és az Alkotmánybíróság mozgásterét a bejegyzett élettársi kapcsolat szabályozásának „hatályon” kívül helyezése, illetve megsemmisítése tekintetben is növelte.

A módosítás, az 1. cikk szerint: „Az Alaptörvény L) cikk (1) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép: »(1) Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő–gyermek viszony.«”;² a 19. cikk (2) bekezdésében pedig kimondta, hogy: „Az Alaptörvény 5. pontja helyébe a következő rendelkezés lép:

¹ Ld.: a bejegyzett élettársi kapcsolatról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2009. évi XXIX. „törvény”, 32/2010. (III. 25.) AB hat.

² Ld.: Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása indokolása (2013. március 25.), Általános indokolás: „A törvény több további alkotmánybíróági határozat megállapításaira tekintettel is kívánja módosítani az Alaptörvényt. A 43/2012. (XII. 20.) AB határozatban kifejtettek tudomásul véve alaptörvényi szinten jelenti meg a törvény a család fogalmának alapját”; Részletes indokolás, Az 1. cikkhez: „A törvény kiegészíti az Alaptörvény házasság és család védelmét deklaráló L) cikkét, kifejezésre juttatva, hogy a családi kapcsolat alapjának a házasságot és a szülő–gyermek viszonyt tekinti. A szülő–gyermek kapcsolat alapja leggyakrabban a leszármazás, ilyen kapcsolatot keletkezett azonban a vér szerinti leszármazáson felül az örökbefogadás, illetve az örökbefogadó gyámság is. A törvény célja, hogy megerősítse a társadalmi alapintézménynek minősülő család alaptörvényi szintű védelmét a történelmi hagyományoknak megfelelően”.

»5. Az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybíróági határozatok hatályukat veszítik. E rendelkezés nem érinti a ezen határozatok által kifejtett joghatásokat«³».

A módosítás 19. cikkéhez fűzött indokolás a következőket tartalmazza: „A törvény előírja, hogy az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybíróági határozat az Alaptörvény értelmezése során nem vehető figyelembe, azaz az Alkotmánybíróóság az Alaptörvény hatálybalépését megelőzően meghozott határozataira nem hivatkozhat. E rendelkezés célja, hogy az Alaptörvény rendelkezései az Alaptörvény összefüggéseivel együtt, a korábbi Alkotmány rendszerétől függetlenül kerüljenek értelmezésre. E rendelkezéssel az Országgyűlés, mint alkotmányozó hatalom egyértelművé teszi, hogy az Alkotmánybíróóság nincs kötve a korábbi Alkotmány alapján meghozott határozataihoz. Ez természetesen nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy a testület az Alaptörvény egyes rendelkezéseinek értelmezésekor a korábbival megegyező következtetésre jusson, ahogyan azt a lehetőséget is biztosítja, hogy az Alaptörvény egészének kontextusában a korábbi döntésekkel ellentétes megállapításokat tegyen. E rendelkezés tehát nem korlátozza, hanem éppen ellenkezőleg, kiszélesíti az Alkotmánybíróóság szabadságát az Alaptörvény értelmezése tekintetében. A törvény e körben figyelemmel volt arra is, hogy a korábbi alkotmánybíróági gyakorlat több elemét is alaptörvényi szintre emelte már az alkotmányozó»³.

³ Vö.: pl. 13/2013. (VI. 17.) AB hat., Indokolás (27)–(34), különösen (31)–(34): „(31) Az Alaptörvény negyedik módosítása következtében – a Záró és egyes rendelkezések 5. pontja alapján – azonban az Alkotmánybíróóságnak ezen összevetés eredményeképpen az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott határozataiban foglalt érvek felhasználását kellő részletességgel indokolni kell. A korábbi alkotmánybíróági döntésben megjelenő jogelvek figyelmen kívül hagyása ugyanakkor az előző Alkotmány és az Alaptörvény egyes rendelkezései tartalmi egyezősége esetén is lehetségesé vált, a szabályozás változása a felvetett alkotmányjogi probléma újraértékelését hordozhatja. (32) A hazai és európai alkotmányjogi fejlődés eddig megtett útja, az alkotmányjog szabályszerűségei szükségképpen hatással vannak az Alaptörvény értelmezésére is. Az Alkotmánybíróóság az újabb ügyekben vizsgálható alkotmányjogi kérdések kapcsán felhasználhatja a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket és alkotmányossági összefüggéseket, ha az Alaptörvény adott szakaszának az Alkotmánnyal fennálló tartalmi egyezése, az Alaptörvény egészét illető kontextuális egyezősége, az Alaptörvény értelmezési szabályainak figyelembevétele és a konkrét ügy alapján a megállapítások alkalmazhatóságának nincs akadálya, és szükségesnek mutatkozik azoknak a meghozandó döntése indokolásába történő beillesztése. (33) Az Alkotmánybíróóság – a fenti feltételek vizsgálata mellett – a hatályát veszített alkotmánybíróági határozat forrásként megjelölésével, a lényegi, az adott ügyben felmerülő alkotmányossági kérdés eldöntéséhez szükséges mértékű és terjedelmű tartalmi vagy szövegszerű megjelenítéssel hivatkozhatja vagy idézheti a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket. Az indokolásnak és alkotmányjogi forrásainak ugyanis a demokratikus jogállamban mindenki számára megismerhetőnek, ellenőrizhetőnek kell lennie, a jogbiztonság igénye az, hogy a döntési megfontolások átláthatóak, követhetőek legyenek. A nyilvános érvelés a döntés indoklásának létalapja. (34) A korábbi határozatokban kifejtett érvek felhasználhatóságát az Alkotmánybíróóság mindig esetről esetre, a konkrét ügy kontextusában vizsgálja”, Dr. Pokol Béla alkotmánybíró párhuzamos indokolása (145)–(148), különösen (146): „A régi alkotmánybíróági határozatok normatív érveinek, hosszútávra ható döntési formuláinak hatályon kívül helyezésével, az ezekben található normatív megállapítások elveszítették normativitásukat és a későbbi alkotmánybíróági döntéseket

Magyarország Alaptörvénye indokolása (2011. április 25.) jelentőségét Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) (A továbbiakban: Alaptörvény) R) cikkének (3) bekezdése mutatja: „Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni”. (Az Alaptörvény rendelkezésének célját az Alaptörvény rendelkezésének indokolása tartalmazza.)

Az Alaptörvény negyedik módosítása kapcsán tehette meg a törvényhozó, hogy az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. „törvény” (A továbbiakban: Eütv.) módosításával nagyon jelentősen visszaszorította a családtervezési célú művi meddővé tételt,⁴ és véleményem szerint a bejegyzett élettársi kapcsolat szabályozását

meghatározó autoritásokat. Ez a 4. alkotmánymódosítást megalkotó alkotmányozó hatalomnak a kifejezett akarata volt, így ezek döntési alapként való megidézése, ahogy az indokolás jelzett része tartalmazza, az Alaptörvénnyel való szembenállást jelenti, melynek nem kívánok részesévé válni. A hatályon kívül helyezés a régi alkotmánybírói határozatokba foglalt döntési elvek, érvek és érvelési láncolatok tekintetében azt jelenti, hogy az eddigi normativitásukat elvesztve az alkotmányjogi gondolkodás pusztán szabad gondolati kincset jelentő szektorába kerültek át. E szabad gondolati kincs egy részét fel lehet használni a jövőbeli határozatainkban, ha részletes indokolással a mai Alaptörvény vonatkozó rendelkezéseinek szövegének értelmével és értelmezési elveinek alkalmazásával ezt megalapozzuk. Ám a felhasználás alapja az ilyenfajta mostani megalapozás lesz, és nem a régi alkotmánybírói határozat, így meghivatkozásuk indokolatlan is. Hatályon kívül helyezett normatívára mai jogi döntést nem lehet alapozni – ezt a jogelméleti axiómaként lehet rögzíteni. A történelmi alkotmány épp azáltal lehet hivatkozási alap jogelméletileg, hogy ez még a változtatható (írott) jog koncepciójának bevetté válása előtt jött létre, ahol nem volt hatálybaléptetés illetve hatályon kívül helyezés, és ez mindig a szokásjog fűnővesszerű változásával teremődött meg. Nem lehet így befogni a régi alkotmánybírói döntéseket a történelmi alkotmány fogalmába, és az alkotmányozó kifejezett hatályon kívül helyezése ellenére ezeket meghivatkozni és megidézni”, Dr. Juhász Imre alkotmánybíró különvéleménye (190)–(203); 2/2015. (II. 2.) AB hat., Indokolás (16), Dr. Pokol Béla alkotmánybíró különvéleménye (164)–(167), különösen (165); 4/2015. (II. 13.) AB hat., Indokolás (25).

⁴ Ld.: Eütv. 187. § (1a) bek. (beiktatta: 2013. évi CCLII. tv. 8. § [16] bek.; hatályos: 2014. március 15-étől): „A művi meddővé tétel az (1) bekezdés a) és b) pontja szerinti személy kérelmére családtervezési célból 40. életévét betöltött vagy három vér szerinti gyermekkel rendelkező személynél végezhető el”; részletesen ld.: Eütv. 187–187/B. §, 2013. évi CCLII. tv. 8. § (16)–(19) bek., (21) bek. d)–h) pont, (22) bek. a)–c) pont. Vö.: 43/2005. (XI. 14.) AB határozat és Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása (2013. március 25.) 19. cikk (2) bek. A családtervezési célú művi meddővé tétel kritikájához (véleményem kifejtéséhez) – a terjedelmi keretekre tekintettel csak hivatkozás-szerűen – ld.: pl. Hámori Antal: *Igazságosság, emberi méltóság, szabadság és felelősség, élet- és családvédelem. Tanulmányok az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottsága részére (2006–2009)*. Axol Print, Budapest, 2009. (A továbbiakban: Hámori, 2009.) 43–45.; Hámori Antal: *A humánembrió védelme erkölcszociológiai nézőpontból. Erkölcszociológiai Könyvtár 6*. Sorozatszerk.: Tarjányi Zoltán. JEL Könyvkiadó, Budapest, 2008. 104–108.; XI. Pius pápa: *Casti connubii kezdetű enciklika a keresztény házasságról*. 1930. december 31. *Acta Apostolicae Sedis* (A továbbiakban: AAS) 1930. 565., III. 2. e) alpont (Denzinger, Heinrich – Hünermann, Peter: *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*. Ford.: Fila Béla – Jug László. Összeáll.: Romhányi Beatrix – Sarbak Gábor. Szerk.: Burger Ferenc. Örökmécs Kiadó – Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója [A továbbiakban: SZIT], Bányaterenyé – Budapest, 2004. [A továbbiakban: Denzinger – Hünermann, 2004.] 3722–3723. pont); *SC Off Resp.*, 1931. március 21., AAS 23 (1931) 118–119., 1936. augusztus 11. (Denzinger – Hünermann, 2004.

is „hatályon” kívül kell helyezni,⁵ illetve az Alkotmánybíróságnak meg kell azt semmisítenie. Az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdésének e) pontja alapján például az országgyűlési képviselők egynegyede kezdeményezésére az Alkotmánybíróság felülvizsgálja a jogszabályoknak az Alaptörvénnyel való összhangját.

3760–3765. pont); SC Off Resp., 1940. február 21. (24.), AAS 1940. 73. (Denzinger – Hünermann, 2004. 3788. pont); XII. Pius pápa: *Beszéd az Olasz Szülészeti Katolikus Szövetsége Kongresszusán*. 1951. október 29., AAS 1951. 843–844.; XII. Pius pápa: *Beszéd a Nemzetközi Orvosgenetikai Kongresszuson*. 1953. szeptember 7., AAS 1953. 606.; XII. Pius pápa: *Beszéd a Nemzetközi Haematológiai Társaság VII. Nemzetközi Kongresszusán*. 1958. szeptember 12., AAS 1958. 734–737.; Boldog VI. Pál pápa: *Humanae vitae kezdetű enciklika a gyermekvállalásról (a helyes születésszabályozásról)*. Róma, 1968. július 25., AAS 1968. 468–491.; *Enchiridion Vaticanum*. Bologna, 1968. 1621–1661.; „*Amit Isten egybekötött*”. SZIT, Budapest, 1986. 79–96., II. 8. pont (Denzinger – Hünermann, 2004. 4476. pont); Hittani Kongregáció: „*Haec Sacra Congregatio*” válaszai az Észak-amerikai Püspöki Konferenciának. 1975. március 13., AAS 1976. 738–739., 1–2. pont (Denzinger – Hünermann, 2004. 4560–4561. pont); Szent II. János Pál pápa: *Familiaris consortio kezdetű apostoli buzdítás az egész katolikus Egyház püspökeihez, papjaihoz és híveihez a keresztény család feladatairól a mai világban*. 1981. november 22., AAS 1982. 81–191.; *Pápai Megnyilatkozások V*. SZIT, Budapest, 1982. (2002. Ford.: Diós István) 30. pont (Denzinger – Hünermann, 2004. 4711. pont); *A Katolikus Egyház Katekizmusa (1997. augusztus 15.)* A latin mintakiadás fordítása. SZIT, Budapest, 2002. (Ford.: Diós István) 2297. pont („A szigorúan gyógyító jellegű orvosi javallaton kívüli, közvetlenül szándékolt... sterilizáció ártatlan embereken ellenkezik az erkölcsi törvénnyel”) 2399. pont; Magyar Katolikus Püspöki Konferencia: 2006. június 7-ei nyilatkozat a művi meddővé tételről. In: *Új Ember*, 2006. június 18., 4.; vö.: 1983. évi *Codex Iuris Canonici* 1397. kánon, *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, 1990. 1451. kánon; Magyar Katolikus Püspöki Konferencia: *Az élet kultúrájáért. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele a bioetika néhány kérdéséről*. SZIT, Budapest, 2003. 121. pont; Urbancsek János – Murber Ákos: *Asszisztált reprodukciós technikával fogant terhességek gondozásának sajátos szempontjai*. In: Rigó János Jr. – Papp Zoltán (szerk.): *A várandós nő gondozása*. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest, 2005. 615. („a recanalizációs műtét csak az esetek kis részében eredményes”).

⁵ Vö.: az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény (A továbbiakban: régi Abtv.) 27. § (2) bek.: „(2) Az Alkotmánybíróság határozata mindenkire nézve kötelező”; az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLL. törvény 39. § (1) bek.: „(1) Ha e törvény eltérően nem rendelkezik, az Alkotmánybíróság döntése mindenkire nézve kötelező”. A korábbi magyar Országgyűlés és Alkotmánybíróság szerint az azonos neműek bejegyzett élettársi kapcsolata a házassághoz hasonló, azzal majdnem azonos tartalmú intézmény (ld.: a bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló 2007. évi CLXXXIV. törvény, 154/2008. [XII. 17.] AB határozat, a bejegyzett élettársi kapcsolatról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2009. évi XXIX. törvény, 32/2010. [III. 25.] AB határozat), ami véleményem – és alkotmánybírói különvélemények – szerint (is) alaptalan, téves álláspont. A bejegyzett élettársi kapcsolat, a téves alkotmánybírói álláspont kritikájához ld.: pl. Hámori Antal: A „bejegyzett élettársi kapcsolat” szabályozásának alkotmánybírói megítélése és szabályozásának vitás kérdései. In: *Magyar Jog*, 2011/2. 93–102.; Hámori, 2009. 73–110.; Hámori Antal: Az azonos neműek „házasságkötéséről” szóló „törvényjavaslat” alkotmányjogi reflexiója. In: *Vigilia*, 2008/3. 230–233.; Hámori Antal: Vélemény az azonos neműek „házasságáról”, a bejegyzett élettársi kapcsolat szabályozásáról – az Alkotmánybíróság határozatainak tükrében. In: *Családi Jog*, 2008/1. 20–31.; Hámori Antal: A jog a család szolgálatában (az Egyház társadalmi tanításának tükrében, alkotmányjogi vonatkozásokkal). In: Beran Ferenc (szerk.): *A közzé az Egyház társadalmi tanításában*. SZIT, Budapest, 2008. 31–42.

Az Alaptörvény negyedik módosítása tehát különösen is aktuálissá teszi, hogy áttekintsük a bejegyzett élettársi kapcsolat szabályozását, az azzal kapcsolatos argumentumokat, szembesítsük a törvényhozót, illetve az Alkotmánybíróságot a történelmi „*pillanattal*”.

Először bemutatom az azonos neműek „*házasságkötéséhez*” szükséges „*jogi*” feltételek megteremtéséről szóló T/3832. számú „*törvényjavaslatot*”, majd a bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló 2007. évi CLXXXIV. „*törvényt*” és az alkotmányellenességéről szóló 154/2008. (XII. 17.) AB határozatot. Ezt követően ismertetem a bejegyzett élettársi kapcsolatról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2009. évi XXIX. „*törvényt*”, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. „*törvény*” szerinti szabályozást és a 32/2010. (III. 25.) AB határozatot. Mindezek után a Polgári Törvénykönyvről szóló T/7971. számú „*törvényjavaslatra*” és a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény szerinti szabályozásra kitérve, az Alaptörvény negyedik módosítása által keletkezett új, jelenlegi helyzetben megfogalmazom konklúziómat.

AZ AZONOS NEMŰEK „HÁZASSÁGKÖTÉSÉHEZ” SZÜKSÉGES „JOGI” FELTÉTELEK MEGTEREMTÉSÉRŐL SZÓLÓ T/3832. SZÁMÚ „TÖRVÉNYJAVASLAT”

A javaslat lényege

a) Az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottsága a 2007. november 6-ai ülésén – nagy érdeklődés mellett – megvitatta a T/3832. számon előterjesztett, „*Az azonos neműek házasságkötéséhez szükséges jogi feltételek megteremtéséről szóló törvényjavaslatot*”.⁶ Az előzetes, bizottsági egyeztetést követően meghozott bizottsági döntés alapján a javaslatot támogató szakértők (érdekképviseletek,

⁶ Ld.: www.mkogy.hu – 2007. szeptember 24., október 24. és november 6. A javaslat – képviselői önálló indítvány – benyújtói (2007. szeptember 24-én): Gusztos Péter, Béki Gabriella, Eörsi Mátyás, Fodor Gábor, Horn Gábor, Kóka János, Magyar Bálint és Sándor Klára SZDSZ-es országgyűlési képviselők. A Bizottság 2007. október 1-jén lett kijelölve; a javaslat a Bizottság 2007. október 24-ei ülésén a napirendi javaslat 2. a. pontjaként szerepelt, de Gusztos Péter országgyűlési képviselő napirend-módosítási javaslata kapcsán a Bizottság egyhangúlag, ellenszavazat és tartózkodás nélkül levette a napirendről (a napirend-módosítási javaslat indokolása: „... a tárgysorozatba vételről történő döntést a 2/a pontban halasszuk el, és ezt a vitát úgy folytassuk le, a döntést pedig úgy hozzuk meg, hogy az érintett kisebbségi csoport, ami a magyar társadalom egy meglehetősen jelentős létszámú kisebbségi csoportja, jelen van...”, „... ezt a vitát úgy folytassuk majd le, és ezt a döntést úgy hozzuk meg, hogy az érintettek meghatározó civil szervezetei, azok képviselői, szakértői meghívást kapnak, és jelen is vannak egy ilyen vitán. Nem kizárt, hogy adott esetben, ahogy ez más esetekben – kisebbségi önkormányzatoknál, egyházaknál – előfordul, esetleg szót is kérnének, vagy egy képviselőjük szót is kérne ebben a vitában. Azt gondolom, hogy ez egy vagy két hetet még kibír...”; a Bizottság elnökének hozzászólása e javaslatához: „... Ezt támogatom, azzal, hogy szerintem természetesen nemcsak ennek a kisebbségnek, hanem a többségnek a képviselőit is meg kellene hívni...” – ld.: az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottságának 2007. október 24-én,

társadalmi szervezetek képviselői) tizenöt percben, az ellenző szakértők (érdekképviseletek, társadalmi szervezetek képviselői) öt percben ismertethették véleményüket a bizottsági vita elején, és négy-négy perc állt rendelkezésükre a vita végén.⁷ A közel kétórás vita lezárása⁸ után a Bizottság (tagjainak túlnyomó többsége) elutasította, nem támogatta, nem szavazta meg a javaslatot, azaz az Országgyűlés tárgysorozatára⁹ sem tartotta alkalmasnak azt.¹⁰ Így a javaslatot az Országgyűlés nem tárgyalta.¹¹

szerdán, 13 órakor a Képviselői Irodaház V/528. számú tanácsstermében megtartott üléséről készült, EMBCB-36/2007. [EMBCB-66/2006-2010.] számú jegyzőkönyvet, amelynek eredeti hitelesített példánya az Országgyűlés Levéltárában megtalálható). Ld.: a Magyar Köztársaság Országgyűlésének Hárszabályáról szóló 46/1994. (IX. 30.) OGY határozat (A továbbiakban: Hárszabály) 19. § (2) bek. h) pont, 68. § (1)–(3) bek., 71. § (1)–(2) bek., 73. § (1)–(2) bek. (vö.: uo. 81. § [2] bek.), 79. § (1) bek., 98. § (2) bek., vö.: uo. (4) bek., 136. § (1) bek., 142. § 9–10. pont.

⁷ Vö.: Hárszabály 73. § (1)–(2) bek.

⁸ Ld.: uo. 76. §.

⁹ Ld.: uo. 142. § 2. pont (vö.: uo. 3. pont).

¹⁰ Vö.: uo. 77. § (1) bek. A javaslat tárgysorozatba-vételét két képviselő támogatta, a kilenc ellenzéki képviselő nem támogatta, nyolc MSZP-s képviselő tartózkodott (a Bizottság tagjainak létszáma: 19 fő). Megjegyzendő, hogy az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium képviselője a javaslatról kormányálláspontot nem tudott ismertetni, csak tárcaálláspontot; a minisztériumi álláspont: „*tekintettel az Alkotmánybíróság legutóbbi határozatában foglaltakra is, valamint az új polgári törvénykönyv már elkészült tervezetében foglaltakra is, ... a regisztrált élettársi kapcsolat szabályozását tartanánk megfelelőnek...*” (ld.: 75/2007. [X. 19.] AB hat.). Az MSZP képviselői szintén a regisztrált élettársi kapcsolat szabályozását támogatták. A bizottsági ülésen hozzászólóként részt vett Szetey Gábor államtitkár a javaslatot „*támogatta*”. A vita egyik „*sajátossága*” volt, hogy míg az egyik hozzászóló kifejtette: „*Az alkotmány – nem véletlenül, miképp az alkotmánybírósági határozat is megfogalmazza – szerepelteti a 15. §-ban a házasság mellett a család intézményét is. Az Alkotmánybíróság ezzel összefüggésben világosan rámutat határozatában arra, hogy ez is mutatja azt, hogy a házasság irányultsága, rendeltetése és célja egyértelműen a gyermekek nemzése és nevelése is, természetesen a házastársak java mellett...*” (az AB hat.-ban ld.: „... a házasság intézménye kultúránkban és jogunkban is hagyományosan férfi és nő életközössége. Ez az életközösség tipikusan közös gyermekek születését és a családban való felnevelését célozza, amellyel, hogy a házastársak kölcsönös gondoskodásban és támogatásban élésének is kerete”. „A házasság intézményét az állam arra tekintettel is részesíti alkotmányos védelemben, hogy elősegítse a házastársak számára a közös gyermekkel is rendelkező család alapítását. Ez a magyarázata annak, hogy az Alkotmány 15. §-a együtt említi a védelem két tárgyát: »A Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét.«” – ld.: 14/1995. [III. 13.] AB hat., Indokolás II.); addig a másik hozzászóló erre a következőket mondta: „... képviselője szerint a házasság kizárólagos célja a gyermeknemzés. Ezzel elvickelgethetnénk, bár én nem szeretnék ezzel a kijelentéssel elvickelgetni, annál is inkább, mert ebből az okfejtésből az is következne, hogy ha rájönnek, hogy egy kapcsolatban az egyik fél – akár a nő, akár a férfi – meddő, akkor kötelező lenne elválni, merthogy a házasság egyetlen a célja a gyermeknemzés, és így tudjuk, hogy az a fél már nem is házasodhatna újból. Azt gondolom, hogy ez olyan veszélyes érvelés, ami, amellyel, hogy szerintem tarthatatlan, nem használható érveként”. Ld.: az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottságának 2007. november 6-án, kedden, 13 órakor a Képviselői Irodaház V/528. számú tanácsstermében megtartott üléséről készült, EMBCB-39/2007. (EMBCB-69/2006-2010.) számú jegyzőkönyvet (1. napirendi pont), amelynek eredeti hitelesített példánya az Országgyűlés Levéltárában megtalálható.

A javaslat értelmében az azonos neműek „házasságot köthettek” volna: az 1. § szerint a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (A továbbiakban: Csjt.) 10. §-ának (1) bekezdésében a „nagykorú férfi és nő” szövegrész helyébe a „két nagykorú személy” szövegrész lépett volna, és ezzel összefüggésben – a javaslat 2. §-ának (1)–(9) bekezdései és 3. §-a szerint – módosultak volna a Csjt. 25. §-ának (1)–(4) bekezdéseiben, 26. §-ának (1)–(3) bekezdéseiben, 35. §-ának (1) és (3) bekezdésében, 39. §-ának (1)–(3) bekezdéseiben, 43. §-ának (1) és (4) bekezdésében, 53. §-ának (1) bekezdésében, valamint az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről szóló 1982. évi 17. törvényerejű rendelet (A továbbiakban: At.) 25. §-ának (4) bekezdésében, 30. §-ának (1)–(2) bekezdésében, 35. §-a (1) bekezdésének b) és g) pontjában és (2) bekezdésének a) pontjában foglalt rendelkezések.¹² A javaslat 4. §-a szerint a „törvény” 2008. január 1-jén lépett volna hatályba.

b) A javaslat általános indokolása a következőket tartalmazta:

„Nincs, és nem is lehet részleges szabadság. Szabadság vagy mindenki számára létező, a mindennapok során és az élet minden területén át- és megélhető állapot egy országban, vagy nem beszélhetünk róla.

Nincs és nem is lehet részleges tolerancia. Egy társadalom vagy toleráns, és ebben az esetben valamennyi rendelkezésre álló eszközzel fellép a gyűlölet és a kirekesztés minden formája, megnyilvánulása ellen, vagy nem nevezheti magát modern, európai demokráciának.

Magyarországon nincs és nem is lehet helye a megkülönböztetésnek irányuljon az akár bármely vallási, etnikai, vagy éppen szexuális kisebbség ellen. Egy szabad, demokratikus, európai jogállam jövője csak akkor biztosított, ha valamennyi állampolgára számára képes garantálni a sérthetetlen magánélethez és az egyéni boldogsághoz való jogot.

Az elmúlt évtizedben számos, egymástól eltérő tradíciójú és történelmű állam felismerte, hogy a modern, szabad társadalom nem létezhet úgy, hogy kisebb vagy nagyobb mértékben, de továbbra is diszkriminálja a területén élő szexuális kisebbségeket.

Az azonos nemű párok immár szabadon, heteroszexuális polgártársaik jogait élvezve éppúgy házasodhatnak a liberális demokrácia hagyományos fellegetvárának számító Hollandiában és a vele szomszédos Belgiumban, a volt kommunista Csehországban, az erős keresztény tradíciókkal rendelkező Spanyolországban, vagy a Brit Nemzetközösséghez tartozó Kanadában és az USA függetlenségének egyik fellegetvárában, Massachusetts államban. A szexuális kisebbségek jogainak kiterjesztése több tucatnyi

¹¹ Ld.: Házaszály 98. § (3)–(4) bek. (vö.: uo. [5] bek.). Az Országgyűlés jegyzője 2007. november 12-én bejelentette a javaslat tárgysorozatba vételének elutasítását (az önálló indítvány címét, benyújtóinak nevét és a bizottsági határozathozatal időpontját). Ld.: www.mkogy.hu (Iromány adatai, Iromány események, Irományt tárgyaló bizottság, Bizottsági események – benyújtási időpont: 2007. szeptember 24.).

¹² Részletesen ld.: T/3832. számú „törvényjavaslat”: www.mkogy.hu – 2007. szeptember 24.

országban van napirenden Kolumbiától Izraelig, Írországtól Ausztrián át egészen Olaszországig.

Az előterjesztők azt az álláspontot képviselik, hogy ez a kiterjesztő szemlélet Magyarországon is polgárjogot nyerjen, ezért kezdeményezik a törvénymódosítást. A törvényjavaslat a házasság intézményét kiterjeszti és mindazokat a jogokat biztosítja az azonos nemű párok számára is, amelyeket a jelenlegi házastársak élveznek.”

A javaslat értékelése

a) Az Alkotmánybíróság a Csjt. 10. §-a (1) bekezdésének alkotmányellenességét állító és megsemmisítésére irányuló indítványt 1995-ben elutasította.¹³ A Csjt. 10. §-ának (1) bekezdése kimondta: „Házasságot nagykorú férfi és nő köthet”.

Az Alkotmánybíróság határozatában hangsúlyozta: „... a házasság intézménye kultúránkban és jogunkban is hagyományosan férfi és nő életközössége. Ez az életközösség tipikusan közös gyermekek születését és a családban való felnevelését célozza, amellyel, hogy a házastársak kölcsönös gondoskodásban és támogatásban élésének is kerete”; a házasság eredeti és tipikus rendeltetéséből folyóan a házastársak különeműsége a házasság fogalmi eleme és feltétele.¹⁴

Az Alkotmánybíróság szerint „A házasság intézményét az állam arra tekintettel is részesíti alkotmányos védelemben, hogy elősegítse a házastársak számára a közös gyermekkel is rendelkező család alapítását. Ez a magyarázata annak, hogy az Alkotmány 15. §-a együtt említi a védelem két tárgyát: »A Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét.«”¹⁵

A taláros testület ehhez azt is hozzátette, hogy „A legfontosabb emberi jogi nemzetközi egyezmények szövegezéséből is az következik, hogy a házasságot férfi és nő életközösségeként fogják fel: a házasságkötés szabadságát a férfi és a nő jogaként határozzák meg, míg más jogok vonatkozásában ilyen különbségtétel nélkül a »személyek« a jogalanyok. [Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 16. cikk; A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 23. cikk; Európai Emberi Jogi Egyezmény 12. cikk. Az Európai Emberi Jogi Bíróság megerősítette ezt az értelmezést, Rees Judgement of 17 October 1986, Series A (1987) 19.]”¹⁶

Az Alkotmánybíróság arra is rámutatott, hogy a homoszexualitás tekintetében az utóbbi évtizedekben kultúrkörünkben általában bekövetkezett dekriminalizáció, a homoszexuálisok hátrányos megkülönböztetése ellen indult mozgalmak, illetőleg a hagyományos családmódelben is (elsősorban a házasságok tartósságát tekintve) tapasztalható változások nem adnak okot arra, hogy a jog eltérjen a házasságnak

¹³ Ld.: 14/1995. (III. 13.) AB hat. rendelkező rész 1.

¹⁴ Ld.: uo. Indokolás II.

¹⁵ Ld.: uo.

¹⁶ Ld.: uo.

attól a jogi fogalmától, amely a mai állapothoz vezető hagyományban mindig is élt, és amely a mai jogokban is általános, továbbá, amely a köztudat és köznyelv házasság-fogalmával összhangban van.¹⁷

A testület szerint a mai alkotmányok és a házasságra és családra vonatkozó rendelkezései összefüggéséből levezethetően a magyar Alkotmány is, a férfi és nő közötti házasságot tartja értéknek, és azt védi.¹⁸

Az alkotmánybírák ennek kapcsán hivatkoztak az Alkotmány előzőekben már idézett 15. §-ára, valamint 67. és 70/J. §-ára.¹⁹ Az Alkotmány 67. §-a kimondta: „(1) A Magyar Köztársaságban minden gyermeknek joga van a családja, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges. (2) A szülőket megilleti az a jog, hogy a gyermeküknek adandó nevelést megválasszák. (3) A családok és az ifjúság helyzetével és védelmével kapcsolatos állami feladatokat külön rendelkezések tartalmazzák”; a 70/J. § szerint pedig a Magyar Köztársaságban a szülők, gondviselők kötelesek kiskorú gyermekük taníttatásáról gondoskodni.

Az Alkotmánybíróság azt is rögzítette, hogy „A férfi és nő egyenjogúságának addig van értelme, amíg a férfi és nő közötti természetes különbséget elismerjük, s erre figyelemmel valósul meg az egyenjogúság”.²⁰

Mindezek után az Alkotmánybíróság megállapította: „mivel a házasság intézménye az Alkotmányban külön, nevesített védelmet élvez, és általánosan elismert jogi fogalma szerint a házasság férfi és nő életközössége, a férfiak és a nők külön-külön képezik a jogalanyoknak azt a homogén csoportját, amelyet az Alkotmánybíróság állandó gyakorlata szerint a hátrányos megkülönböztetés elkerülése érdekében azonos módon kell kezelni. Az Alkotmány csak a különneműek közötti házasságkötés feltételei egyenlő szabályozásának követelményét támasztja a jogalkotóval szemben, ami nem foglalja magában az azonos neműek házasodásának jogi lehetőségét. Mindezek alapján az Alkotmánybíróság arra a következtetésre jutott, hogy a támadott rendelkezés nem valósít meg nem szerinti, sem pedig egyéb helyzet szerinti különbségtételt, s ezért nem sérti az Alkotmány 70/A. §-át. A kifogásolt rendelkezés az Alkotmány 66. §-ának (1) bekezdésével nem hozható összefüggésbe, hiszen nem érinti a férfiak és a nők egyenjogúságát. A Csjt.-nek a házasságot különneműek kapcsolatára korlátozó előírása ugyanis férfiak és nők számára egyaránt tiltja a házasságkötést velük azonos neműekkel. Mindezek alapján az Alkotmánybíróság a Csjt. támadott rendelkezése alkotmányellenességének megállapítására és megsemmisítésére vonatkozó indítványt elutasította”.²¹

¹⁷ Ld.: uo.

¹⁸ Ld.: uo.

¹⁹ Ld.: uo.

²⁰ Ld.: uo.

²¹ Ld.: uo.

Az Alkotmány 70/A. §-a a következő rendelkezéseket tartalmazta: „(1) A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül. (2) Az embereknek az (1) bekezdés szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti. (3) A Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti”; a 66. § (1) bekezdése szerint: „A Magyar Köztársaság biztosítja a férfiak és a nők egyenjogúságát minden polgári és politikai, valamint gazdasági, szociális és kulturális jog tekintetében”.

A javaslattal összefüggésben érdemes megemlíteni, hogy az Alkotmány házasság-fogalmát kívánta érinteni az a 2007. július 19-ei beadvány is, amely a következő kérdésben kezdeményezett országos népszavazást: „Egyetért-e Ön azzal, hogy az Országgyűlés törvényt alkosson annak érdekében, hogy egy embernek egyidejűleg több házastársa lehessen?”. Ennek kapcsán az Országos Választási Bizottság megállapította: „az Alkotmány 15. §-a kimondja, hogy a Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét. Az Alkotmány e rendelkezését az Alkotmánybíróság 14/1995. (III. 13.) AB határozatában egy férfi és egy nő jogaként határozta meg. Mindezek alapján a kezdeményezésben megtartott eredményes népszavazás a »házasság« alanyai számának növelésével megváltoztatná az Alkotmány idézett rendelkezése mögötti tartalmat, és így burkolt alkotmánymódosítást eredményezne. Ez – tekintettel az Alkotmánybíróság több határozatában [2/1993. (I. 22.) AB határozat, 25/1999. (XI. 22.) AB határozat, 28/1999. (VII. 7.) AB határozat, 40/1999. (XII. 21.) AB határozat, 50/2001. (XI. 22.) AB határozat, 48/2003. (X. 27.) AB határozat] kifejtett következetes gyakorlatára is – a hitelesítés akadályát képezi”.²²

Az Alkotmánybíróság pedig 2007 októberében kimondta: „Az Alkotmánybíróság korábban már értelmezte az Alkotmány 15. §-ában szereplő házasság fogalmát [14/1995. (III. 13.) AB határozat, ABH 1995, 82.]. Ebben a határozatában az Alkotmánybíróság rámutatott, hogy »általánosan elismert jogi fogalma szerint a házasság férfi és nő életközössége« [14/1995. (III. 13.) AB határozat, ABH 1995, 82, 84.]. Az Alkotmánybíróság szerint e megfogalmazásból következik, hogy a hatályos magyar Alkotmány egy férfi és egy nő életközösségét tartja olyan értéknek, amely alkotmányos védelmet élvez. Az Alkotmánybíróság ebben az ügyben – az OVB álláspontjával azonosan – úgy ítélte meg, hogy burkolt alkotmánymódosítást eredményezne a népszavazás, amely az Alkotmány 15. §-ának tartalmával ellentétes szabály megalkotására kötelezné az Országgyűlést [lásd 43/2007. (VI. 27.) AB határozat, ABK 2007. június, 565, 568.]. Mindezek alapján az Alkotmánybíróság az OVB hitelesítést megtagadó 240/2007. (VII. 31.) OVB határozatát helybenhagyta”.²³

²² Ld.: 240/2007. (VII. 31.) OVB hat., Indokolás I.

²³ Ld.: 75/2007. (X. 19.) AB hat., Indokolás III. 3.

b) Az idézett alkotmánybíróági határozatok alapján is egyértelműen megállapítható volt, hogy a javaslat általános indokolásában szereplő, a házasság szabályozásával szembeni, „részleges szabadságról”, „nem létező szabadságról”, „részleges toleranciáról”, „nem létező toleranciáról”, „gyűlölet” és „kirekesztés” „formájáról”, „megnyilvánulásáról”, „megkülönböztetésről” szóló vélemény megalapozatlan.

Az Alkotmánybíróság döntése alapján ugyancsak egyértelmű volt, hogy a Csjt. 10. §-ának (1) bekezdésében foglalt szabály, amely szerint „Házasságot nagykorú férfi és nő köthet”, nem valósított meg különbségtételt és nem érintette a férfiak és a nők egyenjogúságát.

Az Alkotmánybíróság határozatából az is világosan kiderül, hogy az Alkotmány házasság-fogalma a férfi és nő közötti házasságot foglalta magában.

A javaslat előterjesztőinek azt is tudniuk kellett (volna), hogy az Alkotmánybíróság határozata az indokolásban foglaltakkal együtt kötelezi a törvényhozót is.²⁴

Minden olyan szabályozás, amely az Alkotmánybíróság határozatában kifejtett, alkotmányos házasság-fogalommal szemben a házasságot nem egy férfi és egy nő kapcsolataként határozza meg: egyértelműen alkotmányellenes.

A javaslatban foglaltak tehát pusztán már az eddigiekből kifolyólag sem voltak támogathatók. Az említetteken túl azonban szükségesnek tartom hangsúlyozni az alábbiakat is:

c) Az Alkotmány hivatkozott rendelkezéseiből is következik, hogy az államnak a házasság és a család szabályozásával a férfinak és a nőnek egymással az egész élet olyan kizárólagos és kölcsönös, szeretetteljes közösségét, bensőséges egységét létrehozó magatartását kötelessége és felelőssége elismerni, elősegíteni, támogatni és védelmezni, amely szerint e közösség – miként az Alkotmánybíróság is rávilágít határozatával – természeténél fogva a házaspár javára, gyermekek nemzésére és nevelésére irányul.²⁵ Ez alkalmas ugyanis arra, hogy megfelelően legyen biztosítva a házastársak, a férj és a feleség egyenlő méltóságának és a kiskorú gyermek érdekének érvényesülése, a társadalom jövője, illetőleg az emberi faj szaporodása és fennmaradása (a közjó és az igazságosság követelménye).

Ezek a célok egyértelműen mutatják, hogy a házasságkötés szabályozása szempontjából a „heteroszexuálisok” a „homoszexuálisokkal” (avagy a férfiak a nőkkel) nem képeznek összehasonlítható (homogén) alanyi kört;²⁶ például: két férfi ivarsejtjeiből nem származik utód, és két nő ivarsejtjeiből sem; ezért nincs – az akkori és a jelenlegi magyar szabályozás szerint sem – megkülönböztetés (különösen

²⁴ Ld.: régi Abtv. 27. § (2) bek.

²⁵ Ld.: 14/1995. (III. 13.) AB hat., Indokolás II.: „... a házasság intézménye kultúránkban és jogunkban is hagyományosan férfi és nő életközössége. Ez az életközösség tipikusan közös gyermekek születését és a családban való felnevelését célozza, amellet, hogy a házastársak kölcsönös gondoskodásban és támogatásban élésének is kerete”.

²⁶ Ld.: uo.

alkotmány-, illetve alaptörvény-ellenes diszkrimináció) közöttük (házasságot csak egy férfi és egy nő köthet egymással), és a jogalkotó nem fűzhet ugyanolyan joghatásokat az azonos neműek életközösségéhez, mint a különeműek házasságkötéséhez (házasságához).

A jogalkotónak az említett célok érvényesülése érdekében kell komoly és hathatós lépéseket tennie. A megkülönböztetést, egész pontosan az alkotmány-, illetve alaptörvény-ellenes megkülönböztetést az eredményezné, ha a jogalkotó nem venné figyelembe – miként az Alkotmánybíróság is utal rá – a férfi és nő közötti természetes különbséget. Ennek megfelelően a szabadság – helyes értelmezés szerint – férfi és nő közötti házasságkötésre terjed ki; ez méltó az emberhez, az emberi méltósághoz való jog is ezt védi, az a rendelkezés pedig, ami ellentétessel, az Alkotmány 54. §-ának (1) bekezdését is sérti.²⁷

Azok a vélemények, amelyek szerint az azonos neműeknek „*joguk van*” a házasságkötéshez, figyelmen kívül hagyják, illetve nem kellő mértékben veszik tekintetbe („*elmoszák*”) a férfi és a nő közötti természetes különbséget, az előzőekben hivatkozott célokat és követelményeket.

A férfi és a nő közötti természetes különbséget és az ebből következő követelményeket kellőképpen figyelembe vevő és nem vevő álláspontok (a különeműek házasságkötésével járó joghatásokat az azonos neműek életközösségéhez kapcsolni nem szándékozó és szándékozó vélemények) egymást fogalmilag kizárják; mégpedig a fentiekben kifejtettek szerint akként, hogy csak a férfi és nő közötti házasság alkotmányos.²⁸

A házasságkötés szabályozása nem tartalmazhat olyan rendelkezést, amely a férfi és a nő közötti természetes különbséget, a házasság rendeltetését, célját (finis operis és nem finis operantis) figyelmen kívül hagyja, azaz „*megengedi*” az azonos neműek „*házasságkötését*” (az a józan észnek is ellentmondana, önkényes lenne, és a közjó súlyos sérelmével járna, a házasság intézményét is aláásná); az ilyen szabályozás alkotmányellenes lett volna: az Alkotmány 70/A. §-ának (1) bekezdésében foglalt diszkriminációt tiltó rendelkezést is sértette volna.

d) A házasfelek (a férj és a feleség) és a gyermekek java, az Alkotmány 15. §-a szerinti védendő jogtárgyak: „*a házasság és a család intézménye*” az Alkotmány egészének értéktartalma szerint is megkövetelik, hogy az állam *fokozott* védelmet és támogatást biztosítson e közösségnek, amely a társadalom alapvető, lényeges egysége.²⁹ Az Alkotmánybíróság megfogalmazása szerint: „*A társadalmat alkotó polgárok legalapvetőbb és legtermészetesebb közössége a házasság és a család*”.³⁰

²⁷ Vö.: Hámori, 2009. I. fejezet 1. rész.

²⁸ Ld.: 14/1995. (III. 13.) AB hat., Indokolás II.

²⁹ Ld.: pl. Alkotmány 2. § (1) bek., 8. § (1)–(2) és (4) bek., 15–16. §, 54. § (1) bek., 56. §, 66. § (1)–(3) bek., 67. § (1)–(3) bek., 70/E. § (1)–(2) bek., 70/F. § (1)–(2) bek., 70/J. §.

³⁰ Ld.: 4/1990. (III. 4.) AB hat., Indokolás III. 2.; idézi: 995/B/1990. AB hat. (1993. október 4.), Indokolás III.

e) A házasság rendeltetése, célja szoros alkotmányjogi összefüggésben áll azzal a nemzetközi jogilag is releváns követelménnyel, amit a magyar jogrendszer is „a kiskorú gyermek érdekének elsődlegessége” („a gyermek »mindenek felett álló« érdeke”) alapelveként ír elő.³¹

Az azonos neműek „házassága” – alapvető értékeket is elhomályosítva – nyilvánvalóan ellentétben állna ezzel a kötelezettséggel is: a törvény alkalmazása során mindenkor a kiskorú gyermek érdekére figyelemmel, jogait – a megfelelő (egészséges) testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz való alkotmányos alapjogát is (Alkotmány 67. § [1] bekezdés) – biztosítva kell eljárni.³²

f) Összefoglalva: az azonos neműek „házasságkötését” „megengedő” rendelkezés sértette volna az Alkotmány 7. §-ának (1) bekezdését, 15. §-át, 16. §-át, 54. §-ának (1) bekezdését, 67. §-ának (1) bekezdését, 70/A. §-ának (1) bekezdését, és a jogállamiság alkotmányos követelményével sem lett volna összeegyeztethető (Alkotmány 2. § [1] bekezdés).

g) Megjegyzendőnek tartom, hogy az Alkotmánybíróságnak a Csjt. 10. §-a (1) bekezdésének alkotmányellenességét állító és megsemmisítésére vonatkozó kérelem kapcsán, ezen indítványrész elbírálásakor – a kérelem irányultságának megfelelően – csak abban a kérdésben kellett állást foglalnia (határoznia), hogy a Csjt. 10. §-ának (1) bekezdésében foglalt rendelkezés („Házasságot nagykorú férfi és nő köthet”) sérti-e az Alkotmány 66. §-a (1) bekezdésének a férfiak és a nők egyenjogúságát biztosító, illetőleg 70/A. §-ának a bármilyen – köztük a nemek szerinti – hátrányos megkülönböztetést tilalmazó szabályát,³³ vagyis a testület azt nem vizsgálhatta, hogy az azonos neműek „házasságkötését” „lehetővé tevő” „rendelkezés” – amely nem is létezik – az Alkotmány mely szabályaiba ütközne.³⁴ A testület azonban azt egyértelműen megállapította határozatában, hogy „a házasság intézménye az Alkotmányban külön, nevesített védelmet élvez, és általánosan elismert jogi fogalma szerint a házasság férfi és nő életközössége”.³⁵ Az ezzel ellentétes javaslat tehát – teljes egészében – ellentétben állt az Alkotmánnyal.

Véleményem szerint a fentiekben foglaltakra a javaslat előterjesztőinek figyelemmel kellett volna lennie.

h) E rész végén érdemes megemlíteni a következőket is: véleményem szerint a javaslat – függetlenül attól, hogy kik és mennyiben gondolták komolyan tartalmának alkotmányjogi és jogpolitikai „megalapozottságát” – egy igen veszélyes „csapdának”, politikai taktikai „blöffnek” is tekintendő volt, amelyre – úgy tűnik – több jel is

³¹ Részletesen ld.: Hámori, 2009. V. fejezet 1. rész. Vö.: Alkotmány 7. § (1) bek.

³² A büntetőjogi védelemhez ld.: pl. a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 195. § (1) bek.

³³ Ld.: régi Abtv. 20. §, vö.: uo. 22. § (2) bek., 37. §; 14/1995. (III. 13.) AB hat., Indokolás I.

³⁴ Vö.: régi Abtv. 1. § a)–h) pontok, 21. § (1)–(8) bek., 32. §, 35–49. §, 51. § (1) bek.

³⁵ Ld.: Alkotmány 15. §, 14/1995. (III. 13.) AB hat., Indokolás II.

mutatott (például vonatkozó alkotmány-módosítási tervezet „állítólagos” készítése, „bejegyzett élettársi kapcsolat” szabályozása iránti „kompromisszumkészség” jelzése).

A „csapdát”, a politikai taktikai „blöfföt” abban látom, hogy míg a javaslat előterjesztői – úgy tűnik – tisztában voltak vele: a javaslat alkotmányjogi, illetve alkotmánybíróági szempontból (is) megalapozatlan, mégis előterjesztették azt (hangsúlyozom: nem vitatva, hogy vannak, akik teljesen „megalapozottnak” tartják az abban foglaltakat); így „érendő el” (nagyobb eséllyel) az általuk vélt „lehetséges” – alkotmány-módosítást „nem kívánó” (amihez nagy valószínűséggel nem lett volna meg a minősített többségi szavazat) – „alkotmányos” maximumot, azaz az úgynevezett „bejegyzett élettársi kapcsolat” bevezetését – apellálva a „politikai kompromisszumok világának” „sajátosságaira”; hiszen, ha „mindössze” ez iránt nyújtottak volna be javaslatot, akkor valószínűleg (jóval) kisebb az esélyük e szabályozás elérésére, az esetleg megnyilvánuló politikai „kompromisszum” alacsonyabb szinten realizálná (a javaslat előterjesztői talán az említett politikai „sajátosságokra” is figyelemmel voltak). Természetesen nem zárom ki, hogy a mondottakkal egyéb (politikai jellegű) motívumok és célok is keveredtek (pl. a társadalom témához való szoktatásának célja).

A „csapda”, a veszély tehát az volt, hogy a házasságot egy férfi és egy nő életközösségének valló országgyűlési képviselők és más személyek (pl. véleménymondó szakértők, érdekképviselők, társadalmi, szakmai szervezetek képviselői) „megijednek” a javaslatban foglaltaktól (is), és „ijedtükben”, „félelmükben” – érvelvén az azonos neműek „házassága” ellen – rossz, elfogadhatatlan, a házasság és a család intézményét tovább gyengítő döntést hoznak, azaz az élettársi kapcsolatot tovább erősítő, megengedhetetlen „kompromisszum” (megalkuvás) részeseivé válnak (miközben ráadásul: a javaslat alkotmányjogilag is teljesen megalapozatlan).

A különböző szakértői vagy egyéb véleményekben foglaltak megfogalmazódhatnak igen jó szándékkal is úgy, hogy közben – az „ijedtség”, a „félelem” hatása alatt (érvelvén az azonos neműek „házassága” ellen) – további „érvanyagot” tartalmaznak és adnak a házasság és a család intézményének további aláásásához, alapvető értékek elhomályosításához (a magyar szabályozás által el nem ismert „bejegyzett élettársi kapcsolathoz”), azaz akár nem kellően megfontoltan is rossz eszközt használva egy még *nem létező* nagyobb rossz elkerülése érdekében ahelyett, hogy az illető – a helyes magatartást tanúsítva – a még nem létező rosszat teljes egészében (vagyis a „bejegyzett élettársi kapcsolatot” is) elutasítaná.

A „csapda” abban is állt, és az igen nagy veszélye annak is jócskán megvolt, hogy a vita – akár „csak” politikai síkon, újabb javaslat formájában (amihez sajnos bőven „rendelkezésre állt” úgymond „szakmai”, pl. „jogirodalmi” és „jogalkotási”, de „jogalkalmazási”, alkotmánybíróági „muníció” is) – „leragad” a „bejegyzett élettársi kapcsolat” szabályozása körül, amely esetben megnő(„het”) e rossz cél realizálási esélye,³⁶ ami – az alábbiakban foglaltak szerint – aktussá is vált.

A BEJEGYZETT ÉLETTÁRSI KAPCSOLATRÓL SZÓLÓ 2007. ÉVI CLXXXIV. „TÖRVÉNY”

A „törvény” lényege

a) Néhány nappal az után, hogy az Országgyűlés bizottsága elutasította az azonos neműek „házasságát” biztosítani kívánó „törvényjavaslat” tárgysorozatba vételét, 2007. november 16-án a Kormány benyújtotta az Országgyűléshez „A bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló törvényjavaslatot”.³⁷ Az Országgyűlés Emberi jogi,

³⁶ Ld.: pl. a vonatkozó külföldi és nemzetközi tendenciákat, amelyekre a javaslat előterjesztői – az idézettek szerint – a javaslat általános indokolásában hivatkoztak is; továbbá az új Polgári Törvénykönyv tervezete: Polgári Törvénykönyv Harmadik Könyv Családjog Javaslat – normaszöveg és indokolás – Budapest, 2006. március 31. 8., 15–17., 125–144.; Az új Polgári Törvénykönyv tervezete (Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium 2007. december 3-áig közigazgatási egyeztetésre bocsátott javaslata): Összefoglaló (102 oldal), I. Tartalmi összefoglaló B) 9) pont (6–7. oldal), Részletes ismertetés, II. Javaslatban foglaltak részletes ismertetése, Családjog 9)–10) pont (33–37. oldalak), Normaszöveg 3:3. §, 14. § (1)–(2) bek., 86–101. § (vö.: Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója C) II. Családjog 3. Második Könyv, Családjog 37–89. oldalak [vonatkozó részek], In: 1003/2003. [I. 25.] Korm. hat. melléklet); 14/1995. (III. 13.) AB hat., Indokolás III.

³⁷ Ld.: www.mkogy.hu – T/4411. számú „törvényjavaslat” (előadó: Takács Albert igazságügyi és rendészeti miniszter). Az új Polgári Törvénykönyv tervezete a „regisztrált élettársi kapcsolat” szabályozása vonatkozásában (is) akkor esett át tartalmi „fordulaton”, amikor formai szempontból is „vitás” változás következett be a kodifikációs folyamatban. Vö.: a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény (A továbbiakban: régi Jat.) 19–20. §, 27–28. §, 31–32. §; továbbá: A Legfelsőbb Bíróság észrevételei az új Polgári Törvénykönyv tervezetere I. Általános megállapítások: „A Legfelsőbb Bíróság sajnálattal tapasztalja, hogy az új Polgári Törvénykönyv hosszú évek óta folyó kodifikációja ez év [2007] szeptemberében – előttünk pontosan nem ismert okból – kedvezőtlen fordulatot vett. A korábban a Kodifikációs Szerkesztőbizottság által készített és szakmai-társadalmi vitára bocsátott Javaslathoz az igen jelentős számú és súlyú szakmai észrevételek alapján történő átdolgozását ugyanis már nem a Kodifikációs Bizottságok (Főbizottság, Szerkesztőbizottság) hanem az igazságügyi tárca munkatársai végezték el. Az igazságügyi tárca – valamely közelebről meg nem jelölt Kormánykabinet állásfoglalása alapján – teljes egészében átvette a kódex további előkészítését. A közigazgatási egyeztetésre bocsátott átdolgozott Tervezet ily módon nem csak a szakmai-társadalmi vita során tett észrevételek figyelembevételére folytán tér el a korábbi szakértői javaslatától, hanem azért is mert abban megjelenik az igazságügyi tárca saját álláspontja is. Ennek következtében ez az új Javaslathoz számos olyan új elemet tartalmaz, amelyről korábban szakmai vita nem folyt és amely nincs összhangban a Kormány által jóváhagyott koncepcióval sem. A korábbitól teljesen eltérően szabályozza a Javaslathoz, például a cselekvőképességet, illetve gondnokságot, bevezeti a közjegyző előtti válás lehetőségét, többletjogokat fűz a regisztrált élettársi kapcsolathoz...” „Meg kívánjuk jegyezni azt is, hogy a Javaslathoz mellékelte összefoglaló a 16. oldalon valótlannul állítja, hogy a normaszöveg a közigazgatási egyeztetésre bocsátást megelőzően egyeztetésre került volna a Legfelsőbb Bíróság képviselőivel, ez ugyanis nem történt meg. Mindezek miatt a Legfelsőbb Bíróság megítélése szerint a közigazgatási egyeztetésre bocsátott Tervezet mögül hiányzik a szükséges széleskörű szakmai konszenzus, a szakmai legitimitáció, ezért azt nem tartjuk alkalmasnak a Kormányhoz, majd pedig az Országgyűléshez való benyújtásra. A Legfelsőbb Bíróság abban látná a kodifikáció eredményes befejezésének egyedüli garanciáját, ha az IRM a Kormány által felállított – és tudomásunk szerint mindeddig meg nem szüntetett – Kodifikációs Főbizottsággal és Szerkesztőbizottsággal ismét együttműködve, e bizottságok szakmai kontroljának igénybevételével készítené el azt a végleges törvényjavaslatot, amely már valóban alkalmas lenne arra, hogy azt előbb a Kormány, majd pedig az Országgyűlés elfogadják. Lehet, hogy ez 2-3 hónap »csúsztatás« eredményezze, egy közel egy évtizede

kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottsága a 2007. november 20-ai ülésén – első helyen kijelölt bizottságként – megvitatta eme javaslatot, és tíz kormánypárti, valamint egy MDF-es igen, nyolc ellenzéki nem szavazattal, tartózkodás nélkül, általános vitára alkalmasnak tartotta, ajánlotta azt.³⁸ Ilyen tartalmú döntést hozott 2007. november 26-án az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága is (tizenegy igen, hat nem szavazat, négy tartózkodás).³⁹ A javaslat

folyó kodifikációnál azonban ez csak jelentéktelen mértékű időeltolódás. Az időtényezőnek nem lehet olyan meghatározó jelentősége, hogy amiatt érdemes lenne veszélyeztetni az elkészülő kódex szakmai színvonalát...”; II. Részletes észrevételek, Harmadik könyv: Családjog: „Előljáróban szeretnénk általánosságban leszögezni, hogy nem értünk egyet ebben a Könyvben sem azokkal az önkényes és átgondolatlan változtatásokkal, amelyeket a Javaslat – a korábbi, a Kormány 1003/2003. (I. 23.) határozatával elfogadott Konceptió alapján kidolgozott és a Kodifikációs Szerkesztőbizottság által jóváhagyott Szakértői Javaslatl szemben – minden előzetes szakmai és társadalmi vita nélkül, a részletes indokolást mellőzve – beemelt a tervezett normaszövegbe (csak a legkirívóbb eltéréseket említve ilyen pl. a házasság közjegyzői megszüntetése, az élettársi jogviszonyon belül a bejegyzett élettársi kapcsolat, mint a házassághoz közeli többlet-jogokat biztosító intézmény bevezetése)...”

„A mostani Javaslat társadalmi szempontból jelentős jogintézmények szabályozását – előkészítetlenül és szakmailag indokolatlanul – eltérő alapokra helyezi...”, „3:101. § A Javaslat – a Konceptióval és a Szakértői Javaslatl ellentétben – olyan regisztrált élettársi kapcsolatot vezet be, amely többlet-jogokat ad a többi élettárshoz képest a regisztrált élettársaknak (ld.: (6) bekezdés), és több tekintetben a házassághoz közelíti a regisztrált élettársak jogi helyzetét. Nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a regisztrálás lehetőségével azokban az országokban, ahol ez a külön neműeknek és az azonos neműeknek is megengedett, elsősorban az utóbbiak élnek, akik ezt a jogintézményt kvázi »pót-házasságnak« tekintik. A túlnyomó többségben lévő férfi–nő élettársak (Magyarországon becslések szerint kb. 350 000-en), akik elsősorban éppen a »formaságok« miatt zárkóznak el a házasságtól, általában nem óhajtanak bejegyzett élettársi kapcsolatban élni, főleg nem a házasságéihoz hasonló joghatásokkal, hiszen pont ezt akarják elkerülni. Az élettársi kapcsolat kettős szabályozása (bejegyzettek és nem bejegyzettek közti eltérő joghatások) tehát az azonos tartalmú együttélések közötti diszkriminációt valósít meg, mégpedig a túlnyomó többség hátrányára. Ezt társadalmilag indokolatlannak és alkotmányjogi szempontból aggályosnak tartjuk. A korábbi Szakértői Javaslat megoldását támogatjuk, amely elismeri az ún. fakultatív regisztráció lehetőségét, egyaránt megnyitva azt az azonos nemű és különmemű élettársak előtt, de azt csak a bizonyítás szempontjából tartja lényegesnek, és az élettársi jogok korlátozott mértékű (tartás, lakáshasználat), de általános bővítését valósítja meg”. (ld.: www.legfelsobb.birosag.hu – Tájékoztatás); Wellmann György: Az új Polgári Törvénykönyv Szakértői Javaslatának méltatása. (A továbbiakban: Wellmann, 2008.) In: Magyar Jog, 55 (2008/7) 457(–460.). A formai szempontozhoz lásd például: Vékás Lajos: Az új Ptk. Szakértői Javaslatának elvi kérdései. In: Magyar Jog, 55 (2008/2) 65(–76.); Vörös Imre: Az új Ptk. tervezetének szakértői javaslata. In: Jogtudományi Közlöny, 63 (2008/10) 517(–519.); Kecskés László: Beszámoló a magyar polgári jog kodifikálásának hányatott sorsáról és egy, a reményt újraébresztő tudományos ülésről. In: Magyar Jog, 55 (2008/7) 505–506., 509. (504–510.; idézve: Wellmann, 2008. 457. – „különös fordulat”).

³⁸ Ld.: az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottságának 2007. november 20-án, kedden, 14 órakor a Parlament főemelet 58. számú tanácstermében megtartott üléséről készült, EMBCB-44/2007. (EMBCB-74/2006-2010.) számú jegyzőkönyvet (2. napirendi pont – vö.: T/4411/1.)

³⁹ Ld.: az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottságának 2007. november 26-án, hétfőn, 11.00 órakor az Országház főemelet 58. számú tanácstermében megtartott üléséről készült, AIÜB-41/2007. (AIÜB-65/2006-2010.) számú jegyzőkönyvet (10. napirendi pont).

általános vitájára 2007. november 28-án, részletes vitára bocsátására december 3-án, lezárására december 4-én került sor. A „törvényt” az Országgyűlés 2007. december 17-ei ülésnapján fogadta el.⁴⁰

A „törvény” 1–2. §-a a bejegyzett élettársi kapcsolat létrejöttével és joghatásaival kapcsolatos rendelkezéseket foglalta magában. Ennek értelmében bejegyzett élettársi kapcsolat akkor jött volna létre, ha az anyakönyvvezető előtt együttesen jelenlévő két, tizennyolcadik életévét betöltött személy (akár *azonos nemű*, akár *különnemű*) személyesen kijelentette volna, hogy egymással bejegyzett élettársi kapcsolatban kíván élni (kiskorú a gyámhatóság előzetes engedélyével sem léphetett volna bejegyzett élettársi kapcsolatra).⁴¹

A „törvény” 2. §-ának (1) bekezdése kimondta, hogy: az e „törvényben” nem szabályozott kérdésekben a bejegyzett élettársi kapcsolatra a Csjt. házasságra vonatkozó rendelkezéseit alkalmazni kell; a Csjt. közös gyermekké fogadásra

⁴⁰ A kihirdetés száma: CLXXXIV., Magyar Közlöny 186. sz., kihirdetés dátuma: 2007. december 29. Ld.: www.mkogy.hu – T/4411. számú „törvényjavaslat” (Iromány adatai, bizottsági ajánlás, módosító javaslatok, Iromány események, Irományt tárgyaló bizottság, Bizottsági események – benyújtási időpont: 2007. november 16.). A két bizottság 2007. november 19-én lett kijelölve. A módosító javaslatok megvitatásának időpontja a két bizottságban: 2007. december 3. (Ekcvb.) és 4. (Aiüb.): ld.: az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottságának 2007. december 3-án, hétfőn, 12 órakor az Országház földszint 1. számú tanácstermében megtartott üléséről készült, EMBCB-47/2007. (EMBCB-77/2006-2010.) számú jegyzőkönyvet (5. napirendi pont); az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottságának 2007. december 4-én, kedden, 11 órakor az Országház főemelet 58. számú tanácstermében megtartott üléséről készült, AIÜB-43/2007. (AIÜB-67/2006-2010.) számú jegyzőkönyvet (2. napirendi pont) – vö.: T/4411/2-11.16-17. A kapcsolódó módosító javaslatok megvitatásának időpontja a két bizottságban: 2007. december 6. (Ekcvb.) és 10. (Aiüb.): ld.: az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottságának 2007. december 6-án, csütörtökön, 10 óra 12 perc kor a Képviselői Irodaház V. emelet 528. számú tanácstermében megtartott üléséről készült, EMBCB-48/2007. (EMBCB-78/2006-2010.) számú jegyzőkönyvet (2. napirendi pont – vö.: T/4411/15.); az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottságának 2007. december 10-én, hétfőn, 11.00 órakor az Országház főemelet 58. számú tanácstermében megtartott üléséről készült, AIÜB-44/2007. (AIÜB-68/2006-2010.) számú jegyzőkönyvet (4. napirendi pont) – vö.: T/4411/12-14. A zárószavazás előkészítéséhez ld.: az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottságának 2007. december 17-én, hétfőn, 11.00 órakor az Országház főemelet 58. számú tanácstermében megtartott üléséről készült, AIÜB-46/2007. (AIÜB-70/2006-2010.) számú jegyzőkönyvet (2. c) napirendi pont); zárószavazás előtti, T/4411/18. számú egységes javaslatához 2007. december 14-én benyújtott módosító javaslat száma: T/4411/19. (a záró vitára vonatkozó, 2007. december 17-ei bizottsági ajánlás száma: T/4411/20.). A szavazások név szerint történtek (ld.: uo.). Ld.: Házaszály 19. § (2) bek. h) pont, 79. § (1) bek., 98. § (2) bek., 136. § (1) bek., 142. § 9–10. pont (ad bizottság kijelölése); 77. § (1)–(4) bek. (ad bizottsági szavazás); 30. § (2) bek., 95. § (1)–(4) bek., 96. § (3)–(4) bek. (ad bizottsági ajánlás); 84. § (1) bek. a) pont, 85. § (1) bek., (2) bek. b) pont, (3) bek., 97. § (1)–(2) bek., 98. § (1) bek. (ad törvényjavaslat); 94. § (1)–(5) bek., 97. § (1)–(2) bek., 102. § (1)–(5) bek., 103. § (3)–(4) bek., 106–107/A. §, 142. § 7–8. pont (ad módosító és kapcsolódó módosító javaslat); 101. § (1)–(3) bek., 104–107/A. § (ad általános, részletes és záró vita, zárószavazás).

⁴¹ Ld.: tv. 1. § (1)–(2) bek. Vö.: 154/2008. (XII. 17.) AB hat.

és a házastársak névviselésére vonatkozó rendelkezései nem alkalmazhatóak a bejegyzett élettársakra. E § (2) bekezdése alapján: ha törvény eltérően nem rendelkezik, a) a házasságra vonatkozó szabályokat a bejegyzett élettársi kapcsolatra, b) a házastársra vagy házastársakra vonatkozó szabályokat a bejegyzett élettársra vagy élettársakra, c) az özvegyre vonatkozó szabályokat az elhunyt bejegyzett élettárs túlélő bejegyzett élettársára, d) az elvált személyre vonatkozó szabályokat arra a személyre, akinek bejegyzett élettársi kapcsolatát megszüntették, e) a házaspárra vonatkozó szabályokat a bejegyzett élettársakra is megfelelően alkalmazni kellett volna. Így a bejegyzett élettársakat mindazok az adójogi, munkajogi, szociális, bevándorlási, honosítási stb. kedvezmények „*megillették volna*”, mint a házasságban élőket, illetve ugyanazok az eljárási szabályok is „*vonakoztak volna rájuk*”, mint a házastársakra (pl. tanúvallomás megtagadásának joga, összeférhetlenségi szabályok). A bejegyzett élettársak törvényes öröklési státusza is a házastársakéval „*lett volna azonos*”.⁴²

A „*törvény*” 3–12. §-ai a bejegyzett élettársi kapcsolat megszűnésére vonatkozó szabályokat tartalmazták. Ezek szerint a bejegyzett élettársi kapcsolat „*megszűnt volna*” az egyik élettárs halálával, vagy ha az élettársak egymással házasságot kötnek, valamint az élettársi kapcsolat megszüntetésével. A bejegyzett élettársi kapcsolat megszüntetésére a házasság felbontására vonatkozó rendelkezéseket alkalmazni kellett volna.⁴³

A szabályozás értelmében a bejegyzett élettársi kapcsolat akkor is „*megszűnt volna*”, ha az élettársak közös megegyezése alapján a közjegyző a bejegyzett élettársi kapcsolatot megszünteti. A bejegyzett élettársi kapcsolat közjegyző általi megszüntetésének akkor „*lett volna*” helye, ha a) azt az élettársak befolyásmentesen, közösen kérik, b) az élettársaknak nincs közös kiskorú és nincs tartásra jogosult gyermekük, és c) az élettársak az őket egymással szemben terhelő, jogszabályon alapuló tartás, a közös lakás használata, valamint – az ingatlanon fennálló közös tulajdon megszüntetése kivételével – az élettársi közös vagyon megosztása kérdésében közjegyzői okiratba vagy ügyvéd által ellenjegyzett magánokiratba foglaltnak megegyeztek. A közokirat elkészítésére az a közjegyző is jogosult „*lett volna*”, aki a bejegyzett élettársi kapcsolatot nemperes eljárásban megszünteti. „*Nem lett volna*” helye a bejegyzett élettársi kapcsolat közjegyző általi megszüntetésének, ha a) az élettársak bármelyike cselekvőképtelen, korlátozottan cselekvőképes, vagy b) a bejegyzett élettársi kapcsolat érvénytelenné nyilvánításának vagy nemlétezésének megállapításának „*lett volna*” helye.⁴⁴

⁴² Ld.: a „*törvényjavaslatnak*” az elfogadott módosító javaslatoknak megfelelően pontosított, kiegészített előterjesztői részletes indokolása a 2. §-hoz.

⁴³ Ld.: tv. 3. § (1)–(2) bek.; a „*törvényjavaslatnak*” az elfogadott módosító javaslatoknak megfelelően pontosított, kiegészített előterjesztői részletes indokolása a 3. §-hoz.

⁴⁴ Ld.: tv. 4. § (1)–(3) bek.

A bejegyzett élettársi kapcsolat megszüntetésére irányuló közjegyzői eljárás polgári nemperes eljárás „*lett volna*”, amelyben a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (A továbbiakban: Pp.) szabályait – a nemperes eljárás sajátosságaiából eredő, valamint a bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló törvényben foglalt eltérésekkel – megfelelően alkalmazni „*kellott volna*”. A bejegyzett élettársi kapcsolat megszüntetésére irányuló eljárásban bizonyításnak, felfüggesztésnek, szünetelésnek és igazolásnak „*nem lett volna*” helye.⁴⁵

A bejegyzett élettársi kapcsolat megszüntetésére irányuló eljárás lefolytatására – a felek választása szerint – az a közjegyző „*lett volna*” illetékes, akinek az illetékességi területén a kérelmezők utolsó közös lakóhelye volt, vagy akinek az illetékességi területén a felek valamelyikének lakóhelye van. Ha a kérelem előterjesztésekor a feleknek „*nem lett volna*” belföldi lakóhelye, az eljárást az élettársi kapcsolatot az anyakönyvi nyilvántartásba bejegyző anyakönyvvezető működési területe szerint illetékes közjegyző „*folytatta volna le*”.⁴⁶

A bejegyzett élettársi kapcsolat megszüntetésére irányuló, ugyanazon okiratba foglalt közös kérelemben a feleknek nyilatkozniuk „*kellott volna*” a „*törvény*” 4. § (2) bekezdés a)–c) pontjában meghatározott kérdésekről, a közjegyző illetékességét megalapozó okról, és csatolni „*kellott volna*” a kérelemhez a 4. § (2) bekezdésének c) pontjában foglalt kérdésekről szóló megállapodásukat. Ha az élettársi közös vagyont képező ingóságok megosztása a kérelem előterjesztésének időpontjában már megtörtént „*volna*”, a kérelemben elegendő „*lett volna*” ennek tényéről nyilatkozni.⁴⁷

A közjegyző a kérelem beérkezésétől számított nyolc munkanapon belül a) a kérelmet a hiányok pótlására való felhívás kibocsátása nélkül végzéssel „*elutasította volna*”, ha a kérelemből megállapítható „*lett volna*”, hogy a bejegyzett élettársi jogviszony közjegyzői eljárásban történő megszüntetésének nincs helye, b) „*felhívta volna*” a feleket a hiányok pótlására, ha a kérelem „*hiányos*”.⁴⁸

A közjegyző a feleket a kérelem beérkezésétől vagy a hiányok pótlásától számított 30 napon belül személyesen „*meghallgatta volna*”, kivéve, ha a kérelem érdemi vizsgálat nélküli elutasításának „*lett volna*” helye. A közjegyző a személyesen megjelent feleket a kérelműkről, megállapodásukról és a bejegyzett élettársi kapcsolat megszüntetése feltételeinek fennállásáról „*meghallgatta volna*”. A meghallgatás egy alkalommal legfeljebb hatvan napra elhalasztható „*lett volna*”, ha bármelyik fél azt legkésőbb a meghallgatáson „*kéri*”. Ha a meghallgatáson – a halasztás esetét

⁴⁵ Ld.: uo. 5. § (1)–(2) bek.; a „*törvényjavaslatnak*” az elfogadott módosító javaslatoknak megfelelően pontosított, kiegészített előterjesztői részletes indokolása a 4–5. §-hoz.

⁴⁶ Ld.: tv. 6. §; a „*törvényjavaslatnak*” az elfogadott módosító javaslatoknak megfelelően pontosított, kiegészített előterjesztői részletes indokolása a 6. §-hoz („*Az eljárásra illetékes közjegyző megállapításánál a kérelem beadásának időpontja lesz az irányadó a Pp. 42. §-ában foglaltak megfelelő alkalmazásával*”).

⁴⁷ Ld.: tv. 7. § (1)–(2) bek.

⁴⁸ Ld.: uo. 8. §.

kivéve – bármelyik fél személyesen nem „*jelent volna*” meg, a közjegyző az eljárást „*megszüntette volna*”.⁴⁹ A „*törvény*” 9. §-ához fűzött részletes indokolás szerint: „*A polgári nemperes eljárás egyik fontos – nélkülözhetetlen – garanciális eleme az, hogy az eljárást lefolytató minden kétséget kizáróan meggyőződhesen arról, hogy fennáll a feleknek a megszüntetésre irányuló, befolyásmentes akarata, erre pedig a felek személyes meghallgatása szolgál, melynek – szükség esetén a további adatok szolgáltatását követően – 30 napon belül kell megtörténnie. Fontos érdek fűződik az eljárás gyors lefolytatásához, de emellett is lehetőséget kell adni egyszeri halasztásra annak érdekében, hogy a felek – adott esetben betegség, külföldi tartózkodás, egyéb akadályoztatás – esetében sem essenek el a gyorsított eljárás lehetőségétől, vagy ha megállapodásuk nem hagyható jóvá egyezségként, de mód van arra, hogy a felek annak tartalmát alakítsák, erre megfelelő időt biztosítson a jogalkotó. Ha viszont a felek nem jelennek meg a meghallgatáson és nem is kérik annak elhalasztását, úgy nem vélelmezhető a megállapodás módosítására, vagy a kapcsolat megszüntetésére irányuló akaratuk, ezért erre az esetre a törvény az eljárás megszüntetését írja elő*”.⁵⁰

Ha a közjegyző a feleknek az őket egymással szemben terhelő, jogszabályon alapuló tartásról, a közös lakás használatáról, valamint – az ingatlanon fennálló közös tulajdon megszüntetése kivételével – az élettársi közös vagyon megosztásáról szóló egyezségét „*jóváhagyta volna*”, a felek bejegyzett élettársi kapcsolatát végzéssel „*megszüntette volna*”. Ha az egyezség nem „*lett volna jóváhagyható*”, a közjegyző az egyezség jóváhagyását „*megtagadta volna*”, és a kérelmet „*elutasította volna*”. A kérelmet akkor is el „*kellett volna*” utasítani, ha megállapítható, hogy a bejegyzett élettársi kapcsolat közjegyző által történő megszüntetésének feltételei nem állnak fenn. A közjegyző által jóváhagyott egyezség a bíróság által jóváhagyott egyezséggel azonos hatályú „*lett volna*”,⁵¹ ennél fogva a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény 16. §-a alapján a jogosult bírósági végrehajtást „*kezdeményezhetett volna*” az elmulasztott kötelezettségek teljesítésére.

A felek – eltérő megállapodás hiányában – egyenlő arányban „*viselték volna*” az eljárás költségeit, a jogi képvisellel kapcsolatos költségeket pedig mindegyik fél maga „*viselte volna*”. A közjegyző az eljárást befejező végzésében „*rendelkezett volna*” az eljárásért fizetendő közjegyzői díjról és költségtérítésről, az eljárás egyéb költségeiről pedig a felek kérelmére „*döntött volna*”.⁵²

A közjegyző végzése ellen fellebbezésnek „*lett volna*” helye a közjegyző székhelye szerinti megyei bírósághoz. A felek egyezségét jóváhagyó és a bejegyzett élettársi kapcsolatot megszüntető végzés ellen azonban „*nem lett volna*” helye fellebbezésnek,

⁴⁹ Ld.: uo. 9. § (1)–(4) bek.

⁵⁰ Ld.: a „*törvényjavaslatnak*” az elfogadott módosító javaslatoknak megfelelően pontosított, kiegészített előterjesztői részletes indokolása.

⁵¹ Ld.: tv. 10. § (1)–(3) bek.

⁵² Ld.: uo. 11. § (1)–(2) bek.

és az ellen felülvizsgálati kérelem sem „*lett volna előterjeszhető*”. A közjegyző a bejegyzett élettársi kapcsolatot megszüntető végzést öt munkanapon belül „*küldte volna meg*” az illetékes anyakönyvvezetőnek.⁵³

A „törvény” 13. §-ának (1) bekezdése alapján a Csjt. a következő 4. §-sal egészült volna ki: „4. § *Ha a bejegyzett élettársak kötnek egymással házasságot, a 3. § (2) bekezdését nem kell alkalmazni*”.⁵⁴ E § (2) bekezdése szerint a Csjt. 7. §-ának (1) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lépett volna: „(1) *Érvénytelen a házasság, ha a felek valamelyikének korábbi házassága vagy bejegyzett élettársi kapcsolata – kivéve, ha bejegyzett élettársak kötöttek egymással házasságot – fennáll. Érvénytelen a bejegyzett élettársi kapcsolat, ha a felek valamelyikének korábbi házassága vagy bejegyzett élettársi kapcsolata fennáll*”.

A 13. § (3)–(5) bekezdésében foglaltak értelmében módosultak volna a Csjt. 35. §-ának (3) bekezdésében, 42. §-ának (1) bekezdésében és 62. §-ának (1) bekezdésében szereplő szabályok. Ezek szerint e bekezdések helyébe a következő rendelkezések léptek volna:

„(3) *Ha a nő a házasságának vagy a bejegyzett élettársi kapcsolatának megszűnése után újból házasságot kötött, vagy bejegyzett élettársi kapcsolatot létesített, az újabb házasságának vagy bejegyzett élettársi kapcsolatának fennállása alatt született gyermeke apjának akkor is az újabb férjet vagy bejegyzett férfi élettársat (a továbbiakban: férj) kell tekinteni, ha a korábbi házasság vagy bejegyzett élettársi kapcsolat megszűnése és a gyermek születése között háromszáz nap nem telt el. Ha azonban ez a vélelem megdől, a gyermek apjának a korábbi férjet kell tekinteni*”. (e rendelkezések csak különeműeknél lettek volna „alkalmazhatók”);

„(1) *A gyermek – szüleinek megállapodása szerint – az apjának vagy az anyjának a családi nevét viseli. A házasságban vagy bejegyzett élettársi kapcsolatban élő szülők valamennyi, a házasság, illetve a bejegyzett élettársi kapcsolat fennállása alatt született közös gyermekének csak azonos családi neve lehet. Közös házassági nevet viselő házastársak gyermeke csak a szülők közös házassági nevét viselheti. A saját nevüket viselő szülők megállapodása alapján a gyermek az apa és az anya családi nevét együtt is viselheti. A gyermek családi neve legfeljebb kéttagú lehet*”;

„(1) *A házastárs vagy bejegyzett élettárs köteles háztartásában eltartani a vele együttélő házastársának vagy bejegyzett élettársának olyan tartásra szoruló kiskorú gyermekét (mostohagyermek), akit házastársa vagy bejegyzett élettársa az ő beleegyezésével hozott a közös háztartásba. A tartási kötelezettség mindkét házastársat, illetve bejegyzett élettársat egy sorban terheli*”.

⁵³ Ld.: uo. 12. § (1)–(3) bek.; a „törvényjavaslatnak” az elfogadott módosító javaslatoknak megfelelően pontosított, kiegészített előterjesztői részletes indokolása a 10–12. §-hoz.

⁵⁴ A Csjt. 3. §-ának (2) bekezdése szerint: „A házasságkötést az anyakönyvvezető csak a házasságkötési szándék bejelentését követő harminc nap utáni időpontra tűzheti ki. A jegyző e határidő alól felmentést adhat”.

A „törvény” 14–15. §-a szerint az At. 1. §-ának (2) bekezdésében, 4. §-ának (2) bekezdésében, 7. §-ának (1) bekezdésében, 11. §-ában, 23. §-ának (5) bekezdésében, 30. §-ának (1)–(4) bekezdéseiben foglalt rendelkezések szintén módosultak volna, és az At. új §-okkal is kiegészült volna.⁵⁵ Ennek keretében a „törvény” meghatározta a bejegyzést megelőzően az anyakönyvvezető által lefolytatásra kerülő előzetes eljárás szabályait, amely a bejegyzés törvényes előfeltételei meglétének vizsgálatára irányult volna, továbbá megállapította azokat az eseteket is, amikor az eljáró anyakönyvvezetőnek meg kellett volna tagadnia a bejegyzést. A házasságkötéshez hasonlóan szabályozta a „törvény” azt is, hogy hogyan létesíthettek volna bejegyzett élettársi kapcsolatot Magyarországon külföldi felek, valamint, hogy hogyan kellett volna eljárni, ha magyar állampolgár külföldön kívánta volna bejegyeztetni élettársi kapcsolatát. A „törvényben” egyéb iránt a következők is szerepeltek: *„Az élettársi kapcsolat bejegyzése nyilvános és ünnepélyes”;* ettől a rendelkezéstől *„csak akkor lehet eltérni, ha a felek ezt kérik”*. *„Az anyakönyvi bejegyzést megelőzően az anyakönyvvezető előbb az egyik, majd a másik félhez külön-külön a következő kérdést intézi: »Kijelenti-e (itt megnevezendő az a fél, akihez a kérdést intézi), hogy az itt jelen lévő (megnevezett másik féllel) bejegyzett élettársi kapcsolatot létesít?«.* *Ha a feltett kérdésre mindkét fél egybehangzó igennel válaszolt, az anyakönyvvezető a következő kijelentést teszi: »Megállapítom, hogy (itt megnevezendő az egyik majd a másik fél) a bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló törvény értelmében bejegyzett élettársak.«”*. *„A felek, a tanúk és az anyakönyvvezető, továbbá – ha közreműködött – a tolmács az anyakönyvi bejegyzést aláírják.”*

A „törvény” – 16. §-a szerint – 2009. január 1-jén lépett volna hatályba.⁵⁶

A 17. § (1)–(3) bekezdésében foglalt rendelkezésekkel a „jogalkotó” olyan szövegrészbeli módosításokat végzett, amely által – az előzőekben említettek szerint – a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény (A továbbiakban: régi Ptk.), valamint a Csjt. és az At. vonatkozó helyein a „bejegyzett élettársi kapcsolat” intézménye a házasság és a család jogintézményének szintjére lépett volna.⁵⁷

b) A „törvényjavaslatnak” az elfogadott módosító javaslatoknak megfelelően pontosított, kiegészített előterjesztői általános indokolása – a „törvény” indokaként – a következőket tartalmazza: *„Az elmúlt évtizedekben Európa szinte valamennyi államában és más földrészeken is szembesülni kellett a társadalmi ténnyel,*

⁵⁵ Ld.: At. 26/A. § (1)–(2) bek., 26/B. § (1)–(2) bek., 26/C. § (1)–(3) bek., 26/D. §, 26/E. § (1)–(5) bek., 26/F. § (1)–(7) bek., 26/G. § (1)–(9) bek., 26/H. § (1)–(2) bek., 35/A. § (1)–(3) bek., 42/A. § (3) bek.

⁵⁶ Vö.: 154/2008. (XII. 17.) AB hat.

⁵⁷ A tv. 17. §-ának (1) bekezdése 1–27. pontot, (2) bekezdése a)–m) pontokat, (3) bekezdése a)–n) pontokat tartalmaz. A tv. 18. §-ának (1)–(2) bekezdése szerint: *„(1) Hatályát veszti az At. 22. § (3) bekezdése. (2) E törvény hatálybalépését követő napon hatályát veszti a 13–15. §, a 13. §-t megelőző alcím, a 17. §. E § a hatálybalépését követő második napon hatályát veszti”*. Vö.: 154/2008. (XII. 17.) AB hat.

hogyan az a házasságon alapuló családmoddell, amelyre a családjogi rendszer épül, egyre kevesebben választják követendő példaként. A Központi Statisztikai Hivatal 2001. évi adataiból kitűnik, hogy Magyarországon az 1970-es évek elején az élettársi kapcsolatok aránya az összes család százalékához viszonyítva 2,1% volt, a 2001. évi adatok szerint ez az arány 9,5%-ra, 2005-re pedig 12,2%-ra emelkedett. Az ezer lakosra jutó házasságkötések száma az 1980. évi 7,5-ről 2000-re 4,7-re, 2006-ra pedig 4,4-re csökkent és ma már minden harmadik új kapcsolat élettársi kapcsolatnak tekinthető. Az élettársi kapcsolatok növekedése a házasság rovására olyan társadalmi tendencia, amelyre az érintett országok jogalkotásának tekintettel kell lennie. Másrészt Magyarországon sem lehet figyelmen kívül hagyni az azonos neműek partnerkapcsolatának jogi rendezettség iránti igényét, ugyanis a jogilag rendezett következményekkel járó házasság intézménye az európai országok többségéhez hasonlóan csak különmeműek számára nyitva álló lehetőség”.⁵⁸

„Ez a két összekapcsolódó motívum több országban maga után vonta speciális partnerkapcsolati formák kialakítását. Míg a különmeműek számára az ilyen többletjogokat garantáló élettársi kapcsolat a házasság alternatívája, addig az azonos neműek a legtöbb országban nem köthetnek házasságot. Ebből következően az azonos nemű partnerek kapcsolatuk minél teljesebb körű elismerését kívánják. A megoldásokat illetően a jogrendszerek rendkívüli tarkaságot mutatnak mind az elismert élettársi kapcsolat létrejöttének formája, mind a jogviszony tartalma tekintetében. A több országban ismert és elismert regisztrált élettársi kapcsolat szinte a házastársakéval egyenlő jogokban részesíti az élettársakat (van, ahol a regisztráció lehetősége csak az azonos nemű élettársak részére van fenntartva, például Dániában, Németországban, másutt bejegyzett partnerkapcsolat azonos nemű és különmemű személyek között is létrejöhet, például Hollandiában, Franciaországban), ugyanakkor a bejegyzés nélküli, informális együttélésekhez szinte semmilyen jogkövetkezmény nem fűződik...”

Az általános indoklás is tartalmazza, hogy „a törvény tulajdonképpen elismeri a bejegyzett élettársi kapcsolatot családjogi jogintézményként, és csak a házasságtól eltérő szabályokra utal (örökbefogadás, megszüntetés)”. „Ennek megfelelően a bejegyzett élettársi kapcsolat a házassághoz hasonlóan anyakönyvvezető előtti akaratnyilvánítással jön létre azzal, hogy bejegyzett élettársi kapcsolatot csak tizennyolcadik életévét betöltött személy létesíthet.”

⁵⁸ Vö.: 14/1995. (III. 13.) AB hat., Indoklás II. („Az utóbbi évtizedekben kultúrkörünkben általában bekövetkezett a homoszexualitás dekriminalizációja; s mozgalmak indultak a homoszexuálisok hátrányos megkülönböztetése ellen. Másrészt változások tapasztalhatók a hagyományos családmoddellben is, elsősorban a házasságok tartósságát tekintve. Mindez azonban nem ok arra, hogy a jog eltérjen a házasságnak attól a jogi fogalmától, amely a mai állapothoz vezető hagyományban mindig is élt, és amely a mai jogokban is általános, továbbá amely a köztudat és köznyelv házasságfogalmával összhangban van. A mai alkotmányok és a házasságra és családra vonatkozó rendelkezései összefüggéséből levezethetően a magyar Alkotmány is, a férfi és nő közötti házasságot tartja értéknek, és azt védi. [Alkotmány 15., 67., 70/J. §]”).

„A jogintézmény a házassággal azonos vagyoni jogi, öröklési jogi joghatásokkal jár. A regisztrálás a bejegyzett élettársi kapcsolatban élők között is vagyonszövetséget keletkeztet, azzal, hogy természetesen az élettársak is megállapodhatnak a törvényes vagyoni jogi rendszertől eltérően.”

„Az élettársi kapcsolat megszűnése esetén a házasságra vonatkozó szabályok (Csjt. 31/A–31/E. §) irányadók a bejegyzett élettársak lakáshasználatának rendezésére és az élettársak egymással szemben fennálló tartási kötelezettségére (Csjt. 32. §).”

„A bejegyzett élettársi kapcsolat megszüntetésére a házasság felbontására irányadó szabályokat kell alkalmazni, de a törvény a felek egyező akaratnyilvánítása (közös megegyezés) esetén és kiskorú vagy tartásra jogosult gyermek hiányában a bírósági eljárásnál rugalmasabb és gyorsabb közjegyzői eljárásban is lehetőséget ad a megszüntetésre, ha a felek a meghatározott kérdéseket megegyezéssel rendezik...”

Végül az általános indokolás arról is szól, hogy: „A törvény szerint bevezetendő új jogintézmény nem érinti azoknak az élettársaknak a jogait, akik kapcsolatuk hivatalossá tétele nélkül kívánnak továbbra is élni. Rájuk azok a jogok és kötelezettségek vonatkoznak, amit az élettársak számára ma is biztosítanak a különböző jogszabályok. Így a különböző neműek párkapcsolatának jogi elismerése háromféle jogi kategóriába lesz sorolható: házasság, bejegyzett élettársi kapcsolat, élettársi kapcsolat. Az azonos neműek számára pedig kétféle alternatíva kínálkozik: választhatják a bejegyzett élettársi kapcsolatot vagy élhetnek – a kevesebb kötöttséggel és joggal járó – élettársi kapcsolatban”.⁵⁹

A „törvény” értékelése

A „törvény” formai alkotmányellenessége

A „törvény” álláspontom szerint az alábbiak miatt (volt) formai szempontból alkotmányellenes:

a) A „törvény” előkészítése és megalkotása során megsértették az Alkotmány 2. §-ának (1) bekezdését, 19. §-ának (2) bekezdését, 35. §-a (1) bekezdésének a) és b) pontját, 36. §-át, 37. §-ának (2) bekezdését, 50. §-ának (1) bekezdését, 51. §-ának (1) bekezdését, a régi Jat. 19–20., 27–28., 31–32. §-ait, a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény (A továbbiakban: Bszi.) 39. §-ának e) pontját (vö.: Alkotmány 50. § [5] bekezdés), a Magyar Köztársaság ügyészségéről szóló 1972. évi V. törvény (A továbbiakban: Ütv.) 5. §-a (2) bekezdésének b) pontját, mert a „törvény” tervezetét nem bocsátották szakmai-társadalmi vitára, közigazgatási egyeztetésre. A „törvény” tervezetének elkészítésébe sem az érdekelt szakmai-társadalmi szervezeteket és érdekképviselői szerveket, sem az érdekelt közjogi (közhatalmi jogosítványokkal rendelkező) jogalkalmazó szerveket (pl. a Legfelsőbb

⁵⁹ Vö.: A Legfelsőbb Bíróság észrevételei az új Polgári Törvénykönyv tervezetere II. Részletes észrevételek, Harmadik könyv: Családjog 3:101. § (ld.: www.legfelsobb.birosag.hu – Tájékoztató, 2007).

Bíróság elnökét, a legfőbb ügyészt és az Országos Igazságszolgáltatási Tanácsot [A továbbiakban: OIT]) nem vonták be, a „törvény” tervezetét nem küldték meg nekik véleményezésre. Tudomásom szerint a tervezetet „tárcakörözésre” sem bocsátották; mindössze egy szűk körű államtitkári értekezleten vitatták meg mielőtt a Kormány elé terjesztették.⁶⁰ A „törvény” tervezetével egyidejűleg nem készítették el, s így nem is küldték meg véleményezésre a végrehajtási jogszabály tervezetét sem.⁶¹

A bíróságokat, azok feladat- és hatáskörét közvetlenül érinti a „törvény” 3. §-ának (2) bekezdése, 12. §-ának (1)–(2) bekezdése (vö.: „törvény” 4–12. §§).

Az Alkotmány 50. §-ának (5) bekezdése szerint a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló törvény elfogadásához a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges (vö.: régi Jat. pl. 20. §, 28. §, és Bszi. 39. § e) pont megsértése).

b) A törvényalkotási folyamat egyes eljárási szabályainak betartása a törvény érvényességének az Alkotmány 2. § (1) bekezdéséből is levezethető jogállami követelménye (az eljárási biztosítékok következetes érvényesítése, a formalizált eljárási szabályok maradéktalan betartása a törvényhozási eljárásra vonatkozóan is – a jogállamiságból fakadó – alkotmányos követelmény).⁶² A demokratikus jogállam feltételezi a demokratikusan elfogadott eljárási szabályoknak megfelelő döntéshozatalt. Az eljárás eredményének – a döntésnek – a demokratikus legitimitását az eljárási szabályok feltétlen és maradéktalan betartása biztosítja.⁶³ A jogállamiság egyik alapvető követelménye, hogy a közhatalommal rendelkező szervek a jog által meghatározott szervezeti keretek között, a jog által megállapított működési rendben, a jog által a polgárok számára megismerhető és kiszámítható módon szabályozott korlátok között fejtik ki tevékenységüket.⁶⁴ Jogalkotásra csak a jogbiztonság alkotmányos elvének megfelelően kerülhet sor. A jogbiztonság elve megköveteli, hogy a jogalkotás ésszerű rendben történjék.⁶⁵ Az Alkotmány 2. §-ának (1) bekezdése szerinti demokratikus jogállam megvalósulásának feltétele többek között: a hatalommegosztás elve; az elválasztott alkotmányos szervek együttműködési kötelezettsége; az elválasztott szervek eljárási és döntési autonómiájának, döntéshozatalának kölcsönös tiszteletben tartása; az Alkotmányra visszavezethető eljárási szabályok léte és betartása.⁶⁶ *„Amennyiben a demokratikus jogállam*

⁶⁰ Vö.: régi Jat. 31. § (1)–(2) bek.

⁶¹ Vö.: tv., pl. 1. § (1) bek., 6. §, 12. § (3) bek., 14. § (1)–(4) bek., 15. § (1)–(4) bek., 17. § (3) bek. c) pont

⁶² Ld.: 66/1997. (XII. 29.) AB hat., Indokolás III. 1.; 4/1999. (III. 31.) AB hat., Indokolás IV. 4.

⁶³ Ld.: 62/2003. (XII. 15.) AB hat., Indokolás IV. 2.3.

⁶⁴ Ld.: 56/1991. (XI. 8.) AB hat., Indokolás III. 1.; 66/1997. (XII. 29.) AB hat., Indokolás III. 1.; 4/1999. (III. 31.) AB hat., Indokolás IV. 4.

⁶⁵ Ld.: 8/2003. (III. 14.) AB hat. rendelkező rész 1., Indokolás III. 3.2.; 63/2003. (XII. 15.) AB hat., Indokolás III. 1.

⁶⁶ Ld.: 62/2003. (XII. 15.) AB hat., Indokolás IV. 2.

megvalósulásának ezeket a feltételeit megsértik, akkor az egyben az Alkotmány 2. § (1) bekezdésének a sérelméhez is vezet.” („az alkotmányos demokráciában érvényesülnie kell az elválasztott hatalmi ágak együttműködési kötelezettségének”, „az Alkotmányban szabályozott szervek alkotmányos jelentőségű hatásköreiket jóhiszeműen, feladataik teljesítését kölcsönösen segítve és együttműködve gyakorolják”,⁶⁷ „Az alkotmányos szervek együttműködése nélkül az alkotmányos demokrácia elképzelhetetlen”) A demokratikus jogállam feltételezi az egyes hatalmi ágak részére meghatározott hatáskörök és funkciók kölcsönös tiszteletben tartását és gyakorlásuk biztosítását.⁶⁸ „Az eljárási szabályok kivétel nélküli és feltétlen betartása a demokratikus jogállamiság alapvető követelménye. Az eljárási értelemben vett együttműködés azt jelenti, hogy az adott döntéshozatali eljárásban résztvevő minden szervezet, intézmény, közjogi méltóság korlátozás nélkül és zavartalanul élhet az eljárásban meghatározott jogaival, gyakorolhatja hatáskörét, és biztosan számíthat arra, hogy az eljárás minden résztvevője biztosítja és tiszteletben tartja az ő döntéshozatali jogosítványait.”⁶⁹

Ennek megfelelően, az Alkotmánybíróságnak meg kell semmisítenie a jogszabályt, ha a jogalkotási eljárás során olyan súlyos eljárási szabálytalanságot követtek el, amely a jogszabály közjogi érvénytelenségét idézte elő, illetőleg, amely másként nem orvosolható, mint a jogszabály megsemmisítésével.⁷⁰ Csak a formalizált eljárás szabályainak követésével keletkezhet érvényes jogszabály, csak az eljárási normák betartásával működnek alkotmányosan a jogintézmények.⁷¹ A jogállamiság és jogbiztonság elvéből fakadó eljárási garanciák alapvető jelentőségűek az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatósága szempontjából.⁷² A törvényhozási eljárás Alkotmányba foglalt rendelkezéseit nem lehet megkerülni, az feltétlen érvényesülést kíván. Az alkotmányos jelentőségű eljárási szabályok megsértése formailag érvénytelen (közjogi érvénytelenség) és illegitim döntést eredményez.⁷³ Az Alkotmányra visszavezethető eljárási szabályok sérelmével meghozott döntésnek nincs sem alkotmányos legalitása, sem demokratikus legitimitása.⁷⁴ („A népszuverenitás elvéből és a demokratikus jogállamiságból adódó alkotmányos követelmény,

⁶⁷ Ld.: 8/1992. (I. 30.) AB hat., Indokolás II. 4.; 36/1992. (VI. 10.) AB hat., Indokolás III.

⁶⁸ Ld.: 62/2003. (XII. 15.) AB hat., Indokolás IV. 2.2.; 63/2003. (XII. 15.) AB hat., Indokolás III. 1.6.

⁶⁹ Ld.: 62/2003. (XII. 15.) AB hat., Indokolás IV. 2.3.

⁷⁰ Ld.: 52/1997. (X. 14.) AB hat. rendelkező rész II. 5., Indokolás IV.; 50/1998. (XI. 27.) AB hat., Indokolás III. 1.; 39/1999. (XII. 21.) AB hat., Indokolás III. 7.; 38/2000. (X. 31.) AB hat., Indokolás II. 4.; 901/B/2006. AB hat. (2007. november 20.), Indokolás III. 1.2.

⁷¹ Ld.: 9/1992. (I. 30.) AB hat., Indokolás V. 3.

⁷² Ld.: 29/1997. (IV. 29.) AB hat., Indokolás IV. 1.1.; 30/2000. (X. 11.) AB hat., Indokolás III. 2.2.; 675/B/2001. AB hat. (2002. január 21.), Indokolás II.; 8/2003. (III. 14.) AB hat., Indokolás III. 3.2.; 63/2003. (XII. 15.) AB hat., Indokolás III. 1.

⁷³ Vö.: Alkotmány pl. 50. § (5) bek., Bszi. 39. § e) pont és Jat. pl. 20. §, 28. §.

⁷⁴ Vö.: 62/2003. (XII. 15.) AB hat., Indokolás IV. 5.

hogya a Magyar Köztársaságban közhatalom kizárólag demokratikus legitimáció alapján gyakorolható.”)⁷⁵ Ha bármely alkotmányi feltétel hiányzik vagy bármely, a közjogi érvényességet megalapozó követelmény sérül, a törvény egésze közjogi értelemben érvénytelennek tekintendő.

Az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata alapján a törvényhozási eljárás Alkotmányban meghatározott szabályának megsértésével keletkezett törvényt közjogilag érvénytelennek kell tekinteni („a jogalkotás során elkövetett eljárási alkotmányértés önmagában megalapozza a törvény megsemmisíthetőségét”, „a súlyos eljárási szabálytalanság közjogi érvénytelenséget idéz elő”).⁷⁶

A régi Jat. (hivatkozott) rendelkezéseinek figyelmen kívül hagyása eredményezheti a jogszabály alkotmányellenességének megállapítását.⁷⁷ „A jogállamiság részét képező döntéshozatali eljárási szabályok megsértése a döntés közjogi érvénytelenségét eredményezheti. Ellenkező esetben maga a demokratikus rendszer veszíti el legitimációját, hiszen a különböző társadalmi részérdekek megjelenítésére és összehangolására nem nyílik mód, így a konszenzus elérése eleve lehetetlen. Amennyiben pedig külön törvény ír elő konkrét és intézményesített véleménykérelmi kötelezettséget, akkor annak elmulasztása olyan, a jogalkotási eljárásban elkövetett súlyos szabálytalanságnak minősülhet, amely adott esetben a jogállamiság alkotmányos követelményét közvetlenül veszélyezteti, és a törvénytől való eltéréstől alkotott jogszabály közjogi érvénytelenségét eredményezheti.”⁷⁸ („Az eljárási szabályok megsértésével megalkotott, formai hibás, s ezáltal alkotmányértő jogalkotás a törvény megsemmisítését eredményezheti.”)⁷⁹

c) Az Alkotmány 2. §-ának (1) bekezdésében foglalt „demokrácia” („demokratikus jogállam”) követelményébe beletartozik a régi Jat., a Bszi. és az Ütv. hivatkozott rendelkezései szerinti „meghallgatás” (megkeresés, bevonás: vélemény-, észrevétel-kikérés) kötelezettsége is; különben az – a véleménynyilvánítási jog szempontjából – tartalmilag teljesen kiüresedne. Ezért, ha a megkeresésre sor sem kerül, a jogszabály sérti az Alkotmány 2. §-ának (1) bekezdését, azaz alkotmányellenes. A vélemény-, illetőleg az észrevétel-kikérés kötelezettség nem a Kormány eseti döntésén, hanem törvényi előírásokon alapul.⁸⁰ A Kormány, illetve a tervezet előkészítője köteles

⁷⁵ Ld.: 30/1998. (VI. 25.) AB hat., Indokolás VII. 1.

⁷⁶ Ld.: 63/2003. (XII. 15.) AB hat., Indokolás III. 1.

⁷⁷ Ld.: pl. 352/B/1990. AB hat. (1990. szeptember 10.), Indokolás III.; 496/B/1990. AB hat. (1991. január 21.), Indokolás III.; 32/1991. (VI. 6.) AB hat., Indokolás V. 1.3.; 34/1991. (VI. 15.) AB hat., Indokolás II. 2.; 7/1993. (II. 15.) AB hat., Indokolás III.; 518/B/1996. AB hat. (1996. szeptember 3.), Indokolás 2. a) pont; 50/1998. (XI. 27.) AB hat., Indokolás III. 1.; 39/1999. (XII. 21.) AB hat., Indokolás III. 7.

⁷⁸ Ld.: 30/2000. (X. 11.) AB hat., Indokolás III. 2.2. Vö.: pl. régi Jat. 28. §, Bszi. 39. § e) pont, Ütv. 5. § (2) bek. b) pont.

⁷⁹ Ld.: 62/2003. (XII. 15.) AB hat., Indokolás IV. 3.2.

⁸⁰ Ld.: pl. régi Jat. 28. §, Bszi. 39. § e) pont, Ütv. 5. § (2) bek. b) pont. Vö.: 30/2000. (X. 11.) AB hat., Indokolás III. 2.3.

a törvényi rendelkezéseket betartva, a törvényekben feljogosított és pontosan megjelölt szerveket a normatervezet véleményeztetése végett megkeresni. A Kormány, illetve a tervezet előkészítője nem szabadulhat a véleményeztetés konkrét törvényi kötelezettségei alól. Mindezzel összefüggésben hangsúlyozandó: a törvények betartása és betartásuk biztosítása a Kormánynak az Alkotmány 35. § (1) bekezdés b) pontján alapuló általános kötelezettsége.⁸¹

A hivatkozott rendelkezések szerint a Legfelsőbb Bíróság elnökének, a legfőbb ügyésznek, a minisztereknek, az érdekelt országos hatáskörű szervek vezetőinek és az OIT-nek a szoros értelemben véve is közhatalmi közfeladatnak minősülő előzetes véleménynyilvánítása, észrevételtetele a jogszabályalkotás során fennálló közhatalmi jogosítványok (jogok) közé tartoznak; ezek gyakorlásának teljes meghiúsítása (összességében) a demokrácia és a jogállam (az alkotmányos rend)⁸² súlyos megsértését (semmibe vételét, „félre-tételét”) jelenti, amely az adott jogszabály – jelen esetben a „törvény” – közjogi érvénytelenségét eredményezi. A „törvény” a régi Jat., a Bszi. és az Ütv. kifejezett, hivatkozott rendelkezéseinek figyelmen kívül hagyásával került megalkotásra, ezért megállapítható és megállapítandó, hogy a törvényekben előírt véleményeztetési kötelezettség elmulasztása közvetlenül sérti a jogállamiság követelményét. Így a „törvény” az Alkotmánybírósnak a jogállamiság (Alkotmány 2. § [1] bekezdés) követelményére figyelemmel, formai alkotmányellenesség miatt (is) meg kellett volna semmisítenie⁸³ („... a jogszabály által kifejezetten és konkrétan megnevezett, egyetértési, illetve véleményezési jogkörrel rendelkező szervezetek – a demokratikus döntéshozatali eljárásban betöltött szerepük miatt az egyetértési kötelezettség vonatkozásában – közhatalminak, így a jogalkotó számára megkerülhetetlennek minősülnek”).⁸⁴

Az Alkotmány 19. §-ának (2) bekezdése szerint az Országgyűlés a népszuverenitásból eredő jogait gyakorolva biztosítja a társadalom alkotmányos rendjét, meghatározza a kormányzás szervezetét, irányát és feltételeit; 35. §-a (1) bekezdésének a) és b) pontja alapján a Kormány védi az alkotmányos rendet, védi és biztosítja a természetes személyek, a jogi személyek és a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek jogait, biztosítja a törvények végrehajtását; 37. §-ának (2) bekezdése szerint a miniszterek a jogszabályok rendelkezéseinek és a Kormány határozatainak megfelelően vezetik az államigazgatásnak feladatkörükbe tartozó ágait, és irányítják az alájuk rendelt szerveket. A Kormány és az előadó miniszter a szóban forgó eljárásban – a régi Jat., a Bszi. és az Ütv. hivatkozott szabályainak figyelmen kívül hagyásával – ezeket az alkotmányi rendelkezéseket is megsértette.

⁸¹ Ld.: 30/2000. (X. 11.) AB hat., Indokolás III. 2.3.

⁸² Vö.: Alkotmány 19. § (2) bek., 35. § (1) bek. a) pont, 50. § (1) bek., 51. § (1) bek.

⁸³ Ld.: 30/2000. (X. 11.) AB hat., Indokolás III. 2.3. Vö.: 9/1992. (I. 30.) AB hat., Indokolás V. 2. („Az Alkotmányban tételesen szereplő jogállam alapértékének sérelme önmagában is megalapozza valamely jogszabály alkotmányellenességét”).

⁸⁴ Ld.: 30/2000. (X. 11.) AB hat., Indokolás III. 2.1.

A „törvény” megalkotása során elkövetett súlyos eljárási jogsértések (egyebek mellett) mind a demokrácia, mind a jogállam (az alkotmányos rend) szempontjából elfogadhatatlanok, megengedhetetlenek (a régi Jat., a Bszi., az Ütv. hivatkozott normáinak megsértései az említett alkotmányi alapelvekbe, alkotmányi rendelkezésekbe⁸⁵ is kifejezetten ütköznek); azok közvetlen tartalmi alkotmányellenességre is vezettek.

A jogszabálytervezetek véleményezésével az említett szervek a mindenkori jogalkotó álláspontjától eltérő véleményt fogalmazhatnak meg, s a jogalkotót a jogszabálytervezetekenél figyelembe vett szempontoktól eltérő szempontok megfontolására készíthetik. Ezáltal e szervek – a hivatkozott jogszabályi rendelkezésekbe foglalt keretek között – ellensúlyát képezhetik a jogalkotónak. A jogalkalmazó szerveknek a jogalkotási folyamatra kiható tevékenysége tehát a hatalmi ágak megosztásának tényleges megvalósulását szolgálja. Ezért a jogszabálytervezeteknek az említett szervek által történő véleményezése, észrevételezése a hatalommegosztás elvének érvényesülését garantálja. (Az egyik hatalmi ág nem vonhatja el a másik jogosítványait.)⁸⁶ Mindez különös súllyal jelentkezik például akkor, amikor a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló törvény, amelynek elfogadásához az Alkotmány szerint a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges,⁸⁷ rendelkezik úgy, hogy az adott jogalkalmazó szerv megilleti a jogszabályok tervezetével kapcsolatos véleményezési jog,⁸⁸ illetve a másik hatalmi ág (a bíróságok) feladat- és hatáskörét is érintő jogszabály tervezetéről van szó.⁸⁹ Ilyenkor az említett eltérő-szempont-megfontolásra készítés lehetőségének kiemelt, nevesített, alkotmányos jelentőségű súlya van: különösen fontos, az Alkotmányból egyértelműen levezethető érdek fűződik ahhoz, hogy a másik hatalmi ág (pl. a jogalkotó, végrehajtó hatalom feje, illetve az Országgyűlés) számára kötelezően – a jogalkotóval szemben alkotmányjogilag is kikényszeríthetően – megismerhető legyen a jogszabálytervezettel érintett közjogi (bíróági) jogalkalmazó szerv véleménye. Ezen követelmény semmibe vétele alkotmányjogilag is tolerálhatatlan.

A Kormány, annak tagjai és az Országgyűlés is az Alkotmány hivatkozott rendelkezései⁹⁰ alapján kötelesek betartani a törvényeket; törvénytörő, rosszhiszemű eljárásuk a demokráciát, a jogállamot, az alkotmányos rendet súlyosan sérti (a hivatkozott eljárási szabályok sérelme az Alkotmányra visszavezethető).

A fentiek alapján – véleményem szerint – a „törvény” formailag érvénytelen volt, ezért azt emiatt is meg kellett volna semmisíteni.⁹¹

⁸⁵ Ld.: Alkotmány 2. § (1) bek., 36. §, 50. § (1) és (5) bek., 51. § (1) bek. (vö.: uo. 2. § [2] bek., 4. §, 7. § [1]–[2] bek.)

⁸⁶ Ld.: 28/1995. (V. 19.) AB hat., Indokolás II. 3. c) pont; 62/2003. (XII. 15.) AB hat., Indokolás IV. 2.1.

⁸⁷ Ld.: Alkotmány 50. § (5) bek.

⁸⁸ Ld.: Bszi. 39. § e) pont.

⁸⁹ Ld.: régi Jat. 28. §, Bszi. 39. § e) pont (vö.: Alkotmány 50. § [5] bek.).

⁹⁰ Ld.: Alkotmány pl. 19. § (2) bek., 35. § (1) bek. a) és b) pont, 37. § (2) bek.

⁹¹ Vö.: 154/2008. (XII. 17.) AB hat., Indokolás IV. 5.

A „törvény” tartalmi alkotmányellenessége

a) Az Alkotmánybíróság a fentiekben idézett, 1995-ben meghozott határozatában kimondta: „Két személy tartós életközössége megvalósíthat olyan értékeket, hogy az érintettek személyi méltóságának egyenlő figyelembevételére alapján az együttélő személyek nemétől függetlenül igényt tarthat jogi elismerésre. Az azonos elbánás mindig a jogi szabályozás tárgyát képező életviszonytól függően mérlegelendő; különös tekintettel arra, van-e szerepe a szabályozásban az együttélésből származó gyermeknek, vagy egy előző, illetve utólag kötött házasságnak, avagy magát a szoros személyes kapcsolatot értékeli-e a jog. Különösen a gazdasági életközösségből adódó vagyoni helyzet és juttatások; a hivatali összeférhetetlenség, illetve a hozzátartozókat érintő büntetőjogi könnyítések és szigorítások tekintetében nincs alkotmányos alapja annak, hogy ezek szabályai az azonos nemű személyek tartós életközösségére semmilyen esetben se terjedjenek ki. Éppen ellenkezőleg: ahhoz kell alkotmányos indok, hogy a szabály az életközösségben együttélők neme szerint különböztethessen”.⁹²

A testület megállapítása szerint: „A magyar jog számos rendelkezése elismeri az élettársi kapcsolatot, s arra részben a házastársakra, de nagyjából a hozzátartozókra is vonatkozó jogi szabályozást terjeszti ki. Az élettársi viszony egyetlen törvényi meghatározását a Ptk. 578/G. § (1) bekezdése tartalmazza. Eszerint »az élettársak – házasságkötés nélkül, közös háztartásban érzelmi és gazdasági közösségben együttélő nő és férfi«. Tény, hogy az élettársi viszony tipikusan férfi és nő között áll fenn, s a közfelfogás is ezt érti alatta. Az élettársi kapcsolat jogi elismerése azonban a házasság intézményéhez képest összehasonlíthatatlanul rövid múltra tekint csak vissza. A tényleges élettársi együttélést a bírói gyakorlat az ötvenes években kezdte elismerni, s a fontosabb kódexekbe 1961 és 1977 között vették csak fel. Az azonos neműeknek az élettársi viszonyhoz mindenben hasonló együttélése – a közös háztartásban együtt élés, az érzelmi, gazdasági és szexuális kapcsolat, az összetartozás minden vonatkozásban való vállalása harmadik személyekkel szemben – ma, ha nem is olyan tömegesen, de lényegében hasonlóan veti fel a jogi elismerés szükségességét, mint a terjedő élettársi viszonyok az ötvenes évek végétől kezdve. A különbség azonban az, hogy a jogállamban a probléma egyszersmind alapjogi kérdésként is felmerül, s az Alkotmánybíróságnak módja van ellátni kisebbségvédő feladatát. Az Alkotmány a házasságot, s nem az élettársi kapcsolatot részesíti kifejezett védelemben. Az élettársak külön, vagy azonos nemhez tartozásának kérdése a hátrányos megkülönböztetés összefüggésében jelentkezik”.⁹³

„Az azonos méltóságú személyként kezelés követelményével (Alkotmány 70/A. §) ellentétes, esetleges diszkrimináció elbírálása szempontjából döntő jelentősége van annak, hogy az élettársakat érintő jogi szabályozás a legkritább esetben vonatkozik csak

⁹² Ld.: 14/1995. (III. 13.) AB hat., Indokolás III.

⁹³ Ld.: uo.

az élettársakra; rendszerint felöleli a (közeli) hozzátartozók – a szabályozási tárgytól függően változó – bizonyos körét is. Az Alkotmánybíróság megvizsgálta a hatályos jogszabályokat, amelyek az élettársra nézve jogot vagy kötelezettséget állapítanak meg, s úgy találta, hogy ezekben az életviszonyokban általában nincs jelentősége annak, hogy az élettársi viszony különböző nemű személyek között áll-e fenn. Amikor ugyanis a jog az élettársi viszonyról a hozzátartozókkal egy sorban rendelkezik, a szabályozás indoka általában a formális családjogi kapcsolat alapján megdönthetetlenül vélelmezett, vagy ilyen formális kapcsolat híján – mint a jegyesek és élettársak esetén – a ténylegesen fennálló érzelmi és/vagy gazdasági kapcsolat. A hozzátartozók és élettársak nemének akkor lehet jelentősége, ha közös gyermekre vagy – ritkábban – egy másik személlyel kötött házasságra tekintettel történik a szabályozás. Ha ezek a kivételes esetek nem állnak fenn, az élettársat és a hozzátartozók tágabb körét felölelő szabályozásban önkényes, s ezért az emberi méltóság sérelme miatt az Alkotmány 70/A. §-ába ütköző megkülönböztetés az, ha a közös háztartásban érzelmi és gazdasági közösségben együttélő személyek közül az azonos neműekre a jogszabály nem vonatkozik. Sőt, a kérdéses jogszabályok akkor töltik be hiánytalanul céljukat, ha az ilyen kapcsolatra is kiterjednek. Az összeférhetlenségi szabályok (a gazdasági kamarai és szövetkezeti tisztségviselőktől a helyi önkormányzatok döntéshozó testületein keresztül a bíróságokig) hiányosak, ha az élettársi kapcsolat ismérveinek megfelelően együttélő, azonos nemű személyekre nem vonatkoznak. Azok az elvek, amelyek miatt a tanúvallomás és nyilatkozattétel megtagadható, a feljelentés és bejelentés elmulasztása nem szankcionálható, a nemtől függetlenül vonatkoztathatók bensőséges kapcsolatban álló személyekre. Ugyanígy a hozzátartozó sérelmére elkövetett bűncselekmény nem lehet enyhébb megítélésű azért, mert az »élettárs« nem különböző nemű. Azok a (szociális és társadalombiztosítási) juttatások, amelyek kizárólag az életközösség alapján járnak, nem függhetnek csakis az együttélők nemétől.”⁹⁴

Az Alkotmánybíróság kifejtette: „A törvényhozónak többféle lehetősége van arra, hogy egyenlő jogállást biztosítson a határozat szerinti élettársi viszonynak megfelelő kapcsolatban együttélő minden személy számára azokban a jogviszonyokban, ahol a párkapcsolatban együttélők neme szerinti megkülönböztetésnek nincs alkotmányos indoka. Ennek érdekében nemcsak az élettársak fogalmának a férfi és nő együttélésére való korlátozását törölheti a Ptk. 578/G. § (1) bekezdéséből, hanem az élettársakénak megfelelő jogállást az azonos neműek számára külön jogintézménnyel is biztosíthatja. (Ilyen intézmény a Dániában 1989-ben a homoszexuálisok számára bevezetett »bejegyzett társ kapcsolat«.) Az általános megoldás helyett a törvényhozó azt is megteheti, hogy az élettársakra vonatkozó szabályokat egyenként felülvizsgálja, s a rendelkezések hatályát ott, ahol a férfi és nő kapcsolatára való korlátozásnak nincs indoka, minden ilyen kapcsolatban élő személyre kiterjeszti. Az élettársak

⁹⁴ Ld.: uo.

hatályos jog szerinti fogalmát a Ptk. határozza meg. Ennek alkotmányellenessége nem bírálható el önmagában, hanem attól függ, hogy az elosztandó jogok és köteleességek szempontjából hasonló helyzetben lévő személyek között ezt az elosztást az emberi méltósághoz való jog tiszteletben tartásával, azaz a személyek egyenlőként kezelésével, mindegyikük szempontjainak hasonló körülményekkel, figyelemmel, elfogulatlansággal és méltányossággal való értékelése alapján végzik-e el. Az Alkotmánynak megfelelő helyzetet a törvényhozó a fentiek szerint úgy is megteremtheti, hogy az élettársi kapcsolat hatályos jogi fogalmát érintetlenül hagyja. Ezért az Alkotmánybíróság az élettársak fogalmának a Ptk. 578/G. § (1) bekezdésében szereplő meghatározása alkotmányosságáról és megsemmisítéséről nem döntött, hanem e tekintetben az eljárást 1996. március 1-jéig felfüggesztette. Ha az alkotmányellenes helyzetet a törvényhozó a megadott határidőig nem szünteti meg, az Alkotmánybíróság az utólagos normakontroll keretén belül számára nyitva álló lehetőséggel – a Ptk. élettársfogalmának alkotmányossági felülvizsgálatával, vagy az alkotmányossági vizsgálat kiterjesztésével az élettársi kapcsolatról rendelkező minden egyes szabályra – teremtheti meg az Alkotmánynak megfelelő állapotot. Hasonló eljárást alkalmazott az Alkotmánybíróság a 15/1993. (III. 12.) AB határozatban is (ABH 1993, 112.)⁹⁵

Az Alkotmánybíróság a 14/1995. (III. 13.) AB határozat rendelkező részének 3. pontjaként megállapította: „ellentétes az Alkotmánnyal, hogy azok a jogszabályi rendelkezések, amelyek az érzelmi, szexuális és gazdasági közösségben házasságon kívül együtt élő, és kapcsolatukat nyilvánosan vállaló személyekre nézve jogokat és köteleességeket állapítanak meg, csakis a Polgári Törvénykönyv fogalom meghatározása szerinti élettársi viszonyhoz fűznek jogkövetkezményeket”.

b) Véleményem szerint megállapítható, hogy a „jogalkotó” a bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló „törvénnyel” a két ember közötti, házasságon kívüli életközösség Alkotmánybíróság által megvont határait – a taláros testület szerint elfogadható „külön jogintézmény” mellett is – igen nagy mértékben „feszegette”.⁹⁶ A „törvény” szerint ugyanis a „bejegyzett élettársi kapcsolat” szinte teljesen egyező joghatásokkal bír a házasság jogintézményének joghatásaival.

⁹⁵ Ld.: uo.; rendelkező rész 2. („Az Alkotmánybíróság a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 578/G. § alkotmányellenessége vizsgálatára irányuló indítvány tárgyában az eljárást 1996. március 1-jéig felfüggeszti”). Vö.: 25/1996. (VII. 3.) AB végzés („Az Alkotmánybíróság jelen eljárása során megállapította, hogy a Kormány 1996 februárjában az Országgyűlés elé terjesztette a Ptk. módosítására vonatkozó törvénytervezetet, és azt az Országgyűlés 1996. május 21-i ülésnapján elfogadta [1996. évi XLII. törvény]. Megvizsgálva a törvényi szabályozást az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy az új szabályozással – melynek következtében a Ptk. a záró rendelkezések között tartalmazza az élettársi kapcsolat fogalmának az ABh.-nak megfelelő meghatározását [Ptk. 685/A. §] – a törvényhozó eleget tett az ABh.-ban előírt követelményeknek, ezért az ABh. 2. pontjával felfüggesztett eljárást megszüntette”).

⁹⁶ Vö.: 14/1995. (III. 13.) AB hat., Indokolás II. és III.; 154/2008. (XII. 17.) AB hat.

Az Alkotmánybíróság kötelező⁹⁷ határozata szerint az egy férfi és egy nő életközösségét magában foglaló házasság jogintézménye az, ami kifejezett, nevesített alkotmányos védelmet élvez: „a magyar Alkotmány is, a férfi és nő közötti házasságot tartja értéknek, és azt védi”⁹⁸, „a hatályos magyar Alkotmány egy férfi és egy nő életközösségét tartja olyan értéknek, amely alkotmányos védelmet élvez”⁹⁹.

Nyilvánvalóan alkotmányellenes az a szabályozás, amely szerint az életközösség elnevezésében ugyan különbözik a házasságtól, de joghatásait (tartalmát) tekintve egyező azzal noha az életközösség alanyai azonos neműek.

Az alkotmánybíróági megítélés szempontjából, amelyre sor került,¹⁰⁰ véleményem szerint az a kérdés, hogy milyen tartalmú (terjedelmű), súlyú, számú joghatáskülönbség jelenti a határt a két intézmény, a házasság és a „bejegyzett élettársi kapcsolat” között.¹⁰¹

c) Nézetem szerint az azonos neműek „házasságát” biztosítani kívánó „törvényjavaslattal” kapcsolatban megfogalmazott 2.2. rész c) pontjában foglaltak irányadóak a kérdés helyes megválaszolásához. Ennek keretében hangsúlyozandók például:

A hátrányos megkülönböztetés tilalma¹⁰² nem azt jelenti, hogy az államnak el szabad ismernie, még kevésbé azt, hogy el kellene ismernie az emberhez nem méltó, ártalmas, rendetlen magatartást, azt, ami a józan észnek¹⁰³ ellentmond (önkényes), – például az azonos neműek szexuális kapcsolatát, életközösségét. Az pedig kifejezetten és kirívóan alássa a házasság intézményét, sérti az Alkotmány 15. §-át, ezért alkotmányellenes, ha az állam támogatja a homoszexuális kapcsolatot (pl. házassági és családjogi joghatással); az állam így önkényesen jár el, és ellentmondásba kerül sajátos kötelességeivel. (Az más kérdés, hogy az állam nem rendeli büntetni a homoszexuális magatartást.) Megjegyzendő: az államnak egyébként sem az élettársi kapcsolatot kell támogatnia, hanem a házasságot és a családot (Alkotmány 15–16. §, 67. §, 70/J. §).

A „törvény” általános indokolásában említett tendencia, az élettársi kapcsolatok növekedése szintén nem ok arra, hogy az állam – például a „bejegyzett élettársi kapcsolat” elismerésével, támogatásával – a házasság és a család intézményét alássa, tovább gyengítse, alapvető erkölcsi értékeket még inkább elhomályosítsa. Ellenkezőleg: a kedvezőtlen változások éppen azt indokolják, sőt kifejezetten szükségessé teszik, az Alkotmány 15. §-a alapján is megkövetelik, hogy az állam az Alkotmány 15. §-a által védett házasság intézményét még jobban támogassa, erősítse, védelmezze (a józan

⁹⁷ Ld.: régi Abtv. 27. § (2) bek.

⁹⁸ Ld.: 14/1995. (III. 13.) AB hat., Indokolás II.

⁹⁹ Ld.: 75/2007. (X. 19.) AB hat., Indokolás III. 3.

¹⁰⁰ Ld.: 154/2008. (XII. 17.) AB hat.

¹⁰¹ Ld.: 14/1995. (III. 13.) AB hat., Indokolás II. és III.; 154/2008. (XII. 17.) AB hat.

¹⁰² Ld.: Alkotmány 70/A. § (1) bek.

¹⁰³ Vö.: uo. 54. § (1) bek.

észnek ez felel meg). A szóban forgó szabályozás viszont a házasság és a család intézménye ellen hat, véleményem szerint sértette az Alkotmány 15. §-át (alkotmányellenes).

Mind a férfi és a nő, mind a gyermek – nemzetközi jogilag is védett – érdeke, egészséges fejlődése és egyenlő méltósága,¹⁰⁴ mind pedig a társadalom jövője és az emberi faj szaporodása, fennmaradása (a közjó és az igazságosság követelménye) azt kívánja, hogy az állam – miként az Alkotmányunk is megkövetelte – a házasság és a család intézményéhez fűzzön házasság- és családjogi joghatást, azaz ne az egyéb kapcsolathoz. Az ezzel ellentétes szabályozás sértette az Alkotmány 15. §-át (alkotmányellenes).

Az említettek mellett azt is fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a homoszexuális hajlamú emberekkel is tisztelettel, együttérzéssel és gyöngédséggel kell bánni; kerülni kell az igazságtalan, önkényes megkülönböztetés minden formáját. Ez azonban nem vezethet a homoszexuális magatartás jóváhagyásához, elismeréséhez, még kevésbé támogatásához, mert a kifejtettek szerint az súlyosan sérti a közjót (alkotmányellenes).

Véleményem szerint, a fentiek alapján a „törvényben” foglaltak sem voltak támogathatók.

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása (2013. március 25.) kapcsán részletes kritikai elemzéssel, értékeléssel bemutatja a bejegyzett élettársi kapcsolat magyar állami szabályozásának alakulását, országgyűlési előzménnyel, alkotmánybíróági határozatokkal, s konklúzióval, arra is figyelemmel, hogy az alaptörvényi módosítás a törvényhozó és az Alkotmánybíróság mozgásterét növelte, s ez különösen is adja a téma aktualitását, a történelmi „pillanatot”.

*Dr. Hátori Antal
egyetemi docens
Budapesti Gazdasági Egyetem*

¹⁰⁴ Ld.: uo.; és 2.2. rész e) pont.

TEOLÓGIA ÉS LELKI ÉLET KÖZÖTTI ELVÁLASZTHATATLAN KAPCSOLAT: AZ ABGÁR-KÉP¹

Az egyház életéhez már a kezdetektől fogva hozzá tartozott Krisztus művészi – szimbolikus és reális – megjelenítésének szándéka. Isten Fia közénk született, megtestesült, ezzel láthatóvá és így ábrázolhatóvá is vált. Keleten az Abgár-képre épülő hagyomány alakult ki, míg Nyugaton a Veronika tradíció. Mindkettő meg-egyezik abban a tekintetben, hogy ereklyék, Krisztus nem kézzel alkotott képmásai, létrejöttük pedig hasonló eredetre vezethető vissza.² A különböző hagyományok ellenére az arc mindenhol egyformán nagy jelentőséggel bírt, az ábrázolásmód tekintetében jelentős eltérések pedig csak a reneszánsz idejében alakultak ki. A művészet, a katolicizmus területén ekkor már nem az ereklye, hanem az antikvitás fellelt régészeti emlékei alapján tájékozódott, amint ez Michelangelo *Utolsó ítélet* freskóján, a Sixtus-kápolnában is látható, mely a belvederei Apolló³ szobor alapján készült. Első alkalommal történt meg ugyanis Rómában az, hogy egy pápa hivatalos megbízására Krisztus arca úgy készült el, hogy az jelentős mértékben különbözött az addigi megszokottól.⁴

¹ „Hit és Tudomány a fejlődő világban”. Konferencia a 100 éve született Gál Ferenc tudományos, lelkipásztori és nevelői életművének tiszteletére. A rendezvényre az MTA által *A tudomány evolúciója: valós és virtuális világok* címmel meghirdetett 2015. évi Magyar Tudomány Ünnepe keretében került sor. Ezen a rendezvényen hangzott el a Krisztus ikonról szóló előadás is a Gál Ferenc Főiskolán 2015. november 12-én.

² A kérdésről bővebben: Schönborn, Christopf: *Krisztus ikonja*. Holnap Kiadó, Budapest, 1997.; Belting, Hans: *Kép és kultusz. A kép története a művészet korszaka előtt*. Balassi Kiadó, Budapest, 2000. 53–58., 216–234.; Pályi Gyula: *A torinói lepel*. Szent István Társulat, Budapest, 2011. 30–140.

³ Bizánci példaként megemlíthetjük a ravennai San Vitale bazilika Trónoló Krisztus ábrázolása (532–547), melyen a komoly arcú, fiatal, szakálltalan Krisztus egy hellenisztikus Apollóra emlékeztet. Faludy Anikó: *Bizánc festészete és mozaikművészete*. Corvina Kiadó, Budapest, 1982. (Képek) 3.

⁴ Pfeiffer, W. Heinrich SJ: *La Sistina svelata. Iconografia di un capolavoro*. Musei Vaticani, Libreria Editrice Vaticana, Jaca Book, Roma, 2007. 269.

Az Abgár-legenda valószínűleg a 3. században született. *Kétségtelen, hogy legendáról van szó, viszont az is igaz, hogy a sokat vitatott torinói halotti lepel arcképe és a Krisztus-ikonok töretlen fejlődési vonalat tükröznek.*⁵ A Megváltó „Nem kézzel alkotott” ikonjának idővel kétféle típusa keletkezett: kendővel és kendő nélkül, az úgynevezett cserép.⁶ A nagy tiszteletnek örvendő kép „Mandyllion” néven vált ismerté, amely a „mandil” héber szóból származik, jelentése „törülköző”.⁷ A Makedón-dinasztia idejében (867–1056), 944-ben az ereklyét Konstantinápolyba szállították, és a Pharosznak nevezett, az Istenszülő tiszteletére emelt templomban helyezték el. Ünnepe augusztus 16. A kép elhelyezésével a dinasztia megkísérelte növelni a kapcsolatot az örökös hatalom és Mária szerepe között az új uralkodó megválasztásában. A Pharosz ennek a kultusznak a központja volt. A 9. és 12. század között számos ereklye került ide: Keresztelő Szent János karereklyéje, mely a koronázási rítusnál szimbolikus szereppel bírt, Mózes pálcája, a Passió ereklyéi és a Mandyllion, az *akheiropoietosz* (a- = nélkül, -*kheir* = kéz, -*poietosz* = készült). Ezen ereklyék hatalma a császári hatalom legitimitását voltak hivatva növelni.⁸

Megemlítendő, hogy *akheiropoietoi-ról*, azaz több hasonló tiszteletnek örvendő ereklyéről beszélhetünk. Ilyen az *edesszai Mandyllion*, a *kamouliana-i*, a *keramion-i* és a *memphisi* Krisztus kép. Ezeket az ostromok, csaták és körmenetek alkalmával ki is hozták. A 8. században, Rómában, a Lateránban is használtak egy *akheropita* képet ezzel megegyező módon. 754-ben, II. István pápa (752–757) vezetett körmenetet azzal a céllal, hogy Isten segítségét kérje Aistulf, longobárd király ellen, aki Rómát veszélyeztette azokban a napokban. A pápa saját kezeiben tartva vitte az *akheropitát*, és az isteni közbenjárásért könyörgött, miközben a város vezetője távol volt. Krisztus *akheiropoietosz* kultusza, melyről azt tartották, hogy a város védelmezője veszély esetén, megjelent Rómában és Konstantinápolyban is már a képrombolás előtti időben.⁹

1204-ben az Abgár-képnek nyoma veszett, majd ezután tűnt fel a Veronika Rómában. A források szerint az ereklye jelenléte a Szent Péter-bazilikában 1287-re megy vissza, amikortól a zarándokok száma is jelentősen megnőtt. Ekkoriban

⁵ Ivancsó István: *Krisztus*. (A továbbiakban: Ivancsó, 2001.) In: *Ikon és liturgia*. 19. köt. Nyíregyháza, 2001. 11–17. Ebben a kötetben egy rövid összefoglaló olvasható az Abgár-képről is: „Ezt a szent arcot akarta megismerni az ember, s így keletkezett az Abgár-legenda. Az edesszai király megbetegedett, s levélben kérte Jézus gyógyító segítségét, aki – a legenda szerint – szintén levélben válaszolt neki; s annak későbbi változata szerint egy kendőn elküldte arcképét is. Így alakult ki az »Akheiropoietosz«, a »Nem kézzel festett kép« ikon-típusa.” 14.

⁶ Uspenszkij, Leonid: *Az ikon teológiája az ortodox egyházban*. Kairosz-Paulus Hungarus, Budapest, 2003. 21.

⁷ Laarhoven, Jan van: *Storia dell'arte cristiana*. Bruno Mondadori, Milano, 1999. 3–4.

⁸ Pentcheva, Bissera V.: *Icone e potere. La Madre di Dio a Bizanzio*. Jaca Book, Milano, 2010. (A továbbiakban: Pentcheva, 2010.) 34.

⁹ Pentcheva, 2010. 59–61.

alakult ki a lepelhez kötődő legenda is, mely szerint Veronika a keresztet hordozó Jézusnak nyújtotta kendőjét.¹⁰

A dolgozat két jezsuita, Tomáš Špidlík¹¹ és Marko Ivan Rupnik,¹² *La fede secondo le icone* (Roma, 2000, Lipa Edizioni)¹³ című könyvének Krisztus ikonjáról szóló

¹⁰ Lombatti, Antonio: *Il culto delle reliquie. Storie, leggende, devozione*. Sugarco Edizioni, Milano, 2007. 153–154.

¹¹ Tomáš Špidlík 1919-ben a morvaországi Boskovicében született. Elemi és gimnáziumi tanulmányai befejezése után, az 1938–39-es tanévben kezdte meg a filozófiai tanulmányait a brnói egyetemen. Közben fokról fokra érett meg benne a vágy, hogy jezsuita legyen. 1940-ben belépett a jezsuiták Prága közelében lévő benesovi noviciátusába. 1942. szeptember 24-én tette le a szerzetesi fogadalmakat. 1942 és 1945 között fejezte be filozófiai tanulmányait Velehrádban, ahol 1945–46-ban prefektusként tevékenykedett; cseh és orosz nyelvet tanított. Ahogy befejeződött a háború, Hollandiába küldték. Maastrichtban teológiát tanult. 1949. augusztus 22-én szentelték pappá. Egy évvel később Firenzébe került 1951-ig. Ekkor Špidlíket Rómába hívták a Vatikáni Rádióhoz. Cseh nyelvű vasárnapi prédikációit többek között lengyelre, románra és olaszra is lefordították és publikálták. 38 éven át a Pontificio Collegio Nepomuceno, a régi Collegio Boemo lelki igazgatója volt. Mindezen munkák nem akadályozták meg abban Špidlíket, hogy a keleti kereszténység egyik legnagyobb ismerőjévé váljon. 1955-ben szerzett doktori címet a Pontificio Istituto Orientale-ban. Ebben az évben kezdett el tanítani, mint a patrisztikus és keleti lelkiismereti teológia docente különböző egyetemeken, Rómában és az egész világon. Publikációinak és akadémiai, ill. nemzetközi elismeréseinek nincs vége. 1989–1990-ben emeritus professzorrá vált 45 év tanítás után. 1991-ben az American Bibliographical Institute of Raleigh (Észak-Karolina) őt választotta meg az „Évtized legsodáltabb személyiségévé”. 1991-től élt és dolgozott a Centro Aletti-ben, abban a jezsuita intézetben, amely a jelenkor problémáinak vonatkozásában a keleti keresztény hagyományok tanulmányozásával foglalkozik. Špidlík többször járt Oroszországban is, pl. Szent Szergej (Сергий Радонежский, †1392. február 25.) halálának 600 éves évfordulója alkalmából a Kremlben. 1994-ben a *L'idée russe* című könyv megjelenése alkalmával, Troyes városa tiszteletbeli állampolgárrá fogadta, 1993-ban pedig a pétervári Bizánci Tanulmányok Társasága tiszteletbeli taggá nevezte ki. 1995-ben Špidlík tartotta a lelki gyakorlatot II. János Pál pápának és a Kúriának. 1997-ben a kolozsvári és az olaszországi, 1999-ben a prágai egyetem díszdoktora lett. 1998-ban Vaclav Haveltól Masaryk Érdemrendet vett át. 2003-ban az ökumenizmus szolgálata és tudományos érdemei miatt bíborossá nevezték ki. 2006. novemberben Sacred Heart University díszdoktora lett, ahol megnyitották a Cardinal Špidlík Center for Ecumenical Understanding-et, egy teológiai, lelki és kulturális központot, amely a dialógus, kutatás, nevelés, publikálás és művészi együttműködés a keleti keresztények közötti céllal jött létre annak érdekében, hogy előmozdítsa egy nagyobb megértést és ökumenikus együttműködést. 2010. április 16-án hunyt el. Életéről részletesen: http://www.centroaletti.com/ita/persone/01_biografia.htm.

¹² Marko Ivan Rupnik 1954-ben született a szlovéniai Zadlogban. 1973-ban lépett be a jezsuitákhoz. A filozófia után a római Accademia di Belle Arti-ban tanult. Teológiai tanulmányait a Pontificia Università Gregoriana-n végezte, ahol missziológiából szerzett specializációt; Vaszilij Kandinszkijel foglalkozott. 1985-ben szentelték pappá. 1991-ben missziológiából doktorált a Gregoriana-n egy olyan témából, amit Špidlík vezetett „A művészet misszió-teológiai jelentősége Vjacseszlav Ivanovics Ivanov bölcsességében”. 1991 szeptemberétől él és dolgozik Rómában a Pontificio Istituto Orientale, Centro Aletti intézetében, amelynek igazgatója. A Gregoriana-n és az Pontificio Istituto Liturgico-n tanít. 1999 és 2013 között a Kultúra Pápai Tanácsának és 2012-től a Új Evangelizáció Pápai Tanácsának tagja. 2013-ban a madridi Francisco de Victoria Egyetem, 2014-ben pedig

fejezetének fordítása.¹⁴ A szerzők abból a sajátos jelenségből indultak ki, hogy napjainkban, Nyugaton is, amikor a fiatalok imára gyűlnek össze, ritkán teszik azt olyan szent ábrázolások előtt, amely a reneszánsz és a modern kor közötti időből származnak, sokkal inkább az ikonok közül választanak. „*Ez csak egy divat?*” – olvasható a könyv bevezetőjében a kérdés. A könyv célja, hogy a szimbolikus ismeretig – a lelki valóságig, amely a Szentlélek által Istenről beszél nekünk, visszavezet hozzá – elvezesse a posztmodern kor emberét, akit a múlt iránti nosztalgia, a régi korok szerzőitől való idézések jellemeznék.¹⁵

A dolgozatban szereplő kép a novgorodi iskola ikonfestészetének első korszakából származik. „*A 12. századi Megváltó-arckép nemcsak a későbbi ikonfestészet jellegzetes példaképe; hasonlóan megformált Krisztusok pillantanak le a nézőre a középkori orosz templomok kupolájából is.*”¹⁶ Lazarevnél az olvasható, hogy „*Az arc ünnepélyes »ikonszerűsége« nem hagy semmi kétséget afelől, hogy a »Szasz Nyerukotvornij« festője jó bizánci mintaképet látott, vagy bizánci mesternél tanult. [...] A paleográfiai és stílárius szempontok alapján a »Szasz Nyerukotvornij« keletkezési idejét a 12. századra tehetjük. [...] 1262 előtt keletkezett, és Novgorodban híres ikonnak számított.*”¹⁷ Ruzsa György 1981-ben arról írt, hogy „*A fenséges és szigorú Krisztus-arc viszonylag kevés színnel, ám annál virtuózabb vonalvezetéssel készült.*” Az ikon talán 1300 körül készült.¹⁸ Más helyen az olvasható, hogy „*A novgorodi festő Krisztus-képét bizánci szellem hatja át. A festő a hangsúlyt*

a Luganói Teológia honoris causa doktori címét kapta meg. Magyarországon is dolgozott, ő készítette a mátraverebély-szentkúti és a budapesti gazdagréti Szent Angyalok-templom mozaikjait, legutóbb pedig az Irgalmasság szentévének logóját. A szent képmásról szóló fordítás talán M.I. Rupnik művészetét is érthetőbbé teszi a számunkra. Életéről: <http://www.centroaletti.com/ita/persone/02.htm>

¹³ *A hit az ikonok alapján* c. könyv tartalomjegyzékének (Indice generale) felsorolása: 5 *Introduzione*, 21 *La Trinità*, 35 *La Natività del Signore*, 41 *La Trasfigurazione*, 45 *La Crocifissione*, 53 *La Deposizione dalla Croce*, 57 *La Discesa agli Inferi*, 61 *L'Ascensione del Signore*, 63 *La Pentecoste*, 67 *Il Giudizio Finale*, 71 *San Giorgio*, 77 *Spas Nerukotvornij*, 81 *Sposalizio di san Gioacchino e di sant'Anna*, 85 *La Natività della Vergine*, 87 *L'Introduzione nel Tempio*, 91 *L'Annunciazione*, 95 *La Festa dell'Incontro*, 97 *I Lamenti su Cristo morto*, 101 *La Dormizione*, 105 *La Vladimirskaja*, 109 *La Madonna del Segno, detta anche l'«Orante»*, 113 *La Regalità di Maria*, 117 *L'Hodighitria, Conduitrice in via*, 119 *Sotto la tua protezione*, 123 *Deisis*, 125 *Roveto incombustibile*, 129 *Sorgente di vita*, 133 *La Divina Sapienza*, 135 *Maria – Paradiso*, 139 *Di te si rallegra*.

¹⁴ A dolgozatban közölt olasz szövegeket minden esetben Horváth Hajnalka lektorálta.

¹⁵ Értékesünk címét az ismertetett szövegből választottuk. A könyv bevezető tanulmánya az interneten megtalálható: <http://www.iconecristiane.it/wp-content/uploads/2013/02/La-fede-secondo-le-icone.pdf>.

¹⁶ Pribitkov, Vlagyimir Szergejevics: *Gondolatok a régi orosz festészetéről. Rubljov, Dioniszij, Usakov*. Corvina Kiadó, Budapest, 1973. 7–8.

¹⁷ Lazarev, Viktor: *Középkori orosz festészet*. Magyar Helikon, Budapest, 1975. 72–73.

¹⁸ Ruzsa György: *Ikonok könyve. A nemzeti és a helyi iskolák a bizánci és a posztbizánci ikonfestészetben*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1981. 19–20.

a lenyűgöző kifejezőerőt sugárzó szemekre helyezte. A vonalak rendkívül lényegretörőek, a kompozíció szerkezete geometrikus, hangvétele hősies”.¹⁹

Ennek a témának bemutatására azért esett a választásunk, mert a Krisztus-ikonról szóló rendkívül tanulságos tartalom magyar nyelven nem ismert, az Abgár képről – a Szpasz Nyerukotvornij-ről – elérhető könyvek ezeket a gondolatokat nem közlik. Különösen fontosnak tartjuk ebben a leírásban azt a részt, amikor arról olvashatunk, hogy „Az ikonokon Krisztus képmását – mint ahogyan a szentek képmásait is – általában egy négy koncentrikus körből álló kompozícióra rajzolják.” Ez a tanulmány, többek között, a kompozíció geometrikus szerkezetének leírásáról, jelentőségéről, mondanivalójáról szól.

A Szpasz Nyerukotvornij fejezethez képest, kissé eltérő tartalommal, Rupnik egy korábban már megjelent munkájában, a *Nel fuoco del rovetto ardente-ben* (1996, 1997, 1998, 2000, 2003) is írt az Abgár képről, a *Che cosa è lo spirituale e la vita spirituale* részben. A fejezet címe: *Lo spirituale dell'icona*.²⁰ Az eltérő részeket minden esetben összevetettük és kiegészítettük a közölt szöveggel, annak érdekében, hogy a gondolatmenet minél érthetőbb és tartalmasabb legyen.

Közleményünket még néhány vonatkozásban Maria Pacis Huh nővér (alább Huh, 2010.) gondolataival egészítettük ki,²¹ mely abból az alkalomból készült, amikor Torinóban, 2010. április 10. és május 23. között, a Leplet – a hívek számára Krisztus szenvedésének egyik jelét – közszemlére kiállították. Ez a tanulmány tulajdonképpen P. Rupnik megállapításaira épül. A *L'icona del volto di Cristo Achiropita* publikáció Emmanuela Viviano gondozásában jelent meg *Il volto del Salvatore* címen 2010-ben.²²

¹⁹ Popova, Olga – Szmirnova, Jevgelina – Cortesi, Paola: *Az ikon*. Officina '96 Kiadó, Budapest, 1998. 115.

²⁰ Rupnik, Marko Ivan: *Nel fuoco del rovetto ardente*. Lipa Edizioni, Roma, 2003. (A továbbiakban: Rupnik, 2003.) 33–36.

²¹ Maria Pacis Huh nővér P.D.D.M. a Pia Discipulae Divini Magistri kongregációjához (Isteni Mester Kegyes Leányai) tartozik, amely karizmája Krisztus az Út, Igazság és Élet a művészetben, a liturgián és a szépségen keresztül való hirdetése. A koreai származású nővér Japánban született, ahol modern művészetet tanult. 1992-ben érkezett Itáliába, ahol Giovanni Mazzarella, Fabio Norse és Maria Giovanna Muzj ikonográfiai kurzusait látogatta. Tanulmányait az ikonok történetéről, lelkiségéről és teológiájáról a Pontificia Università Gregoriana-n és a Pontificio Istituto Orientale-ban mélyítette el. 2000-tól az ikonfestészetből alap és haladó, ill. az ikonok történetéről és teológiájáról kurzusokat kezdett el szervezni. Életéről, tanulmányairól vö.: <http://www.iconecristiane.it/2009/04/15/suor-pacis-huh/>. Az általa készített ikonok szintén megtalálhatóak az interneten, köztük több esetben az Abgár kép is: <https://photos.google.com/share/AF1QipN881R3IJoBT0Bb6voYoTVw2M6GKHRvKXcmVbt6EZtyCWbp4BK2pKOIwiabBhmUg?key=eHRDOXVoNIZZSjNJUzdmRmVxYWFVfVmZWcDhhQ1pB>

²² *Il volto del Salvatore a cura di Emmanuela Viviano* – Redazione „La Vita in Cristo e nella Chiesa” A tanulmány az interneten elérhető: http://www.apostolatoliturgico.it/liturgia_vita/Articoli/il-volto-del-salvatore---a-cura-di-emmanuela-viviano---redazione-la-vita-in-cristo-e-nella-chiesa---liturgiaevitapddmit-.aspx

СПАС НЕРУКОТВОРНЫЙ

Ez Krisztus arcának ikonja, amit Спас Нерукотворный (Szpász Nyerukotvornij)-nak hívnak („az Üdvözítő nem emberi kezekkel festett képe”).²³ Azok közé a képek közé tartozik, amelyet Nyugaton és Keleten egyaránt magának Krisztusnak tulajdonítanak, mintha egy saját önarckép-lenyomat volna. Nyugaton Veronika kendőjét ismerjük,²⁴ Keleten ez az ikon Abgár, a „Fekete”, Edessza királya történetével hozható összefüggésbe.²⁵ A hagyomány szerint Abgár levelezésben állt Krisztussal, amelyről már Euszebiosz is tudósít a 4. századból.²⁶ Egeria szerzetesnő, szentföldi zarándok, 4. századból fennmaradt elmondása szerint látta Edesszában Abgár király palotáját és azt a levelet, amelyet maga az Úr küldött a királynak. Az Úr ebben a levélben ígéretet tett arra, hogy mennybemenetele után elküldi tanítványait, hogy a beteg királyt meggyógyítsák és hirdessék az evangéliumot. A történet szír verziója egy festett Jézus-képről beszél, amelyet Abgár küldöttje készített. Ez rejtőzik a híres edesszai Mandylion története mögött, amelynek első említései a 4. századból származnak, és amelyet 944-ben Konstantinápolyba szállítottak.

Ezen adatok hozzásegítenek annak megértéséhez, miszerint az ikon végeredményben két sarokkövel rendelkezik. Az első, hogy Nyugaton a fundamentális teológia területéhez kapcsolják, vagyis Krisztus történeti eseményének a hihetőségéhez, az ő képének az eredetiségéhez, amelyet az evangéliumok és az egyház hagyományai mutat be. Másrészről ki kellene fejeznie szintetikus módon az alapvető krisztológiai dogmát, vagyis az ég és a föld, azaz a valódi Isten és a valódi Ember egységének dogmáját. Mindebbe pedig beleilleszkedik az ikon spiritualitásának mély jelentése, amely bemutatja az emberek progresszív spiritualizációját és megistenülését Krisztusban.²⁷ Ebben az ikonban kell tehát keresni a dogma és spiritualitás, a teológia és lelki élet közötti elválaszthatatlan kapcsolatot. Láthatjuk, hogy az ikon négyzet alakú, a közepén pedig egy erősebb sárga fényel van megrajzolva a kör forma.

²³ Krisztus arcának az ikonját Achiropitának nevezik, a görögből *Αχειροποίητος*, amely azt jelenti, hogy nem emberi kéz által készült, oroszul *Szpász Nyerukotvornij*, az Üdvözítő nem emberi kézzel készült képe, nem képzőművész alkotásaként van elismerve, hanem mint Krisztus saját magáról alkotott képmása. Huh, 2010.

²⁴ A hagyomány szerint Ő akarta hátrahagyni az Ő szent arcának vonásait egy vásznon, amellyel egy asszony, Veronika, törölte meg az Urat a Kálváriára vezető úton. Huh, 2010.

²⁵ Egy tipikusan keleti hagyomány szerint, a kép visszavezethető a Mandylionon lévő lenyomatra, amelyet Jézus az edesszai Abgár királynak küldött el, hogy a leprából meggyógyítsa. Huh, 2010.

²⁶ Mindkét apokrif levelet közli: Euszebiosz: *Egyháztörténet. I, 13.* In: Vanyó László: *Euszebiosz egyháztörténete. Ókeresztény Írók. 4. köt.* Budapest, 1983. 51–52.

²⁷ Ez az ikon szintetikus módon kifejezi az alapvető krisztológiai dogmát: Jézus Krisztus valóságos Isten és valóságos Ember. Ég és föld, istenség és emberség egysége Jézus személyében. Következésképpen bemutatja az emberek progresszív spiritualizációját és megistenülését Krisztusban. Huh, 2010.

*Спас Нерукотворный, 12. század második fele,
77×71, Tretyjakov Galéria, Moszkva*

Ebben a körben van elhelyezve a háromkarú kereszt. A keresztben és a körben található az Üdvözítőnek, Jézus Krisztusnak arca.²⁸ Az ikon ugyanis saját kompozíciója által a szentélyt, a templomot ábrázolja. A görög templomok az első évezredben, az ortodox templomok pedig mindmáig ezt a struktúrát tükrözik vissza. A négyzetes forma – vagyis a kocka – a föld, a földi vonatkozás, a teremtett világ, amely

²⁸ Az ikon négyzet alakú, közepén pedig egy kör látható, a nimbusz, amelyben a kereszt van elhelyezve. Azon belül, bent a körben található az Üdvözítő arca, Jézus Krisztus. A keresztezett nimbuszban találjuk a görög O (omikron), Ω (ómega) és H (éta) betűket, amelyek a Mózesnek a Sínai-hegyen kinyilatkoztatott nevet rejtik: *ehye hasher ehveh, Én vagyok az, „Aki vagyok”*. (Kiv 3,14). Az ikon felirata Jézus Krisztus nevének két diagrammájában áll görög rövidített formában: IC és XC. Ezek, mint minden ikon esetében, az ábrázolt identitását igazolják, és az ő jelenlétre utalnak. Huh, 2010.

belül a körre, a kupola boltozatára, azaz az égre nyílik meg. Mindez valójában nem a föld – vagyis a kocka – felett helyezkedik el, hanem annak középpontját képezi, ahová minden tart és ahol minden megtalálja saját magyarázatát, értelmét, identitását. Ez a mennyezet tehát az ég, Isten kizárólagossága, amely magába foglalja az élet minden gazdagságát, és amely hozzánk Krisztuson keresztül beszél.²⁹ Ezért találkozunk gyakran templomok boltozatain a Pantokrátor ábrázolással, akiben Isten jön el hozzánk, és aki felé tart minden. Mivel a boltozat a kocka konvergenciája, Krisztus – *Вседержитель, Vszegyerzsityel, Mindenható* – az, aki mindent kézben tart.

Krisztus az egész teremtett világ, azaz minden ember egyetlen valódi horizontja. Itt az ég és a föld összefonódnak, egy teljes egészet alkotnak, a távolságok lerövidülnek, isteni és emberi Isten Fiának egyedüli személyében egyesülnek az Atya szeretete által.³⁰ Az ikonokon Krisztus képmását – mint ahogyan a szentek képmásait is – általában egy négy koncentrikus körből álló kompozícióra rajzolják.³¹ Ebben a négy körből álló struktúrában – a legbelsőből kiindulva – búvik meg a lelki élet mély jelentősége és magának a spirituálisnak a jelentése is.³²

²⁹ A négyzetes forma a földet és mindazt, ami „földi” szimbolizálja, a teremtett világot, amely belül a körre, az égre nyílik meg, ahová minden tart és ahol minden megtalálja saját jelentését, értelmét, identitását. Az ég jelzi a transzcendenciát, azaz Istent, aki hozzánk Krisztuson keresztül beszél. Huh, 2010.

³⁰ Az ikon a szentélyt ábrázolja, a templomot, amely az első évezred görög templomaiban, az ortodox templomokban pedig mindmáig ugyanazt a struktúrát tükrözi vissza. A négyzet alakú templomban a kupola az eget szimbolizálja és nagyon gyakran a boltozaton, a kocka konvergencia pontján Krisztus Pantokrátor látható, Ő az, aki megtart és mindent kézben tart, akiben Isten jön el hozzánk, és aki felé minden tart. Krisztus az egész teremtett világ, és minden ember egyetlen valódi horizontja. Benne az ég és a föld összefonódnak, Isten Fiának egyedüli személyében emberi és isteni összetalálkoznak. Huh, 2010.

³¹ A *Nel fuoco del rovelto ardente-ben*, P. Rupnik ettől a résztől kezdte el tárgyalni az ikonról szóló gondolatait. A *Lo spirituale dell'icona* rész elején idézetek olvashatók (Rupnik, 2003. 33–34.): „A történelmi fejlődés egy hosszú és nehéz folyamat a zoo-emberitől a teo-emberi állapotig.” (Solov’ev, V.: *Opravdanie dobra*, *Sobr. Soč.*, VIII, 174.)

„A tökéletes emberben a személy összes eleme egyesül: mindenkit áthat a Szentlélek ereje.” (Špidlík, T.: *Manuale fondamentale di spiritualità*. Casale Monferrato 1993, 13.)

„Minél inkább növekszik benned a szeretet, annál inkább növekszik benned a szépség: a szeretet pontosan a lélek szépsége.” (S. Agostino: *Commento della prima lettera di Giovanni*, IX, 9.)

„Szerafin Atya vállaimon ragadott és azt mondta:

– Mindketten a Szentlélek teljességében vagyunk. Miért nem nézel rám?

– Nem tudok, Atyám. A szemeidben ragyognak a lámpák, a tekinteted a napnál tündöklőbb lett!...

– Ne félj, Istennek barátja; te is ragyogóvá váltál, mint én. Most te is a Szentlélek teljességében vagy, máskülönben nem láhattál volna meg engem...” (Seraphim de Sarov, tr. it. cit., 115.)

³² Krisztus arcát egy négy koncentrikus körből álló struktúra szerint ábrázolják, amelyben a lelki élet mély jelentése búvik meg. Huh, 2010.

Az első kör, vagyis a többi kör középpontja, a homlokon, a szemek közt, az orr kezdeténél található. Általában láthatatlan, nincs megrajzolva. Ez a Szentlélek részvételének köre: azt a Szentlélek személyes részvétellel való megnyílás és befogadás képességét jeleníti meg, amelyet az ember Teremtőjétől kapott. Nagy jelentőséggel bíró éltető pont ez, mert a bennünk lakozó Úr az, aki az életet adja.³³

A második kör magába foglalja a homlokot és a szemeket: a lélek köre, azaz a pszichológiai világ, az értelem, az érzelem és az akarat köre.³⁴

A harmadik kör átöleli a haját, a száját, a szakállt és a testet jeleníti meg, azaz az ember leginkább látható dimenziójára utal. A haj megöszül és kihullik; a száj a legérzékenyebb rész, a táplálkozás szükségletére utal, amely a túléléshez szükséges. Az ember fizikai törékenységének és az emberi test halandóságának emlékét fejezi ki.³⁵

³³ Valószínűleg ezzel a tartalommal hozható összefüggésbe a Szent Korona – *corona graeca* részén – szemközti lévő égszínkék, olykor talán halványzöldes árnyalatúnak mondható áttetsző zafir, vagyis ez a drágakő lehet a koronán a Szentleket szimbolizáló éltető pont centrális elhelyezkedése miatt. Már a 11. századból van arra példa Bizáncban a Szentháromság ábrázolások esetében, hogy az egyes isteni személyeket színek alkalmazásával különböztetik meg. Vö.: Bunge, Gabriel: *A Szentháromság-ikon. A szent ikonfestő Andrej Rubljov lelkiisége és műve*. Örökségünk Kiadó, Nyíregyháza, 1994. 30–31. Az ortodoxiában a kék és a zöld a Szentlélekre utaló színek. Isten Lelke az, aki a vizek felett lebegett a teremtés órájában, és aki elmozdít minden teremtményt – zöld szín – a Teremtő felé, a kék pedig azt fejezi ki, hogy a Szentlélek az, aki az embernek adatik, és a szívét lakja. Ő az, aki az embert Isten szeretetére emlékezteti, és arra, hogy Isten fiai vagyunk. „*Mivel pedig fiak vagytok, Isten elküldte Fiának Lelkét szívünkbe, aki azt kiáltja: »Abba, Atya!«*” (Gal 4,6) Vö.: Špidlík, Tomáš – Rupnik, Marko Ivan: *La Trinità. In: La fede secondo le icone*. Lipa Edizioni, Roma, 2000. 32–34. A koronával felékesített uralkodó, király, a koronázás révén még inkább Krisztushoz válik hasonlóvá az emberek számára, képessé válik arra, hogy uralkodása során isteni törvényeket hozzon, kegyet és irgalmat gyakoroljon.

³⁴ A második kör a lélekre, tehát az ember maradandó, halhatatlan énjére utal. Arcunk azon része ez, amely az idő múlásával is talán a legkevésbé változik, nem úgy, mint a haj vagy a szakáll, vagyis a harmadik kör elemei. Más magyarázatot olvashatunk több helyen, ahol az egyes körök tartalmait a fenti értelmezés szerint nem válnak el egymástól. „*Ikonunkon Krisztust ragyogó arccal láthatjuk. A kép – az ikonográfia módszerének megfelelően – nem fényképszerűen mutatja őt; egyszerre akarja a szemlélő elé tárni Jézus istenségét és emberségét. Az istenséget jelzi maga a tündöklő szent arc, a mindenre figyelő szem, az érzékiséget háttérbe szorító kicsi száj. Az arcnak adott halvány pír viszont az emberség kiemelésére szolgál. Így embertestvérünknek látjuk Jézust az ikonon, isteni vonásaival: »Isten... azt mondta: 'A sötétségből támadjon világosság', a mi szívünket is megvilágosította, hogy Isten dicsőségének ismerete Jézus Krisztus arcán felragyogjon nekünk.«* (2Kor 4,6)” (Ivancsó, 2001. 13.)

³⁵ Az ikonokon Krisztust mindig keskeny orral, kis és zárt szájjal ábrázolják, ez utóbbi a csendet és a belső erőt jelzi, de legfőképp azt, hogy nincs többé szükség arra, hogy beszéljen, mert Ő maga az Ige. Huh, 2010.

A negyedik kör az ikon legtisztább fényű köre, csodálatosan aranyozott fénylő sárga. Ez az, amit a latinok aureolának, az oroszok pedig nimbusznak hívnak: ez a Szentlélek fénye, amely a legbelső körből behatol a teljes pszichikai testi világba, és olyan felfogható fényességgel öleli körül a személyt, hogy az mások számára is láthatóvá válik.

A Szentlélek, Isten kinyilatkoztatója, ez a titokzatos homály, felhő, amely átjárta a fejeket, amikor Isten közénk szállt (Ez 13,21),³⁶ a Magasságos ezen árnya, amely kommunikálja Istent a Szűzben megtestesülve (Lk 1,35).³⁷ Ő az, aki beteljesíti a megszentelődés művét, aki mindent a Fiú felé irányít a leszármazásnak jelét adva mindennek Krisztusban, hogy Krisztus átadja mindent az Atyának.³⁸ Ő a Szentlélek, aki a teljes igazságot kommunikálja (Jn 16,13),³⁹ emlékeztet minket Isten csodálatos tetteire, és megismertet minket az üdvösség művével. A Szentlélek az, aki a Pünkösdben megajándékozta az emberi szemeket azzal a képességgel, hogy meglássák Isten arcát a keresztfeszítettben, és rávilágít arra, hogy milyenek kellene lennie az embereknek: fénytől aureolázottnak. A Szentlélek az ember akaratának megfelelően, az isteni élet gyümölcseit hozza a történelemben (Gal 5,22–23),⁴⁰ az új emberiségbe, és az embert Istenhez hasonlóvá teszi életében.⁴¹

Az ikon megmutatja, hogy a Szentlélek nemcsak egy dimenziója az embernek, hanem helyet foglal a teljes személyben, benne lakik az emberben, és emberi mivoltában hívja meg a folyamatos spiritualizálódásra. A Szentlélek az emberben végrehajtott cselekedetein keresztül látható. Amikor a Lélek behatol az intellektuális és pszichikai világba, képes irányítani a gesztusokat és a test cselekedeteit, átítatja a teljes személyt és ezáltal láthatóvá válik mindenki számára. A személy, aki hagyja magát áthatni a Szentlélek által, láthatóvá teszi annak működését, ezáltal pedig másokat is Istenhez hív, azaz Isten egyik kommunikátorává, mesélőjévé válik.

³⁶ „Széttépem lepleiteket és kiszabadítom kezetekből népemet, és nem lesznek többé kezetekben, hogy kifosszátok őket; akkor megtudjátok, hogy én vagyok az Úr!”

³⁷ „Az angyal ezt felelte neki: »A Szentlélek száll rád, és a Magasságbeli megárnnyékoz téged; s ezért a Szentet, aki töled születik, Isten Fiának fogják hívni.«”

³⁸ A Szentlélek, Isten ezen kinyilatkoztatója, ez a titokzatos homály, amely akkor szállt le, amikor Isten népe közé eljött, a Magasságos azon árnya, amely a Szűzben megtestesülve kommunikálja Istent, ez a Szentlélek teljesíti be a megszentelődés művét, mindent a Fiú felé irányít, és azt kiáltja Abba, a leszármazásnak jelét ajándékozva mindennek Krisztusban, hogy Krisztus átadja mindent az Atyának. Rupnik, 2003. 35.

³⁹ „Amikor pedig eljön az igazság Lelke, ő elvezet majd titeket a teljes igazságra, mert nem magától fog szólni, hanem azt fogja mondani, amit hall, és az eljövendő dolgokat hirdeti nektek...”

⁴⁰ „A Lélek gyümölcse pedig a szeretet, türelem, kedvesség, jóság, hűség, szelídség, önmegtartóztatás.”

⁴¹ Szent Pálnál a galatákhoz írt levelében felsorolt formákban a Szentlélek gyümölcse visszavezet a szeretethimnuszokhoz és az embert Istenhez hasonlóvá teszi. Rupnik, 2003. 35.

A világosságtól és a Lélek gyümölcseitől átítatott személy élő irányultsággá válik Isten felé, egy képpé, Isten hasonmásává. Isten Szavává lesz, akit a többi ember láthat és megérinthet.⁴²

A Спас Нерукотворный ikon kinyilvánítja a lelki képesség hamisítatlan jelentését a keresztény hagyományban: a spirituális képesség a Szentlélek azon cselekedete, amely kiterjed az egész univerzumra és lehetővé teszi, hogy a dolgok, az események, a személyek Istenre emlékeztessenek, Róla beszéljenek, az Üdvösségről és Isten csodálatos tetteiről meséljenek nekünk, Hozzá irányítsanak minket, kommunikálják nekünk Őt és végezetül arra vezessenek, hogy Benne egyesüljünk.⁴³

Ebben az ikonban látható, hogy Krisztus teljes emberi mivolta Isten hordozója, és hogy pontosan ez az emberi mivolt mennyire Isten legabszolútabb igéjének legtökéletesebb képe. Az ikon kifejezi számunkra a spirituális dolgok kritériumát: a Krisztussal való hasonlóságot. Aki a Szentlélekben él és spirituális életet követ, lassacskán Isten szavává válik az emberek számára, annak a szeretetnek a közvetítőjévé, amely Krisztusban nekünk adatott.⁴⁴

⁴² Az ikon megmutatja ahogyan a Szentlélek helyet talál a teljes személyben, az egész emberben lakozik. Amikor a személy hagyja magát áthatni a Szentlélek által, képessé válik arra, hogy Istenről kommunikáljon, ezáltal pedig láthatóvá és felfoghatóvá teszi a Lelket. A világosságtól és a Lélek gyümölcseitől átítatott személy Isten képmásává és hasonmásává válik, Isten élő Szavává lesz, akit mindenki láthat és megérinthet. Huh, 2010.

⁴³ A *Nel fuoco del rovelo ardente-ben*, P. Rupnik az alábbi gondolatokkal zárja a *Lo spirituale dell'icona* részt (Rupnik, 2003. 36.): Ha ez a hatása a spirituálisnak, akkor senki nem mondhatja magára önként, hogy „spirituális”: csak mások tudják felismerni egy spirituális személyben Isten szavát. Csak mások azok, akik láthatóvá teszik saját belső átalakulásuk által, hogy ez a személy Istenre emlékeztette és Hozzá vezette őket. Csak mások azok, akik felismerik abban a személyben a szeretet működését, amely által saját maguk is megtapasztalhatják Isten szeretetét. Csak mások azok, akik felfedezik abban a személyben azt a spirituális mentalitást, amely az Evangéliumra és annak mentalitására emlékezteti őket. A spirituális személy ugyanis egy Krisztushoz közeli mentalitást testesít meg. Mindebből kifolyólag tehát a spirituális nem identifikálható csakis a pszichikai, éteri, immateriális világgal. A teljes ember, a teljes kozmikus fizikai és történeti világ arra van meghívva, hogy spirituálissá váljon; a kozmikus, testi, anyagi, fizikai a többihez hasonlóan, máskülönben a dualizmus elkerülhetetlen lesz és az üdvösség sosem lesz elérhető. Az áteredő bűnt követően pontosan a test az, amely leginkább fellázad a spirituálissá válás ellen és próbál elmenekülni ennek a szónak valódi jelentésétől. De nem elfelejtendő az a tény sem, hogy a test olykor a szeretet szolgálatába tud állni és képes ellenszegülni az ember mentalitásának, amely makacs és nagyon ravasz megnyilvánulásaiban azért, hogy ne tudja áthatni a szeretet.

⁴⁴ Az ikon kinyilatkoztatja tehát azt, hogy mi a lelki élet kritériuma: a Krisztushoz való hasonlóság, a Krisztushoz hasonlóvá válás, amint azt Szent Pál mondja: „Élek én, de már nem én, hanem Krisztus él bennem” (Gal 2, 20). Ezért tehát a spirituális élet nem elvont és nem is test nélküli. A keresztény spiritualitás egy teljes mértékben megtestesült lelkiség miként Szent János evangélista emlékeztet az evangélium prológusában: „Az Ige testté lett”. A spiritualitásnak tükröződnie kell a személy valóságában, működésében, kulturális, társadalmi és egyházi közegében beragyogtatva mindent az isteni világosság által. Huh, 2010.

Az ikon megakadályozza, hogy a lelkeségre elvont és lelketlen fogalmakban gondoljunk. Nem létezhet semmiféle spiritualitás önmagában, hanem csak olyan, amely elválaszthatatlanul össze van kötve az élő személlyel. A spiritualitás teljes egészében hiposztatizált szféra Krisztus konkrét személyében. Ugyanez érvényes a keresztény életre is. A spiritualitásnak tükröződnie kell a személy valóságában, működésében, ott, ahol a személy megnyilvánul, a kulturális, társadalmi és egyházi közegben.⁴⁵

Dr. Horváth Gábor
tanszékvezető, főiskolai docens
Gál Ferenc Főiskola Teológiai Kar

IL NESSO INDISSOLUBILE TRA TEOLOGIA E VITA SPIRITUALE: L'ICONA ABGAR

Nella vita della Chiesa sin dall'inizio esisteva il desiderio di rappresentare Cristo in modo artistico. Il Figlio di Dio è nato in mezzo a noi, si è incarnato e si è reso visibile, quindi rappresentabile per l'uomo. In Oriente esisteva la tradizione dell'icona di Abgar, in Occidente invece quella della Veronica. Nonostante le diverse tradizioni, il volto di Cristo ha sempre avuto un significato grande, le differenze nelle rappresentazioni venivano dal Rinascimento. In questo articolo si legge una sintesi sul tema dell'icona ed una traduzione in lingua ungherese sul Spas Nerukotvornyj seguendo il libro di P. Tomáš Špidlík e P. Marco Ivan Rupnik, *La fede secondo le icone*. Volevamo dimostrare il significato che „Nelle icone, il ritratto di Cristo – come anche i ritratti dei santi – viene normalmente disegnato su una composizione strutturata su quattro cerchi concentrici.”

⁴⁵ „Keresem a Te arcodat, Uram. Mutasd meg a Te arcodat. Mikor fogok menni és látni az Isten arcát?” (Vö.: Zsol 27,8–9: „Téged keres tekintetem! A te arcodat keresem, Uram! Ne fordítsd el tőlem arcodat...”)
Az ikon alapja a megtestesülés: amióta Isten megtestesült Jézusban, rá összpontosíthatjuk a tekintetünket (Aranyszájú Szent János). Az ikon a liturgia számára teofánikus megnyilvánulás, szigorúan hasonul a Prototípushoz és az igaz hithöz: *Vera Icona* (Igazi Ikon, Veronika!), *Achiropita* (nem emberi kéz munkája!), *Miracolosa* (*Mira-oculis* = a szemek számára csodálatraméltó!). A Megváltó arca, amely rengeteg ikonon megjelenik, visszavezethető a Torinói Lepel szent Arcához, titokzatos és nem emberi kéz alkotásához. Huh, 2010.

ERWÄGUNGEN ÜBER DIE PORNOGRAPHIE

Katholisch betrachtet

EINFÜHRUNG

Die Geschichte der Menschheit kann auch aufgefasst werden als die Entfaltung und das Aufeinanderwirken von Ideen, Weltanschauungen, Lebensgefühlen und Religionen, die einander manchmal helfen, in anderen Fällen gegeneinander wirken, oder sich in Grenzfällen sozusagen auslöschen. Letztendlich kämpfen sie miteinander auf irgendeine Weise fortwährend, und erhält mal der eine, mal der andere einen größeren Raum und Einfluss. Wir können es auch so formulieren, dass das Drama des Guten und des Bösen bis zum Ende der Geschichte fortgesetzt wird. Das Gute verwendet nur ethisch erlaubte Mittel, während das Böse in seinen Mitteln nicht wählerisch ist, es benutzt, was ihm am vorteilhaftesten scheint. Seine Waffen sind zum Beispiel die zügellose Befreiung der im Menschen lebenden negativen Kräfte, die Versicherung des zur Bosheit führenden Auslebens der Verlangen des Wissens, des Besitzens, der Herrschaft und der Wollust, mit völliger Ausbeutung der durch die Regierungsmacht angebotenen Möglichkeiten. Die Unterwelt wird sowohl Gesetzgeber als auch Richter und Durchführer sein. Und die Medien versichern dazu die Öffentlichkeit und die Unterstützung. Demgegenüber ist das Ziel der Kräfte des Guten immer das Zähmen und Humanisieren der im Menschen erwachenden biologischen, psychologischen oder geistigen Kräfte.

Wenn wir heute das Leben unserer Gesellschaften sachlich zu betrachten versuchen, können wir in großen Zügen – nach Peter Kreeft – folgende Schlachtfelder wahrnehmen: a) Die Familie, deren Bande zerstört werden sollen. b) Das Unterrichtswesen, nach dem die Menschen nicht aufgeklärt werden müssen, sondern mit der Schutzimpfung gegen das wahre moralische Verhalten eingepflegt werden sollen.¹ c) Die Medien, die eine fortwährende Propaganda gegen die Familie, die Treue, die Ethik und die Religion ausüben, die Gesellschaft über das Geschehene in der Gesellschaft manipulierend. d) Das Schlachtfeld der menschlichen (persönlichen, wirtschaftlichen und selbstbestimmenden) Freiheit, aufgrund dessen die unversehrte Freiheit ständig geschmälert wird und gegenüber dem die Bürger immer machtloser sind. e) Die immer stärker werdende Anwesenheit der Drogen und der Gewalt, infolgedessen

¹ Vgl.: Kreeft, P.: *Vissza az érényhez. Hagymányos morális bölcsességgel a modern erkölcsi zűrzavarban.* [Zurück zur Tugend. Mit traditioneller moralischen Weisheit im modernen ethischen Wirrwarr.] Magyarszék, 2014. 40–41.

das Verbreiten der Kriminalität und der Zuwachs der devianten Persönlichkeiten bzw. die sittliche Empfindungslosigkeit.² f) Den Abortus, der die Familie spaltet. g) Das künstliche Erwecken und Befreien von allen moralischen Regeln der Kräfte der Sexualität in den Kindern.³

Wir Christen bewerten diese Erscheinung so, dass die Mächtigen der Welt, die Verkörperungen des ewigen Heidentums gegen die christliche Weltauffassung und Wertordnung einen größeren Angriff als je eröffnen. Wir können es auch als das Dämonisieren der Gesellschaft bezeichnen,⁴ das heißt das Verblenden der Gesellschaft gegenüber jedem wahren Wert und infolgedessen die hilflose Blindheit und Zerstörung.

Die christenfeindliche Weltmacht⁵ hatte zuerst den menschlichen Verstand gegenüber der Wahrheit stumpf gemacht, danach verblendete sie den Willen des Menschen, der infolgedessen vor allem das raue Vorwärtskommen sucht, und schließlich bombardiert sie das unversehrte Gefühlsleben und greift eine seiner Hauptkomponenten, die menschliche Sexualität, mit dem Ziel an, der Weltbürger möge emotional unausgeglichen, moralisch minderjährig und religiös primitiv bleiben.⁶

Bei dieser Atmosphäre nimmt auch die Pornographie als eine Möglichkeit des Geschäfts und des Konsums des menschlichen Körpers einen natürlichen Platz ein; sie hat bereits den Anschein, dass sie sozusagen ein Teil des normalen

² Vgl.: Hare, R. D.: *Kimélet nélkül. A köztünk élő pszichopaták sokkoló világa.* [Gewissenlos. Die Psychopathen unter uns. Springer Verlag 2005.] Lélek kontroll sorozat. Budapest, 2011.

³ Vgl.: Kreeft, P.: *Ökumenikus dzsihád. Ökumenizmus és kultúrharc.* [Ökumenischer Djihaad? Sankt Ulrich Verlag 2003.] Kolozsvár, 2004. 63–74.

⁴ Über Dämonismus können wir „in zweierlei Sinn sprechen. Wir können darunter die Gesellschaft, die unter einem Haupt vereinte Gemeinschaft der Bösen verstehen. Aber das kann auch die Gesamtheit und den Inbegriff aller Prinzipien bedeuten, die die Dynamik der von Christus getrennten Menschheit leiten. ... In beiden Fällen steht Christus dem Satan gegenüber: *Christianismus – Daemonismus, Christus – Antichrist*“. Vgl.: Horváth S.: *Angyalok – démonok.* [Engel – Dämonen.] Budapest, 2015. 60.

⁵ Warum ist eben die christliche Weltauffassung für die heutige Weltmacht so verdammungswürdig? Den Grund davon sehen wir in erster Linie darin, dass die menschliche Person nach der christlichen Auffassung keine Ware, das heißt kein Konsumgut bzw. Gebrauchsartikel ist, im Gegensatz zur Konsumauffassung von heute. Darüber ausführlich siehe: Kavanaugh, J.: *Krisztus követése a fogyasztói társadalomban. A kulturális szembenállás lelkisége.* [Die Nachfolge von Christus in der Konsumgesellschaft. Die Spiritualität des kulturellen Gegenüberstehens.] Budapest, 2003. 22–92., 93–216. Vom Körper als Warenartikel siehe hauptsächlich: 73–80.

⁶ Vgl.: Szentmártoni M.: *A személyi érettség felé.* [Gegen die Reife der Person.] In: Alszeghy Z. – Nagy F. – Szabó F. – Weissmahr B. (red.): *Teológiai Vázlatok II. Tanulmányok a filozófia és a teológia köréből a II. Vatikáni Zsinat után.* [Theologische Skizzen II. Studien aus den Themen der Philosophie und Theologie nach dem II. Vatikanischen Konzil.] Budapest, 1983. 109.

gesellschaftlichen Lebens wäre. Ihre Verbreitung wird sogar durch die vom Internet gegebenen Möglichkeiten, durch die Hoffnung auf einen riesengroßen Profit und durch die Befreiung von der Kontrolle der staatlichen Behörden beschleunigt.⁷

Zu den traurigen Wirkungen der Pornographie ist das Wachstum der Anzahl der Scheidungen aus diesem Grunde zu zählen bzw. die Tatsache, dass der Konsum der Pornographie heute nicht mehr nur eine schlechte Angewohnheit ist, sondern auch ernsthafte pathologische Folgen hat. Da ihre Benutzung die Persönlichkeit schwer beeinträchtigt, muss sie als einer der größten gesellschaftlichen Schläge unseres Jahrhunderts betrachtet werden.⁸ Nach den Statistiken verbreitet sich der Konsum der Pornographie wegen des Internets hauptsächlich unter den Halbwüchsigen, und sie (auch die Kinder) beginnen mit dem Suchen von solchen Internetseiten in einem immer jüngeren Alter. Diese explosionsartige Verbreitung hat vier Hauptcharakteristika: die leichte Zugänglichkeit, die Billigkeit, die Anonymität (wer diese Webseiten benutzt, bleibt unbekannt) und die Aggressivität (das ist die Verstocktheit der Pornographieindustrie, die alle Mittel ergreift, damit ihre Dienstleistungen von immer mehr Menschen in Anspruch genommen werden können).⁹

DIE NATUR DER MENSCHLICHEN SEXUALITÄT UND DER EHE Katholisch betrachtet

Die christliche Auffassung der menschlichen Sexualität und der Ehe beruht auf zwei Prinzipien: 1. Was Gott getrennt hat, darf der Mensch nicht verwechseln und verwirren (das heißt Gott hat den Menschen als Mann und Frau geschaffen). 2. Was Gott verbunden hat, darf der Mensch nicht trennen (das Bundschließen des Mannes und der Frau in der Ehe).

Wir erörtern kurz die Meinungen von drei maßgebenden Wissenschaftlern zur christlichen Annäherung der Ehe und darin der Sexualität. Nach Antal Schütz wird die Ehe, richtiger gesagt die eheliche Liebe, aus vier Fäden zusammengedreht, nämlich aus Sexus, Genos, Eros und Ethos. Nach László Noszlopi hat das Erleben der Sexualität acht Stufen: die Fleischlichkeit oder Sinnlichkeit, die Frigidität, die Prüderie, das Erleben der zauberhaften Kraft der Sexualität, die Leidenschaft und ihre Selbstvergessenheit, die Erotik, die die ethische Verantwortlichkeit wahrnehmende Sexualität, die sich für das ganze Leben engagiert (Ehe), und zum Schluss die Keuschheit. Nach Urbano Navarrete hat die authentische eheliche Liebe die folgenden sieben Kennzeichen: die Totalität, die Reziprozität, die Unitivität,

⁷ Vgl.: Albanese, E.: *Pornografia e consenso matrimoniale*. Roma, 2014. 5.

⁸ Vgl.: Albanese, E.: *Pornografia e consenso matrimoniale*. Roma, 2014. 6–8.

⁹ Vgl.: Albanese, E.: *Pornografia e consenso matrimoniale*. Roma, 2014. 22–23.

die Exklusivität, die Perpetuität, die Oblativität und die Fekundität.¹⁰ Die Sexualität integriert sich also in die eheliche Liebe, wird ihr Bestandteil (konstruktives Element) sein und nicht die Sexualität verleibt die Liebe ein. Die Sexualität wird also organisch in die Liebe eingebaut, die jenseits der Dualismen von Selbstsucht-Selbstlosigkeit, Wollust-Leid und Interesse-Uninteressiertheit ist. Gerade deshalb kann diese Form der Liebe „*nicht aus der Sexualität abgeleitet werden, ... die sich gleichfalls auf der einseitigen Ebene der Wollust und des Interesses bewegt. Das Ziel der Sexualität ist biologisch die Geschlechterhaltung und psychologisch der Genuss. Bei der Liebe ist der Gegenstand dagegen ein Selbstziel*“.¹¹ Gerade die Liebe und das mit ihm erscheinende Ethos humanisieren sowohl den Sexus als auch das Genos und zum Schluss den Eros.

Die menschliche Sexualität hat also ihre eigene wahre Natur. Sie wird human also wirklich menschlich sein, wenn sie ihre ethische Verantwortung entdeckt und sich selbst in der Ehe sozusagen zu verewigen wünscht, dienend das Genos, den Eros und das Ethos selbst. Das müssen wir entdecken sowie pflegen, und nach diesem Ideal müssen wir uns selbst erziehen. Es verlangt von uns andauernde, vor allem ethische Anstrengung, wenn die Sexualität auf menschliche Ebene erheben bzw. auf dieser Ebene erhalten wollen, sowohl in der coelebsen als auch in der ehelichen Keuschheit.¹²

In dieser Auffassung kann also weder der menschliche Körper noch die menschliche Psyche noch die menschliche Vermehrung zu einem Warenartikel werden, sondern die Selbstübergabe und die Zeugung sollen sich auf der Entscheidung des verantwortungsvoll denkenden, also freien Menschen gründen.

DER BEGRIFF DER PORNOGRAPHIE UND IHR PERSÖNLICHKEITSSCHÄDIGENDER CHARAKTER

In uns Menschen gibt es also eine gewaltige Kraft, die uns einerseits durchdringt und dadurch unser Geschlecht bestimmt, andererseits ihre Befriedigung nach außen strebend sucht, und dabei menschliche Beziehungen guter und schlechter Qualität schafft. Wenn wir diese Bewegung von uns nicht pflegen und nicht humanisieren, wird ihre Kraft in uns vorherrschend. Näher betrachtet können

¹⁰ Vgl.: Kuminetz G.: *A házasság a keresztény antropológia tükrében*. [Die Ehe im Spiegel der christlichen Anthropologie.] In: *Kánonjog*, 2014 (16) 35–44.

¹¹ Vgl.: Noszlopi L.: *A bensőség etikai vizsgálata*. [Die ethische Untersuchung der Innigkeit.] In: *Athenaeum*, 1929 (15) 141.

¹² Vgl.: West, Ch.: *Boldogságkeresés és szexualitás. A test teológiája*. [Suche nach dem Glück und der Sexualität.] Budapest, 2014.; Skrabski Á. – Kopp M.: *A boldogságkeresés útjai és útvesztői a párkapcsolatokban*. [Die Wege und Irrwege der Suche nach dem Glück in den Partnerschaften.] Budapest, 2010.

wir die als Unkeuschheit bezeichnen,¹³ das heißt das Ausnutzen, die Irrwege bzw. das böse Erleben unserer sexuellen Bewegung.¹⁴

Die pornographische Industrie als ein Faktor, der die Konsummöglichkeiten dieses Gebiets zu einem globalen Markt entwickelt, steht gerade im Dienste derer, die die Sexualität von seinem ursprünglichen Weg abwendig machen und in die Sackgasse der Devianzen und Brutalitäten leiten und zwingen wollen. Das zügellose Ausleben der Unkeuschheit ist für die Abnahme der Bevölkerung günstig, es hat ja einen selbstzerstörenden Charakter.¹⁵ Und dieser Charakterzug kommt den Herrschern der Welt sehr erwünscht, die eine der Garantien für das Fortbestehen der kapitalistischen Konsumgesellschaft (Reicherwerden für das Reicherwerden, Macht für die noch größere Macht) gerade in der drastischen Verminderung der Bevölkerung der Welt sehen.¹⁶ Die Pornographie verlangt also ihre Opfer dadurch, dass sie die befruchtende Kraft, das heißt die sexuelle Kraft auf Irrweg und Holzweg lenkt und in Ketten hält.

Es gilt als pornographes Material alles, was durch Sehen, Hören oder Lesen vermag, die sexuelle Lust zu erwecken oder zu steigern. Dieses Steigern wird sogar schließlich seinen Höhepunkt in der zügellosen Lust, das heißt in der Gewalt erreichen. Es lohnt sich, das Schreiben des Päpstlichen Rats für die sozialen Kommunikationsmittel über die negative Auswirkungen der Pornographie zu erwägen: „*Die Pornographie*

¹³ Von der Unkeuschheit ausführlicher siehe: Giorello G.: *A hét főbűn. Bujaság. A megismerés szენvedélye.* [Die sieben Hauptsünden. Unkeuschheit. Die Leidenschaft der Erkenntnis.] Budapest, 2012.

¹⁴ John Kekes erwähnt zwar unter den Wurzeln des Bösen die Unkeuschheit nicht, wir denken aber, dass seine sechs Paradigmen einen exemplifikativen Charakter haben (1. der Glaube, denn er verachtet den Verstand; 2. die Ideologie, denn sie dämonisiert den Gegner; 3. die Ehre, denn sie sieht in den politischen Meinungsunterschieden eine persönliche Beleidigung; 4. die Ambition, denn sie ist bezüglich der Mittel nicht wählerisch; 5. der Neid, denn er macht einen gehässig; 6. die Trägheit oder der Überdruß (acedia), denn er vertreibt die Langweile, nachdem er seine Freude in dem Bösen gefunden hat. Vgl.: Kekes J.: *A gonoszság gyökerei.* [Die Wurzeln des Bösen.] Máriabesnyő – Gödöllő, 2007. 129–130., 86–88., 120–122.) Die Wurzeln des Bösen können also erweitert werden, und gerade die Opfer der Pornographie werden zu andere Menschen demütigenden, brutal misshandelnden, vergewaltigenden und grausam hinrichtenden Wesen. Das Christentum hat in den sog. Hauptsünden die in den Personen steckenden Kräfte und Bewegungen zusammengesammelt, die, wenn wir sie nicht entsprechend pflegen, zu den Gründen der Bosheit werden, oder es ist vielleicht richtiger so zu formulieren, dass sie uns ein wirksames Motiv und einen wirkungsvollen Raum geben. Die Zahl der Hauptsünden, das heißt die Sieben ist eine symbolische Zahl, also es kann prinzipiell zu jeder Zeit mit einem, auf anderes nicht zurückzuführenden Vitium identifiziert werden.

¹⁵ Vgl.: Giorello, G.: *A hét főbűn. Bujaság. A megismerés szენvedélye.* [Die sieben Hauptsünden. Unkeuschheit. Die Leidenschaft der Erkenntnis.] Budapest, 2012. 181–185.

¹⁶ Vgl.: George, S.: *Lugánói tanulmány.* [Studie von Lugano.] Budapest, 2009. 97–234.

wird in den Medien als Verletzung des Rechtes auf die Privatsphäre des menschlichen Körpers in seiner männlichen oder weiblichen Natur durch den Einsatz audiovisueller Techniken verstanden, eine Verletzung, die die menschliche Person und den menschlichen Körper zu einem anonymen Objekt des Mißbrauchs im Dienst einer Befriedigung der Begierlichkeit erniedrigt; Gewalt in den Medien aber kann – zumal in diesem Kontext – als eine Darstellung verstanden werden, die grundlegende menschliche Instinkte zu Handlungen gegen die Würde der Person anstachelt und dabei schwerste physische Gewaltanwendung tief beleidigender und oft leidenschaftlicher Art zeigt¹⁷.

Die Fachleute teilen die Produkte der Pornographie in zwei Hauptgruppen ein: in den Softporno (soft-porn) und in den Hardcore (hard-core). Der erste enthält keine direkten gewaltsamen Szenen, der letzte bedeutet dagegen den gewaltsamen und perversen Inhalt.¹⁸

Warum wird jemand zum regelmäßigen Verbraucher und sogar Sklaven der Pornographie? Die Verfasser erwähnen drei wichtige Risikofaktoren: die Wirkung der Massenmedien sowie persönliche und andere Aspekte. Die Werbungen selbst sind von Sexualität durchdrungen, die auf das Benehmen der Jugendlichen unvermeidlich eine große Wirkung haben.¹⁹ Die Wirkung verursacht die Hypersexualisation des Bewusstseins, denn die Sexualität ist in den Medien überall zu finden. Und da im Allgemeinen nicht das normale sexuelle Verhalten präsent ist, übernimmt der Zuschauer unvermeidlich die verzerrten Verhaltensweisen, und deutet sie so, als ob sie normal wären. Die immerwährende Anwesenheit der Sexualität durchdringt dann auch die menschliche Phantasie, während sie dadurch das menschliche Bewusstsein immer mehr prägt. Und was die persönlichen Faktoren anbelangt, beginnen die Jugendlichen mit dem sexuellen Leben zu früh (wir sollen nicht vergessen, dass sie dazu ermutigt werden), wodurch schwere Schäden in ihrer persönlichen Reife entstehen. Auf diese Weise begünstigt der massive Konsum der Pornographie die Entstehung der antisozialen (zur Empathie unfähigen) oder depressiven Persönlichkeit, oder die Ausbildung der Sexabhängigkeit, ferner der obsessiv-kompulsiven Persönlichkeitsstörung und nicht zuletzt der Parafilien (Fetischismus, Tranvestitischer Fetischismus, Exhibizionismus, Voyeurismus,

¹⁷ Vgl.: A Tömegtájékoztatósi Eszközök Pápai Tanácsa: *Pornográfia és erőszak a tömegkommunikációs eszközökben. Római Dokumentumok II.* [Päpstlicher Rat für die sozialen Kommunikationsmittel: Pornographie und Gewalt in den Kommunikationsmedien. Römische Dokumente II.] Budapest, 1991. 8.

¹⁸ Vgl.: Albanese E.: *Pornografia e consenso matrimoniale.* Roma, 2014. 15.

¹⁹ Auch frühere Verfasser haben einen daran erinnert, dass sich in den postchristlichen Gesellschaften eine Art Pansexualismus durchsetzt.

Frotteurismus, Pädophilie, sexueller Masochismus und Sadismus).²⁰ Was schließlich die anderen Faktoren betrifft, ein äußerst bedeutender Faktor ist das Erleben und Erleiden des sexuellen Abusus, des Missbrauchs in der Kindheit und anderer Traumen in der Kindheit, sowie die Probleme des Familienlebens (die Eltern kümmern sich nicht um die Bedürfnisse und die Probleme ihrer Kinder; eine verzerrte Beziehung zwischen den Eltern usw.),²¹ schließlich das Nachahmen der Mode und der fortschrittlichen, aber trotzdem verzerrten Verhaltensweisen. Die noch nicht geformte Persönlichkeit kann in erhöhtem Maße beeinflusst werden, denn sie ist noch nicht charakterfest, das heißt ihre Firewall, die sie vor den schädlichen äußeren und inneren Kräften schützen soll, sich noch nicht vollständig entwickelt hat.

Der Konsum der Pornographie verzerrt also in bedeutendem Maße die Natur der menschlichen Sexualität und die in ihr zu findenden Werte. Der Partner wird auf diese Weise nur zu einem Gegenstand und die Promiskuität zu einem normalen sexuellen Verhalten, was die Persönlichkeit zerstört. Das Nichtwollen der Zeugung des Kindes, da das den sexuellen Genuss beschränkt; die erhebliche Entwertung der Institution der Ehe und der Familie; die Auffassung der sexuellen Enthaltbarkeit als ein gesundheitsschädigender Faktor und als ein negatives Bild über das eigene Körperbild, besonders bei Frauen; die große Toleranz im Zusammenhang mit dem Verletzen der ehelichen Treue und die nicht üblichen sexuellen Übungen gerade wegen des Inaussichtstellens des erhöhten Genusses (Gruppensex, Unzucht mit Tieren, sadistisch-masochistische Tätigkeit, Unfähigkeit zum normalen sexuellen Leben), alle diese Faktoren lassen sich aufwerten. All das hat zur Folge, dass der normale Partner das Vertrauen zu seinem Partner verliert, er/sie kann ihn/sie nicht mehr ehren; der Konsum der Pornographie wird von ihm/ihr als eine schwere Form der Treulosigkeit betrachtet. Auch im emotionalen Kontakt entsteht eine Störung, weil er/sie wegen des Ekels vor ihm/ihr keine sexuelle Beziehung mehr herstellen kann.²²

Aufgrund des oben Erwähnten lässt sich nachvollziehen, dass der Katechismus der katholischen Kirche die Unzucht zu den Hauptsünden zählt, und die Pornographie unter den Sünden gegen die Keuschheit, das heißt unter der Unkeuschheit, der Masturbation, Unzucht, Prostitution und Vergewaltigung aufzählt.²³ In jener

²⁰ Zu den Paraphilien werden diejenigen abnormen sexuellen Verhaltensweisen und Befriedigungsformen gezählt, die früher sexuelle Perversitäten, Aberrationen, Unzucht oder einfach nur „falsche Neigung“ genannt worden waren. Vgl.: Fekete M. – Grád A.: *Pszichológia és pszichopatológia jogászoknak*. [Psychologie und Psychopatologie für Juristen.] Budapest, 2002. 141.

²¹ Vgl.: Albanese, E.: *Pornografia e consenso matrimoniale*. Roma, 2014. 26–40.

²² Vgl.: Albanese, E.: *Pornografia e consenso matrimoniale*. Roma, 2014. 41–85.

²³ Vgl.: KKK 2351–2356.

Kategorie erwähnt er auch bzw. die Homosexualität.²⁴ Der Katechismus der Katholischen Kirche beschreibt diese schwere Sünde wie folgt: „*Pornographie besteht darin, tatsächliche oder vorgetäuschte geschlechtliche Akte vorsätzlich aus der Intimität der Partner herauszunehmen, um sie Dritten vorzuzeigen. Sie verletzt die Keuschheit, weil sie den ehelichen Akt, die intime Hingabe eines Gatten an den anderen, entstellt. Sie verletzt die Würde aller Beteiligten (Schauspieler, Händler, Publikum) schwer; diese werden nämlich zum Gegenstand eines primitiven Vergnügens und zur Quelle eines unerlaubten Profits. Pornographie versetzt alle Beteiligten in eine Scheinwelt. Sie ist eine schwere Verfehlung*“.²⁵ Die Staatsgewalt hat die Herstellung und Verbreitung von pornographischen Materialien zu verhindern.²⁶

Das Thema betreffen innerlich auch die Sünden gegen die Würde der Ehe. So der Ehebruch, die Ehescheidung, Polygamie, Inzest, die freie Liebe (das Konkubinat) und das Recht zur Ehe auf Probezeit.²⁷

MÖGLICHKEITEN DES SCHUTZES VOR DER PORNOGRAPHIE

Aufgrund des Gesagten ist es verständlich, warum die katholische Religion die Staatsgewalt hauptverantwortlich²⁸ hinsichtlich des Schutzes der Ehe und der Familie macht, wobei sie darunter auch den Schutz gegen die Pornographie versteht.²⁹

²⁴ Vgl.: KKK 2396.

²⁵ Die Sünde ist nicht nur darum eine Sünde, weil sie sich gegen den Schöpfer der moralischen Ordnung richtet, sondern auch darum, weil sie auf den Täter selbst zurückkommt, wessen Folge die schwere Beschädigung der Persönlichkeit ist.

²⁶ Vgl.: KKK 2354.

²⁷ Vgl.: KKK 2380–2391.

²⁸ Hier müssen wir jedoch bemerken, dass die Staatsgewalt heutzutage so schwach ist, dass es nicht imstande ist, den Druck der Lobbys aufzuhalten. Deshalb strömt ein bedeutender Teil der Verantwortung den Lobbys hinüber. Warum die Lobbys im Laufe der Geschichte zum erstenmal solch eine überwältigende Macht haben erhalten können, darüber siehe ausführlicher: Molnár T.: *Liberális hegemonia*. [Liberales Hegemonie.] Budapest, 2001.

²⁹ Nach dem KKK soll die Staatsgewalt schützen und unterstützen: a) Die Freiheit, eine Familie zu gründen, Kinder zu haben und sie gemäß den eigenen moralischen und religiösen Überzeugungen zu erziehen. b) Den Schutz des Fortbestehens des Ehebandes und der Institution der Familie. c) Die Freiheit, den Glauben zu bekennen, weiterzugeben und die Kinder mit Hilfe der dazu notwendigen Mittel und Institutionen in diesem Glauben zu erziehen. d) Das Recht auf Privateigentum, die Freiheit, selbständig oder unselbständig zu arbeiten, eine Wohnung zu erhalten und das Recht, auszuwandern. e) Den Institutionen des betreffenden Landes entsprechend das Recht auf medizinische Betreuung, auf Beistand im Alter und auf Kindergeld. f) Den Schutz der Sicherheit und der Gesundheit, insbesondere gegenüber Gefahren wie Drogen, Pornographie und Alkoholismus. g) Die Freiheit, Familienverbände zu bilden und so bei den staatlichen Institutionen vertreten zu sein. Vgl.: KKK 2211.

Die zuständigen Behörden und Autoritäten der katholischen Kirche lenken die Aufmerksamkeit auch heute auf die Gefahren der Pornographie und der mit der Sexualität verbundenen Abwegigkeiten, bzw. erinnern die Familien sowie die Verantwortlichen der Gesellschaft an ihre Erziehungsverpflichtungen.³⁰ Es ist besonders empfehlenswert, die Bücher von Gabriele Kuby³¹ sowie Dominik Klenk³² zu studieren, die mit elementarer Kraft auf die die Persönlichkeit verderbenden und die Gesellschaft ansteckenden Wirkungen der Abwegigkeiten des sexuellen Lebens hinweisen.

Der Schutz gegenüber der Pornographie – wie wir das schon in unserer Einführung geschrieben haben – kann von unserer Seite nur auf ethisch annehmbare Weise durchgeführt werden. Vor allem müssen wir bewusst machen, dass eine schnelle Veränderung der Gesellschaft kaum vorstellbar ist. Kurz und bündig, wir müssen sehr viel Geduld haben, vertragend einerseits die geringen Ergebnisse auch trotz der hingebungsvollen Arbeit, andererseits die uns wegen der Pornographie zugefügten Schäden und Misshandlungen. Zur gleichen Zeit müssen wir gegen alle Formen des Bösen heldisch kämpfen. Das bedeutet, dass man einerseits den Gesellschaften bewusst machen muss, wie man richtig mit den sexuellen Kräften umgehen soll, und andererseits so handelt, dass die jeweilige Gesellschaft das sich in der Pornoindustrie ausdrückende, grundsätzlich bösartige, das heißt böse Verhalten selber bemerkt und verurteilt. Das verlangt ein heldenhaftes Benehmen nicht nur von den Christen, sondern von allen verantwortungsbewussten Menschen.

Auf Grund dessen brauchen wir nicht nur einen Klerus und Eheleute, die die katholische Doktrin gut kennen, das heißt vorbereitet sind, sondern wir brauchen einen Klerus und Eheleute, die die katholische Lehre auch in ihrer Lebensführung darstellen. Diese Verhaltensweise kann in unseren Tagen nur heldenhaft durchgeführt werden. Zweitens: die Foren der Vermittlung der katholischen Doktrin müssen ausgebaut und auf hohem fachlichem Niveau gehalten werden. Wir können hier an die Predigt, die katholischen Schulen, die Fachinstitutionen, die Universitäten,

³⁰ Vgl.: A családok Pápai Tanácsa: *Az emberi szexualitás jelentése és jelentősége. Segítő útmutatás a családban való neveléshez. Római Dokumentumok XIV.* [Päpstlicher Rat für die Familie: Menschliche Sexualität: Wahrheit und Bedeutung. Orientierungshilfen für die Erziehung in der Familie.] Budapest, 1999.; A Tömegtájékoztatási Eszközök Pápai Tanácsa: *Pornográfia és erőszak a tömegkommunikációs eszközökben. Római Dokumentumok II.* [Päpstlicher Rat für die sozialen Kommunikationsmittel: Pornographie und Gewalt in den Kommunikationsmedien. Römische Dokumente II.] Budapest, 1991. 8.

³¹ Vgl.: Kuby, G.: *A nemek forradalma.* [Auf Deutsch: Die Gender Revolution.] Budapest, 2008.; *Only you. Adj esélyt a szeretetnek!* [Only you. Gib der Liebe eine Chance!] Budapest, 2010.; *Globális szexuális forradalom. A szabadság elpusztítása a szabadság nevében.* [Die globale sexuelle Revolution. Zerstörung der Freiheit im Namen der Freiheit.] Budapest, 2013.

³² Vgl.: Klenk, D.: *A nemek összezavarása – Gender mainstreaming – A férfi és a nő vége?* [Gender Mainstreaming – Das Ende von Mann und Frau?] Budapest, 2009.

und die Massenmedien: an die Institutionen der Presse, des Internets, des Rundfunks und des Fernsehens denken. Drittens: wir müssen die Opfer der Pornographie mit Verständnis und Humanität empfangen und sie ermuntern, die reale Möglichkeit des Neubeginns zu finden, während wir ihnen beim Aufbau einer reiferen Persönlichkeit behilflich sind. Viertens: die Staatsgewalt muss gebeten werden, dass sie die Personen, die wegen der Pornographie (und natürlich wegen eines anderen Grundes) böse und darum für die unschuldigen Menschen gefährlich geworden sind, von den Bürgern und von dem gesellschaftlichen Leben fernhalten sollen. Fünftens und zum Schluss: es muss solche Staatsgewalt unterstützt werden, deren Ziel das Zurückdrängen bzw. Beseitigen der Unterwelt und dadurch der Industrie der Pornographie ist.

ABSCHLUSS

Unsere erste Schlussfolgerung ist, dass derjenige Mensch glücklich sei, der frei vom Geist der Pornographie ist und ihre persönlichkeitszerstörende Kraft nicht erfahren hat, entweder als Opfer oder darum, weil diese dämonische Kraft in ihm nicht festgewurzelt ist. Aber noch glücklicher ist derjenige, der in sich selbst die entsprechende Immunität entfaltet hatte und seine Firewall gegenüber diesem sowohl von innen als auch von außen angreifenden Krankheitsreger errichtete.

Die Pornographie scheint zuerst eine harmlose Unterhaltung zum Vertreiben der Langeweile zu sein (wir dürfen nicht vergessen, dass die Langeweile, das heißt die Hauptsünde der Trägheit auch äußerst persönlichkeitszerstörend ist), dann aber wird sie zu einem, die Persönlichkeit immer mehr umformenden und schwer beeinträchtigenden Faktor. Darum bedeutet die Verbreitung der Pornographie und die Gewöhnung an sie einen groben Missbrauch der menschlichen Würde, weil ihr andauernder Konsum nicht zum verantwortungsvollen Umgehen mit der Freiheit, sondern zum Fixieren des zwanghaften Verhaltens,³³ bzw. in ihrem Ausgang zum Bösewerden der Person führt. Und die Bosheit, besteht in der schweren, richtiger gesagt übertriebenen Schadenzufügung, im Argwillen, bzw. darin, dass die dreifaltige Bedingung des Fehlens der mildernden oder befreienden Umstände in Erfüllung geht. Wir sollen nur an die brutalen Verhaltensweisen des harten Pornos denken. Die Pornographie und ihre ausgebauten Strukturen fügen sowohl den Individuen als auch den Gesellschaften schwere Schäden zu, darum darf weder das Individuum noch die Gesellschaft gegenüber ihnen verantwortungslos tolerant sein. Die Verantwortlichmachung soll vollkommen, das heißt zur gleichen Zeit sittlich, rechtlich, politisch, beruflich und sein.³⁴

³³ Wir sollen die Anmerkung von John Kekes nicht vergessen, nach dem die Zwanghaftigkeit höchstens eine Erklärung für das Benehmen gibt, aber nicht von der Verantwortung befreit.

³⁴ Vgl.: Kekes J.: *A gonoszság gyökerei*. [Die Wurzeln des Bösen.] Máriabesnyő – Gödöllő, 2007. 203.

Die Persönlichkeitsstörungen, die wegen der Pornographieabhängigkeit oder des dauerhaften und ständigen Konsums der Pornographie entstehen, sind die großen Plagen der nahen Zukunft, sie bergen in sich also äußerst große Gefahren. Die Pornographie ordnet nämlich in ihrem Ausgang alles, die ganze Persönlichkeit, dem sexuellen Genuss unter. Sie macht einen zur Selbstübergabe und der wahren persönlichen Beziehung unfähig, darum kann sie ein Grund für schwere Tragödien in der Familie sein. Sie entreißt das sexuelle Leben den anderen Dimensionen des menschlichen Lebens, das heißt sie desintegriert den Menschen, und das hat viele Probleme der geschlechtlichen Identität zur Folge. Falls wir diein der Einführung von Antal Schütz erwähnte vierfaltige Wurzel als die Ehe nehmen, dann entreißt die Pornographie zuerst das Band des Ethos, dann ertötet sie aus der Persönlichkeit das Genos (die Geschlechterhaltung) und zum Schluss auch den Eros (die Neigung zum Wesen des Anderen), und sie reduziert die geschlechtliche Identität des Menschen auf den bloß sexuellen Wunsch und dessen zwanghaftes Ausleben (wenn das überhaupt noch eine geschlechtliche Identität genannt werden könnte). Nach der Typologie von László Noszlopi bleibt nur die Fleischlichkeit, und zwar als ein zu unbedingtem Reflex gewordener bedingter Reflex, und dem folgt die Befriedigungslust mit ihrer Unbezwingbarkeit und mit der hinterlistigen Logik ihres Auslebens sowie mit ihren bösen Taten. Urbano Navarrete hat sieben Kennzeichen der authentischen ehelichen Liebe aufgezählt. Der massive Konsum der Pornographie zerstört alle sieben charakteristischen Eigenschaften.

Aus unserer kurzen Erörterung stellt sich heraus, wie sehr der Konsum der Pornographie die menschlichen Beziehungen beeinflusst, spezifisch die konkrete Gestaltung der Ehen. Sie fällt die eheliche Gemeinschaft auf viele Weisen an, wessen Zeichen ist, dass die Pornographie Wurzel von äußerst vielen Nichtigkeitsurteilen ist, weil sie die Person aufgrund vieler ehelichen Nichtigkeitstitel entweder unfähig zur ehelichen Einwilligung macht oder die Einwilligung zur Ehe wegen der wesentlichen Mangelhaftigkeiten der Parteien im Voraus ungültig macht. Die Pornographie ist auch Nährboden für Verirrung der geschlechtlichen Identität und für eine extreme und verhängnisvolle Verarmung bzw. Perversion des sexuellen Lebens.

Wenn wir die schädliche Wirkung von etwas auf das menschliche Leben und die Gesellschaft erkennen, verbieten wir im Allgemeinen jene Sache,³⁵ bzw. die Faktoren, die die nicht erwünschte und schädliche Erscheinung bereiten. Ebenfalls halten wir diese Sache im Allgemeinen fern von uns selbst, und zwar durch Aufklärung oder sogar dadurch, dass wir eine Strafe in Aussicht stellen.

³⁵ Das Verbot hat in gewissem Sinne eine Priorität gegenüber dem Befehl, denn es zeigt gerade die Sackgasse, deren Begehung ohne schwere persönliche und gesellschaftliche Schäden kaum möglich ist. Deswegen sollen wir im Gebot etwas grundsätzlich unser Gut Dienendes und nicht die unbegründete Beschränkung unseres Freiraums sehen! Vgl.: Noszlopi L.: *Az etikai értékelés alapkérdései II.* [Die Grundfragen der ethischen Bewertung II.] In: *Athenaeum*, 1930 (16) 148.

Die Gelegenheit eines reichlichen wirtschaftlichen Gewinns kann die moralischen Bezüge nicht abschaffen. Im Verbot erscheint also in erster Linie die Zurückweisung des wertfeindlichen Verhaltens, darum ist das die erste und wichtigste Reaktion, der deren Durchführung folgen soll. In unserem Fall soll die Industrie der Pornographie zu den unehrlichen und deshalb strafbaren Tätigkeiten zählen. Die Bürger der Gesellschaft sollen über die persönlichkeitszerstörenden Wirkungen der Benutzung der Pornographie aufgeklärt, und so die wahre Alternative des gesunden Widerstandes gegenüber ihr ausgestaltet werden. Vor allem ist es aber die Aufgabe der Staatsgewalt, die Pornographie zurückzudrängen, damit das wirtschaftliche Leben wieder der Ethik unterstellt werden kann.

Es muss das persönlichkeitsbereichernde Wesen der wirklich auf humane Weise erlebten und in die Persönlichkeit integrierten Sexualität vorgestellt werden. Man muss also zur Tugend der Keuschheit zurückkehren, denn „*in einem Zeitalter, wo alles erduldet ist, ist die Tugend revolutionär. Im Zeitalter des Aufbruchs ist die Autorität die radikale Idee. Im Zeitalter der in die Richtung der Vernichtung gehenden Fortschritts ist die Tradition der auf weißem Pferd sitzende Prinz*“.³⁶

Die heidnische Mentalität wiederholt sich selbst in der dunklen Neuzeit immer wieder und bejubelt die wilde Sinnlichkeit sowie die Gewalt. Unter diesen Umständen wird man höchstens zu einem sogenannten intelligenten Biorobot, der jedoch das Humanum immer mehr vermisst. Diese Mentalität macht das Leben bereits auf globale Weise qualvoll, auf wessen wichtigste Symptome Lajos Prohászka schon in den 40er Jahren aufmerksam gemacht hatte. Diese Symptomtendenzen sind auch heute wahrhaftig und durchdringen die Gesellschaft immer mehr, und zwar: die Zerrissenheit zwischen den gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Gegensätzen, die Vergötterung des Lebens und der Jugend, der heidnische Körperkult, das unselige Nachjagen der Wollüste, die Hoffnungslosigkeit und das Verderben, das Breitmachen der persönlichen Verantwortungslosigkeit, das Verhängnis des kollektiven Menschen und nicht zuletzt das Aufrühren des dichten und schlammigen Stromes des Unbewusstseins und mit ihm das Versinken in all dem, was im Menschen krank und verdächtig ist.³⁷

Die Konsummentalität und in ihr die Pornographie kann als Zeichen des vollkommenen Mangels an Mäßigkeit verstanden werden, was jedoch das auffallendste Merkmal der Moral des Hasses ist. Das ist wirklich „*eine dämonische Moral, die Moral der Verneigung und der Anarchie*“.³⁸

³⁶ Vgl.: Kreeft, P.: *Vissza az érényhez. Hagymányos morális bölcsességgel a modern erkölcsi zűrzavarban.* [Zurück zur Tugend. Mit traditioneller moralischen Weisheit im modernen ethischen Wirrwarr.] Magyarszék, 2014. 34.

³⁷ Vgl.: Prohászka L.: *A mai élet erkölçse.* [Die Moral des Lebens von heute.] Szeged, 1991. Reprint Ausgabe. 127.

³⁸ Vgl.: Prohászka L.: *A mai élet erkölçse.* [Die Moral des Lebens von heute.] Szeged, 1991. Reprint Ausgabe. 136.

Der Geist der Katholizität widersteht jedoch diesem Verderben auch im Weiteren, und deutet darauf hin, wo der entsprechende Platz der menschlichen Sexualität in der Persönlichkeit des Menschen bzw. in den menschlichen Gesellschaften ist; sie zeigt ja die Tugend der Keuschheit als ein Ideal auf, und mit ihrem Ansehen hält sie die Menschen im Anziehungskreis des Ideals. Zum Schluss dient ihre lebendige Tradition, das heißt ihre Lehre und Praxis nicht der Vernichtung des menschlichen Geschlechts sondern gerade der Entfaltung des menschlichen Lebens.

Prof. Dr. Géza Kuminetz
PPKE Theologische Fakultät, Lehrstuhlleiter

ÖSSZEFOGLALÓ

A pornográfia lényege az, hogy nemcsak elszakítja a szexuális gyönyört a személyes egyéni élet egészétől, hanem egyenesen és kizárólag a saját maga szexuális gyönyöréért keresi a másikkal való kapcsolatot. A másik csak fogyasztási cikk, amit meg lehet venni. A szexuális forradalom és benne a pornográfia szokása a nőket inkább boldogtalanná tette (ők a nagy vesztesek), a férfiakban erősítette a bűnöző szexuális magatartást, míg a gyermekeket fokozottan kitette a pedofília s ezáltal a maradandó személyiségkárosodás veszélyének.

A pornográfia először ártatlan szórakozásnak tűnik az unalom elűzésére (ne felejtsük, hogy az unalom, vagyis a restség főbűne szintén nagy személyiségkárosító), majd a személyiséget mindjobban átalakító, súlyosan károsító tényezővé válik. Ezért a pornográfia terjesztése és a rászoktatás durva visszaélés az emberi méltósággal, mivel tartós fogyasztása nem a szabadsággal való felelős élésre, hanem a kényszeres viselkedés fixálódásához, illetve végkifejletében a személy gonosszá válásához vezet. Emlékeztetnünk kell arra a tényre, hogy „általában minden szenvedélyben – a rosszakban is – az értelem nagyszabású uralma érvényesül”. Innen a következtetés, hogy a rosszindulatról a szándékosságot vélelmezzük. A gonoszság pedig a súlyos, helyesebben: túlzó károkozásban, a rosszindulatban, illetve az enyhítő vagy mentesítő körülmények hiánya hármaskör feltételének teljesülésében áll. A gonosz ember végtelenül megátalkodott, semmi megbánást nem tanúsít, vagyis erkölcsi felelősséget nem vállal. Gondoljunk csak a kemény pornó brutális magatartásmintáira. A pornográfia és kiépült struktúrái súlyos kárt okoznak mind az egyéneknek, mind pedig a társadalmaknak, ezért sem az egyén, sem a társadalom nem lehet felelőtlenül toleráns vele szemben. A felelősségre vonásnak teljesnek

kell lennie, vagyis egyszerre erkölcsinek, joginak, politikainak, hivatásbelinek és munkahelyinek.

A pornográfia-függőség vagy a pornográfia tartós és állandó élvezete miatt kialakult személyiségzavarok a közeljövő nagy csapásai, óriási veszélyeket rejtenek tehát magukban. A pornográfia ugyanis a maga végkifejletében mindent, az egész személyiséget a szexuális élvezetnek rendeli alá. Képtelenné tesz az önátadásra, a valódi személyes kapcsolatra, súlyos családi tragédiák okává válhat. Elszakítja a szexuális életet az emberi élet egyéb dimenzióitól, vagyis dezintegrálja, nyomában a nemi identitás problémáival.

Ha felismerjük valaminek az emberi életre, társadalomra gyakorolt káros hatását, akkor azt a dolgot nemcsak helyteleníteni, de egyenesen tiltani szoktuk, illetve azokat a tényezőket, melyek a nem kívánatos, ártalmas jelenséget okozzák, előidéznek, távol szoktuk tartani magunktól, akár felvilágosítással, akár büntetés kilátásba helyezésével is. A busás gazdasági haszon lehetősége nem törölheti az erkölcsi vonatkozásokat. A rosszallásban és a tiltásban elsősorban tehát az értékellenes magatartás elutasítása jelenik meg, ezért ez az első és legfontosabb reakció, melyet annak végrehajtása kell, hogy kövessen. Esetünkben a pornográfia iparát a tisztességtelen és ezért a büntetendő tevékenységek közé kell sorolni. Fel kell világosítani a társadalmak polgárait használata személyiségromboló hatásairól, így a vele szembeni egészséges ellenállás valós alternatíváját kialakítani. Mindenekelőtt azonban a közhatalom feladata a pornográfia visszaszorítása úgy, hogy ismét az etikumnak kell alárendelnie a maga egészében a gazdasági életet.

Be kell mutatni a valóban humánus módon megélt és a személyiségbe integrált szexualitás személyiséget gazdagító voltát. Vissza kell tehát térni a tisztaság erényéhez, mivel egy olyan korban, amelyben bármi elmegy, az erény a forradalmi dolog. A katolicitás szelleme azonban továbbra is ellenáll e romlásnak, s rámutat arra, hogy az emberi szexualitásnak hol a kellő helye az emberi személyiségben, illetve az emberi társadalmakban, hiszen felmutatja a tisztaság erényét, mint ideált, s tekintélyével az eszmény vonzáskörében tartja az embereket.

*Ft. Prof. Dr. Kuminetz Géza
tanszékvezető egyetemi tanár
PPKE Hittudományi Kar*

DIE DÄMONENAUSTREIBUNG (EXORZISMUS) UND IHRE LITURGIE

EINFÜHRUNG

Der zum Selbstbewusstsein erwachte Mensch nimmt das Böse wahr, das in der Welt, in der Gesellschaft und in ihm selbst tätig ist. Diese Elemente zusammen ergeben das Tragische der Geschichte, dessen fünf Hauptkomponenten von Antal Schütz festgestellt worden sind.¹ Und zwar: 1. Der Kampf des Menschen mit der (feindlichen) Natur: mit der Hungersnot, dem unfreundlichen Klima, den geologischen Katastrophen, die mit dem Aufhören des Lebens auf der Erde enden. 2. Die Kriege, die ebenfalls zu den Naturkatastrophen zu zählen sind, denn sie bringen mit sich riesige Verwüstungen und das Sterben von Millionen von Unschuldigen. Diese Erscheinungen begleiten beinahe ununterbrochen das Leben der Menschheit. 3. Die menschliche Machthaberei und Willkür, die gewalttätig sind und die das Recht, die Moral sowie die Kultur mit Füßen treten, gefolgt von gewaltsamen Expansionen sowie Eroberungskriegen. All das wird durch die Habgier des Menschen bewegt. 4. Die Gewaltsamkeit bringt in die Geschichte einen dämonischen Charakterzug, im Bösen übertritt der Mensch nämlich jede Nüchternheit, denn er wird durch die Macht und das Blut betrunken, die ihn grausam machen. 5. Zum Schluss werden die Grausamkeit und die Sünde hauptsächlich durch den Fanatismus ernährt. Fanatismus bedeutet das Erzielen der großen und edlen Ideen sowie ihre Durchsetzung auf jeden Preis, was riesige Missbräuche zur Folge hat. So hat man zum Beispiel die Ideen der Freiheit und Brüderlichkeit, des Rechtes und der Wahrheit, und sogar die heiligsten Ideen der Religion missbraucht. Diese Charakterzüge sind ständige Begleiter der menschlichen Geschichte, und es kann dahinter ein unbegreifliches und unerklärbares Geheimnis stehen (*mysterium iniquitatis*). Während man dieses Geheimnis betrachtet und seine Wirkung wahrnimmt, stellen sich die Fragen: Was ist der letzte Grund dafür, wer ist für diese vielen Entsetzlichkeiten verantwortlich? Wie kann der Mensch zu so einem Unmenschen werden? Wie kann der Mensch, der schlank wie eine Tanne ist, sich selbst vergöttern? Auf welche Weise führt der Weg seines Lebens zur diabolischen Weltanschauung, die ihn schonungslos egoistisch und bewusst gottesleugnerisch macht? Warum ist es so, dass *„er auch die von der göttlichen*

¹ Vgl.: Schütz, A.: *Isten a történelemben*. [Gott in der Geschichte.] Budapest, 1934. 62–92.

Weltordnung abhängende und sie zum Teil verwirklichende Natur verleugnet und sich bemüht, sich über sie zu erheben; er wendet sich bewusst dagegen und handelt auch so [?]. Er will die fremde menschliche Seele sich selbst unterordnen, die gesellschaftliche Gemeinschaft ausnutzen oder zur Ergebenheit zwingen und die Kultur aus der Richtung der absoluten Werte gegen sich selbst verdrehen. Das Nicht-Erkennen der moralischen Werte ist bei ihm die bewusste Verleugnung von ihnen, eine Lüge; in seinem unendlichen Hochmut macht dieses seltene, jedoch nicht irreal, extrem magische moralische Verhalten sich selbst zum Herrn der übernatürlichen Wirklichkeit. Auf dieser Stufe zeigt er schon scharf seine wesentliche Trennung vom religiösen moralischen Verhalten, sogar seine gegensätzliche Natur zu ihm".² Es scheint also, als ob diese Grausamkeit auch von übernatürlichen geistigen Kräften ernährt wäre, als ob diese Kräfte auf irgendeine Weise in der Geschichte und im Leben der Person wirken würden. Die christliche Weltauffassung nennt diese Kräfte reine Geister, gefallene Engel.

Heute leben wir in einer technisch äußerst entwickelten, grundsätzlich jedoch dämonisierten Gesellschaft.³ Intensiver als je können wir die Kraft von allen Komponenten des *mysterium iniquitatis* fühlen, deren Macht uns sozusagen entmenschet. Konkretere Zeichen dieser Erscheinung sind: das politische und das wirtschaftliche Leben, die Massenmedien, die im Dienste des Staates (und seiner oft heimlichen, aber umso wahrhaftigeren Repräsentanten) und im Dienste der Selbstvergötterung bzw. auf indirekte oder direkte Weise der Anbetung des Satans stehen. Selbst die Massenmedien und besonders die Rockmusik können in den Dienst des Bösen treten. Hier müssen hauptsächlich a) die unbewussten Botschaften (subliminale Techniken) erwähnt werden, die sich im Rhythmus, in den subliminalen Zeichen und in der Stroboskopie zeigen. Letztere ist eine Lichttechnik, die auf dem Wechsel von Licht und Dunkelheit beruht: sie macht das Orientierungsvermögen, die Reflexe, die Konzentrationsfähigkeit, die Urteilskraft und zum Schluss jede Art und Weise der Selbstbeherrschung schwächer. Diese Mittel also entkräften den psychischen Zustand des Menschen und vermindern damit auch seine Abwehrfähigkeit. Sie schwächen ebenfalls das menschliche Immunsystem. b) in den Liedern von einigen Rockgruppen können sogar satanistische Botschaften gefunden werden.⁴

² Vgl.: Brandenstein, B.: *Etika*. [Ethik.] Budapest, 1938. 35.

³ Darunter verstehen wir nicht das Besessensein vom Teufel und auch nicht den Satanismus (diese sind eher eine Art Folge des Dämonisiertseins der Gesellschaft), sondern, dass die ganze Kultur auf solche Ideen gebaut wird, die in scharfem Gegensatz zu der christlichen Weltanschauung und dem Lebensgefühl sind. Auf diese Weise müssen wir darunter die Herrschaft unter einer Person der Gemeinschaften der Bösen bzw. die bestimmenden Prinzipien der vom wahren Gott getrennten geistigen Menschen verstehen. Vgl.: Horváth S.: *Angyalok – démonok*. [Engel – Dämonen.] Budapest, 2015. 60.

⁴ Vgl.: Balducci, C.: *Sátánizmus és rockzene*. [Satanismus und Rockmusik.] Pannonhalma, 1992. 237–255.

All diese allmählich stärker werdenden Tendenzen lassen einen ahnen, dass wir von der wahrhaftigen Aufklärung, das heißt von der wahren persönlichen Reife immer weiter entfernt sind. Nach Mihály Szentmártoni wird die persönliche Reife durch die Ausgeglichenheit der Gefühle sowie die moralische und religiöse Volljährigkeit geprägt,⁵ was nach der Auffassung von Hildebrand Várkonyi die harmonische Persönlichkeit bedeutet, die jeden Moment des Lebens nach ihrem besten Wissen und nach ihrem Gewissen leitet.⁶ Die bösen Kräfte greifen nämlich gerade diese Harmonie und die Voraussetzungen ihrer Ausgestaltung dadurch an, dass sie alle natürlichen Bünde (Relationen) des menschlichen Lebens zerreißen wollen.⁷

Die Wirkungen dieser Kräfte durchdringen natürlich auch die Kirche.⁸ Eben deshalb kommt im Leben jedes christlichen Menschen, der seinen Verstand entsprechend benutzen kann, der Moment, wenn er sich die Fragen stellt: Woher kommt das Böse? Kann man es bekämpfen und wenn ja, auf welche Art und Weise?⁹ Es lässt sich gut nachvollziehen, dass die Pastoraltheologie heutzutage erneut ernsthaftes Interesse an dem Geheimnis des Bösen zeigt, weil die Wirkung des Bösen heute auf dem Gebiet der Seelsorge in dieser oder jener Form immer stärker zum Vorschein kommt.¹⁰

⁵ Vgl.: Szentmártoni M.: *A személyi érettség felé.* [Gegen die Reife der Person.] Kleine Theologische Bibliothek, IV/2b. Rom, 1978. 27.

⁶ Vgl.: Várkonyi H.: *A modern pszichológia tanítása a boldogság feltételeiről.* [Die Lehre der modernen Psychologie über die Voraussetzungen des Glücks.] In: *Katolikus Szemle*, 1936 (50) 737–741.

⁷ Wir bringen nur zwei Beispiele: In unserer Gesellschaft vermehren sich die Charakterzüge der narzistischen und psychopatischen Persönlichkeiten, obwohl die modernsten Kenntnisse der Erziehung und der Psychologie angewendet werden. Vgl.: Lasch, Ch.: *Az önimádat társadalma.* [Die Gesellschaft der Selbstvergötterung.] Budapest, 1984.; Hare, R. D.: *Kímélet nélkül. A köztünk élő pszichopaták sokkoló világa.* [Auf Deutsch: Gewissenslos. Die Psychopaten unter uns, Springer.] Budapest, 2011.

⁸ Vgl.: Manzi, F.: *Il grande drago fu precipitato sulla terra. Vittori di Cristo e della Chiesa su Satana nell'Apocalisse.* In: *La Scuola Cattolica*, 2007 (135) 219–228.

⁹ Vgl.: Cozzi, A.: *Aproccio teologico-sistematico al diavolo. La connotazione demoniaca dell'esperienza del male.* In: *La Scuola Cattolica*, 2007 (135) 341.

¹⁰ Vgl.: Bressan, L.: *Liberaci dal maligno. La teologia pastorale torna a parlare del demoniaco.* In: *La Scuola Cattolica*, 2007 (135) 259–273.; Lorenzi, U.: *Il demoniaco in catechesi: eclissi, ritorni e funzioni. Principio (ant)agonistico e spazi di significatività dell'annuncio.* In: *La Scuola Cattolica*, 2007 (135) 407–434.; Guarinelli, S.: *Lo sdoppiamento dell'io. Un contributo psicologico-sistematico al problema della personificazione del male.* In: *La Scuola Cattolica*, 2007 (135) 389–405.; Mastronardi, V. (et alii): *Fenomeni di presunta possessione demoniaca e psicopatologie.* In: *Rivista Liturgica*, 2000 (87) 813–840.; Scilligo, P.: *Molteplicità di sé e possessioni.* In: *Rivista Liturgica*, 2000 (87) 841–851.

Die Wirklichkeit des Teufels ist also heute wieder ein reales Problem.¹¹ Die aktuelle kulturelle Atmosphäre leidet jedoch an einer Art Schizophrenie, denn einerseits weist sie das Wesen der Dämonen und ihren Einfluss auf das menschliche Leben auf rationalistische Weise zurück, andererseits aber gibt sie der Ehre der okkulten Erscheinungen vollkommen Platz.¹²

Es muss noch erwähnt werden, dass teufelsaustreibende Praktiken auch in den Religionen außerhalb der Welt der Bibel bekannt sind. Diese sind Zeichen dafür, dass der Mensch über die bösen Kräfte Bescheid gewusst hatte und sich gegen die bösen Geister wehren wollte.¹³

JESUS UND DAS BÖSE

Das Studieren der Evangelien überzeugt uns davon, dass das zentrale Problem des Geheimnisses von Jesus der Kampf gegen den Satan ist,¹⁴ weil die letzten immanenten Wesen, die für das hauptsächlich moralische Böse, das in der Welt und in der menschlichen Geschichte entdeckt werden kann, verantwortlich sind, sind die gefallenen Engel. Das Neue Testament studierend können wir die Folge ziehen, dass die Beziehung zwischen dem Heilsvermittlern von Jesus und seinem Sieg über dem Teufel nicht zu zerreißen ist.¹⁵ Auch der Herr selbst hat Teufel ausgetrieben, und auch seinen Aposteln hat er diese Macht übergeben. Von dem Sieg von Christus über dem Bösen und von seiner weiteren Auseinandersetzung erhält auch die Kirche einen Teil. Die Dämonenaustreibung ist also die Reaktion der Kirche auf die teuflische Macht, die aufgrund der oben erwähnten Erwägungen, notwendiger ist als je.¹⁶

Wir müssen also im ständigen Kampf gegen die Kräfte des Bösen einen wesentlichen Teil des christlichen Lebens erkennen was den Kampf nicht nur gegen das abstrakte und unpersönliche Böse, auch nicht nur gegen die schlechten Neigungen und die schädlichen Leidenschaften, sondern auch denjenigen gegen den bösen Geist bedeutet.¹⁷

¹¹ Vgl.: Karas, D. (a cura di): *Manuale di esorcismo. De exorcizandis obesessis a Daemonio*. Genova, 2012. 10.

¹² Vgl.: Marini, F.: *La liturgia dell'esorcismo*. In: *Quaderni di Diritto Ecclesiale*, 2014 (27) 60.

¹³ Vgl.: Sorci, P.: *Gesti e atteggiamenti nel rito degli esorcismi*. In: Sodi, M. (a cura di): *Tra maleficio, patologie e possessione demoniaca. Teologia e pastorale dell'esorcismo*. Padova, 2003. 243–245.

¹⁴ Vgl.: Franchetto, F.: *Il ministro dell'esorcismo*. In: *Quaderni di Diritto Ecclesiale*, 2014 (27) 23–24.

¹⁵ Vgl.: Manzi, F.: *Il grande drago fu precipitato sulla terra. Vittori di Cristo e della Chiesa su Satana nell'Apocalisse*. In: *La Scuola Cattolica*, 2007 (135) 209–219.

¹⁶ Vgl.: Marini, F.: *La liturgia dell'esorcismo*. In: *Quaderni di Diritto Ecclesiale*, 2014 (27) 57.

¹⁷ Vgl.: Giampietro, N.: *Il rinnovamento del rito degli esorcismi*. In: *Notitiae*, 1999 (35) 164.

DER BEGRIFF DER DÄMONENAUSTREIBUNG UND DESSEN BESTIMMUNG IN DER KATHOLISCHEN KIRCHE

Das Böse in der Welt hat letzten Endes einen geheimnisvollen, d. h. einen mysteriumähnlichen Charakter, wie wir das oben bereits dargestellt haben. Als ob es durch die vom Menschen verursachte und getragene Bosheit nicht erschöpft wäre, hat es es scheint so, und die Offenbarung teilt darüber sichere Kenntnisse mit – auch kosmische Agenzien, und diese sind die bösen Geister.¹⁸

Das kurze Zeugnis der Geschichte

Um über unser zu untersuchendes Thema ein entsprechendes Bild ausgestalten zu können, müssen wir die Geschichte der Kirche gegen das Böse, genauer gesagt die der Dämonenaustreibung aufleben lassen,¹⁹ wo wir – nach Gabriele Amorth – sieben Epochen unterscheiden können: 1. die Epoche von Christus und der Apostel: Das Evangelium zeigt eindeutig, dass zwischen Christus und dem Satan ein riesiger Kampf im Gange ist, denn Christus ist Mensch geworden, um die Macht des Satans zu brechen. Diese Macht hat der Herr seinen Aposteln übertragen. 2. Die ersten drei Jahrhunderte: In dieser Epoche hat jeder Christ ausgeübt, die bösen Geister im Namen von Jesus auszutreiben. Die Dämonenaustreibung hatte auch einen großen apologetischen Wert, weil sich die an der Besessenheit leidenden Heiden an die Christen gewandt hatten. Damals haben sie sich an das Christentum gewandt, um für ihre Krankheiten und Probleme Heilmittel zu finden, im Gegensatz zur Situation von heute, wenn sich die Christen selbst an Magien oder an andere Religionen wenden, denn sie finden gerade in der Kirche kein Verständnis und keine entsprechende Hilfe. Die ersten Christen waren davon überzeugt, dass das Heidentum eben das Werk des Satans ist. In dieser Epoche hat sich die Praxis der Dämonenaustreibung in zwei Richtungen verzweigt: einerseits richtete sie sich nach der Befreiung der Besessenen, andererseits war sie ein organischer Teil der Taufe, wodurch hervorgehoben wurde, dass der Katechumene der Macht des Satans

¹⁸ Über die bösen Geister und über ihre Auswirkung auf den Kosmos und auf den Menschen siehe ausführlicher: Boda L.: *A Sátán. A nagy kísértő a teológia, az élet és az irodalom szembesítésében.* [Der Satan. Der große Verführer im Spiegel der Theologie, des Lebens und der Literatur.] Budapest, 2006.; Előd I.: *Katolikus dogmatika.* [Katholische Dogmatik.] Budapest, 1983. 116–131.; Fila B.: *Teremtő és teremtménye.* [Der Schöpfer und sein Geschöpf.] Budapest, 1990. 141–150.; Gál F.: *Katolikus hittételek.* [Katholische Glaubenssätze.] Budapest, 1960. 114–119.; Horváth S.: *Angyalok – démonok.* [Engel – Dämonen.] In: *Vigilia*, 1948 (13) 591–602., 713–724.; 1949 (14) 82–96.; Magyar L. A. (red.): *A keresztény démonológia kistükre. Pandaemonium.* [Ein kleiner Spiegel der christlichen Dämonologie.] Budapest, 2003.; Puskás A.: *A teremtés teológiája.* [Die Theologie der Schöpfung.] Budapest, 2006. 312–330.; Schütz, A.: *Dogmatika. A katolikus hitigazságok rendszere I.* [Dogmatik. Das System der katholischen Glaubenswahrheiten I.] Budapest, 1937. 485–511.

¹⁹ Vgl.: Amorth, G.: *Ördögűzők és pszichiáterek.* [Exorzisten und Psychiater.] Grosswardein, 2009. 15–32.

entrissen und der Herrschaft von Christus übergeben worden war. 3. Die Praxis im 3. und 4. Jahrhundert: in dieser Epoche wurde die Dämonenaustreibung als ein kleinerer Orden in die Rahmen des Sakraments des kirchlichen Ordens eingefügt. Einer der großen Exorzisten dieser Zeit ist zum Beispiel Heiliger Martin von Tours. In dieser Epoche fällt die Dämonenaustreibung immer markanter als ein Charisma auf, also als eine persönliche und der Person angepasste Gabe von Gott. 4. Vom 6. bis zum 12. Jahrhundert: In dieser Epoche war die Kirche mit gut vorbereiteten Exorzisten gut vorgesehen, weil die Praxis des Exorzismus ein organischer Teil der Pastoration der Kirche war. 5. Vom 12. bis zum 15. Jahrhundert: das ist eine traurige Zeit für den Exorzismus, denn die Tätigkeit lässt nach. Dafür kommen die Hexenverfolgungen, obwohl die sogenannten Hexen am meisten die Dämonenaustreibung gebraucht hätten. 6. Vom 16. bis zum 17. Jahrhundert: die Vermehrung der Verfolgungen. Das hatte spezifische und bedauernswerte Folgen. Wo keine Teufelsaustreibungen gemacht worden waren, fanden dafür Verfolgungen statt. Wo nicht gegen den Teufel gekämpft und er nicht durch Dämonenaustreibung verfolgt wird, dort werden die Menschen selbst dämonisiert und getötet. Natürlich hat die Dämonisierung der Menschheit viele Arten und Weisen: Dachau, die Gulags, die Völkermorde, sowie die ethnischen Säuberungen. 7. Vom 17. Jahrhundert bis in unsere Tage: Das ist auch die Epoche der Extremitäten, denn wie irrationell und absurd die Hexenverfolgung war, so irrationell und absurd ist auch ihre Abschaffung bzw. das vollkommene Aufhören mit den Dämonenaustreibungen, als ob der Teufel nicht existieren würde, als ob er nur ein Symbol wäre: die abstrakte Idee des Bösen. Der Satan ist jedoch ein persönliches und geistiges Wesen. Auch diese Auffassung hat dazu beigetragen und trägt auch in unseren Tagen dazu bei, dass die Menschen und unter ihnen auch gläubige Christen für ihre Probleme im Okkultismus Lösungen suchen. Wir könnten sagen, dass die Lösung heute nach Papst Pius VII. wieder ausgegeben werden müsste: der Ausgangspunkt der Pastoration ist die Dämonenaustreibung.

Die Machenschaften des Satans

Wenn bestimmte Formen des Okkultismus die Religion des Satans bilden, dann ist der Gipfel davon der Satanismus, den wir auch so umschreiben können, dass der Mensch seinen Schöpfer in der größtmöglichen Masse verleugnet. Der Satanismus kann in zwei Formen erscheinen: a) als unpersönlicher Satanismus: hier ist die Grundauffassung, dass der Satan keine Person, sondern die Selbstdurchsetzung des Menschen gegen Gott, die Moral bzw. gegen eine Autorität, Bremse oder Grenze ist, die verhindert, dass der Mensch willkürlich handeln kann.²⁰ Das ist die Selbstvergötterung des Menschen, d. h. das Deklarieren seiner totalen Unabhängigkeit. Und der Satan

²⁰ Vgl.: Amorth, G.: *Ördögűzők és pszichiáterek*. [Exorzisten und Psychiater.] Grosswardein, 2009. 53–54.

ist gerade dort intensiv anwesend, wo sein Dasein verleugnet wird. Das ist das Ziel des Okkultismus, der ein solches Menschenideal suggeriert, wo der Mensch ohne Gesetze, Hemmungen und Kontrolle lebt, der sich selbst als einen absoluten Herren betrachtet, der sich als eine Art Demiurgos einbildet, und der in den Kampf der Geister einsteigt. b) Der Satan als etwas, was sich Gott widersetzt: der Satan hält sich selbst für stärker als Gott und glaubt, dass er das Glück auch den Menschen geben kann, während er ihnen die verbotene Frucht anbietet. Dafür verlangt er Kultus, Priester und Opfer (schwarze Messe mit Menschen- oder Tieropfern).²¹ Der Satanismus bietet dem Menschen das vollkommene Ausleben der drei großen Leidenschaften: der Macht, des Reichtums und des Vergnügens, die mit der Anarchie und dem ständigen Hass der Menschen verbunden sind. Nach einer anderen Einteilung kann der Satanismus das Folgende sein: a) rationalistischer Satanismus, der den Satan eher als ein Symbol, einen Archetyp betrachtet, damit der Mensch seine Grenzen überschreiten kann; b) okkultistischer Satanismus, nach dem der Satan eine wirkliche Person ist und man sich mit ihm in eine unmittelbare Verbindung setzen kann. Für beide Formen ist der zentrale Ritus die schwarze Messe, die allerdings mit unterschiedlicher Bedeutung aufgeladen ist, entsprechend der vorhergehenden Auffassung über den Satan.²²

Der Satanismus unterscheidet sich jedoch 1. vom Besessenheit denn während der Satanist den Satan mit Riten, Hilferufen und seinem eigenartigen Lebensstil sucht, ist der Besessene vom Satan bereits aufgefunden worden, ohne dass er ihn früher notwendigerweise gesucht hätte. 2. von der Volksmagie, die sich hauptsächlich auf Aberglauben stützt und keinen regelmäßigen Ritus hat, im Gegensatz zum Satanismus. 3. von dem Okkultismus und der zeremoniellen Magie; und zum Schluss 4. vom modernen Neuheidentum.²³

Die Mächte des Bösen können nicht unmittelbar auf den freien Willen des Menschen wirken, auf indirekte Weise können sie ihn jedoch äußerst beeinflussen. Es ist sogar zu behaupten, dass die gefallenen Engel als reine geschaffene Geister

²¹ Nach einer anderen Annäherung kann der Teufel nicht als die Verkörperung der Sünde und der Versuchung aufgefasst werden, nicht einmal als das metaphysische Prinzip des als auf manichäische Weise aufgefassten Bösen, das sich dem guten Gott widersetzt; nicht einmal als die düstere (dunkle) Seite des Gottes selbst. Vgl.: Manzi, F.: *Il grande drago fu precipitato sulla terra. Vittoria di Cristo e della Chiesa su Satana nell'Apocalisse*. In: *La Scuola Cattolica*, 2007 (135) 229. Ebenfalls nicht kompatibel mit der christlichen Weltauffassung ist die Ansicht, nach der der Satan die Hinausprojizierung der Erfahrungen und Versuchungen (Sehnsucht nach Geld, Sexualität und Macht) des Menschen wäre, die mit dem Bösen verbunden sind. Diese Ansicht ähnelt der Auffassung der Personifikation des Bösen. Vgl.: Como, G.: *L'uomo, lo spirito buono, lo spirito cattivo. L'esperienza cristiana del Maligno*. In: *La Scuola Cattolica*, 2007 (135) 249.

²² Vgl.: Introigne, M. – Menegotto, A.: *Il satanismo*. In: *La Scuola Cattolica*, 2007 (135) 296.

²³ Vgl.: Introigne, M. – Menegotto, A.: *Il satanismo*. In: *La Scuola Cattolica*, 2007 (135) 275–280.

„ihre Fähigkeiten behalten haben, dass sie auf die Menschen viel mehr wirken und die Kräfte in der Natur viel vollkommener anwenden können als die Menschen... Und sie können diese Fähigkeiten auch dann durchsetzen, wenn der auf den falschen Weg geratene Mensch sie um Hilfe bittet, um solche Wirkungen zu erzielen, die er selbst nicht zu erzielen vermag. Natürlich wird das von den Teufeln auch zum Verderben der Welt benutzt. Gott lässt ihnen jedoch manchmal freien Raum, damit nicht einmal sie überflüssige Geschöpfe der Schöpfung werden können, sondern damit sie bei der Wiederherstellung der moralischen Ordnung gezwungen sein können, zusammen mit den ihnen nicht unbedingt aber wegen ihrer eigenen Bosheit huldigenden Menschen, wenn auch nur auf passive Weise, Gottes Ruhm zu erhöhen“.²⁴

Die Teufel können also viele Sachen kennen, die die Grenzen der menschlichen Kenntnisse und die Kraft des Menschen übersteigen, darum kennen die Dämonen die in der Natur wirkenden Gründe gründlicher. Sie sind sogar imstande, durch die äußeren Bewegungen des Menschen die Gedanken und Gefühle der Menschen kennenzulernen. Aber nicht einmal die Teufel sind fähig solche Sachen zu machen, die durch die natürlichen Kräfte nicht zustande gebracht werden können. So sind sie unfähig, die Toten aufzuwecken, den menschlichen Körper zu verändern.²⁵

Anhand der oben Aufgeführten stellt sich heraus, dass es möglich ist, dass der Mensch unter den Einfluss der bösen Mächte und so unter den des Satans gerät. Der Satan kann das menschliche Leben grundsätzlich auf zwei verschiedene Weisen und in vier Bereichen beeinflussen: a) durch seine normale oder gewöhnliche Tätigkeit (*actio ordinaria*): das Wesen dieser Tätigkeit ist das Verführen zum Bösen. Eine solche Versuchung hat auch der Herr selbst erlitten. Die Hauptmittel des Satans sind folgende: das Erwecken der Angst, die Spaltung, d. h. das Erwecken von Feindschaften, die Terrorisierung, das Erregen von Neugierde. b) durch seine außerordentliche Tätigkeit (*actio extraordinaria*): Gott ermöglicht das in einigen Fällen und ausschließlich Er kennt die Gründe und den Sinn davon. Der Satan kann so dem Menschen auf vier verschiedene Weisen Schaden verursachen: 1. äußere, physische Wirkungen. Auch Häuser, Gegenstände und Tiere können unter dämonischem Einfluss stehen. Über solche Wirkungen informieren uns die Biographien von einigen Heiligen: der Heilige Nikolaus von Flüe wurde in den Dornbusch am Grabenrand geworfen, in Ars geriet das Bett in Brand und Padre Pio wurde grün und gelb geschlagen. 2. Anfall von Personen: diese sind Gedanken und Suggestionen, die einen zur Erschöpfung, Verzweiflung oder zum Selbstmord bringen wollen. 3. dämonische Schläge und Misshandlungen: sie zeigen sich in Schmerzen und Krankheiten, die zum Verlieren des Selbstbewusstseins führen und den Menschen dazu veranlassen, gegen Gott, Jesus und Maria sowie

²⁴ Vgl.: Pompéry A.: *A Corpus Iuris Canonici és a babona*. In: *Hittudományi Folyóirat*, 1894 (5) 682–683.

²⁵ Vgl.: Müller E.: *Katholikus erkölcstan II.* [Katholische Morallehre II.] Budapest, 1877. 260–261., 266.

gegen die heiligen Sachen zu sprechen und zu handeln. 4. dämonische Besessenheit: in solchen Fällen nehmen die dämonischen Mächte den Körper und die Handlungen des Menschen in Besitz, sodass er dagegen machtlos wird.²⁶ Das ist nicht bloß ein psychologischer oder psychiatrischer Fall, sondern eine Sache anderer Natur. Die dämonische Besessenheit ist nämlich nicht die Verdoppelung der Persönlichkeit, so wie das bei psychischen Erkrankungen der Fall ist. Wir können eher „über eine Art provisorische Verdoppelung des Menschen sprechen“.²⁷ Die Besessenheit hat eigenartige Zeichen und Symptome, so zum Beispiel spricht der an Besessenheit leidende Mensch in einer für ihn unbekanntem Sprache oder er versteht den so Sprechenden Menschen; er verfügt über eine, sein Alter und seinen Zustand übersteigende Kraft; er kann ferne und verborgene Sachen aufdecken, er spürt einen heftigen Hass gegenüber Gott, dem Namen von Jesus, gegenüber Maria, den Heiligen, dem Wort von Gott, gegenüber jedem Ritus und den heiligen Bildern.²⁸

Diesem bösen Einfluss kann sich die Kirche widersetzen, und zwar mit dem Exorzismus. Natürlich braucht man den Exorzismus nur im äußersten Fall, wenn sich die Methoden der Medizin nicht als wirksam erweisen.²⁹ Die Besessenheit ist eine Art zweiter Tod, und es ist nicht sicher, dass der Besessene selbst dafür schwer verantwortlich ist, darum kann die Besessenheit in sich selbst nicht als eine schwere Sünde betrachtet werden; sogar der Besessene selbst soll aus der Sklaverei des Bösen befreit werden.³⁰ Der Besessene soll eher als ein Opfer betrachtet werden, der in seiner Freiheit schwer verhindert ist.³¹

Was letzten Endes der Exorzismus und seine Funktion in der katholischen Kirche sind, wird im Katechismus der Katholischen Kirche kurz und bündig erläutert:

²⁶ Vgl.: Salvatori, D.: *Indemoniati ed esorcismi: alcuni chiarimenti dal punto di vista terminologico*. In: *Quaderni di Diritto Ecclesiale*, 2014 (27) 13.

²⁷ Vgl.: Bamonte, F.: *Szűz Mária harca a gonosszal az ördögűzések alatt*. [Der Kampf der Heiligen Maria mit dem Bösen während der Dämonenaustreibungen.] Grosswardein, 2014. 28.

²⁸ Vgl.: Pistoia, A.: *Riti e preghiere di esorcismo: Problemi di traduzione*. In: *Ephemerides Liturgicae*, 2000 (114) 229.

²⁹ Vgl.: *Über die Magie und die Dämonologie. Pastorale Anweisung der Bischofskonferenz von Toscana (Italien)*. Vgl.: Cozzi, A.: *Approccio teologico-sistematico al diavolo. La connotazione demoniaca dell'esperienza del male*. In: *La Scuola Cattolica*, 2007 (135) 345–353. Ferner bemerken wir, dass die katholische Kirche einer der ersten und ewigen Verbündeten der wahren Wissenschaft ist, denn eins ist das Wort, der Logos sowohl in der Schöpfung als auch in der Erlösung. Darum respektiert die katholische Theologie und mit ihr die Pastoration die gesunde Selbstständigkeit der Wissenschaft. Im Laufe der Geschichte können beide Übertreibungen vorkommen: manchmal verlangt die Wissenschaft eine zu große Selbstständigkeit, aber es kommt auch vor, dass die Theologie die Wissenschaft bevormunden will.

³⁰ Vgl.: Marini, F.: *La liturgia dell'esorcismo*. In: *Quaderni di Diritto Ecclesiale*, 2014 (27) 60.

³¹ Vgl.: Pistoia, A.: *Riti e preghiere di esorcismo: Problemi di traduzione*. In: *Ephemerides Liturgicae*, 2000 (114) 237.

„Wenn die Kirche öffentlich und autoritativ im Namen Jesu Christi betet, damit eine Person oder ein Gegenstand vor der Macht des bösen Feindes geschützt und seiner Herrschaft entrissen wird, spricht man von einem Exorzismus. Jesus hat solche Gebete gesprochen (Vgl. Mk 1,25–26); von ihm hat die Kirche Vollmacht und Auftrag, Exorzismen durchzuführen (Vgl. Mk 3,15; 6,7.13; 16,17). In einfacher Form wird der Exorzismus bei der Feier der Taufe ausgeübt. Der feierliche, sogenannte Große Exorzismus darf nur von einem Priester und nur mit Erlaubnis des Bischofs vorgenommen werden. Man muss dabei klug vorgehen und sich streng an die von der Kirche aufgestellten Regeln halten. Der Exorzismus dient dazu, Dämonen auszutreiben oder die Menschen vom Einfluss der Dämonen zu befreien und zwar kraft der geistigen Autorität, die Jesus seiner Kirche anvertraut hat. Etwas ganz anderes sind Krankheiten, vor allem psychischer Art; solche zu behandeln ist die Aufgabe der ärztlichen Heilkunde. Folglich ist es wichtig, dass man, bevor man einen Exorzismus feiert, sich Gewissheit darüber verschafft, dass es sich wirklich um die Gegenwart des bösen Feindes und nicht um eine Krankheit handelt.“³²

DER AUSFÜHRER DER LITURGIE DES EXORZISMUS

In der Kirche ist der Grad der Exorzisten, d. h. der Dämonenaustreiber zwischen den unteren Stufen des kirchlichen Ordens verhältnismäßig schnell entstanden.³³ Es ist fraglich, ob diese heikle Tätigkeit ein Charisma oder eine Institution sei. Es scheint so, dass sie beides ist, weil das Charisma nach der Auffassung der katholischen Kirche von der Institution bewahrt wird.³⁴ Immerhin verlangt der Auftrag des Exorzisten seinem charismatischen Charakter entsprechend spezifische persönliche Qualitäten. Nach dem § 2. des Can. 1172 darf mit dieser Aufgabe nur „ein frommer, gelehrter, nüchternen Priester mit einwandfreiem Leben beauftragt werden“;³⁵ der nach dem Auftrag des örtlichen Ordinarius handeln kann. Mangels einer solchen Erlaubnis geht der Exorzist gesetzwidrig vor, was mit einer aufgrund des Can. 1384 vorgeführten Strafe gestraft werden kann. Die Erlaubnis gilt für das Gerichtsbarkeitsgebiet des örtlichen Ordinarius, immerhin können auch andere Ordinarien um den Dienst des von einem anderen Ordinarius ermächtigten Exorzisten bitten. Der Dienst des Exorzisten kann im Falle von katholischen wie auch von nicht katholischen Getauften und sogar bei Ungetauften verlangt werden. Im letzteren Fall soll die Meinung des Diözesanbischofs erhört werden.

³² Vgl.: KKK 1673.

³³ Vgl.: Cattaneo, E. (a cura di): *I ministeri nella Chiesa antica. Testi patristici dei primi tre secoli*. Milano, 1997. 175–180.

³⁴ Vgl.: Montan, A.: *Il ministro: carisma o istituzione?* In: *Rivista Liturgica*, 2000 (87) 955–965.

³⁵ Vgl.: Brugnotto, G.: *Commento a un canone. Il ministro del sacerdote esorcista (can. 1172)*. In: *Quaderni di Diritto Ecclesiale*, 2010 (23) 88–94.

Bei den Nicht-Katholikern ist es auch ein Gesichtspunkt, dass diese Personen entsprechend vorbereitet sind und die Liturgie freiwillig verlangen. Zum Schluss muss bei den Ungetauften in besonderer Weise aufgepasst werden, damit das Recht der Religionsfreiheit respektiert wird.³⁶

Der Exorzist führt eine liturgische Handlung aus, also er geht nicht in seinem eigenen, sondern im Namen der Kirche vor; er muss die bezüglichen kanonischen und liturgischen Vorschriften einhalten.

Die spezifischen Aufgaben des Exorzisten müssen wir nach Fabio Franchetto³⁷ auf Grund der Durchführung von drei Gesichtspunkten betrachten: bezüglich a) der Liturgie selbst, des Gläubigen und des Diözesanbischofs. A) Bezüglich der Liturgie soll der Exorzist fünf Gesichtspunkte berücksichtigen: 1. er soll mit größter Behutsamkeit und Klugheit vorgehen, also er soll nicht davon ausgehen, dass es sich sogar bei äußerst schweren Symptomen um eine Besessenheit handelt, bzw. er denke nicht, dass die ihm anvertraute Person nur eine natürliche Krankheit haben kann.³⁸ 2. Er soll die Liturgie des Exorzismus nur dann ausführen, wenn in ihm die moralische Sicherheit bezüglich der Besessenheit entstanden ist. 3. Er soll mit anderen Exorzisten bzw. auch mit den in der Medizin und Psychiatrie bewanderten Personen sowie mit den im geistigen Leben über erfahrenen Menschen konsultieren, wenn das hinsichtlich des bestimmten Falls nützlich und notwendig ist. 4. Er soll das Ritual mit entsprechender Umsicht und Zurückhaltung vornehmen, d. h. es darf nicht zu einer wundermachenden Sehenswürdigkeit werden, er hänge das nicht an die große Glocke, und er soll das Recht des Gläubigen, der in Verdacht der Besessenheit geratenen Person, zum guten Ruf und zur Intimsphäre berücksichtigen. 5. Er soll die liturgischen Vorschriften einhalten und die durch die Regeln vorhandenen Möglichkeiten ergreifen. Die Vorschrift des *Motu Proprio Summorum Pontificum* kann nicht verwendet werden, weil es das Ritual der Dämonenaustreibung nicht erwähnt; immerhin darf das im Jahre 1952 herausgegebene *Rituale Romanum* auf Verlangen des Diözesanbischofs mit Erlaubnis der Heiligen Kongregation für die Sakramentenordnung gebraucht werden. B) Die Schuldverhältnisse dem Gläubigen gegenüber, der den Dienst des Exorzisten verlangt: 1. Seelische Hilfeleistung, d. h. vor allem der Trost. 2. Falls es möglich ist, die Einwilligung des Gläubigen zu erhalten, soll der Exorzist die Zustimmung des Gläubigen erhalten, um den Ritus der Dämonenaustreibung vorzunehmen. C) Und was die mit den Diözesanbischöfen verbundenen Schuldverhältnisse anbelangt, soll der Exorzist wissen, dass er ein Kirchenamt vertritt, und sein damit verbundenes Vollmachthabersein in der Kommunion mit der Kirche ausgeführt werden soll. Konkreter gesagt, er steht

³⁶ Vgl.: Franchetto, F.: *Il ministro dell'esorcismo*. In: *Quaderni di Diritto Ecclesiale*, 2014 (27) 38–39.

³⁷ Vgl.: Franchetto, F.: *Il ministro dell'esorcismo*. In: *Quaderni di Diritto Ecclesiale*, 2014 (27) 49–54.

³⁸ Darüber ausführlicher siehe: Giraldi, C.: *Quando esorcizzare?* In: *Rivista Liturgica*, 2000 (87) 967–975.

unter der Leitung des Ordinarius. Darum, wenn er einen besonders schwierigen Fall trifft, oder wenn das Ritual auf einer nicht katholischen Person durchgeführt werden müsste, soll er sich an den Diözesanbischof wenden, der in dem bestimmten Fall eine verdienstliche Entscheidung trifft.

Die obigen drei Gesichtspunkte können wir mit einem die Person des Exorzisten betreffenden Bezug ergänzen, d. h. eine spezifische Forderung des Exorzisten-Priesters gegenüber sich selbst ist seine Integrität, seine wahre Religiosität. Darum, bevor die Liturgie durchgeführt wird, empfiehlt es sich von der Seite des Priesters, über dem Gebet hinaus die heilige Beichte abzulegen und die Heilige Messe zu feiern.

DIE LITURGIE DER DÄMONENAUSTREIBUNG

Unsere erste Bemerkung ist, dass der sogenannte Große Exorzismus (*exorcismus maior*) eine liturgische Handlung ist (es gibt Verfasser, die auch den einfachen Exorzismus als eine liturgische Handlung betrachten, und zwar auf Grund seines öffentlichen Charakters bzw. seiner Stellung im *Rituale Romanum*.³⁹ Der Can. 3 des CIC erklärt folgendes Prinzip: „*Der Codex legt zumeist die Riten nicht fest, die bei der Feier liturgischer Handlungen zu beachten sind; deshalb behalten die bislang geltenden liturgischen Gesetze ihre Geltung, soweit nicht eines von diesen den Canones des Codex zuwiderläuft*“.⁴⁰ Wir fügen gleich hinzu, dass der CIC dem Thema des Exorzismus nur einen Canon widmet: unter dem Titel I des Teils II (Sonstige gottesdienstliche Handlungen) des Buchs IV (Heiligungsdienst der Kirche), d. h. unter dem Titel der Sakramentalien. Und zwar ist dieser der Canon 1172, in dem er vor allem die auf das Sakramentale berechnete Person und ihre spezifischen Kompetenzen festlegt. Angesichts des Gesagten ist es offensichtlich, dass die entsprechenden liturgischen Vorschriften in dem zu diesem Zweck herausgegebenen *Rituale Romanum* zu finden sind.

Unsere zweite Bemerkung ist folgende: wenn wir die kultischen, d. h. öffentlichen Tätigkeiten der Kirche untersuchen, müssen wir feststellen, dass der Exorzismus und sogar seine feierliche Form nur ein Sakramentale ist.⁴¹ Obwohl wir ihn unter den Sakramentalien registrieren, drückt sich seine eigene Natur nicht zutreffend dadurch, dass er ein Sakramentale ist, weil er im Namen von Christus ausgeübt wird.

³⁹ Vgl.: Salvatori, D.: *Indemoniati ed esorcismi: alcuni chiarimenti dal punto di vista terminologico*. In: *Quaderni di Diritto Ecclesiale*, 2014 (27) 19.

⁴⁰ Darüber ausführlicher siehe: Rivella, M.: *Commento a un canone. Il rapporto fra Codice di diritto canonico e diritto liturgico (can. 2)*. In: *Quaderni di Diritto Ecclesiale*, 1995 (8) 193–200.

⁴¹ Vgl.: Kuminetz, G.: *Die Sakramentalien als spezifische Ausdrucksformen des kultischen Lebens. Theologische und kanonenrechtliche Erwägungen*. In: Szuromi, Sz. A. (a cura di): *Il quindicesimo anniversario dell'Istituto di diritto canonico ad instar facultatis dell'Università Cattolica Pázmány Péter*. Budapest, 2011. 197–221.

Deshalb stellt er eine auf Grund einer göttlichen und nicht bloß einer kirchlichen Bestimmung vorgenommene Handlung dar.⁴² Mehrere Verfasser hätten die Stelle dieses Sakramentales eher unter den, die Sakramente der Heilung erörternden Canones gesehen.⁴³ Und was die Kirche als einen offiziellen Ritus – Gebet und Rituale – zustande bringt oder annimmt, drückt den katholischen Glauben und dessen authentisches Zeugnis aus (vgl. das Prinzip *lex orandi = lex credendi = lex vivendi*).⁴⁴ All das bedeutet, dass der Herr trotz der Wichtigkeit und Besonderheit nicht beabsichtigt hat, diese Handlung zu den Sakramenten zu zählen. Das ist eine große Weisheit von Jesus, weil die Besessenheit – im Vergleich zur Verstocktheit in der schweren Sünde – eine seltene Erscheinung ist.

Unsere dritte Bemerkung: Da die Dämonenaustreibung eine liturgische Handlung ist, gilt sie als eine offizielle und öffentliche Handlung. Trotzdem ist sie durch die Diskretion und Zurückhaltung geprägt (ähnlich dem Sakrament der Vergebung).

Unsere vierte Bemerkung ist, dass die Kirche sich in allen ihren Liturgien immer den Kampf der Dunkelheit und des Lichtes, d. h. den Kampf des Heils und der Verdammnis, das Drama von Christus, des Herrn des Lichtes, und das des Satans, des Fürsten der Bosheit und der Dunkelheit, vor den Augen hält. Immerhin erhebt sich der Exorzismus von allen kirchlichen Ritualen, da er eine ganz spezifische und seltene Art und Weise des Kampfes gegenüber dem Bösen bedeutet, und zwar den Kampf der Befreiung und Zurückführung ins Gottesreich der vom Teufel besessenen Person.⁴⁵

Einige Angaben aus der Geschichte der Liturgie des Exorzismus

Nach den uns zur Verfügung stehenden Quellen tritt bereits in *Traditio Apostolica* die Figur des Exorzisten auf. In *Pontificale Romano-Germanicum* sind fünf Exorzismusformeln zu finden, von denen die vierte dem Heiligen Ambrosius und die fünfte dem Heiligen Martin unterstellt sind. Es können auch spezielle Riten vorkommen: das Besprengen mit Weihwasser, die Handauflegung, das Kreuzzeichen, in dem es dem Teufel befohlen wird, sich zu entfernen und seinen Platz Christus zu übergeben.

⁴² Die Sakramentalien werden nämlich im Allgemeinen nicht durch das Göttliche, sondern durch das rein kirchliche Recht zustande gebracht. Vgl.: *CIC Canones*. 1166., 1167.

⁴³ Vgl.: Marini, F.: *La liturgia dell'esorcismo*. In: *Quaderni di Diritto Ecclesiale*, 2014 (27) 58–59.

⁴⁴ Vgl.: Triacca, A. M.: *La preghiera della Chiesa nell'esorcismo maggiore*. In: Sodi, M. (a cura di): *Tra maleficio, patologie e possessione demoniaca. Teologia e pastorale dell'esorcismo*. Padova, 2003. 217.

⁴⁵ Vgl.: Pistoia, A.: *Riti e preghiere di esorcismo: Problemi di traduzione*. In: *Ephemerides Liturgicae*, 2000 (114) 227.

Papst Paulus VI. gab das *Rituale Romanum* im Jahre 1614 heraus, dessen 12 Kapitel die Liturgie des Exorzismus enthielten.⁴⁶ Die Struktur ist in groben Zügen wie folgt: Dem Kreuzzeichen und dem Besprengen mit Weihwasser folgt ein langer Einführungsteil mit dem Psalm 53, mit zwei Fürbitten und mit dem ersten Exorzismus von bittender Formel. Danach kommen vier Stellen aus den Evangelien: Joh 1, 1–14, die die Gottheit von Jesus proklamiert, Mk 16,15–18 und Lk 1,17–20, die auf die dämonenaustreibende Macht von Jesus hinweisen, die Jesus seinen Jüngern übergeben hat, und Lk 11,14–22, in der Jesus nach seiner Dämonenaustreibung als „*der Fürst der Dämonen*“ angeklagt wurde. Nach diesem Einführungsteil folgt der spezifisch dämonenaustreibende Teil, in dem der Priester seine Stola an den Hals und seine Hände auf den Kopf des Besessenen legt, in dem er sagt: *Ecce crucem Domini, fugite partes adversae. Vicit leo de tribu Juda, radix David*. Anschließend folgen drei Fürbitten und ein langer dämonenaustreibender Text mit vielen Kreuzzeichen auf die Stirn und die Brust des Besessenen. Dieser Teil konnte notwendigenfalls wiederholt werden. Zum Schluss kommen das Vaterunser, das „*Gegrüßet seist du, Maria*“, das Credo, das Magnificat und das Benedictus.⁴⁷

Nach der Absicht des II. Vatikanischen Konzils wurde das neue *Rituale Romanum* des Exorzismus im Jahre 1999 fertiggestellt,⁴⁸ das durch die Ausgeglichenheit geprägt ist: grundsätzlich folgt es der Struktur des Ritus von Trient. Die Struktur des Ritualbuchs werden wir im Folgenden ausführlich vorstellen.

Die Struktur des Ritualbuchs

Das Ritualbuch beginnt mit einem Beschluss und einem Vorwort, darauf folgen die sogenannten *praenotanda* mit sechs Kapiteln. Die anschließenden sechs Kapitel sind eine Art Gebetsammlung, in der unterschiedliche Psalmen, Stellen aus den Evangelien und dämonenaustreibende Formeln versammelt sind. Das Ritualbuch wird von zwei Anhängen abgeschlossen. Schauen wir uns das ausführlicher an.

⁴⁶ Die letzte Ausgabe erschien im Jahre 1952, in dem der Ritus des Exorzismus im ersten Kapitel des Titels 10 zu finden ist. Vgl.: Giampietro, N.: *Il rinnovamento del rito degli esorcismi*. In: *Notitiae*, 1999 (35) 167.

⁴⁷ Vgl.: Sorci, P.: *Gesti e atteggiamenti nel rito degli esorcismi*. In: Sodi, M. (a cura di): *Tra maleficio, patologie e possessione demoniaca. Teologia e pastorale dell'esorcismo*. Padova, 2003. 246–257.

⁴⁸ Vgl.: *Rituale Romanum ex decreto sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatum De exorcismis et suolicationibus quibusdam*. Typis Vaticanis, 2004. Das neue Ritualbuch wurde ganz genau am 22. November 1998 proklamiert und trat sofort in Kraft. Vgl.: Ferraro, G.: *Il nuovo rituale degli esorcismi: strumento della signoria di Cristo*. In: *Notitiae*, 1999 (35) 177.

Das Dekret und das Vorwort

Dieses offizielle Dokument enthält den Beschluss der Kongregation für den Gottesdienst und die Sakramentenordnung, in dem die Beweggründe der Herausgabe des neuen Ritualbuchs sowie die Genehmigung des Papstes festgelegt werden. Zum Schluss wird erwähnt, dass es die Aufgabe der Bischofskonferenzen ist, das neue Ritualbuch jeweils in ihre eigenen Sprachen übersetzen zu lassen, damit es nach der vorherigen Genehmigung des Heiligen Stuhls die mit dem Exorzismus beauftragten Priester auch in ihrer Muttersprache benutzen können.

Das Vorwort stellt die mit dem Satan verbundenen Bibelstellen kurz vor und führt uns dabei ins Heilswerk ein, das den Sieg Christi über den Satan bedeutet.

Die vorangehenden Bemerkungen (Praenotanda)

In diesem Einführungsteil des Ritualbuchs werden die Theologie des Exorzismus sowie die Prinzipien der Durchführung des Ritualen in sechs Kapiteln zusammengefasst.⁴⁹ So spricht das Ritualbuch vom Sieg von Christus über das Böse sowie von der Macht der Kirche über den Dämon (1. Kapitel). Die Dämonenaustreibung wird zu den sakramentalen Aufgaben der Kirche gezählt (2. Kapitel). Dann nennt das Buch die den Großen Exorzismus ausübende Person und die spezifischen Voraussetzungen der Tätigkeit (3. Kapitel). Dem folgen die sich auf den verwendeten Ritus beziehenden Vorschriften (4. Kapitel). Das Ritualbuch legt die Berücksichtigung der Umstände des Exorzismus und die Arten und Weisen deren Anwendung fest (5. Kapitel), und zum Schluss zeigt es die Fakultäten der Bischofskonferenzen: es enthält die Möglichkeit von Übersetzungen, spezifischen Applikationen, Veränderungen, bzw. die Gelegenheit der Herausgabe eines seelsorgerischen Direktoriums.

Die Liturgie des Exorzismus

Er besteht aus vier großen Teilen. Es geht um: einführende Rituale, die Predigt, die Riten des Exorzismus und die abschließenden Rituale. Der Priester beginnt in Alba, mit lila Stola das Rituale betend, dem folgen das Kreuzzeichen und die Wasserweihe bzw. das Besprengen mit Weihwasser, was einen an die in der Taufe erhaltene Reinigung erinnert. Danach kommt die Bußhandlung auf den Knien, während die Allerheiligenlitanei rezitiert oder gesungen wird, dann wird der Psalm 90 bzw. andere Psalmen stehend gebetet, was eine Fürbitte abschließt. Dem folgt die Vorlesung der Stelle des Evangeliums. Danach kommt der zentrale Teil der Liturgie: die Handauflegung mit den Fürbitten für die Befreiung, die Glaubensbekenntnis, das Gebet des Herrn, die Aufzeigung des Kreuzes und das Zeichnen mit ihm bzw. das Anhauchen. Auf das litaneiähnliche Gebet während der Handauflegung

⁴⁹ Darüber ausführlicher siehe: Cavagnoli, G.: *I Praenotanda del De exorcismis*. In: Sodi, M. (a cura di): *Tra maleficio, patologie e possessione demoniaca. Teologia e pastorale dell'esorcismo*. Padova, 2003. 177–201.

lautet die Antwort: Herr, erbarme dich. Zu der Aufzeigung des Kreuzes gehören folgende Texte: *Ecce crucem Domini, fugite partes adversae*; oder: *Per signum crucis de inimico liberet te Deus noster*; oder: *Crux sancta sit tibi lux et vita*. Der Priester-Exorzist, falls er es für wünschenswert hält, kann auf den Besessenen hauchen und sagen: *Spiritus oris tui repelle, Domine, malignos spiritus: impera eis ut recedant, quia appropinquavit regnum tuum*. Diese Gesten bereiten das eigentliche dämonen-austreibende Gebet, das eine deprekative und eine imperative Formel hat. Das Ritual wird mit der Dankgebung, dem Magnificat oder dem Benedictus, mit Fürbitte und einem feierlichen Segen abgeschlossen.⁵⁰ Die detaillierte Erklärung des Rituals:

1. Einführende Rituale und das Vorlesen des Evangeliums: Während des Rituals des Exorzismus gibt es keinen in spezifischem Sinne genommenen Wortgottesdienst, sondern es wird nur das Evangelium vorgelesen, was eine spezifische Signalwirkung hat, weil das ein Zeichen der Gegenwart des Herrn sowie ein Zeichen Seiner erlösenden und den Leidenden befreien wollenden Gegenwart ist. Die vom Ritualbuch vorgeschlagenen Evangeliumteile sind: 1. Joh 1,1–14; 2. Mt 4,1–11 (Weg mit dir, Satan!); 3. Mk 16, 15–18 (In meinem Namen werden sie Dämonen austreiben); 4. Mk, 1,21b–28 (Bist du gekommen, um uns ins Verderben zu stürzen?) und 5. Lk 10,17–20 (Herr, sogar die Dämonen gehorchen uns). Angesichts der Texte kann sich die Frage stellen, warum die Kirche zuerst den Prolog von Johannes vorlesen lässt, der Satan erscheint ja in ihm nicht ausdrücklich. Das Ritual des Exorzismus fügt sich in einen breiteren Kontext hinein, und zwar in den Kampf der Dunkelheit und des Lichts. Dieser Kampf hat seinen Gipfelpunkt erreicht, da das Licht in die Welt gekommen war und den Tod mit seinem Tod besiegte.⁵¹ Das Beten der Psalmen ist ein ständiges Element im Ritual des Exorzismus. Das Ritualbuch ermöglicht das Beten folgender Psalmen: 53 (Hilferuf eines Bedrängten), 90 (Unter dem Schutz des Höchsten), 67 (Ein Lied auf Gottes Sieg und Herrschaft), 34 (Bitte um Rettung vor falschen Anklägern), 30 (Gott, die sichere Zuflucht), 21. (Gottverlassenheit und Heilsgewissheit), 3 (Gottes Schutz in der Nacht), 10 (Gottes Blick auf den Menschen), 69 (Bitte um Gottes Hilfe) und 12 (Klage und Vertrauen in großer Not). An erster Stelle steht der Psalm 90. Die Psalmen müssen vor dem Lesen des Evangeliums gebetet werden. Nach dem Beten jedes Psalms ist eine Fürbitte auf die Art und Weise einer Kollekte zu finden. Zu jedem Psalm gehört außerdem ein Titel, der das ursprüngliche

⁵⁰ Vgl.: Sorci, P.: *Gesti e atteggiamenti nel rito degli esorcismi*. In: Sodi, M. (a cura di): *Tra maleficio, patologie e possessione demoniaca. Teologia e pastorale dell'esorcismo*. Padova, 2003. 259–261.; Valli, N.: *Il rito degli esorcismi. L'attuale prassi ecclesiale a confronto con la precedente*. In: *La Scuola Cattolica*, 2007 (135) 35–359.

⁵¹ Vgl.: Venturi, G.: *La lettura del vangelo e preghiera dei salmi nel nuovo rituale*. In: Sodi, M. (a cura di): *Tra maleficio, patologie e possessione demoniaca. Teologia e pastorale dell'esorcismo*. Padova, 2003. 204–211.

und zentrale Thema des Psalms zusammenfasst. Wenn wir den Inhalt der Psalmen studieren, können wir sehen, dass sie zwei Themen aufwerfen: einerseits bitten sie um den Schutz und die Stützung des Herrn, andererseits loben sie den Sieg des Herrn über das Böse.⁵²

2. Das wesentliche Ritual des Exorzismus: Dieses Gebet hat zwei Formen: die deprekative Formel, die Gott bittet, den Besessenen von der Quälereien des Bösen zu befreien, bzw. die imperative Formel, die im Namen von Christus dem Teufel befiehlt, aus dem Besessenen auszufahren. Das Ritualbuch bringt von jedem je drei konkrete Texte,⁵³ von denen der Exorzist den am meisten geeigneten auswählen soll.⁵⁴

⁵² Vgl.: Venturi, G.: *La lettura del vangelo e preghiera dei salmi nel nuovo rituale*. In: Sodi, M. (a cura di): *Tra maleficio, patologie e possessione demoniaca. Teologia e pastorale dell'esorcismo*. Padova, 2003. 211–215.

⁵³ Diese Texte bringen wir hier: 1. formula deprecativa: „*Deus, humani generis conditor atque defensor, respice super hunc famulum tuum N., quem ad tuam imaginem formasti et ad tuae vocas gloriae consortium: vetus adversarius eum dire torquet, acri opprimit vi, saevo terrore conturbat. Mitte super eum Spiritum Sanctum tuum qui eum in lucta confirmet, in tribulatione supplicare doceat, et potenti sua protectione muniat. Exaudi, sancte Pater, gemitum supplicantis Ecclesiae: ne siveris filium tuum a patre mendacii possideri; famulum, quem Christus suo sanguine redemit, diaboli captivitate detineri; templum Spiritus tui ab immundo inhabitari spiritu. Exaudi, misericors Deus, preces beatae Virginis Mariae, cuius Filius in cruce moriens caput serpentis antiqui contrivit et cunctos homines Matri in filios commisit: fulgeat in hoc famulo tuo lux veritatis, ingrediatur in eum gaudium pacis, Spiritus sanctitatis eum possideat et inhabitando serenum reddat et purum. Exaudi, Domine, deprecationem beati Michaelis Archangeli et cunctorum Angelorum tibi ministrantium: Deus virtutum, vim diaboli repelle; Deus veritatis et veniae, amove eius fallaces insidias; Deus libertatis et gratiae, nequitiae vincula solve. Exaudi, Deus, humanae salutis amator, orationem apostolorum tuorum Petri et Pauli et omnium Sanctorum, qui tua gratia victores exstiterunt Maligni: libera hunc famulum tuum ab omni aliena potestate et incolumen custodi ut tranquillae devotioni restitutus, te corde diligat et operibus deserviat, te glorificet laudibus et magnificet vita. Per Christum Domnium nostrum. Amen*”. 1. formula imperativa: „*Adiuro te, Satan, hostis humanae salutis, agnosce iustitiam et bonitatem Dei Patris, qui superbiam et invidiam tuam iusto iudicio damnavit: discede ab hoc famulo Dei N., quem Dominus ad imaginem suam fecit, suis ornavit muneribus atque in filium misericordiae adpotavit. Adiuro te, Satan, princeps huius mundi, agnosce potentiam et virtutem Iesu Christi, qui te in deserto vicit, in horto superavit, spoliavit in cruce, et de sepulcro resurgens tua tropaea in regnum transtulit lucis: recede ab hac creatura N., quem nascendo fecit sibi fratrem et moriendo sibi acquisivit sanguine suo. Adiuro te, Satan, deceptor humani generis, agnosce Spiritum veritatis et gratiae, qui tuas repellit insidias tuaque confundit mendacia: exi ab hoc plasmate Dei N., quem ipse signavit superno sigillo; recede ab hoc homine, quem Deus spiritali unctione, templum sacrum effecit. Recede ergo, Satan, in nomine Patris + et Filii + et Spiritus Sancti +; recede per fidem et orationem Ecclesiae; recede per signum sanctae crucis Iesu Christi Domini nostri, qui vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen*”. 2. formula deprecativa: „*Deus caeli, Deus terrae, Deus angelorum, Deus archangelorum, Deus patriarcharum, Deus prophetarum, Deus apostolorum, Deus martyrurum, Deus sacerdotum, Deus virginum, Deus Sanctorum et Sanctarum omnium, Deus, qui potestatem habes donare vitam post mortem, requiem post laborem, non est alius Deus praeter te, creator omnium visibilium et invisibilium, Deus, qui omnes homines vis salvos fieri et sic mundum dilexisti ut Filium tuum Unigenitum dares ad opera diaboli dissolvenda, humiliter maiestatem gloriae tuae supplicamus,*

ut hunc famulum tuum ab omni infernalium spirituum potestate laqueis, deceptione et nequitia liberare et incolumem custodire digneris. Mitte quaesumus, Domine, Spiritum veritatis quem suis discipulis promisit Filius tuus, mitte Paraclitum tuum de caelis de quibus diabolus tamquam fulgur proiecisti, mitte Paraclitum qui nostrae naturae accusatorem et oppressorem longius repellat ac nos faciat omne noxium vitare. Per Christum Dominum nostrum. Amen". 2. formula imperativa: „*Exorcizo te, vetus hominis inimice: recede ab hoc plasmate Dei N. Hoc te iubet Dominus noster Iesus Christus, cuius humilitas tuam vicit superbiam, largitas tuam prostravit invidiam, mansuetudo calcavit saevitiam. Obmutesce, pater mendacii, neque impediās hunc famulum Dei Dominum benedicere et laudare. Hoc tibi imperat Iesus Christus, sapientia Patris et splendor veritatis, cuius verba spiritus et vita sunt. Exi ab eo, spiritus immunde, de locum Spiritui Sancto. Hoc tibi praecipit Iesus Christus, Filius Dei et Filius hominis, qui, purus de Spiritu et Virgine natus, sanguine suo universa mundavit. Recede ergo, Satan, recede in nomine Iesu Christi, qui, fortis, digito Dei te eiecit et regnum tuum destruxit; discede per fidem et orationem Ecclesiae; effugare per virtutem sanctae + crucis, in qua nos eripuit a saeva tua potestate mitis Agnus pro nobis immolatus, Iesus Christus Dominus noster, qui vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen*". 3. formula deprecativa: „*Sanctus es, Domine exercituum, pleni sunt caeli et terra gloria tua, quia cuncta, quae in universo sunt, creasti. Qui sedes super Cherubim et in altum habitas respicis in caelum et in terram, et intueris abyssos, aperi, Domine oculos tuos et vide afflictionem N., creaturae tuae, pro qua te supplices deprecamur: excita potentiam tuam, Spiritum Paraclitum tuum mitte qui repellat, sua virtute, omnem diaboli oppressionem et fallaces eius insidias amoveat, ut hic famulus tuus et corde fornicatus et mente sincerus debitum tibi possit praebere famulatum. Deus, generis institutor et reparator humani, qui hominem ab initio ad tuam imaginem condidisti, eique commisisti mundi curam universi, ut tibi soli Creatori serviens, creaturis omnibus imperaret, memento, quaesumus, conditionis humanae peccato vulneratae, et huic famulo tuo N. diabolica fraude prostrato, bonitatem tuam demonstra, ut ab inimico liberatus, te solum Deum et Dominum agnoscat. Deus infinitae misericordiae, qui pro redemptione nostra Unigenitum tuum mittere dignatus es in mundum, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam, qui proprium Filium tuum in cruce exaltasti ut, chirographo lethi deletio, omnia traheret ad seipsum, miserere, quaesumus, supplicantis Ecclesiae pro famulo tuo N. tribulanti, ut, omni adversitate effugata, dextera tua protegat quem sanguine suo redemit impenso Iesus Christus, Dominus noster, qui tecum vivit et regnat per omnia saecula saeculorum. Amen*". 3. formula imperativa: „*Exorcizo te, per Deum vivum, per Deum verum, per Deum sanctum, immundissime spiritus, inimice fidei, hostis humani generis, mortis adductor, pater mendacii, malorum radix, seductor hominum, excitator dolorum. Adiuro te, maledicte draco, in nomine Domini nostri Iesu Christi eradicare, et effugare ab hoc plasmate Dei. Ipse Christus tibi imperat, qui te supernis caelorum in inferiora terrae demergi praecipit. Ipse Christus tibi imperat, qui mari, ventis et tempestatibus imperavit. Ipse Christus tibi imperat, aeternum Dei Verbum caro factum, qui pro salute generis nostri, tua invidia perditum, humiliavit semetipsum factus oboediens usque ad mortem. Illum metue, qui in Isaac immolatus est, in Ioseph venumdatus, in agno occisus, in homine crucifixus, deinde inferni triumphator fuit. Da locum Christo, in quo nihil invenisti de operibus tuis. Humiliare sub potenti manu Dei; contremisce et effuge invocato a nobis sancto nomine Iesu, quem inferi tremunt, cui Virtutes caelorum et Potestates, ac Dominationes subiectae sunt; quem Cherubim et Seraphim indefessis vocibus laudant dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth. Recede ergo in nomine Patris + et Fili + et Spiritus + Sancti: da locum Spiritui Sancto, per hoc signum sanctae crucis Iesu Christi Domini nostri, qui vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen*".

⁵⁴ Vgl.: Triacca, A. M.: *La preghiera della Chiesa nell'esorcismo maggiore*. In: Sodi, M. (a cura di): *Tra maleficio, patologie e possessione demoniaca. Teologia e pastorale dell'esorcismo*. Padova, 2003. 218–241.

Die deprekative Formel kann selbständig verwendet werden (Punkt 61), oder, wenn es nötig ist, kann ihr die imperative Formel folgen. Der Anwendung der imperativen Formel soll jedenfalls die deprekative Formel vorausgehen. Dieser Teil des Rituals kann beliebig oft wiederholt werden, falls es der Exorzist für notwendig hält.⁵⁵

Der Ort des Exorzismus

Das Ritualbuch legt keinen ausschließlichen Ort fest. Es schreibt vor, dass der Exorzismus in einer Kapelle oder in einem dazu geeigneten Ort ausgeübt werden soll. Wo auch der Ort eines solchen Rituals stattfindet, es soll sich um einen diskreten Ort handeln. Am Ritual sollen nur wenige Gläubige teilnehmen. Die Vertreter der Medien dürfen nicht anwesend sein.⁵⁶

Die Modalitäten des Rituals

Das Ritualbuch ermöglicht dem Ausüben des Rituals, d. h. dem Exorzisten mehrere Modalitäten des eigentlichen Rituals. Es ist seine Aufgabe, die der bestimmten Situation am meisten geeignete Reihenfolge und die Art und Weise des Rituals festzustellen: er leitet ebenfalls die liturgische Handlung. Das Ritualbuch ermöglicht auch das Verfahren nach dem alten Ritual aus dem Jahre 1952, wenn das von der zuständigen Kongregation auf den Wunsch des Ordinarius genehmigt wird. Nur wenige und diskrete Gläubige sollen am Ritual teilnehmen. Die verwendete und präferierte Sprache ist das Lateinische. Es kann auch die Übersetzung verwendet werden, wenn sie vom Heiligen Stuhl überprüft und bestätigt worden ist. Das Ritual soll so vorgenommen werden, dass es sich von jeder Form der Magie und des Aberglaubens distanziert. Es ist vollkommen verboten, das Ritual des Exorzismus in den Rahmen der Heiligen Messe einzubetten.

Das Ritualbuch ermöglicht die Befreiungsgebete, bzw. das für solche Befreiung ausgeübte Ritual, die in strengem Sinne nicht als Exorzismus gelten. Mit dem Vollziehen dieser Rituale kann der Bischof einen beliebigen Priester beauftragen.⁵⁷

DIE PASTORALEN AUFGABEN DER KIRCHE IM KAMPF GEGEN DAS BÖSE

Vor allem müssen wir daran erinnern, dass jeder Gläubige das Recht und die Pflicht hat, sich gegen das Böse zu schützen, weil der böse Geist *„den Menschen auf jede Art und Weise Schaden verursachen will, nicht nur ihrer Seele (durch das Eingeben von Versuchungen und bösen Gedanken sowie Wollüsten,) sondern auch*

⁵⁵ Vgl.: Giampietro, N.: *Il rinnovamento del rito degli esorcismi*. In: *Notitiae*, 1999 (35) 174.

⁵⁶ Vgl.: Marini, F.: *La liturgia dell'esorcismo*. In: *Quaderni di Diritto Ecclesiale*, 2014 (27) 62.

⁵⁷ Vgl.: *Az Ördögűzés Szertartáskönyve I. Fűggelék*. [Das Ritualbuch des Exorzismus. Anhang I.]

*ihrem Körper, Vermögen und Vieh; der böse Geist kann ja die Menschen sogar besitzen. ... die wirksamste Waffe gegen ihn ist der Name von Jesus. ... Auf diese Weise kann jeder einen Privatexorzismus vollziehen, denn jeder Gläubige kann sagen: im Name Jesu von Nazareth befehle ich dir, Satan, entferne dich von mir! Dieser Privatexorzismus ist den Gläubigen sogar sehr zu empfehlen, als eine Praxis des lebendigen Glaubens. Das ist jedoch kein Sakramentale”.*⁵⁸

Zweitens: Die Gläubigen müssen vor allem aufgeklärt werden, damit sie im Exorzismus keine magische oder abergläubische Handlung sehen. Der Exorzismus soll so durchgeführt werden, dass durch ihn der Glaube der Kirche zum Ausdruck kommen kann und im Exorzismus niemand eine Magie oder einen Aberglauben sieht. Wir müssen auch verhindern, dass er für die Anwesenden eine Sehenswürdigkeit sein wird. Nicht einmal mit den Mitteln der Massenmedien darf aufgenommen oder verbreitet werden, was hier geschieht.⁵⁹

Weitere pastorale Anweisungen: 1. Die Priester müssen sich mit guter Absicht und Geduld mit den Menschen beschäftigen, die meinen, dass sie besessen sind, oder die glauben, dass sie unter dämonischem Einfluss stehen. Sie dürfen nicht verfolgt werden, sondern man muss ihnen helfen. Dazu müssen die Priester die Umstände mit entsprechender Weisheit einschätzen können und um die erleuchtende Kraft des Heiligen Geistes bitten. 2. Bei schwierigen Fällen sollen sich die Seelsorger an ihren Bischof wenden, der seinen Exorzisten mit der Angelegenheit beauftragt, und wenn dieser zu der entsprechenden Schlussfolgerung kommt, vollzieht er das Ritual des Exorzismus. 3. Falls Zweifel bestehen, ob der Betroffene besessen ist oder nicht, ist es verboten, den Exorzismus vorzunehmen. In diesem Falle müssen die durch das Ritualbuch empfohlenen Befreiungsgebete und Segnungen gesprochen werden.⁶⁰ 4. Die Priester sollen ihre Gläubigen in ihren Homilien, beim Beichten und bei der Seelsorgeführung regelmäßig an die Gefahren des Okkultismus und der außergewöhnlichen Sachen (zweifelhafte Privatoffenbarungen, charismatische Erscheinungen usw.) erinnern.⁶¹

⁵⁸ Vgl.: Mihályfi Á.: *Az emberek megszentelése. Szentségek és szentelmények.* [Die Heiligung der Menschen. Sakramente und Sakramentale.] Budapest, 1926. 422.; Salvatori, D.: *Indemoniati ed esorcismi: alcuni chiarimenti dal punto di vista terminologico.* In: *Quaderni di Diritto Ecclesiale*, 2014 (27) 14–15. Es scheint so, dass der bei der Taufe vollzogene Exorzismus der sogenannte kleinere Exorzismus ist (exorcismus minor), der als Sakramentale gelten kann, während der Privatexorzismus kein Sakramentale ist.

⁵⁹ Vgl.: *A mágiáról és a démonológiáról. A toscanai (Olaszország) püspöki konferencia lelképásztori útmutatása.* [Über die Magie und die Dämonologie. Pastorale Anweisung der Bischofskonferenz von Toscana (Italien).] 1995. Budapest, 2000. 26–27.

⁶⁰ Siehe: *Az Ördögűzés Szertartáskönyve I. Függlék.* [Das Ritualbuch des Exorzismus. Anhang I.]

⁶¹ Vgl.: *A mágiáról és a démonológiáról. A toscanai (Olaszország) püspöki konferencia lelképásztori útmutatása.* [Über die Magie und die Dämonologie. Pastorale Anweisung der Bischofskonferenz von Toscana (Italien).] 1995. Budapest, 2000. 30–31.

FAZIT

Das Ritual des Exorzismus nimmt unter den heiligen Aufgaben der Kirche einen spezifischen Platz ein, abgesehen davon, dass er sich unter den Sakramentalien befindet, denn er ist im Leben der Kirche unmittelbar durch den Willen von Christus anwesend. Das geltende Ritualbuch ist ein ausgezeichnetes Buch der Reflexion der Kirche über den Exorzismus, die durch die Ausgeglichenheit und Mäßigung geprägt ist, weil die den Grund des Rituals bildende Tatsache (Besessenheit) außergewöhnlich und selten ist. Es beachtet angemessen das Recht des kranken Gläubigen zum guten Ruf und zur Intimsphäre, bzw. bei dem Nicht-Katholiker das Recht zur Religionsfreiheit. Das Ritualbuch vermeidet sogar den Schein der Magie und des Aberglaubens und sucht einen konstruktiven Dialog mit den bezüglichen Fachwissenschaften. Es betrachtet den Besessenen eher als einen Kranken und ein Opfer, der von einer äußeren Kraft befreit werden muss, die sich des Kranken bemächtigt hat und die er aus eigener Kraft nicht besiegen kann.

Das wachsende Dämonisiertsein der Gesellschaft (was die Folge der Verbreitung der christlichen Weltauffassung streng entgegengesetzten Ansichten ist), sowie der zunehmende Satanismus lenken die Aufmerksamkeit der Menschen aber auch der Kirche auf das große Geheimnis des Bösen (*mysterium iniquitatis*), und infolgedessen auf den Weg Christi, der sich dem Bösen wirksam widersetzt hat. Diese Tendenzen werden den Kampf der Kirche gegen das Böse wieder aufwerten, und eine größere Aufmerksamkeit wird auch einer außergewöhnlichen Form dieses Kampfes, nämlich dem Exorzismus gewidmet.

Mit dem Exorzismus setzt die Kirche letzten Endes räumlich und zeitlich all das fort, was Jesus diesbezüglich getan hat. Konkreter gesagt ist der Exorzismus die liturgisch-kirchliche Modalität des Feierns des Paschamysteriums Christi in der Kraft des Heiligen Geistes.

Die Garantie für den Erfolg von diesem Kampf ist der gut vorbereitete Klerus, der die Gläubigen bei diesem Ringen wirksam animieren kann, bzw. das Hochschätzen des Dienstes des Exorzismus, außerdem die gründliche Vorbereitung der zukünftigen Exorzisten und ihre Anstellung in die pastorale Arbeit. So wird der Exorzismus wieder zum dauernden und organischen Teil der seelsorgerischen Arbeit.

*Prof. Dr. Géza Kuminetz
PPKE Theologische Fakultät, Lehrstuhlleiter*

ÖSSZEFOGLALÓ

Az ördögűzés szertartása sajátos helyet foglal el az Egyház megszentelői feladatai között, annak ellenére, hogy a szentelmények között kapott helyet, mivel közvetlenül Krisztus akaratából van jelen az Egyház életében. A hatályos liturgikus könyv kitűnő dokumentuma az Egyház ördögűzésre vonatkozó reflexiójának, melyet a kiegyensúlyozottság és a bölcs mérséklet jellemez a szertartás alapját képező tény (megszállottság) kivételes és ritka volta miatt. Kellő tiszteletben tartja a beteg hívő jó hírhez és intimszférához való jogát, illetve nem katolikus személy esetében a vallásszabadsághoz való jogát. Kerüli a mágia és a babona látszatát is, építő párbeszédre törekszik a vonatkozó szaktudományokkal. A megszállottat inkább betegnek, áldozatnak tekint, akit meg kell szabadítani egy olyan külső erőtől, mely felett nincs hatalma önerejéből győzedelmeskedni. E szempontok miatt az ördögűzésre vonatkozó jogalkotást a betegek szentségére vonatkozó jogalkotás részévé is lehetett volna tenni.

A társadalom fokozódó démonizáltsága (ami a keresztény világfelfogással szöges ellentétben álló nézetek térhódításának következménye), valamint az erősödő sátánizmus óhatatlanul rá fogja irányítani az emberek, de az Egyház figyelmét is a Gonosz nagy titkára (mysterium iniquitatis), s ennek következtében Krisztus útjára, aki hatékonyan szállt szembe a Gonosszal. Ezek a tendenciák ismét fel fogják értékelni az Egyház gonoszság elleni harcát, s fokozott figyelemben részesül annak kivételes és rendkívüli formája, az ördögűzés is.

Az ördögűzéssel az Egyház végeredményben folytatja térben és időben mindazt, amit Jézus tett e tekintetben. Konkrétabban az ördögűzés liturgikus-egyházi módzata Krisztus húsvéti misztériuma ünneplésének a Szentlélek erejében.

E harc sikerének záloga a jól felkészült klérus, amely hatékonyan tudja animálni a híveket ebben a küzdelemben, illetve az ördögűzői szolgálat ismételt nagy becsben tartása, nyomában a leendő ördögűzők alapos felkészítésével és pásztori munkába állításával. Így válik az ördögűzés ismét a lelkipásztorkodás állandó és szerves részévé.

*Ft. Prof. Dr. Kuminetz Géza
tanszékvezető egyetemi tanár
PPKE Hittudományi Kar*

A BÉKÉS VÁRMEGYEI ISKOLÁN KÍVÜLI NÉPMŰVELÉS A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

BEVEZETÉS

Az első világháború és a Tanácsköztársaság után napirendre került az iskolán kívüli népművelés kérdése. Haller István miniszter a népművelés évi dotációját felemelte, de a munka akkor vett igazán lendületet, amikor a 210.537.IV. számú rendeletében kötelező feladatként megjelölte, hogy törvényhatóságokként Szabadoktatási Bizottságokat hozzanak létre. A bizottság elnöke az alispán, ügyvezető elnöke a királyi tanfelügyelő volt, előadója és jegyzője a szabadoktatási titkár, akit a közoktatásügyi miniszter nevezett ki, tagjai pedig azok lehettek, akik részt vettek a törvényhatóság területén folyó népművelési tevékenységben.

Ezen rendelet értelmében alakult meg a Békés Vármegyei Szabadoktatási Bizottság, melynek ügyvezető elnöke Mikler Sándor királyi tanfelügyelő volt, titkári teendőivel az 1921. január 25-én kelt 142.690/142.690/1920.IV.a. számú rendelettel dr. Cs. Varga Antal debreceni tudományegyetemi könyvtárórt bízta meg a kultuszminiszter. A bizottság csak rövid ideig működhetett ebben a felállásban, mert 1922. március 22-én Szentkerszty Tivadar vette át a vármegyei tankerület vezetését, és dr. Cs. Varga Antal helyett – aki felmentését kérte – Tantó Józsefet, a békéscsabai V. kerületi állami iskola igazgatóját iktatták be titkárként a 125.422/1922.III.b. VKM. rendelettel.

1922 őszén az iskolán kívüli népművelés területén is nagy változás állt be. Az október 14-én kelt 132.238/922.III.b. VKM rendelet megszüntette az Országos Szabadoktatási Tanácsot és helyette a 123/500/922.III.b. rendelettel, az Iskolánkívüli¹ Népművelési Országos Bizottságot hozta létre. A központi átszervezést követő lépés a törvényhatóságokéinti Iskolánkívüli Népművelési Bizottságok megalakítása volt, amely csak nevében változott, tiszti karának összetétele nem. Így a mindenkori alispán, a tanfelügyelő és a VKM által kinevezett titkár látta el a vezetői tisztségeket. Mivel Tantó József titkári kinevezését a Szabadoktatási Bizottsághoz a rendelet megjelenése előtt alig egy hónappal (1922. szeptember 14-én) kapta meg, megbízatását érvényben hagyták, aki élve a bizalommal két évtizedig töltötte be ezt a posztot.

¹ Korabeli dokumentumok írásmódja szerint.

AZ ISKOLÁNKÍVÜLI NÉPMŰVELÉSI BIZOTTSÁGOK TEVÉKENYSÉGE

Az Iskolánkívüli Népművelési Bizottságok feladata egyrészt az iskola által hagyott hiányok pótlása, másfelől a különböző iskolafokokat végigjárt emberek továbbművelésének megszervezése volt.

A vallás- és közoktatási minisztérium a 30.773/1924.VIII.a. számú rendeletben határozta meg a feladatköröket, melyet a Népművelési Bizottság első évkönyvében is közzétettek:

- „1. *analfabéták oktatása*
2. *népművelési előadások*
3. *népművelési tanfolyamok*
4. *népfőiskolák, szabadegyetemek*
5. *ifjúsági és legényegyesületek ügyei*
6. *a népiskolákkal kapcsolatos ifjúsági könyvtárak ügyei*
7. *népkönyvtárak*
8. *ifjúsági és egyéb olvasóköri*
9. *a nép számára való irodalom*
10. *közművelődési egyesületek ügyei*
11. *népházak ügyei*
12. *mesedélutánok*
13. *műkedvelő előadások, tánctanfolyamok ügyei*
14. *a külföldön élő magyarságnak az iskolánkívüli népműveléssel kapcsolatos kulturális gondozása*”.²

A felsorolt feladatok alapján a Népművelési Bizottságok hatáskörébe tartozott annak eldöntése, hogy a helyi sajátosságoknak, igényeknek megfelelően mely területeken szervezzenek programokat.

Az előadók feladata volt, hogy a tanfolyam kezdete előtt két példányban elkészítsék a tanmenetet, majd aláírva eljuttassák a Népművelési Bizottsághoz. A feldolgozandó anyagot tárgykörönként előadási egységekre bontva kellett feltüntetni, arra törekedve, hogy – elkerülve a túlterhelést – a rendelkezésre álló idő alatt és a sajátos helyi körülmények között ténylegesen elvégezhető legyen.

Az oktatók aláírásukkal kifejezték, hogy a tanmenet saját munkájuk, és azért személyes felelősséget vállalnak. Olyan tanfolyamok indítási kérelmét, amelyhez nem mellékeltek a tanmeneteket, érdemi tárgyalás nélkül elutasította a Népművelési

² Tantó József (szerk.): *Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának I. évkönyve*. Kőrösvidék Rt. Nyomdája, Békéscsaba, 1928. 32.

Bizottság. A tanfolyamok időtartamát 60–80–100–120 órában határozták meg, ami függött a tananyagtól és a törvényhatóság anyagi kondícióitól. A feldolgozandó ismeretek összeállításánál a tanítóknak figyelembe kellett venniük, hogy napi két és fél óránál hosszabb foglalkozásokat nem lehetett tartani.

Analfabéta-tanfolyam

Az egyik legégetőbb probléma Békés vármegyében az analfabetizmus volt. Ennek objektív okait a közlekedési viszonyokban látták a bizottságok tagjai, hiszen az úttól félreeső tanyavilágot az esős ősze beálltával a járhatatlanná vált földutakon alig lehetett megközelíteni késő tavaszig. Ennek megfelelően a gyerekek eleinte csak nagy nehézségek árán jutottak el iskolába, de a '20-as évek végén már könnyebb volt a helyzetük, hiszen a Klebelsberg-program keretein belül épült iskolák sokkal közelebb kerültek a tanyai emberekhez. Az idősebbek azonban, akiknek a '10-es években vagy a '20-as évek elején még hosszú kilométereket kellett megtenniük az iskolába, többen be sem fejezték az elemi népiskolát. Ennek következtében az analfabéták aránya azokon a településeken volt a legnagyobb, ahol a lakosság nagy része nem a belterületen lakott, hanem a tanyákon.

Az analfabéta-tanfolyam célja az írásban és olvasásban teljesen járatlan vagy fél-analfabéta egyének számára az írás és az olvasás megtanítása volt. Az anyaghoz kapcsolni lehetett a négy számtani alpműveletet is, de ez nem volt kötelező.

	60	80	100	120
	órás tanfolyamok esetén			
Írás, olvasás (írott és nyomtatott kis- és nagybetűk)	60	60	70	80
Számolás (négy alpművelet)	–	20	30	40
Összesen:	60	80	100	120

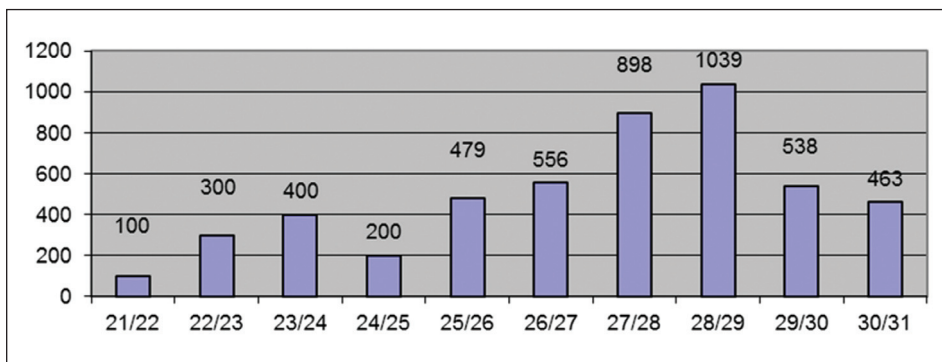
1. táblázat: *Analfabéta-tanfolyam tárgy és óraterve*

Forrás: Tantó József. (szerk.): *Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának II. évkönyve*. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula, 1929. 136.

A tanfolyamon maximum 30 fő vehetett részt egyszerre. A minimum létszámot 10 főben állapították meg, de a Népművelési Bizottság engedélyével kevesebb jelentkezővel is megindulhatott az oktatás. A tanfolyam tanulóinak névsorát a munka megkezdése előtt le kellett adni, ami azért volt fontos, mert a Népművelési Bizottság a tanulók számára a 882-4/668/1929.VIII.f. VKM rendeletének

megfelelően ingyenesen ábécéskönyvről és írószerekről gondoskodott. A résztvevők névjegyzékének összeállítását megkönnyítette az országgyűlési képviselőválasztó jogosultság megállapítását szolgáló összeírás, mely a jegyzőknél volt megtekinthető.

Békés vármegyében 1921-től minden évben rendeztek analfabéta-tanfolyamot, melyek egyre népszerűbbek lettek, az évtized végére tízszer többen jelentkeztek, mint a '20-as évek elején. Később drasztikusan esett a résztvevők száma, ami azzal magyarázható, hogy akkorra már az iskoláztatás kiszélesedett és a tankötelesek nagy része kijárta legalább a négy elemi osztályt.

1. diagram: *Analfabéta-tanfolyamon részt vett hallgatók száma Békés vármegyében*

Forrás: Tantó József: *Viharsarok napsütésben. Békés vármegye törvényhatóságának Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának III. évkönyve. Körösvidék Rt. Nyomdája, Békéscsaba, 1933.*

A felnőttek képzését a tanítók külön bérezésért végezték, de a pénzhiány itt is jelentkezett. Több helyen, így Békés vármegyében is az iskolaszék felhívta az iskolák figyelmét, hogy a takarékoság szem előtt tartásával télen úgy szervezzék a tanfolyamokat, hogy minél kevesebb világításra és tüzelőanyagra legyen szükség.

Alapismeretterjesztő³ tanfolyam

Az „*alapismeretterjesztő*” tanfolyamokat azzal a céllal indították, hogy a fiataloknál és a felnőtteknél jelentkező tudásbeli hiányt pótolják. A feladat nem az elemi népiskolai anyag újratanítása volt, hanem az alapismeretek felidézése és rögzítése. Ehhez, speciális tankönyv hiányában, az elemi népiskola IV., V. és VI. osztályában engedélyezett tankönyveket használták, természetesen az időkeret függvényében válogatva az ismeretek között.

³ Korabeli dokumentumok írásmódja szerint.

	60	80	100	120
	órás tanfolyamok esetén			
Írás (folyóírás, helyesírás), fogalmazás	15	20	25	30
Olvasás (folyékony, értelmes és szép olvasás) és a szóbeli előadókészség gyakorlása	10	15	20	25
Gyakorlati számolás, mérés	20	25	30	35
Alapismeretek az elemi népiskolai ismeretkörökből, olvasmánytárgyalás vagy beszélgetés alakjában	15	20	25	30
Összesen:	60	80	100	120

2. táblázat: *Alapismeretterjesztő tanfolyamok tárgya és óraterve*

Forrás: Tantó József. (szerk.): *Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának II. évkönyve*. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula, 1929. 136.

Az oktatásnál figyelembe vették a tanulók előzetes tudását, így a nagyon heterogén összetételnél az írás, fogalmazás és számolás tárgyaknál megengedett volt a kezdő és haladó csoportok kialakítása. A Népművelési Bizottság engedélyével lehetőség nyílt arra is, hogy a felnőtt jelentkezők érzékenységét is szem előtt tartva külön indítsanak nők és férfiak számára csoportokat.

Népművelési, közműveltségi tanfolyam

A tanfolyamon az előadók olyan ismereteket nyújtottak, amelyeket hasznosítani lehetett a gyakorlati életben, segítették az önképzést és a lelki élet művelését is szolgálták. A tanítók számára előírták, hogy a tananyag a helyi életviszonyoknak megfelelő tudásanyagot tartalmazza úgy, hogy a tanulók az ismereteket bekapcsolhassák mindennapi tevékenységükbe. Fontos elvárásként jelölték meg, hogy a tárgyalt ismeretkörök között legyen pedagógiai összefüggés is.

A gyakorlati ismeretek megszerzése mellett az általános műveltség kiszélesítésére is lehetőséget adott a tanfolyam. Mivel ez már nem alapvető igényeket elégített ki, ezért fenti két tanfolyamtól eltérően takarékosági szempontból a Népművelési Bizottság 15 főben határozta meg az indításhoz szükséges minimális létszámot, a maximumot pedig 40 főre emelte.

	60	80	100	120
	órás tanfolyamok esetén			
Az ember lelki és erkölcsi világa	6	8	12	12
Testtani, egészségügyi ismeretek	10	12	12	12
Szülőföld és honismertetés	6	6	9	9
Gazdasági ismeretek	10	12	12	12
Természettudományi ismeretek	8	9	12	12
Társadalmi ismeretek	–	–	6	6
Jogi ismeretek	–	6	9	9
Nemzeti élet és művelődés	20	27	28	28
Gyakorlati számolás, mérés és fogalmazás	–	–	–	20
Összesen:	60	80	100	120

3. táblázat: Népművelési, közművelési tanfolyamok tárgy- és óraterve

Forrás: Tantó József. (szerk.): *Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának II. évkönyve*. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula, 1929. 136.

Támogatott és ajánlott tanfolyamok

Egészségügyi tanfolyamok

Különösen az orvosok közreműködésére számítottak, hogy felvilágosító, meggyőző, oktató eszközökkel segítsék elő a babonákból, tévhitekből, tudatlanságból származó egészségügyi problémák elkerülését. Fontos szerep jutott ezek mellett az elsősegélynyújtó tanfolyamnak is.

Nőnevelési tanfolyam

A női hivatással kapcsolatban álló ismereteket felölelő tanfolyamok tartoztak ebbe a csoportba. Így a csecsemőápolás, gyermekgondozás, gyermeknevelés, otthon-gondozás, háztartás, a főzés és a különféle női kézimunkák (varrás, szabás, hímzés, horgolás, kötés, csipkeverés stb.) köréből szervezett tanfolyamok. A gyakorlati képzéshez szükséges nyersanyagot és az eszközöket a résztvevők vitték magukkal.

Gazdasági tanfolyamok

A gazdálkodási, kertészeti, gyümölcsstermelési, gyümölcsfa-ápolási, méhészeti, valamint a mindennapi életben általában szükséges gyakorlati, technikai ismereteket adó tanfolyamokat főként férfiak látogatták.

Háziipari tanfolyamok

A tanfolyamok célja volt megtanítani a földműves családokat a rendelkezésükre álló nyersanyagok feldolgozására, ezáltal a család szükségleteit is ellátták, de a főleges termékek eladásával mellékkeresethez is juthattak. A háziipari tevékenységen belül népszerűek voltak a kosárfonás, fafaragás, seprőkötés, szalmafonás, kukoricacsuhé-fonás, vászonszövés, kender, lenfeldolgozás és a gyékénymunka területén gyakorlati képzést adó tanfolyamok szervezése.

Művészeti és kedélyképző tanfolyamok

Az ének-, zene-, nóta- és versmondó tanfolyamok mellett, az olvasódelutánok és esték, a képzőművészeti alkotásokat bemutató előadások a magyar kultúra értékeit terjesztették. A kedélyképző tanfolyamok elvégzése után a művészeti tevékenységhez kedvet érző felnőttek különböző művészeti körök munkájába kapcsolódtak be (dalkörök, műkedvelő színjátszó körök).

Idegen nyelvi, ügyességi tanfolyam

Szervezhető volt idegen nyelvi, ügyességi (gyorsírás, gépírás, rajz stb.) tanfolyam is, azonban ezek nem jelentettek elsőrendű népművelési szükségletet, ezért a Népművelési Bizottság anyagi támogatás helyett csak erkölcsileg tudta segíteni ezen tanfolyamok megrendezését.

Békés vármegyében az 1921-es kezdetektől a '40-es évek elejéig sikeres munkát végzett az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság. Tevékenységük sikerét az eltelt húsz év összesített adatai is jelzik (4. számú táblázat).

A népművelési tevékenység céljaira az állami iskolák (elemi, polgári, gimnázium) helyiségei ingyen a szervezők rendelkezésére álltak, a nem állami iskolák igénybevételehez a fenntartó engedélyére volt szükség. Ez az intézkedés főként a külterületeken bizonyult kedvezőnek, ahol más közös épület nem lévén az iskolába könnyebben elmentek az emberek, de a falvakban és a városokban is szívesebben vették, ha ismerős, megszokott helyen voltak a programok, például a kulturházakban vagy a népházakban. A tanfolyamok és előadások nagy részét amúgy is a vármegye pedagógusai tartották, az elemi népiskolai tanítótól a középiskolai rendes tanárig. Mellettük részt vettek a Népművelési Bizottság munkájában a papok, a jegyzők, az orvosok és – más értelmiségiek mellett – a mesteremberek, illetve a gazdák is.

	Előadás	Tanfolyam
Népművelési és közművelési	88 508	–
Műsoros délután és este	2 155	–
Mesedélután	7 277	–
Tanulmányi kirándulás	244	–
Népművelési hangverseny	348	–
Alkalmi ünnepség	3 008	–
Műkedvelői előadás	2 509	–
Analfabéta	143	11 339
Alapismeret terjesztő	231	15 941
Népművelési és közművelési	216	14 434
Művészeti és kedélyképző	104	6 160
Férfi jellemképző	19	1 292
Nőnevelési és női jellemképző	433	30 640
Egészségügyi tanfolyam	61	3 367
Gazdasági	183	8 383
Háziipari	106	16 555
Idegen nyelvi	13	1 100
Gyakorlati, ügyességi	147	8 559
Népfőiskolai	7	1 767

4. táblázat: *Tanfolyamok Békés vármegyében 1921 és 1941 között*

Forrás: Tantó József (szerk.): *Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának IV. évkönyve*. Körösvidék Rt. Nyomdája, Békéscsaba, 1943. 152.

ÖSSZEGZÉS

A tanítók az iskolán kívüli Népművelési Helyi Bizottság munkájába bekapcsolódva különböző témájú előadásokat tartottak. Ezek az előadások minden tanévben rendszeresen folytak, és egyes helyeken tanfolyamokká alakultak át.

A népművelődési tervet közösen készítették a Népművelődési Bizottsággal. A Bizottság irányító céljának, elsődleges feladatának a következőket tekintette: *„Az iskolán kívüli népművelés útján kell megtanítani a falu népét a mai életben nélkülözhetetlen ismeretekre. Meg kell tanítani gazdasági, világnézeti, technikai, kémiai és minden olyan tudásra, amely az ő egyéni hivatásához, foglalkozásához szükséges, hogy a létért való küzdelemben alul ne maradjon”*.⁴

Az előadások, a tanfolyamok sokrétű lehetőséget biztosítottak a falvak, a tanyák embereinek, hiszen a tájékoztató jellegű népművelési előadások címének kiválasztásánál a tanítók figyelembe vették a községi, tanyai problémákat, így aktuális ismereteket nyújtottak. Az alapismereti tanfolyamon az ismeretek felújítására, a hiányok pótlására fektettek nagy hangsúlyt.

A művelődésnek a fent említettek mellett lehetőséget biztosított az olvasókör, melyek közül Békés vármegyében az elsőt Jánovszky György szervezte meg a szarvasi tanyavilágban. A tanítók követték példáját, így rövid időn belül szinte mindegyik tanyasi iskolában hozzájuthattak könyvekhez a földművelésből élő emberek. Az olvasókörök a belügyminiszter által is jóváhagyott alapszabály alapján működtek, az alapszabályban megállapított rend szerint választották meg évenként vezetőségüket, és hozták meg határozataikat.

Összességében elmondható, hogy az Iskolánkívüli Népművelési Bizottságok nagymértékben támaszkodtak az iskolákra és a kor pedagógusaira, akik nagy lendülettel vetették magukat a népnevelés folyamába. A központi támogatásnak köszönhetően dotálták a Népművelődési Bizottságokban végzett munkájukat, ami egyrészt természetes motivációt adott számukra, azonban a hivatásszeretet, a tudásba vetett hit, az ismeretek átadásával való segítség arra ösztönözte őket, hogy a megterhelő iskolai munkájuk után, a tanítványaik szüleit is felvértezzék olyan hasznos ismeretekkel, kialakítsanak bennük olyan kompetenciákat, melyek az adott körülmények között segítette őket abban, hogy beilleszkedjenek az akkor is folyamatosan változó társadalomba.

Dr. Lipcsei Imre
főiskolai tanár, dékán
Gál Ferenc Főiskola Pedagógiai Kar

⁴ Antalfia Antal: *A magyar népművelés története, szervezete, célkitűzései*. In: Tantó József (szerk.): *Viharsarok napsütésben. Békés vármegye törvényhatóságának Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának III. évkönyve*. Kőrösvidék Rt. Nyomdája, Békéscsaba, 1933. 39.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Antalfia Antal: *A magyar népművelés története, szervezete, célkitűzései*. In: Tantó József (szerk.): *Viharsarok napsütésben. Békés vármegye törvényhatóságának Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának III. évkönyve*. Körösvidék Rt. Nyomdája, Békéscsaba, 1933. 38–45.

Benisch Artur: *Az analfabetizmus az 1930. évi népszámlálás útján*. In: *Néptanítók Lapja*, 1933 (66)/10. 339–343.

Erdmann Gyula – Havassy Péter (szerk.): *Békés Megye Képes Krónikája*. Békés megye Millenniumi Emlékbizottsága, Gyula, 2001.

Lipcsei Imre: *A békés vármegyei oktatásügy története a két világháború közötti időszakban*. TSF, Szarvas, 2006.

Szentkereszti Tivadar: *Békés Vármegye népoktatásának története*. Körösvidék Rt. Nyomdája, Békéscsaba, 1932.

Tantó József (szerk.): *Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának I. évkönyve*. Körösvidék Rt. Nyomdája, Békéscsaba, 1928.

Tantó József (szerk.): *Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának II. évkönyve*. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula, 1929.

Tantó József (szerk.): *Viharsarok napsütésben. Békés vármegye törvényhatóságának Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának III. évkönyve*. Körösvidék Rt. Nyomdája, Békéscsaba, 1933.

Tantó József (szerk.): *Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának IV. évkönyve*. Körösvidék Rt. Nyomdája, Békéscsaba, 1943.

ABSTRACT

The study provides a comprehensive view on the organization and mission of the Hungarian „people’s education” between the two World Wars. The programs organized for adults communicated at the time a wide scope of general knowledge. The Board of People’s Education sought to make up for the shortages left by schools and organize further education for people with different educational degrees. The courses were held mostly by local schools and teachers developed the basic skills of illiterate person or gave students practical knowledge which they could profit in everyday life from.

A SZENT IDŐK JELENTŐSÉGE A KÁNONI JOGBAN

A *szent idők* az istentiszteletre szentelt napok és időszakok az Egyház parancsa szerint.¹ Ide tartoznak a vásár- és ünnepnapok is, amikor misehallgatási kötelezettsége van a híveknek, illetve a munkától való tartózkodás éppúgy kötelező.²

A vasárnap egyházi nevei a „*Dies Dominica, Dies Solis*”. Szent Ambrus ekként fogalmazta meg: „*Az úr napja tisztos és ünnepies előttünk, mert az Üdvözítő, mint felkelő nap, eloszlatván a pokol sötétségét, a föltámadás fényében tündöklött ezen a napon. E nap azért kölcsönzi a naptól nevét, mert Krisztus, az igazság felkelő napja világítja meg azt*”. A vasárnap nagy jelentősége magával hozza azt a tényt, hogy semmilyen ünnep nem szoríthatja ki, a vasárnap mindig erősebb, s legalább commemoratio vétetik róla, mégpedig mind a két vesperásban, a laudésekben és a misében is. Ha valamikor egy liturgiailag előírt vasárnap bizonyos okból elmarad, akkor anticipálni kell, azaz az előtte való hét egyik, nem akadályozott napján kell megünnepelni, de ha a hétnek minden napja akadályozva volna, akkor az előtte való szombaton kell megünnepelni. A vasárnapok liturgiai tekintetben feloszlanak:

– *in maiores et minores*: In maiores vasárnapok tárgyát a teremtés és a megváltás, megszentelés legkiválóbb titkai képezik. Ide sorolandók: az adventi vasárnapok, a septuagesimától a fehérvasárnapig megtartandók, továbbá a Pünkösöd- és a Szentháromság vasárnapja. A többi vasárnap a dominicae per annum vagy minores nevet viseli. A dominicae minores alosztályai a következők:

¹ „Szentidők elsősorban a vasárnapok és parancsolt ünnepek: ezek méltó megszentelésére nagy gondot fordítson minden lelkipásztor.” (*Decreta Synodalia*. Az 1934. évi június 20.-tól 22.-ig Székesfehérvárott tartott székesfehérvári-egyházmegyei zsinaton hozott egyházmegyei törvények. Vörösmarty Nyomda, Székesfehérvár, 1935. [A továbbiakban: *Decreta Synodalia*..., 1935.] 113.)

² „Az emberi tevékenységet a teremtéstörténet összefüggésében vizsgáljuk (vö. Ter 1–3). A kinyilatkoztatás fényében az emberi munka igazi értelme éppen a pihenésre felszólító parancs által mutatkozik meg (Kív 20, 8–11). Ez a parancs természetesen nem állítja, hogy a munkavégzés rossz, hanem arra irányítja rá az ember figyelmét, hogy a munkavégzés és a pihenés értelme együtt ragadható meg. (...) A szombati pihenésre vonatkozó parancs kiemeli a közösségi kapcsolatok ápolásának fontosságát is, hiszen ezek a kapcsolatok adják minden emberi tevékenység alapját és értelmét. A parancs kifejezetten vallásos tartalmában kapcsolatot láthatunk a pihenés és a közösségben végzett liturgikus ünneplés között. (...) Végső soron, az ünnepnapokon biztosított pihenés arra ad lehetőséget, hogy létünk személyes vonatkozását mélyebben megértsük, és azt annak belső értelme és célja felé irányítsuk.” (Harsányi Pál Ottó OFM: *Az idő megszentelése és az imádság, mint a személyes hit útja*. In: *Erkölcsteológiai Tanulmányok X. Jel* Kiadó, Budapest, 2010. 127–130.)

- Vannak olyan alkalmak, amelyen az officium úgy határoz, mint a nyolcad alatt. Ide tartoznak a Karácsony, Vízkereszt, Áldozócsütörtök és az Úrnapja nyolcadába eső vasárnapok.
 - Vannak olyan vasárnapok, amikor az officium a psalterium szerint veszi a megünneplést, akár nyolcad alá esnek, vagy akár nem. Ide tartozik a négy említett vasárnapon kívül az összes többi, mely ebbe a csoportba sorolható.
- *in vacantes et non vacantes*: Ezen vasárnapokon sem az officiumban, sem pedig a misében nem vesznek commemoratio-t. Név szerint azok a vasárnapok, melyek Karácsony, Szt. István, Szt. János, Aprószentek vagy ezek nyolcadaival, vagy Vízkereszt ünnepével és vigíliájával esnek egybe.
- *in fixas et mobiles*: Ezek anticipálhatók vagy áttehetők, úgy, mint a Karácsony nyolcada alatti vasárnapok, a Vízkereszt utáni vasárnapok, illetve a Pünkösd utáni 23. vasárnap. A többi mind dominica fixa-nak nevezetik, s ezeken a napokon vagy saját officiummal rendelkeznek, vagy commemoratioval.³

Ugyanakkor lehetnek ritu duplici és ritu semid. ünnepek: vannak ünnepek, melyek ritu duplici ünnepelhetők: Húsvét, Pünkösd, Szentháromság- és Fehérvasárnap. A központi ünnep alap gondolatát a hozzá tartozó vasárnapok által az életbe kell átültetni, s éppen ezért a vasárnapok férfiakkal együtt az egyházi év alanyi mozzanatainak kiváló kifejezéseit képezik. Ide sorolandók még az önmegtartóztatási és böjti napok is.⁴ Lehetnek egyetemes és helyi ünnepek, illetve szent idők.

A SZENT IDŐK MEGHATÁROZÁSA A RÉGI EGYHÁZFEGYELEM TÜKRÉBEN

A legfőbb egyházi hatóság kizárólagos joga az egyetemes Egyház számára kötelező ünnepek elrendelése, áthelyezése illetve megszüntetése.⁵ Per mundum actus, a helyi főpásztor is bizonyos ünnepeket elrendelhet, persze csak ideiglenes jelleggel.⁶

Az illetékes ordinárius vagy megyéspüspök, illetve bizonyos esetekben a helyi plébános felmentést adhat – kivételes esetekben és jogok okból – a böjti napok,

³ Vö.: Schüch Ignác: *A lelkipásztorkodástan kézikönyve*. Győr, 1884. 406–408.

⁴ „Si fieri sine gravi incommodo queat, cadaver excommunicati vitandi qui, contra canonum statuta, sepulturam in loco sacro obtinuit, exhumandum est, servato praescripto can. 1214, § 1, et in loco profano de quo in can. 1212, reponendum.” (Codex Iuris Canonici. Friburgi Brisgoviae B. Herder, 1919. [A továbbiakban: *Codex Iuris Canonici*, 1919.] 1242. k.)

⁵ „Plures ex America Latina Sacrorum Antistites nuper ab Apostolica Sede suppliciter expostularunt ut, iisdem perdurantibus causis, benigne renovaretur indultum circa abstinentiam et ieiunium die 1 ianuarii 1910 pro America Latina et Insulis Philippinis ad decennium concessum. Quum hae preces in generali conventu diei 8 novembris 1919 ad trutinam revocatae fuerint, Emi Patres huius S. Congregationis Concilii memoratum indultum pro America Latina et Insulis Philippinis ad aliud decennium quidem prorogandum, sed, quo magis congrueret novi Codicis iuris canonici hac in re praescriptis, prout sequitur moderandum censuerunt. Quapropter statuerunt ut: 1) ieiunium

az önmegtartóztatási napok és az ünnepnapok gyakorlása alól. Mivel e hatalom rendes és nem bírósági hatalom, ezért az illetékességi területén kívül is gyakorolható ez saját javára, ugyanakkor pedig e hatalom személyi és jogi jelleggel is bír, főleg ha saját híveire vonatkozik, még akkor is, ha azok másik egyházmegye területén tartózkodnak, plébános esetében pedig, ha másik plébánia területén vannak. Ugyanakkor a saját plébániáján tartózkodó idegen személyeknek is adhat felmentést, ezért mondhatjuk azt, hogy helyi jellegű is. A felmentés címzettje lehet egy személy, egy egész család, vagy több család összessége. Ezen utóbbi esetekben azon családok tagjai is élhetnek a felmentéssel, akikre direkt módon nem vonatkoztatható a felmentés. Bizonyos esetekben, az illetékes ordináriusok egyes helységeket, sőt az egész egyházmegyéjüket is felmenthetik a böjt vagy az önmegtartóztatás gyakorlata alól, különösen akkor, ha azok egyházi vagy állami összejövettel vagy közegészségügyi okokkal kapcsolatosak. A szerzetesi intézményekben ezen felmentések megadására – szerzetesekre, újoncokra, növendékekre és alkalmazottakra – ugyanolyan hatalma van a rendházfőnöknek, mint hívei körében a plébánosnak.⁷

Az önmegtartóztatási napok, a böjti napok és az ünnepnapok megtartása éjfél-től éjfélig történik.⁸ Az ünnepnapok a 17-es Kódex 1247–1249-ik kánonjait foglalja magába. A parancsolt ünnepek a következők:⁹ Karácsony, Újév,¹⁰ Vízkereszt,¹¹

sine abstinentia servetur: feria VI Quatuor temporum in Adventu, feriis IV Quadragesimae et feria V Maioris Hebdomadae: 2) ieiunium et abstinentia: feria IV Cinerum et feriis VI Quadragesimae: 3) abstinentia sine ieiunio: in Vigiliis: a) Nativitatis Domini, b) Pentecostes, c) Assumptionis B. M. Virginis, d) Apostolorum Petri et Pauli vel Omnium Sanctorum: 4) in reliquis vero servetur forma praecedentis Indulti...” (Acta Apostolicae Sedis, Roma (Cittá del Vaticano) 1909kk. [A továbbiakban: Acta Apostolicae Sedis] 11. 1919. 462.)

⁶ „Ordinarii locorum peculiare suis dioecibus seu locis dies festos aut dies abstinentiae et ieiunii possunt, per modum tantum actus, indicare.” (Codex Iuris Canonici, 1919. 1242. k.)

⁷ Vö.: Codex Iuris Canonici, 1919. 514/1. k.

⁸ Vö.: Codex Iuris Canonici, 1919. 1246. k.

⁹ Persze más ünnep, amely partikuláris törvény vagy szokás alapján egyes országokban vagy bizonyos egyházmegyékben még kötelező, többé már nem parancsolt ünnep. Vö.: Acta Apostolicae Sedis, 10. 1918. 170.

¹⁰ „Újév (jan. 1.) vagy kiskarácsony Krisztus körülmetelésének ünnepe. A Münchener-kódex naptárában: Úrnak környezete napja, az Érdy-, Lányi-kódexben kiskarácsony, Bornemissza Péter és Telegdi Miklós prédikációiban az Úr körülmetélkedése. A pogány Rómában az évkezdetet Janus tiszteltére kicsapongásokkal ülték meg, ennek helyére rendelte az Egyház a circumcisio ünnepét (...).” (Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium. I. kötet. Mandala Kiadó, Szeged, 1998. [A továbbiakban: Bálint, 1998.] 170.)

¹¹ „Vízkereszt (jan. 6.), ősi egyházi nevén Epiphania, a Teleki-kódex fordítása szerint Úr kijelentése, görög katolikusaink ajkán úrjelenés, ismét másként Háromkirályok: Gáspár, Menyhért, Boldizsár napja, az Egyháznak egyik legrégebbi ünnepe. Vízkereszt napja – fejtegeti Bod Péter – Boldogasszony havának hatodik napjára esik, amely napot a rómaiak szentelték az Augustus császár tisztességére. A keresztyének pedig a magok vallásokra alkalmaztatták és nagy szorgalmatossággal szokták volt megszentelni (...). Kétségtelen, hogy a magyar vízkereszt éppen a keleti egyház liturgikus évkezdő

Mennybemenetel, Úrnapja,¹² a Szeplőtelen Fogantatás és Nagyboldogasszony ünnepe, Szent József ünnepe, Péter és Pál, Mindenszentek és persze a vasárnapok.¹³ Bánk József a könyvében többek között kitér arra is, hogy az egyetemes ünnepek közül nálunk Szent József ünnepe egyáltalán nem kötelező ünnep, viszont nagyon sok olyan ünnepet, mely már nem kötelező, úgy ünneplünk meg, mint a parancsolt ünnepeket. A többi felsorolt ünnepet nagyon kevés országban tekintik állami ünnepnek. Az 1247-es kánon szerint, ha az egyetemes ünnepek közül törvényesen, valamilyen oknál fogva megszűnt egy ünnep, vagy áthelyezést nyert egy másik nap-tári dátumra, a Szentszék megkérdése nélkül új változtatást behozni nem szabad.

A templom védőszentjének, vagyis a templombúcsú ünnepének, mely nem parancsolt ünnep, a helyi püspök vagy ordinárius a megünneplését a következő vasárnapra áthelyezheti.

Az 1248–1249-es kánonok beszélnek az ünnepnapra kötelezettségekről. A hívek kötelesek vásár- és ünnepnapokon szentmisét hallgatni. Ezen kötelezettségnek bárhol eleget tehetnek, nincs kifejezetten helyhez kötve, lehet – bármely rítus szerint – a szabadban vagy a templomban, nyilvános vagy félig nyilvános kápolnában, de temetőkápolnában is eleget lehet tenni, bizonyos szerzők szerint a magánkápolnában is, bár a Kódex 1249. kánonja határozottan kimondja, hogy magánkápolnában

hatását tükrözi (...). Az ünnepi vízszentelés egyébként a középkor utolsó századaiban a nyugati egyházban is elterjedt. A víz mellett ezen a napon szentelték régen a tömjént is. E kettős szentelésből fejlődött ki, de most már a Háromkirályok nevében, az emberi hajlékok megszentelése és megfüstölése vízkereszt nyolcadában. Némelyek szerint a tömjénezés is a görög egyház hatása. E szentelés formulái már a mi középkori szertartáskönyveinkben is előfordulnak (...). A liturgikus vízszentelés már vízkereszt vigíliáján, a délutáni órákban megtörténik. Az Egyház a vízzel együtt, illetőleg előtte krétát is szentel, amellyel majd a pap a házak bejáratára fölírja a három szent király nevét (...). A keleti részekenél maradvány, elmagyarosodott örömeink archaikus liturgiája szerint a házszentelés Karácsony napján történik (...).” (Bálint, 1998. 177–215.)

¹² „Úrnapja, a szegedi eredetű Lányi-kódexben Szentvért nap, a Szentháromság vasárnapját követő csütörtökre eső parancsolt ünnep. Az Egyház a nagyheti gyász miatt nem ünnepelhette méltóképpen az Utolsó Vacsora misztériumát, az Oltáriszentség szerzését. Bár csütörtök ösidőktől fogva egészen napjáig az Oltáriszentség emlékeztetőre rendelt nap, mégis sokáig hiányzott a Kenyér és Bor kiváltságos ünnepe. Kialakulását, a kalendáriumi megfontolások mellett az Oltáriszentség sajátos középkori kultusza ihlette.” (Bálint, 1998. 453–475.)

¹³ „X. Pius pápa által eltörölt ünnepek a következők: Karácsony, Húsvét és Pünkösöd másodnapja, Gyertyaszentelő és Gyümölcsoltó Boldogasszony, Kisasszony napja. Az eltörölt ünnepeken a misehallgatás és munkaszünet bár bűn terhe alatt nem kötelező, mégis az istentiszteletek a rendes ünnepi rend szerint tartandók meg. E napokon nincs bűjt: sem hústól való megtartóztatás. (C. 1252. és 1933. évi quinquennalis felhatalmazás.) A X. Pius pápa liturgikus reformjával vasárnapokról meghatározott napokra áthelyezett ünnepeknek – bár officiumuk és miséjük a directoriumban jelzett napon mondandó – külső ünnepélyessége a régi vasárnapokon tartható meg: tehát a plébániai énekes nagymise (de csakis ez) szeptember első vasárnapján az Őrangyalok ünnepéről, a Kisasszony – nap nyolcadába eső vasárnapon Mária neve ünnepéről, okt. első vasárnapján Szt. Olvasó Királynéjáról, okt. második vasárnapján Magyarok-Nagyasszonyáról mondható (új Missale, addit. et variat. IV. 1. 2.).” (Decreta Synodalia..., 1935. 113.)

csakis a Szentszék előzetes engedélyével. Ezeken a napokon az opera servilia, azaz a szolgai munkától való megtartóztatás kötelező, ugyanígy a bírósági tárgyalástól és pereskedéstől is. Ezen ünnepnapokon a nyilvános piacok és vásárok tilosak, illetve az ezeken való részvétel, továbbá a nyilvános adás-vétel, hacsak ezt külön engedmény nem igazolja.

Az 1250–1254-es kánonok a megtartóztatásról és a böjti napokról beszélnek. Azért, hogy a fogalmakat jobban megértsük, fontos kánonról kánonra áttekinteni.

„*Abstinentiae lex vetat carne iureque ex carne vesci, non autem ovis, lacticipiis et quibuslibet condimentis etiam ex adipi animalium.*”¹⁴ Tehát a megtartóztatás a földön élő melegvérű állatok húásától és húsolevesétől való önmegtartóztatásra kötelez.

A böjti fegyelem megkívánja a naponta mindössze egyszeri étkezést, vagy legalább egyszeri jóllakás történjen csak. Nem tilos étkezés közben halnak és húsnak a fogyasztása, sem a főétkezésnek a vacsorára való áthelyezése. Ugyanakkor pedig figyelembe kell venni azt a tényt is, hogy a böjt nem szükségképpen kapcsolódik a megtartóztatáshoz és viszont.

Az 1252-es kánon a parancsolt napokat említi. Csak a megtartóztatás kötelező minden pénteken, a böjti és a megtartóztató napok a következők: hamvazószerda, nagyböjt minden péntekén és szombatján,¹⁵ kántorböjtökön, Karácsony, Húsvét, Pünkösöd, Nagyboldogasszony és Mindenszentek vigiliáján. Nagyszombat délben véget ér a böjt, azonban vasárnap és parancsolt ünnepeken soha nincsen böjt, kivéve a nagyböjti időszakot. Országoktól függően, általában ahol megszüntetett

¹⁴ *Codex Iuris Canonici*, 1919. 1250. k.

¹⁵ „Nagyböjt, az Érdy-kódexben negyvenlőböjt, az egyházi évben hamvazószerdától húsvétvasárnapig terjedő, Jézus negyvennapos böjtölésének, majd kínszenvedésének emlékezetére szentelt negyvennapos időszak, amelynek kisebb megnevezett egységei: hetei, vasárnapjai, ünnepei is vannak. (...) A régi idők böjti fegyelme igen szigorú volt. A böjti napokon csak kenyéret, sót és száraz növényi eledelket volt szabad enni, és csak egyszer ehettek napjában. (...) A nagyböjti penitenciának középkorias kemény fajtája volt a negyvenelés. Aki elfogadta magában, csak negyvenszer, azaz naponta csak egyszer evett naplemente után a nagyböjt egész ideje alatt. (...) Mindez még a régi kemény penitencitartás nyoma. Az egyházi törvényből is – írja a jezsuita Taxonyi János – és a régi szentatyáknak írásából kitétszik, mely nehéz penitenciákat szoktanak vala adni hajdan a halálos bűnökért. Mert az idő alatt, amelyben a bűnös penitenciát tartott, nem vala néki szabad a szentegyházba bémenni, hanem az ajtónál kellett állani, és ottan Istentől irgalmasságot és kegyelmet kérni. A templomba menőknek pedig azon könyörögni, hogy érette esedezzenek. Ezek fölött zsákba járni, fehér hamuval behinteni, haját elmetélni, lovaglástól, vendégségektől, húselektől, boritaltól, fürdéstől, komédia- és játéklátástól meg kellett magát tartóztatnia mindaddig, valameddig penitencia tartásának ideje el nem múlt. Ezenkívül minden héten bizonyos napokon csak kenyérrrel és vízzel tartozott böjttölteni. (...) Liturgikus hagyomány, hogy feketevasárnaptól a feltámadási szertartásig a templomi feszületeket, továbbá a főoltár képét violaszín lepellel eltakarják. (...) A lepel a középkorban sokszor egyúttal a szegények bibliája is volt, mert sorjában vagy Jézus egész életét, vagy pedig kínszenvedésének állomásait festették rá.” (Bálint, 1998. 241–255.)

ünnepnapra esik a böjt és a megtartóztatás, azok nem szűnnek meg. Nem kell anticipálni a vigília-böjtöket. Abban az esetben, ha a vigíliás ünnep hétfőre esnék, elmarad a vigília-böjt, kivéve a karácsonyi vigília-böjtöt, mert azt nagyon komolyan kell venni. A karácsonyi vigília-böjtöt a hívek anticipálhatják, vagyis azt az előző napon elvégezhetik, de a lelkipásztorokra ez nem vonatkozik.

Az 1254-es kánon szerint a megtartóztatásra kötelezettek mindazok, akik megvannak kereszttelve és a hetedik életévüket betöltötték, a böjtre viszont csak azok, akik a 21. életévüket betöltötték és még nem lépték át a 60. életévüket.

A püspökkari konferenciák, illetve a megyéspüspökök saját egyházmegyéjükben a nagyböjti időszak előtt vagy kezdetén közlik a Szentszéktől kapott esetleges könnyítéseket a böjttel kapcsolatban. A háborús időszak alkalmával a Hamvazószerda és Nagypéntek kivételével minden böjti nap alól felmentést adhatnak a püspökök a saját egyházmegyéjükben a Szentszék engedélyével.¹⁶ Magyarországon a böjti fegyelem a Püspökkari Konferencia jóváhagyásával a következőképpen alakul:¹⁷

1. Szigorú böjt van Hamvazószerdán és Nagypénteken, a Szeplőtelen Fogantatás vigíliáján és Karácsony vigíliáján, mely előző napra áttehető.
2. Hústilalomtól való megtartóztatás van az év minden péntekén, kivéve abban az esetben, ha az parancsolt vagy tanácsolt ünnepre nem esik.

¹⁶ „*Attentis difficilibus rerum adiunctis quae recens bellum sequuta sunt, Ssmus Dominus Noster Pius Divina Providentia Pp. XII benigne prorogare dignatus est, in iisdem terminis et donec aliter provideatur, Apostolicum Indultum diei 19 Decembris 1941 circa legem abstinentiae et ieiunii ecclesiastici. Quapropter omnes locorum Ordinarii, cuiuslibet ritus, concedere poterunt, secundum prudens ipsorum iudicium, in territorio propriae iurisdictionis, generalem dispensationem super lege abstinentiae et ieiunii ecclesiastici, in favorem quoque Religiosorum et Religiosarum etiam exemptionis privilegio fruuntur. Firma tamen manet lex abstinentiae et ieiunii ecclesiastici, pro fidelibus ritus latini, Feria IV Cinerum et Feria VI in Parasceve: pro fidelibus vero alius ritus, duobus deibus ab eorum Ordinariis statuendis.*” (*Acta Apostolicae Sedis*, 38. 1946. 27.)

¹⁷ Az egyházmegyei zsinatok külön határozatot hozhatnak a böjti napokkal és azok gyakorlásával kapcsolatban. Ilyen kitételeket hozott a Székesfehérvári Egyházmegye 1942-ben, mikor meghatározta, hogy kik mentesülhetnek a többszöri jóllakás és a hústilalom alól: az összes hívek az eltörölt, de nyilvánosan megült ünnepeken, egyes helyek közösségei védőszentjük ünnepén, betegek, akik nem tarthatják meg a böjtöt, katonák, pénzörök, csendőrök, rendőrségi alkalmazottak, börtönőrök – kivéve Karácsony vigíliáján és Nagypénteken. Kivételes felmentésben részesülnek a húseledeltől való megtartóztatás parancsa alól: egyes községek országos vásár napján, gyári és bányamunkások és mindazok, akiknek vendéglőből vagy vendéglőben kell étkezniük – persze Hamvazószerdát, Nagypénteket, Nagyszombatot, Karácsonyt és Pünkösöd vigíliáját kivéve minden más napon. Vonatkísérő személyzet, utasok, fürdőhelyen üdülő betegek családjukkal és kíséretükkel együtt, alamizsnából élő szegények, függő viszonyban élők (pl. cselédek) – Nagypéntek kivételével minden más napon.

SZENT IDŐK JELENTŐSÉGE A HATÁLYOS KÓDEXBEN

A hatályos Kódex a szent időket az 1244-es kánonnal vezeti be, melyben megszabja, hogy kinek áll jogában ünnepnapokat és böjti napokat áthelyezni és megszüntetni.

A szent idők az Úr különleges tiszteletére vannak rendelve, s ide sorolandók azok az ünnepnapok és bűnbánati napok, melyek a liturgia számára is központi helyet foglalnak el, és megszentelik az év valamennyi napját. Az 1245. kánon szerint a helyi ordinárius, illetve az illetékes megyéspüspök saját jogát fenntartva felmentést adhat a szent időre vonatkozó bizonyos ünnepnapok, bűnbánati napok kötelezettsége alól, vagy esetleg engedélyezheti más cselekedettel való helyettesítését. Ugyanilyen jogokkal rendelkezik a pápai jogú, klerikusi szerzetesi intézmény, vagy az apostoli élet ugyanilyen társaságának az előjárója saját alárendeltjei és a házban tartózkodó alkalmazottai felett, akik ha éjjel-nappal ott vannak. A plébános is megfelelő okból a saját plébániáján, a saját hívei körében élhet ilyen jogokkal.

A szent időknél kiemelkedik az ünnepek azon csoportja, mely a hatályos Kódexben mindössze három kánont, az 1246–1248. kánonokat foglalja magában. A törvényhozó a parancsolt ünnepnapokról rendelkezik, tehát fontos látni, hogy nem az egyszerűen vett liturgikus ünnepnapokról.

Az 1246-os kánon kiemeli a vasárnapot, mint Krisztus húsvéti misztérium-ünnepét, melyet, mint őseredeti ünnepet kell megtartani az egész Egyház számára. A II. vatikáni zsinat a Sacrosanctum Concilium Konstitúció a szent liturgiáról V. fejezetében még a következőket határozza meg és rendeli el a megkereszteltek számára: *„E napon ugyanis a Krisztus-hívőknek össze kell jönniük, hogy hallgatván Isten igéjét és részesedvén az Eucharisziában megemlékezzenek az Úr Jézus szenvedéséről, föltámadásáról és dicsőségéről, hálát adván Istennek, aki őket »élő reményre szülte újjá Jézus Krisztusnak a halálából való feltámadása által.«¹⁸ Így tehát a vasárnap az ős ünnepnap, amit a jámbor hívekkel meg kell ismertetni, és lelkükre kell kötni, úgy, hogy ez a nap az öröm és a munkaszünet napja is legyen. Más ünnepeket nem szabad elébe helyezni, kivéve a valóban nagyobb jelentőségűeket: az Úr napja ugyanis az egész liturgikus évnek alapja és magja.”¹⁹*

„Vasárnap tehát a krisztushívő nem egyszerűen természetes istentiszteleti kötelezettségének tesz eleget, hanem Krisztussal és Krisztus által tiszteli az Istent.”²⁰

Az 1246-os kánon továbbá kitér más ünnepnapokra is, melyeket meg kell ünnepelni, s melyek részét képezik egyházi és liturgikus életünknek. Ilyen ünnep Urunk Jézus Krisztus Születésének Napja, továbbá a Vízkereszt, Krisztus Urunk

¹⁸ Szentírás. Ford.: Gál F. – Gál J. – Gyürki L. – Kosztolányi I. – Rosta F. – Szénási S. – Tarjányi B. Szent István Társulat, Budapest, 2005. 1Pt 1,3.

¹⁹ A II. Vatikáni Zsinat Dokumentumai. Szent István Társulat, Budapest, 2000. (A továbbiakban: A II. Vatikáni Zsinat Dokumentumai, 2000.) 78.

²⁰ Kuminetz G.: Klerikusok Kézikönyve I. Szent István Társulat, Budapest, 2012. 597.

mennybemenetele, Szent Testének és Vérének Ünnepe, azon kívül Máriának, mint Isten Anyjának Napja, Szeplyötelen Fogantatása és Mennybevétele, Szent József, Szent Péter és Pál apostolok, valamint Mindenszentek napja. A II. Vatikáni Zsinat egy külön kis ajánlást és részletezést tesz az ünnepekre és azok megünneplésére vonatkozólag: „A hívők figyelme elsősorban az Úr ünnepeire irányuljon, amikor az év folyamán üdvösség misztériumait ünnepeljük. Ezért az üdvösség misztériumait ünneplő időszakok (*proprium de tempore*) elsőbbséget élvezzenek a szentek ünnepeivel szemben, hogy az üdvösség misztériumainak teljes köre méltó ünnepléshez jusson.”²¹

A Kódex átdolgozásakor felmerült, hogy általános elvként a következő tényállás és elgondolás lesz elfogadva: a Karácsony és a Mária ünnepek legyenek elfogadva mindenütt, és kötelező jelleget öltve a nem vasárnapra eső ünnepek közül, a többi ünnepről az adott ország püspökkari konferenciái rendelkezzenek, a politikai helyzet és a helyi egyházi szokások figyelembevételével. A kihirdetés előtt azonban változtatásra került sor, és új nézet alakult ki, mely bele is került a Kódexbe, mint az 1246. kánon második paragrafusá: „A püspöki konferencia azonban az Apostoli Szentszék előzetes hozzájárulásával kötelező ünnepek közül egyeseket eltörölhet vagy vasárnapra helyezhet át.” A Magyar Püspöki Kar 1973. III. 15-i körlevelében a következőket határozza meg a Magyar Egyházra vonatkozólag: Karácsony, Újév és Nagyboldogasszony kötelező ünnep, míg Vízkereszt, Áldozócsütörtök és Úrnapja a rákövetkező vasárnapon megünnepeendő, a többi ünnepnek hazánkban nincs jelentősége.²²

Az 1247-es kánon kiter a hívek számára előírt szentmise látogatásra, melyet vasárnapokon és kötelező ünnepnapokon gyakorolniuk kell, továbbá, hogy ezeken a napokon tartózkodjanak azoktól a munkáktól és ügyletektől, amelyek esetleg csorbítanak az Istennek kijáró tiszteletet, és az Úr napjának alap gondolatát, mely a feltámadásba vetett hit-remény által vidámságot csempész az életbe, és elősegíti a lélek és a test kellő pihenését. A szentmishallgatásnak csakis fizikai formában tehetünk eleget, tehát nem elegendő a televízióban követni vagy a rádión hallgatni a szentmisét. Ez legfőképpen akkor valósul meg, ha a szentmise katolikus rítusban történik, legyen az bármilyen rítusú is. Ha a hívő valami miatt akadályoztatva van, vagy kellően súlyos ok miatt nem vehet részt, vagy a környéken, ahol éppen tartózkodik, nincs erre lehetősége, akkor a keleti keresztények szent liturgiáján való

²¹ A II. Vatikáni Zsinat Dokumentumai, 2000. 79.

²² A Magyar Katolikus Püspöki Kar határozata alapján, melyet a Szentszék 2013. IV. 10-én hagyott jóvá, hazánkban a következőképpen módosultak a következő ünnepek: Vízkereszt napja (január 6.), valamint Mindenszentek napja (november 1.) kötelező ünnep lett és a napján kell megünnepelni. Vö.: *Az Egyházi Törvénykönyv. A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal.* Szerkesztette, fordította és a magyarázatot írta: Erdő Péter. Szent István Társulat, Budapest, 2015. (A továbbiakban: *Az Egyházi Törvénykönyv...*, 2015.) 636.

részvételével is eleget tehet az 1247. kánonban előírt kötelezettségének.²³ A szentmise történhet templomban, kápolnában vagy egyéb helyen, ami a Kódex előírásaival nem ellenkezik. A vasárnap és az ünnepnapok megszentelése már előző este kezdődik, de általában a liturgikus nap éjféltől éjfélig tart. Fontos tehát az idő kérdésénél kitérni, hogy a vasárnapot megelőző estén hallgatott szentmise is éppúgy érvényes, mintha kifejezetten a napján tett volna eleget a hívő ezen kötelezettségének. Az 1248-as kánon felveti azt a nézetet is, hogy amennyiben nincs jelen a szolgálatot teljesítő személy, vagy más súlyos okból kifolyólag nincs szentmise, igen ajánlatos, hogy legalább a hívek összegyűljenek a plébániatemplomban, vagy más szent helyen, vagy olyan helyen, melyet az illetékes megyéspüspök kijelölt, és az előírásoknak megfelelően igeliturgián vegyenek részt, melynek keretében kiszolgáltatható a legszentebb Eucharisztia, ha lehetséges ez; ha nem, akkor töltsenek kellő időt imádsággal vagy egyénileg, vagy a családdal, esetleg több családból álló csoportban.

A Kódex a bűnbánati napokról mindössze öt kánonban emlékezik meg, az 1249–1253. kánonokkal bezárólag. A 17-es Kódex a böjti napokat és a hústiltalmi napokat helyezi mondanivalója középpontjába, míg a jelen Kódex bűnbánati napokat említ, követve a II. vatikáni zsinat szellemét és előírásait:

„(...) *Ecclesia, cum, in Concilio congregata, attentius perpendit quae esset necessitudo, qua ipsa non solum fratres a sua communione seiunctos, sed etiam religiones non christianas attingeret, libenter animadvertit paenitentiam fere ubique terrarum magni aestimari, quippe quae arte conectatur sive cum sensu illo religioso, quo antiquarum gentium vita imbuitur, sive cum subtilioribus notionibus, quae in religionibus ad altiorem gradum provectoris et cum progrediente ingeniorum cultu coniunctis, inveniuntur. 10 In Vetere Testamento religiosa paenitentiae ratio clarius usque manifestatur. Quamquam enim homines eam agunt, vel Dei indignationem post peccatum placare cupientes, 11 vel rebus adversis vexati, 12 vel peculiaribus ingruentibus malis permoti, 13 vel divina beneficia impetrare studentes, 14 tamen ii externum paenitentiae opus cum interiore ad Deum conversionis habitu solent coniungere, quo fit, ut animum, a peccato retractum, ad Deum novo nisu convertant. 15 Quin etiam a cibis abstinent suaque derelinquunt bona – ieiuniis enim, praeter Dei preces et laudes, caritatis opera addi solent 16 – etiam post peccatorum remissionem, quamquam nullum a Deo impetrandum est munus; ieiuniis enim et ciliciis utuntur, ut »animas suas« afflictent, 17 ut se coram Domino prosternant, 18 ut faciem*

²³ „*Catholicus qui occasionaliter, propter causas de quibus infra, n. 50, Sacrae Divinae Liturgiae (Missae) apud Fratres orientales seiunctos diebus dominicis vel festis de praecepto adest, Sanctae Missae audiendae praecepto in ecclesia catholica non amplius tenetur. Item, convenit ut, iisdem diebus, Catholici Sacrae Liturgiae apud Fratres orientales seiunctos, si fieri potest, adsint, cum iusta de causa impediuntur ne Sacrae Liturgiae in ecclesia catholica intersint.*” (Secretariatatus Ad Christianorum Unitatem Fovendam, Directorium. Ad totam Ecclesiam. 1967. V. 14. 47. pont, Acta Apostolicae Sedis, 59. 1967. 588.)

suam ad Deum vertant, 19 ut ad supplicationes facilius se componant, 20 ut melius divina intellegant, ut parati sint Deo obviam fieri. 21 Est igitur paenitentia, iam in Vetere Testamento, pia et sui cuiusque propria actio, quae eo ad postremum spectat, ut Deum adamemus eique nosmet ipsos prorsus concredamus. Non nobis, sed Deo est ieiunandum. 22 Huiusmodi sane indolem omnis paenitentia praeferat oportet, etiam in ritibus lege praescriptis et ordinatis. Quotiescumque id ad usum non deducitur, ita conqueritur Dominus: »Nolite ieiunare sicut usque ad hanc diem, ut audiatur in excelso clamor vester«. 23 »Scindite corda vestra et non vestimenta vestra (...).« 24 Neque in Vetere Testamento desideratur socialis, quam dicunt, paenitentiae indoles. Nam ex paenitentialibus Veteris Testamenti ritibus, non solum communis cogitur peccatorum conscientia, sed etiam condicio enuntiatur, qua ad Populum Dei quis pertineat. 25 Item satis est animadvertere paenitentiam, etiam ante Christum natum, perfectionis et sanctitatis instrumentum et signum existimatam esse, ut Iudith, 26 Daniel, 27 Anna prophetissa multique praestantes viri ac mulieres comprobant, »ieiuniis et obsecrationibus (Deo) servientes nocte ac die« 28 cum gaudio et laetitia. 29 E Vetere Testamento demum patet homines iustos sua paenitentia pro totius hominum communitatis peccatis satis fecisse; ex quibus mentione dignus est Moyses, qui quadraginta dies ieiunavit, ut Deum ob infidelis populi culpas placaret. 30 Ita maxime nobis exhibetur »Dei Servus)), qui 'languores nostros' ... tulit)), et in quo 'posuit Dominus...' iniquitatem omnium nostrum)).« 31 Haec tamen contingebant ut sacramentum futuri. 32 Etenim paenitentia, quae interioris vitae necessitas est, universi generis humani experientia religiosa comprobata, et peculiari divinae Revelationis praecepto iniungitur, in Christo et in Ecclesia novas prorsus significationes easque altissimas accipit. Christus, qui semper in vita sua coepit ipse facere et docere, antequam munus suum susciperet, quadraginta dies et quadraginta noctes in oratione et ieiunio duxit, atque apostolici operis sui publice initium fecit laeto quidem nuntio »Appropinquavit Regnum Dei«, sed statim addidit mandatum: »paenitemini et credite Evangelio.« 33 Quae verba totius vitae christianae quasi summa sunt et complexio. Ad Christi Regnum nobis fas est accedere tantum »metanoia«, id est intima totius hominis mutatione, qua ipse cogitare, iudicare vitamque suam componere incipit ea sanctitate et caritate Dei percussus, quae in Filio novissime manifestatae sunt et plene nobis impertitae. 34 Invitatio Filii Dei ad »metanoiam« peragendam, instantius urget, propterea quod non solum ad eam ipse hortatur, sed etiam exemplum paenitentiae praebet. Nam Christus maximum exemplum paenitentibus dedit, eo quod non pro peccato suo, sed pro peccatis aliorum voluit poenas subire. 35 In Christi conspectu homo positus, nova luce collustratur, atque adeo cum Dei sanctitatem tum peccati malitiam agnoscit: 36 per Christi verbum ei nuntium traditur, quo et ad conversionem ad Deum fit invitatio et peccatorum venia conceditur; quae dona ipse per Baptismum plene consequitur, qui hominem configurans ad similitudinem Domini Passionis,

Mortis et Resurrectionis, 37 exinde totam eiusdem vitam huius mysterii veluti sigillo reddit insignem."²⁴

Az 1249-es kánon isteni törvényként rögzíti a bűnbánattartás kötelezettségét, melyet minden megkeresztelt Krisztus-hívó köteles a maga módján megtartani. Persze, itt meg kell jegyezni, a „*suo quisque modo*” kifejezésnél az életkori sajátosságokat, a fizikai állapot meglétét, magát az életállapotot, a társadalmi körülményeket és egyéb súlyos okokat, melyek kihatással lehetnek a megtartás kötelezettségére. A kánonban segítségként, hogy ezt a törvényt könnyebben és egyértelműben meg lehessen tartani, bűnbánati napokat ír elő az Egyház, melyeken a hívők „*különösen is törekedjenek az imádsággal, gyakorolják a vallásosság és a segítő szeretet cselekedeteit, végezzenek önmegtagadásokat (...) főként megtartva a böjtöt és a hústilalmat az itt következő kánonok szerint*”.²⁵

Fontos látni azt a tényt is, hogy a bűnbánattartás és egyéb előírások megtartása nem az egyén kifejezett magánügye, személyes cselekedete, hanem elsősorban közösségi jellegű, mely a zsinat tanítása szerint egyesít minket Krisztus által az egy test egyházában. Ezek a napok megpróbálják a hívekben elhinteni azt a különleges célt, hogy a hívek tudatosan kötődjenek az imádsághoz, gyakorolják a vallásosság, a karitatív szeretet gyümölcsöző cselekedeteit, végezzenek önmegtartóztatást, munkájuk-hivatásuk ellátásában törekedjenek a tökéletességre, s amennyiben lehetséges, tartsák meg a hústilalmat és a böjtöt. Az igazi bűnbánat és böjt kifejező eszköze nem más, mint a fizikai lemondás valamiről, ami az önmegtagadásra utal. Erre utal VI. Pál pápa tanítása a Paenitemini kezdetű rendelkezésében: „*Az igazi vezeklés erénygyakorlatában nem mellőzhető az olyan aszkézis sem, amely testi önmegtagadást jelent. Az ember ugyanis test és lélek egésze. (...) Ádám vétke óta a test a lélek ellen harcol, a lélek pedig a test ellen. Semmi szükség persze arra, hogy vezeklési gyakorlataink a sztoikusok nézeteit sejtessék. Sem kárhozzátunk, sem megvetnünk nem szabad az emberi testet, amelyet az Isten Fia magára öltött. A testi önsanyargatásnak épp az a célja, hogy szabaddá tegye az embert, mert egyébként gyakran az érzékek bilincsebe verné a rendetlen kívánság, továbbá, hogy a testi böjt által erőt nyerjen az ember, és hogy a mértéktartás gyógyító hatására helyreálljon az engedlenségtől megsebzett emberi méltóság*”.²⁶

A vezeklés tehát nem más, mint állandó jellegű motiváció, mely az önkéntességből fakad és a szeretetre irányul.

Összefoglalva tehát, a bűnbánattartás Krisztus Urunk parancsa szerint ki kell, hogy terjedjen minden hívőre és azok egész életére, s folyamatossá kell válnia.

²⁴ *Constitutio Apostolica, Paenitemini et credite Evangelico*, 1966. II. 17., *Acta Apostolicae Sedis*, 58. 1966. 177–178.

²⁵ *Az Egyházi Törvénykönyv...*, 2015. 1249. k.

²⁶ *Constitutio Apostolica, Paenitemini et credite Evangelico*, 1966. II. 17., *Acta Apostolicae Sedis*, 58. 1966. 181.

Ezt az erkölcsi kötelességet a jogi előírások teszi teljessé, melyeket napjukon és a kiszabott időben kell végrehajtani. Az 1251. kánon konkrétan meghatározza a bűnbánati napokat: az év összes péntekjei és a nagyböjt ideje.²⁷ Az 1251-es kánon előírásai a húsevésről vagy az illetékes püspöki konferencia előírásai szerint meghatározott más eledeltől való tartózkodás az év minden péntekjén kötelező, hacsak nem esnek egybe valamelyik főünnepel. Kifejezetten kötelező hústilalmi nap a hamvazószerda és a nagy-péntek, amikor Urunk Jézus Krisztus szenvedéséről, illetve haláláról emlékezünk meg. A böjt ilyenkor nem csak a hústól, hanem az élelem és a víz mennyiségétől való önmegtartóztatást is jelent.²⁸

Az 1252. kánon megfogalmazza, hogy kikre vonatkozik a böjt, illetve a böjti fegyelem: mindazoknak kötelező, akik tizennegyedik életévüket betöltötték – a hústilalom, a böjt, pedig minden nagykorút kötelez, egészen hatvanadik életévük megkezdéséig. A korábbi Kódex részletesen kitért azon élelmiszerekre, melyektől a böjti időszakban tartózkodnunk kell. Persze, ezen felsorolás mára már nem érvényes, mégis megvan az értéke, sőt irányvonalként szolgálhat a böjt szigorúbb és teljesebb megtartásához. A böjti fegyelmet és a böjt megtartását elsősorban megfelelő példa láttán és következetes neveltetés formájában sajátíthatja el megfelelő módon az ember, ezért az erre nevelő feladat továbbra is elsődlegesen a szülőkre, majd pedig a lelkipásztorokra hárul. Fontos azt is rögzíteni és leszögezni, hogy csakis súlyos indok mentesít a hústilalom vagy a böjti kötelezettségek teljesítése alól. Figyelembe kell venni, hogy a hústilalomra vonatkozó kötelezettség alóli felmentéshez súlyosabb okra van szükség, mint a böjt alóli felmentéshez. Ha a körülmények úgy hozzák, hogy lehetetlenné válik megtartani az előírást, nincs szükség felmentésre sem, de ha valamilyen kétség merülne fel, úgy az illetékes hatósághoz kell folyamodni.

Az 1253-as kánon beszél a püspökkari konferenciák illetékességéről a böjttel kapcsolatban, mivel pontosabban meghatározhatják a böjti és hústilalmi magatartást, továbbá egészében vagy részben helyettesítheti is a hústilalmat és a böjtöt

²⁷ A II. vatikáni zsinat a Sacrosanctum Concilium kezdetű konstitúcióban a következőket határozza meg: „A nagyböjt kettős természetét – tudniillik, (1) a keresztségre való emlékezés vagy előkészület és (2) a bűnbánat által a többet imádkozó és Isten ígését figyelmesebben hallgató híveket a húsvéti misztérium ünneplésére – mind a liturgiában, mind a liturgikus katekézisben meg kell mutatni. Ezért: a) a nagyböjti liturgia keresztségi elemeit bőségesebben kell felhasználni: és ha szükséges, egyeseket a régi hagyományból újra vissza kell állítani.

b) ugyanezt kell mondanunk a bűnbánati elemekről is. Ami a katekézist illeti, a bűn közösségi következményeivel együtt jól be kell vésni a hívők lelkébe a bűnbánatnak azt a sajátosságát, hogy a bűnt azért bánja meg, mert Isten megbántása az: nem szabad figyelmen kívül hagyni az Egyház szerepét sem a bűnbánattartásban, és sürgetni kell az imádságot a bűnösökért.”

²⁸ „Nagy-pénteken, az Úr szenvedésének és halálának napján azonban maradjon meg változatlanul mindenütt a szent húsvéti böjt, sőt ahol ez alkalmasnak látszik, ki kell terjeszteni nagyszombatra is, hogy így emelkedett és fogékony lélekkel érkezzenek el a hívők a föltámadás vasárnapjának örömeihez.” (Secretariatatus Ad Christianorum Unitatem Fovendam, Directorium, Ad totam Ecclesiam, 1967. V. 14. 47. pont, AAS 59. 1967.)

a bűnbánat más formáival, főként a segítők szeretet cselekedetével és gyakorlatával. A Magyar Püspöki Konferencia 1966-ban hozott rendelkezése szerint szigorú böjt van hamvazószerdán és nagypénteken, a hústilalom azonban csak nagyböjt péntekjein kötelező, az év többi péntekén vagy a hústól való tartózkodás, vagy valamilyen jámbor áhítat, cselekedet mentesíthet a kötelezettség alól. Általános felmentés van a bűnbánati napok tartása alól a következő egyházi vagy világi ünnepeken: február 2-án, március 25-én, május 1-jén, augusztus 20-án, szeptember 8-án, december 2-én és december 31-én.

A Keleti Kódex mindössze 4 kánont tartalmaz az ünnepnapok és bűnbánati napok fejelemében: 880–883. kánonok közül a 880–881. kánonok az ünnepekre, még a 882–883. kánonok pedig a bűnbánati napokra vonatkoznak. Alapszabályként fogalmazódik meg az összes Keleti Egyházak számára közös ünnepnapok és bűnbánati napok meghatározása és megállapítása, elhelyezése vagy eltörlése egyedül a legfőbb egyházi hatóság jogkörét illeti meg. Az egyes saját jogú egyházak saját ünnep és bűnbánati napjainak megállapítása, azok eltörlése vagy esetleges átelyezése megilleti azt a hatóságot is, amely jogosult a részletes jogot szabályozni. Az ünnepnapok meghatározására és azok rögzítésére is kitér a 880. kánon harmadik paragrafusa, melyben leírja az összes parancsolt, közös ünnepnapokat: Urunk Jézus Krisztus Születése napja, az Epiphánia, Mennybemenetele, a Szent Istenszülő Mária Elszenderülése, Szent Péter és Pál Apostolok napja, ugyanakkor fenntartva az Apostoli Szentszék által megadott jogot az egyes saját jogú egyházaknak, mely által egyes parancsolt ünnepnapokat eltöröl, vagy esetleg vasárnapra helyez át. Minden saját jogú egyház törvényhozó hatóságának joga van a maga egyházában tartott ünnepnapokat érintő rendelkezéseket hoznia a Szentszék előzetes jóváhagyásával. *„A Húsvét ünneplése közös rendje keleti keresztények között máig nem megoldott probléma. Vannak, ahol a katolikusok is a Julián naptárt követik, Kárpátalján és Erdélyben is hasonló gyakorlat alakult ki.”*²⁹ A Keleti Kódex is előírja a vasárnapi szentmisén való kötelező részvételt a 881-es kánonban, ugyanakkor pedig kitér a hasznos idő jelentőségére, mely az előesti vecsernyétől egészen a vasárnap vagy pedig a parancsolt ünnep végéig tart. Ami újdonság a 83-as Kódex ezen megegyező kánonjaihoz képest, hogy a Keleti Kódex itt megemlíti, hogy a Krisztus-hívőknek az ünnepnapokon és vasárnapokon, de gyakrabban is, sőt naponta vegyék magukhoz az isteni Eucharisziát. Azonban mind a Keleti-, mind a Nyugati-Kódex kitér a munkától való tartózkodásra és azokra a tevékenységekre, melyek akadályozzák ezen napok elmélyítését és megélését.

A 882-es kánon beszél a Krisztus-hívők kötelezettségéről. Az új jog átveszi VI. Pál terminusát a bűnbánati napokról. Bűnbánati napokon a Krisztus-hívők kötelesek a böjtot vagy önmegtartóztatást megtartani. A saját jogú egyházakban

²⁹ Dr. Hollós J.: *Jegyzetek a Keleti Egyházak Törvénykönyvéhez. II. kötet.* A szerző magánkiadása. 199.

megállapított böjti napok a következők: szigorú böjt van nagyböjt első hétfőjén és nagypénteken, hústól való megtartóztatás nagyböjt szerdáin és péntekjein, és az időszaki böjtök péntekjein. Általános felmentés van hústiltalom alól a parancsolt és tanácsolt ünnepeken, és a péntekre eső állami ünnepeken, ez alól egyes családok és hívek felmentést kaphatnak a parochustól is.

A 883-as kánon szól arról a saját jogú egyházak területi határain kívül levő Krisztus-hívők az ünnepi és bűnbánati napok tekintetében teljesen alkalmazkodhatnak a tartózkodási helyükön érvényes szabályokhoz. Ugyanakkor a kánon kitér még arra a lehetőségre is, hogy könnyítsen a családoknak, ahol a családok különböző saját jogú egyházakhoz tartoznak, ezekben önként választhatnak, hogy egyik vagy másik saját jogú egyház előírásait követik.

Összegezve tehát elmondhatjuk, hogy az Egyház által előírt ünnep- és liturgikus napok merőben meghatározóak, nem csak a kánoni jog gyakorlatát illetően, hanem bizonyos fokon az ünnepnapok és szent idők megszentelésére buzdítják azokat, akik célja, hogy eljussanak és másokat is elvezessenek az üdvösségre.

Ft. Negyela Zoltán
doktorandusz
PPKE KJPI

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Népi jámborság és liturgia direktórium. Alapelvek és iránymutatók. In: *Római Dokumentumok XXXI. Isteniszteleti és Szentségi Kongregáció.* Szent István Társulat, Budapest, 2005. 14–32.

A pap, az Ige hirdetője, a szentségek kiszolgáltatója és a közösség vezetője a harmadik keresztény évezred távlatában. Szent István Társulat, Budapest, 1999. 37–45.

A Pécsi Egyházmegye Zsinata 1998. Pécs, 1999. 51–54.

Acta Apostolicae Sedis, Roma (Cittá del Vaticano) 1909kk. (A továbbiakban: *Acta Apostolicae Sedis*) 10. 1918. 170.

Acta Apostolicae Sedis, 11. 1919. 462.

Acta Apostolicae Sedis, 38. 1946. 27.

A Szabadkai Egyházmegye Zsinati Könyve. Munkadokumentumok. Szabadka, 2006. 93–97.

A Szeged-Csanádi Egyházmegyei Zsinat könyve. Szeged-Csanádi Egyházmegyei Hatóság, 1995. 80–100.

Az Egri Főegyházmegye Zsinati Könyve. Eger, 1996. 35–64.

Az Egyházi Törvénykönyv. A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal. Szerkesztette, fordította és a magyarázatot írta: Erdő Péter. Szent István Társulat, Budapest, 2015.

Bálint S.: *Ünnepi kalendárium. I–III. kötet.* Mandala Kiadó, Szeged, 1998.

Bánk J.: *Kánoni jog II.* Szent István Társulat, Budapest, 1963.

Codex Iuris Canonici. Friburgi Brisgoviae B. Herder, 1919.

Constitutio Apostolica, Paenitemini et credite Evangelico. 1966. II. 17. *Acta Apostolicae Sedis*, 58. 1966.

Decreta Synodalia. Az 1934. évi június 20.-tól 22.-ig Székesfehérvárott tartott székesfehérvári-egyházmegyei zsinaton hozott egyházmegyei törvények. Vörösmarty Nyomda, Székesfehérvár

Harsányi Pál Ottó OFM: *Az idő megszentelése és az imádság, mint a személyes hit útja.* In: *Erkölcsteológiai Tanulmányok X.* Jel Kiadó, Budapest, 2010.

Dr. Hollós J.: *Jegyzetek a Keleti Egyházak Törvénykönyvéhez. II. kötet.* A szerző magánkiadása

Kuminetz G.: *Klerikusok Kézikönyve I.* Szent István Társulat, Budapest, 2012.

Radó P. O. S. B.: *Enchiridion Liturgicum. I.* Herder, Romae – Friburgi Brig. – Barcinone, 1961.

Ratzinger, J.: *A liturgia szelleme.* Szent István Társulat, Budapest, 2002.

Rencsik I.: *Szent helyek és szent idők az egyház fegyelmi és liturgikus életében.* In: Tempfli I – Vencser L. (szerk.): *Új ég és új föld. Emlékkönyv Jäger Péter 65. születésnapjára.* Budapest, 2004. 495–530.

Sacrosanctum Concilium. In: *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai.* Szent István Társulat, Budapest, 2000.

Schüch I.: *A lelkipásztorkodástan kézikönyve.* Győr, 1884.

Secretariatus Ad Christianorum Unitatem Fovendam, Directorium, Ad totam Ecclesiam, 1967. V. 14. 47. pont, *Acta Apostolicae Sedis, Roma (Città del Vaticano) 1909kk.* 59. 1967.

Szentírás. Ford.: Gál F. – Gál J. – Gyürki L. – Kosztolányi I. – Rosta F. – Szénási S. – Tarjányi B. Szent István Társulat, Budapest, 2005.

http://www.intratext.com/IXT/LAT0813/_P3S.HTM

A VALLÁS ÉS AZ ÚJ MÉDIA

BEVEZETÉS

Az internet és az új média egyes alkalmazásainak vallási célú használata a 21. század első évtizedének végére általános jelenséggé vált. Mára a világháló az aktív prozelitizmusnak és missziós tevékenységeknek éppúgy az elsődleges fóruma, mint a vallási információk keresésének és egyházi események promóciójának. Nem létezik olyan nagy vallási tradíció, amely valamely módon ne lenne jelen a weben, és a kommunikációs technológia fejlődésével várhatóan még inkább növekszik majd a vallási tartalmak aránya. A tudományos közvélemény érdeklődése az 1990-es évek végén fordult a „vallásos web” jelenségre felé, és mára számos kutatócsoport¹ jött létre kifejezetten a vallás és az internet kapcsolatának vizsgálatára; e nemzetközi tudományos közösség számára rendszeres konferenciák és független akadémiai folyóiratok² biztosítanak publikációs lehetőséget. A továbbiakban – egy rövid történeti áttekintés mellett – azon fő elméleteket vesszük sorra, amelyek az elmúlt másfél évtizedben a vallás és az új média (különösképpen az internet) viszonyrendszerével kapcsolatban releváns magyarázatokkal szolgáltak, illetve bemutatásra kerülnek a kibertér vallási célú használatának jellegzetes formái is.

Kulcsszavak: religion, new media, cyberchurch, cyber-religiosity, online religion, religion in cyberspace.

AZ INTERNET VALLÁSI CÉLÚ HASZNÁLATÁNAK KEZDETEI

Már a nyolcvanas évek elejétől felfigyeltek egyes vallási csoportok az internet kínálta lehetőségekre. Az első vallási orientációjú online csoportnak a *Usenet* rendszerén belül létrejött „*net.religion*” levelezőlistát szokták tekinteni, ami 1983. február 6-án indult.³

¹ Néhány kutatócsoport: Resource Center for Cyberculture Studies (<http://rccs.usfca.edu/>), Center for Media, Religion and Culture (<http://www.colorado.edu/journalism/mcm/mrc/>)

² Ilyen például a heidelbergi egyetem által kiadott online folyóirat, a *Heidelberg Journal of Religions on the internet* (www.online.uni-hd.de) de rendszeresen közöl a kérdéskört érintő tanulmányokat a *Journal of Computer-Mediated Communication* (<http://jcmc.indiana.edu/vol12/issue3>)

³ Campbell, Heidi: *Religion and the internet*. In: *Communication Research Trends*, 26 (1) 2006. (A továbbiakban: Campbell, 2006.) 4.

Lényegében ez volt az első hálózati formában működő vitafórum, amelyet az emberi cselekvés vallási és erkölcsi feltételei és következményei kérdéskörének szenteltek.⁴

A net.religion fórumán belül gyakran heves viták is kibontakoztak egyes vallási csoportok között hitkérdésekről, mint például a Szentírás értelmezése, a teremtés vagy a csodák természete. Christopher Helland rámutat, hogy habár az egész net.religion vallási kérdések megvitatására lett létrehozva, mégsem volt explicit módon vallási környezetnek tekinthető, sokkal inkább egy olyan nyitott fórumként funkcionált, ahol bárki kinyilváníthatta saját meggyőződését, és megvédhette az esetleges kritikákkal szemben.⁵

A nyolcvanas években indultak el azok a forradalmi változások, amelyek révén vallásilag elkötelezett vagy csupán érdeklődő programozók online fórumokat, levelezőlistákat és speciális csoportokat hoztak létre, egy-egy vallási közösség vagy sok esetben csak kisebb új vallási mozgalmak⁶ számára.

Még jelentősebb változást hoztak a kilencvenes évek, amikor az internet fejlődésével – és természetesen a fizikai hozzáférés lehetőségének bővülésével – a vallási kérdések, a vallási csoportok világháló jelenléte is tovább bővült. A kilencvenes évek elejéről olyan fórumok létrejöttét kell kiemelnünk, mint a *buddhanet.net*, amely mai napig az egyik leggyakrabban használt portál a buddhizmus tanításai iránt érdeklődők körében. A portál kínál e-learning egyetemi képzéseket a buddhizmus területén, meditációs workshopokat világszerte, vitafórumokat és személyes tanácsadást, buddhista folyóiratok letöltési lehetőségét és szakterminológiai szótárt egyaránt. Hasonló fontosságú a keresztény hívők online közössége, az *ecunet.org*, amely egy ökumenikus hálózatot szervez különböző keresztény felekezetekhez tartozó személyekből, akik egyes csoportokhoz csatlakozva mélyedhetnek el a hit kérdéseiben vagy ajánlhatnak éppen közösségi programokat egymásnak.

Szintén a kilencvenes évek fontos eseménye az első „cyber-egyház”, a *First Church Of Cyberspace* megalakulása 1992-ben. A presbiteriánus lelkész Charles Henderson által alapított közösség az első nem felekezethez kötődő online egyház, amit ismerünk.⁷

⁴ Ciolek, T. M.: *Online religion: The internet and religion*. In: H. Bidgoli (szerk.): *The Internet Encyclopedia*. 2. kötet. John Wiley & Sons, New York, 2004. 798–811.

⁵ Helland, Christopher: *Diaspora on the electronic frontier: Developing virtual connections with sacred homelands*. In: *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12 (3) 2007. (<http://jcmc.indiana.edu/vol12/issue3/helland.html>. Letöltve: 2010. 04. 11.) (A továbbiakban: Helland, 2007.)

⁶ Új vallási mozgalom (*New Religious Movements* – NRM): nincs egységes kritériumrendszer, amely mentén leírhatjuk ezeket a csoportokat. Jellemzően azokat a XX. század második felétől felbukkanó újkeletű vallási/spirituális közösségeket nevezzük új vallási mozgalomnak, amelyek a már meglévő vallási hagyományoktól eltérő nézeteket vallanak.

⁷ Campbell, Heidi: *Internet and Cyber Environments*. In: Daniel Stout, et al (szerk.): *Encyclopaedia of Religion, Communication and Media*. MA: Berkshire Publications/Sage Reference, Great Barrington, 2006. 177–182.

A virtuális egyház küldetésnyilatkozata⁸ ekként fogalmaz: „ez a közösség kísérletet tesz arra, hogy kellő körültekintéssel és humorral foglalkozzon olyan vitás kérdésekkel is, amelyeket általában kerülni kell egy hagyományos egyházban”. Henderson szerint az internet hasonló vagy még komolyabb hatással lesz a vallásra, mint a könyvnyomtatás, ami egyedülálló lehetőséget kínál a közösségi információ-megosztásra, a spirituális és morális fejlődésre–fejlesztésre.⁹ Henderson az elnöke az Association for Religion and Intellectual Life (ARIL)¹⁰ nevű civil szervezetnek, amely a vallások közötti párbeszédet, valamint az egyes spirituális hagyományok kölcsönös megértésének szükségességét propagálja – e szervezet online aktivitása is kezdettől fogva számottevő.

Az első online szerzetesi közösség a Time Magazine-ban mutatkozik be 1996-ban,¹¹ és azonnal az érdeklődés fókuszába is kerül; honlapjuk évekig az egyik leglátogatottabb (!) internetes oldal lesz. A *Monastery of Christ in the Desert* bencés kolostor honlapja¹² 1995-ben jelent meg az interneten, és hamar nagy sajtónyilvánosságot kapott. A kolostor szerzetesi közösségéhez köthető a „számítógéppel segített spirituális fejlődés” (*Computer Supported Spiritual Development – CSSD*) kutatási projekt is, amelynek középpontjában az az elképzelés áll, amely szerint az egyén és a közösségek spirituális fejlődését egyaránt segíthetik a számítógépek (és különösen az internet) kínálta lehetőségek. A projekt sikerességét mi sem bizonyítja jobban, hogy alapítója – Aquinas testvér – 1996-ban a Vatikánba került a Szentszék tanácsadójaként, ahol egy évvel később életre hívta a NextScribe¹³ projektet, amelynek keretei között protestáns és katolikus kutatók közösen vizsgálják a CSSD-ben rejlő lehetőségeket.

A kilencvenes évek végére a vallás jelentős tényezővé vált a virtuális világban. Tömegével jelentek meg „cyber-templomok”, online vallási közösségek, hódítani kezdett az „e-vangelizáció”,¹⁴ megjelentek az online rituálék és az első cyber-zarándoklatok. Az érdeklődők számára az internet arra is lehetőséget teremtett, hogy új hitrendszerek és gyakorlatok sokaságával ismerkedhessenek meg az egyre növekvő számú honlapokon, amelyek mellett chat-szobák és levelezőlisták sokasága

⁸ www.godweb.com

⁹ Henderson, Charles P.: *The Future of ARIL in the Information Age*. In: *Cross Currents*, 46 (2) 1996. (<http://www.crosscurrents.org/cyberspace.html>. Letöltve: 2010. 02. 03.)

¹⁰ www.crosscurrents.org

¹¹ Ramo, Joshua Cooper: *Finding God On The Web*. In: *Time Magazine*, 1996. (<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,985700,00.html>. Letöltve: 2009. 03. 13.)

¹² www.christdesert.org

¹³ www.nextscribe.org

¹⁴ E-vangelism: az evangélium online hirdetése.

is igyekezett kiszolgálni az egyre növekvő igényeket.¹⁵ Sajátos színpolt az egyes újpogány¹⁶ csoportok online megjelenése, amelyek hitelvi és gyakorlatai az interneten keresztül terjedve váltak széles körben ismertté és népszerűvé. Példaként hozható fel a Wicca,¹⁷ amelynek követői között nagy számban voltak jelen olyan fiatalok, akik hitüket nem valamely közösségben,¹⁸ hanem önállóan, könyvekből és más forrásokból nyert ismeretekből felépítve gyakorolták. Számukra biztosította a kilencvenes évektől az internet, hogy spirituális közösségeket hozzanak létre, ahol előmozdíthatják tanulási folyamataikat, megoszthatják elképzeléseiket, feltehetik kérdéseiket és szervezhetik – akár „offline” – közösségi alkalmakat is.¹⁹ Az internet azon sajátossága, hogy csökkenti a hierarchia jelentőségét és erősíti az egyéni autonómiát, jól illeszkedett a Wicca rendszeréhez, amely nem rendelkezik központosított irányító szervezettel, illetve dogmákkal, és meglehetősen heterogén nézeteket valló személyek tekintik magukat a valláshoz tartozónak.

A VALLÁS ONLINE JELENLÉTÉNEK ELMÉLETI HÁTTERE

A 2000-es évek elejétől számos elméletet találunk, amely igyekezett a vallás internetes jelenlétének jelenségkörét tudományos eszközökkel megragadni.

Az egyik fontos elmélet Christopher Helland nevéhez köthető, aki egy – a jelenségkör megértését segítő – különbségtétel jelentőségére hívja fel a figyelmet a *religion online* és az *online religion* között. A *religion online* nem jelent mást, mint információszolgáltatást interaktivitás nélkül. E fogalom öleli fel azon oldalak ezreit, amelyeket lokális vallási közösségek, templomok, mecsetek vagy éppen a nagy történelmi egyházak működtetnek annak érdekében, hogy vallási szolgáltatásairól, programjaikról, eseményeikről vagy éppen hitrendszerükről információkat osszanak meg a webes

¹⁵ Campbell, 2006.

¹⁶ Az újpogányság kifejezés egy gyűjtőfogalom, összefoglaló elnevezése mindazon vallási csoportok sokféleségének, melyek a legváltozatosabb archaikus (jellemzően természetközpontú) vallási hagyományokhoz nyúlnak vissza, felelevenítve és rekonstruálva az egykoron volt hiedelmeket, szokásokat és vallási gyakorlatokat, a modern világ kihívásaihoz adaptálva azokat (Szilágyi Tamás – Szilárdi Réka: *Istenek ébredése. A neopogányság vallástudományi vizsgálata*. JATEPress, Szeged, 2007.).

¹⁷ A Wicca egy 20. század elején Angliában megjelent vallás. A Wicca követői a kereszténység előtti forrásokból, az európai (angolszász–kelta) folklórból és mitológiából merítik inspirációikat. Ők magukat, papjaikat és papnőiket egy európai természetvallás képviselőinek tekintik.

¹⁸ A kultusz követői ún. *kovenekbe* tömörülnek, amelyek tejes jogú tagjává általában egy beavatási szertartáson átesett személyek válhatnak.

¹⁹ Berger, Helen A. – Ezzy, Douglas: *The internet as Virtual Spiritual Community: Teen Witches in the United States and Australia*. In: L. Dawson – D. Cowan (szerk.): *Religion Online*. Routledge, New York, 2004. (A továbbiakban: Berger – Ezzy, 2004.) 175–188.

közönséggel. Az információkat közlétező vallási szerveződés lényegében teljes kontrollt gyakorol a hitrendszer felett, és a honlapján megjelenő adatok, ismeretek vonatkozásában nem ad semmiféle reagálási lehetőséget azoknak, akik üzenetét befogadják. Mindez hasonló ahhoz, ahogy a televíziós vallási műsorok működnek.²⁰

Az *online religion* egy interaktív vallási környezetet ír le, amelyben megjelenik a részvétel és közreműködés a vallási gyakorlatokban. Ez az online részvétel megnyilvánulhat közös imákban, misébe történő bekapcsolódásban, rituálékban való részvételben, közös meditációban vagy éppen bizonyos jóstevékenységekbe (pl. Tarot-értelmezés) történő bevonódásban. Az *online religion* esetében az internet-használók be tudnak kapcsolódni egy nyitott, nem hierarchikus kommunikációs hálózatba, amely azzal, hogy a hagyományos rádiós és televíziós műsorközlés egy-sokaknak kommunikációs (*one-to-many communication*) formája helyett a sokan-sokaknak kommunikációt (*many-to-many communication*) részesíti előnyben; ez azt eredményezi, hogy a vallások, hitrendszerek változhatnak, alakulhatnak és adaptálódhatnak olyan irányokban, amerre a diskurzusban aktívan részt vevők viszik őket.²¹ Egy későbbi tanulmányában Helland kifejti, hogy az *online religion* esetében a hívők nem csupán az interneten, illetve azon keresztül élnek és szervezik meg a maguk vallási életét, hiszen valójában nincs elkülönülés „*offline*” vallási életük és online aktivitásuk között; vallási nézetrendszerük beszívárog mindkét környezetbe. Következésképpen az internet nem egy „*másik hely*”, ahol a hívők vallásukat gyakorolják, hanem a profán „*világi*” környezetben megélt vallásosság és kapcsolódó elemeinek online kivételése.²²

Ehhez a gondolathoz kapcsolható egy másik elmélet, szintén a 2000-es évek elejéről, amely Anastasia Karaflogka²³ nevéhez fűződik. Karaflogka a *religion ON cyberspace*, illetve a *religion IN cyberspace* közötti megkülönböztetéssel hasonló megközelítést alkalmaz, mint a fenti teória. A *religion on cyberspace* lényegében azon, az offline világban is elérhető információk interneten való megosztását takarja, amelyeket valamely egyház, vallási szervezet vagy egyén tesz közzé. Ez nem más, mint az új média eszközként történő felhasználása a vallással kapcsolatos ismeretek terjesztésére, közvetítésére. A *religion in cyberspace* – vagy ahogy Karaflogka nevezi: *cyberreligion* – olyan vallási, spirituális megnyilvánulások sokasága, amelyek kizárólagosan a kibertérben léteznek. Az internet ebben az értelemben már nem

²⁰ Helland, Christopher: *Online Religion/Religion Online and Virtual Communitas*. In: Jeffery K. Hadden – Douglas E. Cowan (szerk.): *Religion on the Internet: Research Prospects and Promises*. JAI Press, New York, 2000. (A továbbiakban: Helland, 2000.)

²¹ Helland, 2000.

²² Helland, 2005.

²³ Karaflogka, Anastasia: *Religious Discourse and Cyberspace*. In: *Religion*, 32. 2002. (A továbbiakban: Karaflogka, 2002.) 279–291.

csupán eszköz, hanem elsősorban közeg, fórum a vallási célú felhasználók és a vallási cselekvés számára. Itt már megjelenik a tényleges online vallási részvétel és gyakorlati tapasztalat – a konkrét cyber-vallás.

Karaflogka két típusát különbözteti meg ennek a cyber-vallásnak. Az első típushoz tartozó vallási jelenségek sok ponton hasonlóságot mutatnak az offline vallásosság bizonyos formáival, azonban jelentős eltérések is tapasztalhatók a hagyományos vallási standardoktól. Néhány ezen cyber-vallások közül szatirikus köntösben, sok esetben a paródia határát közelítő eszközökkel operálva jelenik meg, míg mások olyan tendenciákat mutatnak, amelyek határozottan közelítenek a közvélemény szemében „*komolynak*” tekintett vallási formákhoz.²⁴ Karaflogka a *Church of MOO* esetében talál olyan karakterisztikus jegyeket, amelyek alapján e kategória megragadható. A MOOizmus – öndefiníciója alapján²⁵ – azért jött létre, hogy a posztmodern társadalmak speciális vallási igényeit kielégítse, segítsen kitörni a posztmodern embernek rutinszerű gondolkodásmódjából, és helyreállítsa azt az igazi emberi létmódot, amelyet az Ősi Atlantiszi Tudók gyakoroltak. Az „*egyház*” létrehozói megkísérlik a vallási elképzelések egy olyan tudatosan posztmodern, jól konstruált, relativista önreflexív rendszerét megalkotni, amelyet szándékosan – és látszólag ellentmondásosan – átítat a humor és irónia, de emellett komoly érdeklődést is tanúsít az emberiség vallási és spirituális állapota iránt.²⁶

Karaflogka a cyber-vallások másik típusát „*új cyber-vallási mozgalmaknak*” címkézi, és olyan közösségeket sorol ide, amelyeknek az internetet jellemző, a politikai és más világi autoritásokhoz kötődő kontroll hiánya lehetőséget kínál arra, hogy megszervezhessék közösségeiket, gyakorlataikat, és terjeszthessék nézeteiket. Az összes szabály ezekben a közösségekben a tagság (az alapítók) által kerül kialakításra és szabályozásra, külső vallási vagy világi hatalomnak nincs beleszólása tevékenységeikbe. Ezek a mozgalmak jellemzően online formában működnek, azonban az offline világban is képesek kifejtetni tevékenységet: mobilizálni tudják közösségüket, akciókat képesek szervezni.²⁷

A Karaflogka által példaként felhozott közösségek közül a Falun Gong – egy Kínában a kilencvenes években betiltott és üldözött vallási közösség – például kiválóan ismerte fel az internet kínálta lehetőségeket, és számos megmozdulást és demonstrációt szervezett a kínai kormányzat ellen a jogaik korlátozása miatt. A Falun Gong tanításai mára 114 országba jutottak el az online jelenlétnek

²⁴ Karaflogka, 2002.

²⁵ www.churchofmoo.com

²⁶ Dawson, Lorne L. – Hennebry, Jenna: *New Religions and the Internet: Recruiting in a New Public Space*. In: *Journal of Contemporary Religion*, 14 (1) 1999.

²⁷ Karaflogka, 2002.

köszönhetően, és a mozgalom New Yorkban élő vezetője is lényegében az új média kínálta lehetőségeket kihasználva irányítja a mára globálissá vált közösséget.

A Falun Gonghoz hasonlóan ezernyi közösségről mondható el, hogy mind az online, mind az offline világban egyaránt létezik, azonban számosan választják csak a virtuális világban való jelenlétet. Ilyen például a Jacques Gaillot katolikus püspök által életre hívott Partenia közösség. Gaillot a kilencvenes években a Vatikánétól eltérő, a modern társadalmi kérdésekre adott liberális nézeteiről vált híressé, aminek eredményeképpen az Egyház elmozdította őt az egyházmegyéje éléről. 1996-ban hozta létre a püspök a *Partenia*²⁸ nevű weboldalt, amely egyfajta virtuális egyházmegyeként funkcionált: lényegében egy nyitott fórum volt vallási kérdések szabad megvitatására, egy soknyelvű liberális keresztény közösség.

Maradva a cyber-vallások jellemzőinél, Morten T. Hojsgaard elméletét is érdemes megemlítenünk. Hojsgaard a cyber-vallások jelenségét három dimenzió mentén igyekszik kategorizálni, ezek: a közvetítés, a tartalom és a szervezeti tényezők. A közvetítés (mediáció) dimenziójában a cyber-vallásosság, mint virtuális kommunikáció írható le, amely elsődlegesen az interneten *keresztül* bonyolódik. Ezzel ellentétben a hagyományos vallások elsősorban testközpontú (body-centred) kommunikációs formákat alkalmaznak, és a kommunikáció főként a kibertéren kívül zajlik. A tartalom dimenziója a cyber-vallások esetében hasonlít magának a kibertérnek a dinamikus, változékony, adogmatikus, felhasználó-orientált, technológiavezérelt és anti-hierarchikus kultúrájához. Lényegében, a vallási hagyomány reflexiója – szemben az intézményesült vallásokkal – ezekben a vallásokban a perifériára szorul, és helyükre a posztmodern cyber-kultúra reflexiója kerül. Végül a szervezeti dimenzió kapcsán kiemelhető a cyber-vallások nagyon alacsony intézményesültsége és idegenkedése a hagyományos struktúráktól.²⁹

AZ ONLINE VALLÁSOSÁG FORMÁI

Ha az online vallásosság modern formáit vesszük sorra, Heidi Campbell 2006-os tanulmánya³⁰ alapján négy fő célját különböztethetjük meg az internethasználatnak. A felhasználók jelenős része számára 1. *az internet mint információforrás* jelenik meg. Ezek a felhasználók elsődlegesen tájékozódásra, illetve spirituális tanácsadásra, egyes statikus tartalmak (pl. egyházi zene, istentiszteletek hangfelvételei) meghallgatására vagy vallási kegytárgyak megvásárlására használják a világhálót. Nem új keletű azon felhasználói kör, akik a spirituális útkeresés

²⁸ www.partenia.org

²⁹ Hojsgaard, Morten T.: *Cyber-religion: On the Cutting Edge between Virtual and Real*. In: Hojsgaard, Morten T. – Margit (szerk.): *Religion and Cyberspace*. Routledge, Warburg – Abingdon – Oxon, 2005. 52–59.

³⁰ Campbell, 2006.

eszközöként használják fel az internetet, ők az ún. „*religion-surfers*”. Az ő lehetőségeiket tágítják az egyre jobb böngészők és az egyre bővülő vallási tárgyú tartalmak.

Sokan bevonódnak 2. *online istentiszteletekbe és rituálékba* is, és egyre bővülő lehetőségeivel találkozunk ennek a gyakorlatnak. A 2000-es évek közepétől számos cyber-templom, cyber-mecset vagy éppen cyber-zsinagóga megjelenésének lehetünk tanúi. Ezek olyan virtuális környezetek, ahol az online felhasználók (egyének, csoportok) megpróbálják a hagyományos – offline – templomi élet bizonyos aspektusait reprodukálni. Jellemzően ezek a virtuális templomok nem rendelkeznek az offline világban megtalálható fizikai jelenléttel, kizárólagosan az internet világában funkcionálnak.

Működésük hasonló az általunk is ismert templomi közösségek működéséhez, azonban elsősorban az új média kínálta lehetőségekkel élve végzik a szolgálataikat: online forrásokat kínálnak a hitélet elmélyítéséhez (pl. Biblia- és Korán-magyarzatok), e-mail-listáikra feliratkozóknak napi szinten elküldik a vallási szövegekből összeállított olvasnivalókat, istentiszteletek hang- és képanyagát érhetik el rajtuk keresztül, lehetőséget kínálnak vallási tárgyú kérdések feltételére és imakérések elküldésére. Sok esetben ezek a weboldalak a dizájnjukban is követik a hagyományos templomépítészeti külső jellemzőit, ezzel is könnyítve a felhasználók tájékozódását. A cyber-templomok némelyikében cyber-rituálékba való bevonódásra is lehetőség nyílik. Az egyik honlap³¹ például egy hagyományos hindu istentiszteleten – ún. *puja* – való részvételt tesz lehetővé. Néhány kattintással gyertyákat gyújthatunk, füstölőket égethetünk, vagy éppen virágokat szórhatunk az általunk választott istenség szobrára, mindeközben tradicionális vallási zene szól a háttérben. Mindezek lényegében tökéletes replikációi³² a valódi rituálénak, fizikai jelenlét nélkül.

Egy izgalmas jelenség a cyber-zarándoklatok terjedése is, amelyek – hasonlóan a cyber-rituálékhoz – a valóság sajátos virtuális leképzései. Cyber-zarándoklatnak nevezzük azokat az online „*túrákat*”, amelyeken – erre specializálódott oldalakon – az érdeklődők egy szakrális utazás (zarándokút) szimulációjában vehetnek részt spirituális célból. Connie Hill Smith³³ ekként foglalja össze e zarándoklatok előnyeit: a) ezek a zarándokhelyek bármikor elérhetők; b) a cyber-zarándokhelyek nem exkluzívak vallási szempontból, lényegében bárki felkeresheti őket, sőt nyitottságuk révén előmozdítják a vallásközi párbeszédet; c) egy valós zarándoklathoz képest olcsók; d) ezek a zarándoklati formák nagyobb vizuális és információs hozzáférést kínálnak a hagyományos zarándoklatoknál a technológiai lehetőségek kihasználása

³¹ www.spiritualpuja.com

³² Jacobs, Stephen: *Virtually Sacred: The Performance of Asynchronous Cyber-Rituals in Online Spaces*. In: *Journal of Computer Mediated Communication*, 12. 2007. (<http://jcmc.indiana.edu/vol12/issue3/jacobs.html>. Letöltve: 2010. 02. 03.)

³³ Hill-Smith, Connie: *A Study of Authenticity, Presence and Meaning in Online Pilgrimage Experiences*. In: *Journal of Religion and Popular Culture*, 21 (2) 2009. (<http://www.usask.ca/relst/jrpc/art21%282%29-Cyberpilgrimage.html>. Letöltve: 2010. 04. 11.)

révén; (e) veszélytelen, kockázatmentes formái az „*utazásnak*”. A cyber-zarándoklatok megjelenése radikálisan átalakítja mindazon elképzeléseket és konvenciókat, amelyek a zarándoklat jelenségéhez kapcsolódnak, és a jövőben valószínűsíthetően az egyének vallási önkifejezésének növekvő igényét követve, ezen a területen is további átalakulásoknak lehetünk majd tanúi.

Az internet jelentős mértékben megváltoztatta 3. a *hittérítés és a missziós munka* kereteit és lehetőségeit is minden vallási közösség számára. A kereszténység kapcsán már említett online e-vangelizáció (*e-vangelism*) mellett komoly hittérítő aktivitást fejtenek ki például iszlám csoportok is a világhálón. Számos módon zajlik ez az online misszió: honlapokat hoznak létre a vallási tanítások népszerűsítésére, egyes vallási aktivisták bekapcsolódnak fórumok és chat-szobák társalgásaiba, vagy éppen levelezőlistákat működtetnek, amelyen keresztül ingyenes információkat juttatnak el az érdeklődőknek. A modern prozelitizmus talán legfontosabb terepévé vált ekként a kibertér, aminek dinamikus fejlődése megújolhatatlan változásokat idézhet elő a globális vallási térképen.

Campbell szerint az internet vallási célú használatának a negyedik jellegzetes példája az 4. *online vallási közösségek formálódása*.³⁴ Számos online csoport létezik, amely földrajzilag sok esetben meglehetősen távol élő egyéneket szervez egy vallási közösségbe, lehetőséget adva számukra az interakcióra, nézeteik és véleményeik cseréjére, egy dinamikus platformot kínálva mindehhez. Ezeknél a közösségeknél a kulcsszó az interaktivitás, a többirányú kommunikáció, aminek tárgya a vallási élet területét érintő összes téma lehet. Sok esetben ökumenikus vagy egyenesen többvallású közösségekről is beszélhetünk, vagyis ezen közösségek létrejötteinek fő motorjaként nem a közös hitet, hanem az internet és az új média kínálta technológiai lehetőségek szervező erejét kell tekintenünk. Az egyének az alapján csatlakoznak egy-egy közösséghez, hogy milyen tapasztalatot, milyen spirituális viszonyulási módokat keresnek és preferálnak.

Campbell mellett más kutatók is vizsgálták az internet vallási célú használatát az elmúlt évtizedben. Helen A. Berger és Douglas Ezzi a 2000-es évek elején kutatta az Egyesült Államokban és Ausztráliában a tinédzserek részvételét a modern boszorkánykultuszokban. Ezeknek a fiataloknak az internethasználati szokásait négy kategóriába sorolták: 1. információk keresése a boszorkányság történetéről, gyakorlatokról és elméletekről; 2. információk keresése vallási rendezvényekről és találkozókról; 3. informális bekapcsolódás virtuális vallási közösségekbe (chat-szobák, fórumok, hírlevelek stb.); 4. formális bevonódás internetes vallási tevékenységekbe (online tréningek, közvetítések, mentorálás). A kutatás eredményei szerint az internethasználat legfontosabb szerepet az információszerzésben játszott és legkevésbé a közösségi részvételt ítélték fontosnak a válaszadók.³⁵

³⁴ Campbell, 2006.

³⁵ Berger – Ezzy, 2004.

AZ INTERNET VALLÁSI CÉLÚ HASZNÁLATÁNAK NARRATÍVÁI

Az eddigiekben láthattuk, hogy a kutatók miként vélekednek az online vallásosságról, miként ragadták meg a cyber-vallások elemeit, vagy miként tipologizálták a vallási célú internethasználatot. Érdeemes azonban megvizsgálnunk, hogy maguk a felhasználók miként nyilatkoznak az internetről, milyen narratívákat használnak.

2005-ben Campbell, összegezve kutatásait, négy különböző narratíváját azonosította az internet vallási célú használatának.

Az egyik narratíva 1. az internetet úgy tekinti, mint *egyfajta spirituális közeget, amely elősegíti vallási tapasztalatok megszerzését*. Ebben az értelmezésben benne foglaltatik azon elképzelés, miszerint a technológia maga is egyfajta kiterjesztése a spirituális világnak, a kibertér az egész emberiség spirituális fejlődéséhez nyújt segítséget, és az internet egy fontos állomás az emberi faj spirituális evolúciójában.

Más nézet szerint az internet 2. *egy vallási használatra is alkalmas „szent” tér*: az előző elképzeléssel szemben, nem természetéből eredően válik „szentté”, a spiritualitás nem kötődik közvetlenül a technológiához – szentté a tudatos emberi cselekvés teszi. Ez a narratíva gyakran jelenik meg olyan személyeknél, akik arra használják az internetet, hogy online szakrális környezeteket hozzanak létre – ezek a már tárgyalt cyber-templomok, zarándokhelyek vagy virtuális szentélyek. Ebben az értelmezésben az internet magában hordozza az elmélyültebb vallási célú alkalmazás lehetőségét, az egyes designerek képesek úgy formálni a webes tartalmakat, hogy azok közvetlenül összekapcsolják a felhasználót a „Szenttel”.

Sokan tekintik úgy az internetet, mint 3. *eszközt a vallási tanítások és gyakorlatok bemutatására, népszerűsítésére*. Ez a diskurzus arra helyezi a hangsúlyt, hogy az internet csak egy technológiai eszköz – eszköz voltából fakadóan semleges –, és helyes alkalmazása csupán a felhasználói szándékától függ. Könnyen felhasználható vallási információk terjesztésére vagy hagyományos vallási cselekvések újraértelmezésére, revitalizálására. E narratíva gyakran címkézi úgy az internetet, mint a prozelitizmus új színterét, egy új eszközként tekint rá, amely egyaránt segíti azokat, akik érdeklődnek vallási tartalmak után, illetve, akik promotálni kívánják saját nézeteiket különböző fórumokon keresztül.

Végül létezik egy a narratíva, ami azt hangsúlyozza, hogy 4. *az internet egy társadalmi technológia, amely erősíti a vallási életet*, segíti az embereket a hitük megosztásában és összegyűjti az azonos elveket vallókat. A földrajzi távolságok áthidalása és távoli közösségek összekapcsolása, új globális hívő közösségek kialakulásának képét vetítik előre. Azok a lehetőségek, amelyek az internetben rejlenek, a megosztás, a részvétel és a közösségi megerősítés révén a hagyományos vallási csoportokat, egyházakat is képesek támogatni.

A cyber-vallásosságról szóló elméletek jó összegzését adja Dawson.³⁶ Rámutat, hogy a kibertér belső okok miatt még nem tökéletesen alkalmas a hagyományos

³⁶ Dawson, 2005.

vallási tapasztalatok és elképzelések közvetítésére: kép és szöveg központú, változás-orientált, individualista és a világtól elkülönült. Nem minden vallás számára egyenlők így az esélyek. Amely csoportok könnyebben adaptálódnak az online környezethez, azok könnyebben lehetnek sikeresek, egyszerűen, mert számukra a kibertér több lehetőséget kínál. Veszélyként érzékelhető az, hogy az internet használata és egy vallási szimulakrum megteremtése a kibertérben, fel nem mérhető folyamatokat indíthat el és beláthatatlan konzekvenciákkal járhat a közösségformálódás vagy éppen az egyéni identitás alakulása szempontjából. Kutatóként a virtuális vallások némelyike kapcsán a „szent” fogalmának jelentésén is el kell gondolkodnunk, ennél megfelelőbb kifejezéssel helyettesítve azt. A tényleges vallási tapasztalat átadásának legfontosabb akadálya az interaktivitás ma még nem kielégítő foka: a cyber-vallásosság erősödése az interaktivitás fokozódásával együtt köszönthet be.

Szilágyi Tamás
tudományos munkatárs
Gál Ferenc Főiskola ESZK, Társadalomismeret Tanszék

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Berger, Helen A. – Ezzy, Douglas: *The internet as Virtual Spiritual Community: Teen Witches in the United States and Australia*. In: Dawson, L. – Cowan, D. (szerk.): *Religion Online*. Routledge, New York, 2004. 175–188.
- Campbell, Heidi: *Internet and Cyber Environments*. In: Stout, Daniel, et al (szerk.): *Encyclopaedia of Religion, Communication and Media*. MA: Berkshire Publications/Sage Reference, Great Barrington, 2006. 177–182.
- Campbell, Heidi: *Religion and the internet*. In: *Communication Research Trends*, 2006 (26)/1. 3–24.
- Campbell, Heidi: *Spiritualising the internet: Uncovering discourse and narrative of religious internet usage*. In: *Heidelberg Journal of Religion on the internet*, 2005 (1)/1. (<http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/volltexte/2005/5824/pdf/Campbell4a.pdf>. Letöltve: 2010. 04. 11.)
- Ciolek, T. M.: *Online religion: The internet and religion*. In: Bidgoli, H. (szerk.): *The Internet Encyclopedia*. 2. kötet. John Wiley & Sons, New York, 2004. 798–811.
- Dawson, Lorne L. – Hennebry, Jenna: *New Religions and the Internet: Recruiting in a New Public Space*. In: *Journal of Contemporary Religion*, 1999 (14)/1.

Helland, Christopher: *Diaspora on the electronic frontier: Developing virtual connections with sacred homelands*. In: *Journal of Computer-Mediated Communication*, 2007 (12)/3. (<http://jcmc.indiana.edu/vol12/issue3/helland.html>. Letöltve: 2010. 04. 11.)

Helland, Christopher: *Online Religion/Religion Online and Virtual Communities*. In: Hadden, Jeffery K. – Cowan, Douglas E. (szerk.): *Religion on the Internet: Research Prospects and Promises*. JAI Press, New York, 2000.

Henderson, Charles P.: *The Future of ARIL in the Information Age*. In: *Cross Currents*, 1996 (46)/2. (<http://www.crosscurrents.org/cyberspace.html>. Letöltve: 2010. 02. 03.)

Hill-Smith, Connie: *A Study of Authenticity, Presence and Meaning in Online Pilgrimage Experiences*. In: *Journal of Religion and Popular Culture*, 2009 (21)/2. (<http://www.usask.ca/relst/jrpc/art21%282%29-Cyberpilgrimage.html>. Letöltve: 2010. 04. 11.)

Hojsgaard, Morten T.: *Cyber-religion: On the Cutting Edge between Virtual and Real*. In: Hojsgaard, Morten T. – Margit (szerk.): *Religion and Cyberspace*. Routledge, Warburg – Abingdon – Oxon, 2005. 50–63.

Jacobs, Stephen: *Virtually Sacred: The Performance of Asynchronous Cyber-Rituals in Online Spaces*. In: *Journal of Computer Mediated Communication*, 2007 (12) (<http://jcmc.indiana.edu/vol12/issue3/jacobs.html>. Letöltve: 2010. 02. 03.)

Karaflogka, Anastasia: *Religious Discourse and Cyberspace*. In: *Religion*, 2002 (32) 279–291.

MacWilliams, Mark: *Virtual Pilgrimages on the internet*. In: *Religion: An International Journal*, 2002 (32) 315–336.

Ramo, Joshua Cooper: *Finding God On The Web*. In: *Time Magazine*, 1996. (<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,985700,00.html>. Letöltve: 2009. 03. 13.)

Szilágyi Tamás – Szilárdi Réka: *Istenek ébredése. A neopogányság vallástudományi vizsgálata*. JATEPress, Szeged, 2007.

A MISZTÉRIUMJÁTÉKOK AZ EVANGELIZÁCIÓ SZOLGÁLATÁBAN

BEVEZETÉS

2015 húsvétján került előadásra az újszegedi Ligetben az a szabadtéri passiójáték, amely dolgozatom témáját ihlette. Többek között az Árpád-házi Szent Erzsébet plébánia önkéntesei és a szegedi Piarista Gimnázium összefogásával valósult meg a kezdeményezés, amely mozgó színpadon jelenítette meg Krisztus szenvedésének történetét. Kaj Ádám rendező koncepciójában a csíksomlyói passió forgatókönyve egészen modern arculatot öltött, ugyanakkor hitelesen képviselte a népi vallásosság e szép hagyományának áhítatos elemeit. Az előadás célja kétség kívül missziós volt: szerettük volna, ha a Ligetben sétáló emberek részesévé válhatnak Krisztus misztériumának, ugyanakkor azt is, hogy a helyi közösség hívei áhítatukban elmélyülve készüljenek Húsvét ünnepére.

A fiatalos szereplőgárda fáradhatatlanul készült az előadásra, vállalva minden technikai nehézséget. Az előadás sikerén felbuzdulva Kaj Ádám rendező 2016-ban saját színdarabot írt a formálódó amatőr színtársulat számára. Ennek már két előadása volt: az újszegedi szabadtéri színpadon mintegy 800 néző részvételével, valamint a szeged-alsóvárosi ferences kolostor belső udvarában, amely hangulatos helyszínnek bizonyult. Ebben az előadásban nem a helyszínek változtak, hanem a szereplők adták át egymásnak Krisztus szerepét jelképesen a passiójáték során. Ez a filozofikus megközelítés sokakat megérintett, s hatásával messze túlmutatott az előadás pusztán színházi jellegén.

A téma érdekessége és szépsége tehát adta magát, hogy szélesebb körű vizsgálatoknak vessem alá. Közrejátszott ebben egy ifjúkori élményem is, hiszen egyetemista koromban magam is vettem részt hasonló misztériumjátékban, ami mély hatást gyakorolt rám.

Kutatásaim alapját személyes élményeimen túl Bodó Márta nemrég megjelent tanulmánykötete is tovább inspirálta. A Kolozsvárott élő szerző tudós alaposságú gyűjtőmunkája abszolút hiánypótló mű napjainkban. A színház és liturgia kapcsolatát vizsgálja mindenféle szemszögből, ezek közül számomra legfontosabb az a tézise, miszerint a színház és a liturgia egyáltalán nem ellenfelek, sokkal inkább kiegészítik és sokban segíthetik egymás kiteljesedését.

Bodó Mártával egyetértve és tézise nyomát követve e tanulmányomban először a szent liturgia és a színjátszás drámaelméleti hasonlóságait vizsgálom olyan alapfogalmak segítségével, mint a katarzis és a dráma, illetve liturgia és szentség. A második részben rövid történeti áttekintésre törekedtem az egyház évszázadai-ból e kettő kapcsolatáról. Tanulmányom harmadik fejezetében pedig rámutatok azokra a hagyományos és modern passiójátékokra, illetve musicalekre, amely egyház- és drámatörténetileg is folytonosságot mutat a korábbi évszázadok hagyományaival, s azokon sok szempontból túl is mutat, amennyiben kortárs megfogalmazásba helyezi át a paraliturgikus passiójátékot.

A LITURGIA ÉS A SZÍNHÁZ KAPCSOLATA

A keresztyén templom küszöbét átlépve a hívő ember a háromságos Isten szent térébe jut, ahol megnyilatkoztatását ünnepli a liturgiában.¹

Mircea Eliade *A szent és a profán* című könyvében így fogalmaz a szent térről, a templomról, liturgiáink színhelyéről: „A templombelsőbe vezető ajtó, a kapu arra utal, hogy itt megtörik a térbeli folytonosság a szent és a profán tér között; a két tér közötti emelkedő küszöb a két létezési mód, a profán és a vallásos közötti szakadékot jelzi”.²

A színház és a templom kapcsolatának szimbolikus megfogalmazását sok évszázadon át nyomon követhetjük a drámajátékok és az egyház szembeállításának történetében. Arra azonban fel kell figyelni, hogy ez a határvonal talán mégsem ilyen éles. Erről szól a liturgia és a színház több évszázados kapcsolata is, és ezek egymást kiegészítő, erősítő vonatkozásait kívánjuk bemutatni e dolgozatban.

Színház és egyház kapcsolata

A színház eliade-i értelemben mindenképp hordoz egyfajta szakralitást, hisz mind térben, mind időben elkülönül mindattól, ami hétköznapi, ami profán. Ha a színház valóságát tekintjük, mint a szakrális tér jelenik meg előttünk a dráma játék, a hétköznapiokból való kilépés tere, melynek feladata a valóság újratemtése és átlényegítése, ami már a színház küszöbének átlépésével megkezdődik.

A templommal ellentétben a színházban a szakralitás ideje és tere körülhatárolt, amelyet a drámai cselekmény megjelenése és elmúlása tesz teljessé. A templomban

¹ Guardini, Romano: *A liturgia szelleme*. Korda Rt., Budapest, 1940. In: *Az imádság iskolájában*. Szent István Társulat, Budapest, 1988. (A továbbiakban: Guardini, 1940.) 91.

² Eliade, Mircea: *A Szent és a Profán*. Helikon, Budapest, 2014. 3.

ezzel szemben állandó szent időről és térről beszélünk,³ melynek kapcsolata Isten örökkévalóságával a hívő ember számára nyilvánvaló.⁴

Bár a korai egyház ellene volt az antikvitás dramatikus hagyományának, a drámára utaló mimézis-elem ma is jelen van a mindennapjaiban, „*a liturgia mimetikus volta tagadhatatlan*”⁵ – írja Bodó Márta *Egyház és színház* című könyvében, több neves teológusra utalva, akik a dráma-teátrum és a liturgia párhuzamot használták műveikben. Maga az eucharisztia, Jézus utolsó vacsorai tetteinek reprezentálása is mimetikus jellegű, és az egész szentmise tele van dramatikus elemekkel, a drámaiság, sőt a teatralitás számtalan jellemzőjével.⁶

Katarzis a színházban és a liturgiában

Isten szent mivoltának megjelenítése a keresztény templomban tulajdonképpen a liturgikus cselekményeken keresztül valósul meg, melynek célja a benne hívők közösségének erősítése Istennel és önmagukkal. Mindez egy olyan megvalósított cselekményre épül, melyet a liturgiát vezető klerikus személy jelenít meg a közösség előtt, annak aktív részvételével. Jézus utolsó vacsorájának szimbolikusan megjelenített drámai és ugyanakkor liturgikusan szakrális, teológiai misztikus jellege egyformán jelen van. Így bátran kimondhatjuk, hogy a liturgia már önmagában is hordoz drámai elemeket, melyek Isten megjelenését készítik elő a hívek közösségében. Ez azonban önmagában kevés lenne mindannak megvalósításához, amire Isten népét elhívta. Különös figyelmet kell szentelnünk tehát a következő kapocsnak, amely a liturgiát és a drámát összeköti: ez pedig a katarzis.

Arisztotelész szerint a katarzis a dráma – és elsősorban a tragédia – folyamán a főhősben és a nézőben bekövetkező megrendült, emelkedett és megtisztult

³ Arról a nyilvánvaló többletről, ami miatt a liturgia templomban és nem színházteremben játszódik, Romano Guardini így ír: „Az Egyház nem azért hozta létre a liturgiát, hogy szép alkotásokat, csiszolt szavakat, tetszetős ünnepi cselekményeket teremtsen, hanem azért – eltekintve Isten dicsőítésétől –, hogy fontos lelki szükségletünket kielégítse. Itt kell kifejezésre jutnia mindannak, ami a keresztény ember lelkében végbemegy, itt hatja át a teremtményt a Szentlélek által közölt, Krisztusban való isteni élet, itt születik újjá lényegében és életében az ember, itt fejlődik és teljesedik ki ez az új élet a szentségek, és szentelmények, az imádság és áldozat erejével. Mindez Krisztus életének az egyházi év folyamán történő állandó, titokzatos mégis valódi megújulása során jön létre.” (Guardini, 1940. 91–92.)

⁴ A szentmise, mint a liturgikus ünneplés keresztény kerete, a zsidó széderest kellékeit úgy komponálta egybe, hogy új forгатókönyvének célja nem más, mint megjeleníteni a keresztény megváltás ünnepi rítusát. Megeleveníteni, eljátszani, újra élni arisztotelészi értelemben is Krisztus értünk bemutatott áldozatát. A játék értelme az újraélés, a misztérium olyan mértékű megjelenítése, hogy az valósággal újra játszódjék az áldozati részben (a katolikus hit és tanítás értelmében). Guardini, 1940. 91–92.

⁵ Bodó Márta: *Egyház és színház*. Verbum, Kolozsvár, 2012. (A továbbiakban: Bodó, 2012.) 32.

⁶ Bodó, 2012. 55.

lelkiállapot.⁷ Kimondhatjuk, hogy a katarzis a színház kulcsa, ami a profán tértől és időtől azt megkülönböztető, időleges szakralitást biztosítja a színházban zajló események számára időben és térben.

A katarzis, mint fogalom mai értelme szerint egy művészi hatás egyszerre etikai és esztétikai voltára utal, különböző pszichológiai és pszichoesztétikai irányzatok pedig a megtisztulás személyiség-lélektani vonatkozásaira tértek ki a katarzis fogalmával kapcsolatban.

A katarzis liturgiában betöltött szerepe nem kikerülhető, hiszen célja már arisztotelészi értelemben is a lélek megtisztítása. A liturgia esetében a lélek megtisztítása Krisztus áldozatának erejével történik, hiszen a templomi szertartás során megjelenített misztérium, Krisztus a hívek körében történő megjelenítésének szintén a megtisztulás, a bűnöktől való eltávolodás és a lélek felemelkedése a legalapvetőbb célja. Ezenfelül pedig a benne hívők közösségének Krisztussal való egyesítése. A katarzis, mint a bűnöktől való megtisztulás jelenik meg a liturgiában, s közösségformáló szerepe ez esetben megkérdőjelezhetetlen.

A liturgia és dráma kapcsolatáról sokan vitatkoztak az idők folyamán.⁸ Hol egymásnak ellentmondó, hol pedig egymást erősítő valóságként értelmezve ezeket. Bodó Márta a liturgiát a maga drámaiságában ragadja meg.⁹ Rendkívül alapos munkájának nagy érdeme, hogy ráirányítja a figyelmet arra a korábban már érintett, teljesen nyilvánvaló, de már csaknem elfelejtett tényre, hogy a drámában, a színházban kezdettől fogva jelen volt a transzcendencia, a theatruban is szerves kapcsolat volt Ég és Föld között. Különösen jellemző volt ez a görög tragédiákra, a középkori és modern misztériumdrámákra, passiójátékokra. Kereszténység és drámaiság tehát szorosan összekapcsolódik, szó sincs róla, hogy egymás ellentétei lennének, bár, ahogy a szerző arra rámutat, a keresztény drámaiság középkorban kialakuló hagyományát jelentősen háttérbe szorította a drámatörténet sodrában az ikonikusnak tekinthető arisztotelészi modelltől való eltérése.¹⁰

A szerző széles körű kutatásainak egyik kiemelt célja, hogy cáfolja azt a közvéleményben, de szakmai körökben is általánosnak mondható nézetet, hogy a kereszténység körében sem dráma, sem pedig drámaiság nem létezik.¹¹ Ezzel szemben a szerző egyértelműen rámutat, hogy a keresztény dráma „a maga transzcendens utalásaival megszólítja az örök embert; keresését, kételyeit és gondjait

⁷ Arisztotelész: *Poétika*. Ford.: Sarkady János. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1994.

⁸ A korai egyházatyák közül kiemelkedik Tertullianus, aki a *De spectaculis* (A látványosságokról) című írásában ízekre szedi a pogány kor látványosságait, mindenek felett a színházat. Ld.: Tertullianus: *A látványosságokról*. In: *Ókeresztény írók. 12. kötet*. Szent István Társulat, Budapest, 1986. 275.

⁹ Bodó, 2012. 42.

¹⁰ Bodó, 2012. 51.

¹¹ Von Balthasar, Hans Urs: *Számvetés*. Sík Sándor Kiadó, Budapest, 2004. 64.

célozza és válaszlehetőségeket képes adni neki”, ezzel pedig „nagyon is illeszkedik a dramatikus hagyományok fősodrába, amennyiben a színpadon játszó személyek megjelenítő ereje által egy másik világ, egy másik létmód nemcsak megjelenik, de a néző számára is átélhetővé válik, s a »másik« világ így létrejövő képe az »evilág« kínzó kérdéseit villantja fel, akár válaszolja is meg”. Ez pedig a keresztény színház-eszmény Balthasari világszínház lényege.¹²

Bodó Márta arra is kitér, hogy a XX. század első felében a színház- és drámaelmélet mélyrehatóan foglalkozott és egyenrangúként kezelte, értelmezte a keresztény, a vallásos gondolkörben született műveket, és ezeket a magyar irodalmi hagyomány szerves részének tekintette. Így pl. a kor legendás irodalmi folyóirata, a katolikus elfogultságtól mentes Nyugat is, a keresztény világnézetű művek, többek között a misztériumdramák, az irodalmi kánon szerves részét képezték. Ezek háttérbe szorítása, tudatos elhallgatása a kommunista uralom idején kezdődött, s ez a próbálkozás olyan sikeres volt, hogy a rendszerváltozást követő több mint két évtizedben sem sikerült ismét a kánon részévé tenni a keresztény világnézetű drámai alkotásokat.¹³

Bodó Márta a drámaelméletben elmélyülve részletesen foglalkozik többek között Pilinszky János, valamint Hans Urs von Balthasar teológus, irodalomtudós keresztény színházról és drámáról írt munkáival is.¹⁴

Pilinszky János az *Új Ember* hasábjain megjelent cikkében így fogalmazza meg szakrális színházzal kapcsolatos gondolatait: a színház „*eleve szakrális művészet, mivel csakis a transzcendens utalás képes annak is, ami a színpadon történik, s annak is, amire a színpad utal, megadni a jelenlét igazságát... A valódi szakrális drámának sokkal mélyebb a bizalma megjelenítő erejében és önmaga jelenlétében. Innen gesztusainak hallatlan szabadsága, mely formailag szinte a megidézett valóság ellenére dolgozik. Gondoljunk a szentmise egyedülálló drámájára, mely épp végtelen csendjével idézi meg az egyszerű véres áldozatot, a kölcsönös és tökéletes jelenlét jegyében*”.¹⁵

Hans Urs von Balthasar drámaelméletének alaptétele nem más, mint az, hogy a teológia mind formáját, mind tartalmát tekintve hatalmas feszültségekkel telített tudomány, míg a színházi jelenség a maga drámai elemei a darab szubsztanciája miatt kiválóan megfeleltethető teológiai szempontoknak. Röviden: a dráma és teológia egymás mellé rendelése nagyon jól alkalmazható.¹⁶ Ennek okát abban látja, hogy a teológia létrejöttét egy hatalmas természetfeletti dráma előzi meg, amely

¹² Von Balthasar, Hans Urs: *Theodrama. Theological Dramatic Theory. Vol 1. prolegomena*. Trans.: Graham Harrison. Ignatius Press, San Francisco, 1988. (A továbbiakban: Balthasar, 1988.) 127–130.

¹³ Bodó, 2012. 88.

¹⁴ Bodó, 2012. 102–107.

¹⁵ Pilinszky János: *Szagrális színház?* In: *Új Ember*, 1967. december 31.

¹⁶ Balthasar, 1988. 11–12.

feltétele, bevezetője a természetes, emberi drámának.¹⁷ A svájci tudós szerint a keresztény drámának komoly alapjai vannak napjainkban is, sőt számára egyetlen dráma létezik, az, amely Isten és ember közt zajló hatalmas történés, és a világ, az emberiség sorsa rendeződik általa¹⁸ Krisztus története is tele van drámai mozzanatokkal, s azt vallja, hogy már pusztán Krisztus követése is dráma, hiszen, akik hasonlítani akarnak hozzá, utánozni, követni kívánják őt, azoknak nem ritkán az általa megtapasztaltakkal is szembe kell nézniük, megküzdve a tudatlanság, a rosszindulat, a bűn, az önzés, a szeretetlenség, valamint a betegség, elhagyatottság rémképeivel és valóságával. Az isteni dráma az ember ősidőktől kezdve feltett kérdéseire ad választ a befogadóknak: ki vagyok, honnan jövök, hová tartok? Mi értelme van az életnek? A színház katarzisélményének is ez a célja, azonban elmondhatjuk, hogy Isten szemszögéből nézve mindez egészen kozmikus perspektívát nyer az emberiségre nézve. Ez a kozmikus dráma – vagyis Jézus pere, ítélete, halála és feltámadása – nem ér véget Jézus történetének beteljesedésével, de még a megváltással magával sem, hanem Balthasar szerint „*egy végjáték felé tart, amely az eszkatonban zajlik, s amely meghatározza az egész drámai folyamatot*”.¹⁹ A legfőbb kérdés tehát az, hogy kicsoda az ember valójában? Ehhez pedig a nagy világdramá kulisszái mögé nézve beljebb kell lépni a teológia berkeibe, hogy világgosság gyűljön tekintetében, s a sötétség oszladozni kezdjen annyira, hogy a színész, maga az ember ezen a világszínpadon megtudhassa, kicsoda ő valójában. Szerinte ugyanis ez az első alapfeltétele „*a világszínháznak*”.²⁰

A PARALITURGIA

Az idők folyamán a templomi szertartás körül megjelentek a liturgikus misztérium cselekménye mellett más drámai elemek is. A liturgiát kiegészítő paraliturgikus cselekmények, melyeknek alapja lehet a népi drámajáték, a liturgia részét képezik, abban az esetben, ha megszentelt térben és a liturgia szent idején belül játszódnak. Ha a szent téren kívül jelenítik meg ezeket a darabokat, melyek Krisztus életéről tesznek tanúbizonyságot, akkor nem minősítjük őket a liturgia részének.

A paraliturgikus elemek, mint például egy passió előadás vagy pásztorjáték, esetleg hasonló tartalmú zeneművek előadása célja mindig is az volt, hogy kiegészítsék és elmélyítsék a közösség elmélyülését a teofániában, a vallásos áhitat és a katarzisz érzéseinek fokozása révén. A templomba bevitt színházi előadás, így a pásztorjáték vagy passiójáték túlmutat az egyszerű drámai megjelenítésen. Paraliturgikus

¹⁷ Bodó, 2012. 107.

¹⁸ Balthasar, 1988. 11–12.

¹⁹ Balthasar, 1988. 127.

²⁰ Balthasar, 1988. 130.

cselekménnyé válva, szakralitásban, amely a világ Krisztus általi újratemtése és annak értelmezése körül forog, tovább növekszik. Nemcsak saját színházi, drámai, egyfajta hétköznapi, időleges szakralitást hordoz, hanem a liturgia kiegészítő részeként szent térbe helyezve, s a liturgia idejétől áthatva komoly segítő részévé válik a hívő közösség számára a szentség befogadásában, s ezáltal részévé a liturgia örökkévalósággal való kapcsolatának.²¹

A liturgikus dráma

Már a X. században kezdenek előtérbe kerülni a liturgiában drámai elemek, amikor az egyházi énekekbe *tropusokat* (kérdések és feleletek) iktattak be. Ezek már a középkori drámai dialógus ősei. Az egyházi ének dramatizálásán túl, a X. század óta már gyakran elő is adták, valósággal eljátszották Krisztus kínszenvedését, halálát és föltámadását.

A szertartások dramatizálása eleinte a templomokban zajlott, hiszen a téma szentsége miatt a szakrális helyhez és időhöz kötődött. A liturgikus cselekvésből, elsősorban a nagyheti szertartásokból, prédikációkból fokozatosan alakul ki a középkori színművek olyan jellegzetes formája, mint a mirákulum, a misztériumdráma, a passió, a haláltánc. Maga a liturgia fejlődött művészetté, nem pedig az egyház fejlesztette azzá.

A liturgikus dráma a templomban előadott, az evangélium egyes fejezeteinek recitálása, melyet ének vagy egyéb vallásos aktusok közbeiktatásával tettek változatossá.²² A liturgikus dráma eleinte alkalmazkodott a templom méltóságához, komoly, fennkölt, valóban vallásos volt. Különösen mozgalmas volt a húsvéti, karácsonyi, vízkereshti szertartás. Gyakran papok, papnövendékek, apácák adták elő ezeket a szent darabokat. Lassanként azonban világi és komikai elemek vegyültek a liturgikus drámába, ezért III. Ince pápa 1210-ben kitiltotta a „*ludi theatrales*”, a játékokat a templomból.

Pásztorjáték

Legjobb tudomásunk szerint Assisi Szent Ferencnek köszönhetjük a pásztorjáték születését. Joseph Ratzinger egy tanulmányban²³ maga is méltatja ennek jelentőségét: „*Greccio vidékét Assisi szegények rendelkezésére bocsátotta egy János nevű nemesúr, akiről Celanói Tamás elmondja, hogy magas származása és nagy tekintélye ellenére »a vér nemességét semmibe sem véve egyedül a lélek nemességére törekedett«.*

²¹ Ld.: Bodó, 2012. 108.

²² Ld.: Hont Ferenc – Staud Géza (szerk.): *Színházi kislexikon*. Gondolat, Budapest, 1969. (A továbbiakban: Hont – Staud, 1969.) 268.

²³ Ratzinger, Joseph: *Ökör és számár a jászolnál*. In: *Vigilia*, 2000/1. (A továbbiakban: Ratzinger, 2000.) 3–4.

Ezért szerette őt Ferenc. Jánosról tehát megtudjuk, hogy azon az éjszakán csodálatos látomás kegyelmében részesült. A jászol szalmáján egy kisgyermeket látott mozdulatlanul feküdni, akit azonban Szent Ferenc közelsége mintegy kiragadott álmából. Celanói Tamás hozzáfűzi: »És nem is volt egészen alaptalan ez a látomás. Mert lám, a kisdéd Jézus sokak szívében egészen feledésbe merült; most ellenben Isten kegyelméből szolgálójának, Szent Ferencnek segítségével megint életre támadt, és kitörölhetetlenül mélyen belevésődött az emberek emlékezetébe.«²⁴

Ratzinger így fogalmaz az eseménnyel kapcsolatban: „Ahogyan Celanói Tamás ír első életrajzában erről a jászolos szentestéről, megindító, és döntően hozzájárult ahhoz, hogy a jászolállítás szép szokása elterjedhetett. Joggal mondhatjuk hát, hogy a grecciói éjszaka valósággal újra megajándékozta karácsony ünnepével a kereszténységet úgy, hogy annak üzenete, különös melegsége és emberisége, Istenünk emberisége át tudta járni a lelkeket, és a hitnek új dimenziót adott. A feltámadás ünnepe Istennek a halált legyőző és az eljövendő világba vetett reményre tanító hatalmára irányította a figyelmet. Karácsonykor azonban Isten védtelen szeretete, alázata és jósága válik láthatóvá, amely kiszolgáltatja magát nekünk ebben a világban, s amely által az életnek és a szeretetnek egy új módjára akar megtanítani minket.»²⁵ Ratzinger megfogalmazásában szinte tapintható a szentség és a játék csodájának áhítatos tisztelete. Szemlélődve gyönyörködik, élvezve azt a katartikus tudatformáló állapotot, amit valóságukkal megteremtnek.

Misztériumjáték

A középkori színjátás legjellegzetesebb formája a misztériumjáték, amely terjedelmes, több napig, sőt hetekig is eltartó, versben írott vallásos játék, tárgyát az Evangéliumból meríti. A misztériumjáték az angol és francia területeken alakult ki a liturgikus drámákból. Tárgya elsősorban Jézus élete. Míg a *mystère mimée* néma jelenetekkel kerül bemutatásra, és szigorúan vallási jellegű, addig a *mystère profane* változatban több a világi, főleg történelmi elem.²⁶

A nyugati országok kolostoraiban nemcsak másolták, hanem játszották is a latin szerzők színpadi műveit. A temetések és lakomák alkalmával pedig Franciaországban *jongleur-ök* mulattatták alacsonyabb rendű komédiázásukkal a tömeget. Miközben komédiázásukba a klasszikus színpadi irodalom meg nem értett vagy hiányosan értelmezett szövegtörédei közé a liturgikus dráma egyes részleteit is belekeverték, s papokat is bevontak játékukba. E tény magyarázza a nantes-i

²⁴ Celanói Tamás: *Életrajzok Szent Ferencről*. Ford.: Balanyi György. In: *Ferences források 2*. Agapé Kiadó, Újvidék – Szeged – Csíksomlyó, 1993. 304–305.

²⁵ Ratzinger, 2000. 3–4.

²⁶ Ld.: Hont – Staud, 1969. 295.

zsinat határozatát, miszerint a papság tagjai álarcot nem viselhetnek, és a *jongleur-ök* játékában részt nem vehetnek.²⁷

A XII. században Jeu d'Adam, vagyis Ádám játéka néven terjedt darabok színpada szimultán, vagyis nem egymás után mutatják be a játék egyes képeit, hanem egymás mellett. A valenciennes-i misztériumról fennmaradt rajz szerint egymás mellett a következő díszletek láthatók: a mennyország, Názáret, a Templom, Jeruzsálem, egy palota, a püspökök háza, az aranykapu és a tenger, a pokol torka és a pokol. A misztériumjáték színhelye a templom, a templomudvar, a város köztere, néha a római korból megmaradt amfiteátrum. Nem hivatásos színészek adták elő ezeket, hanem diákok, papok, parasztok, ezért egységes játéktípusuk nem volt. Sem esztétikai, sem dramaturgiai szempontból nem álltak arányban azzal a nagy költséggel és fáradsággal, amelyet előadásukra fordítottak. Akadt közöttük részben némajáték, pompás felvonulás, sokszor szekerekre rakott díszletekkel. Részben verses játék, amely bővelkedett látványelemekben, de bőven van benne bölcselkedő rész is, melyet néha élces betoldások, kegyetlenségükkel vagy pompájukkal megrendítő jelenetek, sőt trágárságok tarkítanak.

A „*représentazione sacra*” néven emlegetett előadásforma a misztériumjáték sajátos itáliai formája. Alapja a páratlanul gazdag lauda-költészet, amely félig elbeszélő, félig dramatizált, vallásos tárgyú, lírai elemeket is tartalmazó költeményekből áll. A laudák teljesen dramatizált formái a devozionék, melyek meglepő naturalizmusra való törekvésről, nagyfokú színpadszerűségről, fejlett díszletezésről és ügyes technikai fogásokról tesznek bizonyosságot.²⁸

A szerzetesi iskolák színjátszó hagyományai

Az iskolai színjátszás legkövetkezetesebb hívei a jezsuiták voltak.²⁹ A XVI. században a rend oktatással foglalkozó magiszterei által megfogalmazott *Ratio Studiorum* nemcsak előírta a növendékpapok és tanárok dramaturgiai képzését, hanem ráadásul megszabta az előadások évenkénti számát, pontosan tisztázva azok körülményeit. Csak az általuk kellő etikai tartalommal rendelkező, épületes darabok színrevitelét engedélyezték. Azt is előírták, hogy az írók lehetőleg kerüljék a női szerepeket, ám ha ezt a cselekmény végképp nem teszi lehetővé, akkor ezeket is csak fiúkkal volt szabad előadatniuk. Előírták, hogy minden jezsuita iskolában

²⁷ http://www.literatura.hu/szinhez/kozepkori_szinhez.html

²⁸ http://www.literatura.hu/szinhez/kozepkori_szinhez.html

²⁹ Loyolai Szent Ignác Jézus Társaságát missziós céllal hozta létre, de hamar rájött, hogy a messzire küldendő térítő papnövendékeket hatékony eszközökkel nevelni kell, emiatt hangsúlyt fektetett az oktatás kidolgozására, melynek fontos elemét képezte a színház. Bodó Márta *Iskola és színház* (Verbum, Kolozsvár, 2009.) című művében részletesen ír a szerzetesi iskolák színjátszó hagyományairól és ezek jelentőségéről.

állandó vagy alkalmi színpadot kell építeni. Sőt az is feltételezhető, hogy a drámai műfajokat az életkori sajátosságoknak megfelelően írták vagy válogatták a diákok számára.³⁰

Figyelemre méltó, hogy határozottan tiltották a liturgikus öltözékek jelmezként való felhasználását, tehát a színház szakrális tartalmát nem keverték össze a liturgia szent cselekményével akkor sem, ha a darabok témái többnyire vallásos jellegűek voltak.

A jezsuitákhoz jártak az előkelő nemesség gyermekei, míg azok a tanítással foglalkozó szerzetesrendek, melyek később kezdték felhasználni az iskoladráma nevelő erejét, az alsóbb társadalmi osztályok gyermekeinek nevelését tűzték célul. E báziskülönbség színjátékaikban is megmutatkozott. A jezsuita darabokban nagyon sok a szereplő, inkább kedvelik a didaktikai és szakrális célokat is szolgáló tragédiákat, és rendszerint latinul adták elő ezeket. Nagyszerű színpadokat rendeztek be Nagyszombaton, Kassán, Egerben; művészi színpadokat festettek és igen nagy gondot fordítottak a jelmezre.³¹ Feljegyzések szerint 44 magyar városban követték a jezsuiták a *Ratio Studiorum* előírásait.³²

A XVII. század közepétől más szerzetesrendek is éltek a dráma és színjáték adta lehetőségekkel, és inntól kezdve elsősorban magyarországi működésükre koncentrálunk. Először a piaristák, azután a ferencesek, illetve a minoriták is bekapcsolódtak a színjátszó tevékenységbe. E rendek iskoladrámái gyorsabban vettek fel népnyelvi elemeket, mint a hosszú évtizedekig kizárólag latin nyelvet használó jezsuitákéi; a közjátékok többnyelvűsége már ebbe az irányba mutatott.

A piarista színpadokról eddig kevesét tudunk. Közönségük nyilván egyszerűbb volt, s talán ennek köszönhető, hogy a magyar világi, hivatásos színészet első szövegekönyveit piarista szerzők írták. A felsorolást nem véletlenül fejeztem be a kegyesrendiek említésével, hiszen a következőkben egy napjainkban bontakozó amatőr színjátszó csoport működését mutatjuk be, amely erőteljes piarista támogatással jött létre.³³

³⁰ A komédiákat a legelső két osztály, a tragédiákat és a mártírdramákat, a cselekményes vagy cselekménytelen moralitásokat, hiteles vagy fiktív történeti témákat, a bibliai történeteket a középső osztályok, a grammatisták és a syntaxisták vitték színre. *Magyar színháztörténet I. 1790–1873/2.* „Iskolai színjáték” címszó (<http://mek.oszk.hu/02000/02065/html/1kotet/4.html>) (A továbbiakban: *Magyar színháztörténet I.*)

³¹ Többek között Kilián István foglalkozik a magyarországi jezsuiták színjátékainak feldolgozásával (különös tekintettel a díszletekre). *The Sopron Collection of Jesuit Stage Designs.* Enciklopédia Publishing House, Budapest, 1999. 72–79. Ld. még: *A magyarországi katolikus tanintézmények színjátszásának forrásai és irodalma 1800-ig.* Argumentum, Budapest, 1992.

³² Kocsis Tünde: *Szerzetesrendek és színjátszás.* In: *Játéktér*, 2014 Ősz. (<http://www.jatekter.ro/?p=11627>)

³³ A szerzetesi iskolák színjátszó hagyományaiból már erősen kitűnik, hogy az egyházatyák által a kereszténység kezdetén még pogány szokásnak minősített, majd az évszázadok során vallásos tartalmakkal átitátódott színház, paraliturgia az egyházban fontos missziós üzenethordozóvá vált. Ld.: *Magyar színháztörténet I.* Számos példát vonultat fel ezzel kapcsolatban szinte minden egyháztörténeti korszak, beleértve napjainkat is. Szeretnék most néhány kortárs példát megemlíteni, ami a várost és a saját plébániai működésemet is érinti.

A LIGET TÁRSULAT

Szeged tiszántúli városrészében, Újszegeden, a Ligetnek nevezett parkban áll a katolikus templom és plébániaépület. Évtizedek óta szokásban van, hogy nagypéntek este a hívek keresztutat járnak a Liget fái között, vagyis énekelve, imádkozva idézik fel Krisztus értünk adott áldozatát.

Történt, hogy egy hívő felvetését a helyi plébános – történetesen e tanulmány szerzője – fontolóra vette. A javaslat abban állt, hogy használjuk fel a festői környezetet arra, hogy misztériumjáték-szerűen éljük át Urunk kínszenvedésének történetét. Az áldott ötletet tettek követték: a helyi piaristákkal³⁴ és ferencesekkel összefogva 2015 virágvasárnapján bemutatásra került a hagyományos Csíksomlyói Passió az újszegedi Ligetben. A szegedi piarista diákszínpad vezetője Keserű György SchP paptanár nemcsak Jézus szerepét vállalta, de jó néhány diákját is a szereplők közé hívta, valamint rendezői meglátásaival segítette az előadás létrejöttét. A hagyományos, népies szövegnek megfelelő zenei betéteket Fábri Géza válogatta, és az általa vezetett Mester Tanoda növendékei adták elő. A főrendező a tehetséges, fiatal Kaj Ádám lett, aki akkoriban a Szegedi Nemzeti Színház segédrendezőjeként tevékenykedett, és akinek karizmatikus egyénisége vonzotta az amatőr színjátszókat. A hat felvonásból álló darab előadása céljából mozgó színpadot állítottunk fel, hogy az egyes stációk szerint a Liget különböző helyszínein elevenedjen meg Jézus szenvedéstörténete. Technikailag nagy kihívás volt a mozgó színpad és a stációk összeegyeztetése úgy, hogy közben a nézőket mintegy interaktív módon az előadással együtt mozgatni, vándoroltatni kellett az egyes helyszínek között. A rendező célja az volt, hogy a hagyományos nagyhéti áhítatot ebben a modern formában megjelenítse. A paraliturgikus jelleget tovább erősítette, hogy az egyes stációk között, míg a színpadot mozgattuk, a nézőket megénekelgetve vonultunk. Hagyományos népénekeket énekelt a közösség, amíg egyik helyről a másikra értünk. A stációk a hagyományos rendben követték egymást. Megjelenítésük azonban rendkívül sok modern, mai értelemben véve szimbolikus színpadi megoldást vonultatott fel.³⁵ Az egyszerű előadás alkalmával, virágvasárnap délután a Ligetben döbrent csend uralkodott, mert a játék segítségével valódi katarzisz és áhítat jelent meg a természeti térben. A lelkes amatőr színjátszó fiatalok a profi

³⁴ E sorok írója piarista öregdiák, aki annak idején a budapesti gimnázium Piarista Színpadának díszlettervezője és készítője volt. A '80-as évek elején pedig szegedi egyetemistaként maga is szereplője volt olyan passiójátéknak, amely számára felejthetetlen élményt adott, és sokat jelentett hitének elmélyülésében.

³⁵ Jézus keresztre feszítését például egy kétágú létra segítségével jelenítették meg. A főszereplő a lefektetett létra tetejére helyezkedett el úgy, hogy amikor a többi szereplő a létrát álló helyzetbe hozta, Keserű György a létra tetején ülve karjait kitérve szimbolikusan jelenítette meg a keresztre feszített Megváltót. Körülötte a keresztfeszítés-stáció hagyományos ábrázolásának megfelelően álltak körben a szereplők, és így mondták el a végszavakat.

rendező vezetése alatt igen nagy sikert arattak. A Ligetben összegyűlt sokaság, amely interaktív módon részese volt a paraliturgikus drámának – akár erre az alkalomra érkezett, akár csak arra járóként csodálkozott rá a történetre –, részese lehetett egy valódi misztériumjátéknak.

Az előadás sikerén felbuzdulva 2016 húsvétjára Kaj Ádám modern passiójátékokat írt az amatőr fiatalokból álló színjátszó csoportja számára. Ez a darab is szabad-téri előadás volt, de nem mozgó színpadra íródott. A rendező egészen újszerű megoldásokhoz folyamodott: a színpadi szimbolika kevésbé a hagyományra, sokkal inkább az élő valóságos Krisztus-hitre épített. Az alapötlet szerint a tizenhárom szereplő a fehér ruhás a Názáreti Jézus kivételével hétköznapi öltözetben, mai nyelvezetet beszélve jelenítette meg a keresztre feszítéshez vezető eseménysort, krisztusi tanításokkal fűszerezve azt. Az egyes jelenetek között „főszereplő-váltás” történt, amennyiben jelképesen mindig másik szereplő öltötte magára a Mester fehér ruháját, s ezzel a szerepét is, hogy ily módon kifejezésre jusson meggyőződésünk: Krisztus a benne hívőkben él, mindenkiben jelen van, mindenkiért adta az életét és viselte a megalázó keresztet. A darab mélyen elgondolkodtató szimbolikája mai nyelven fogalmazta és jelenítette meg az örök érvényű igazságot, miszerint Krisztus miértünk, emberekért vállalta a kereszthalált, hogy üdvösségünket megszerezze (Vö.: Róm 5,6).

A szegedi fiatalokból verbuválódott amatőr, alkalmi színtársulat olyan szellemi műhellyé nőtte ki magát, amely újabb és újabb darabokkal áll elő. A *Godspell* című musical³⁶ a fiatal nemzedék istenkereső játéka. Irodalmi alapja Máté és Lukács evangéliuma, zenei ihletője pedig – ahogy a cím is utal rá – az afroamerikai egyházi muzsika. A mű Jézus és Júdás konfliktusát állítja középpontba, az ő harcuk kényszeríti erkölcsi állásfoglalásra a tanítványokat. Ezt a darabot is olyan érdeklődés kíséri, hogy miután 2016 őszén Szeged különböző művelődési házaiban telt házat vonzott, más városok művészeti fesztiváljaira is meghívást kaptak.

A Liget Társulat a *Godspell* után 2017-ben újra passiójátékkal készül húsvét misztériumára. Az előadás ezúttal az újjörög irodalom XX. századi klasszikusának, Nikosz Kazantzakis *Akinek meg kell halnia* c. regénye alapján készül, Keserű György SchP atya átíratában.³⁷ A darab sok aktualitást tartalmaz: a drámai bonyodalmat egy menekültcsoport érkezése készíti elő. Ezek a menekültek azonban keresztény görögök, akiknek otthonát a török milíciák dúlták és égették fel.

³⁶ John-Michael Tebelak és Stephen Schwartz szerzők műve igazi Broadway-klasszikus.

³⁷ A történet egy anatóliai görög faluban játszódik az 1920-as években. Húsvét táján összeülnek az előljárók. Nagy gondban vannak: a következő évi passiójáték szereplőit kell kijelölniük. Sok vita után Krisztus szerepét Manolioszra, a fiatal pásztorra bízzák. Manoliosz és társai – az apostolok, akik között ott van a földesúr fia is – őszinte szívvel, nagy elmélyüléssel készülnek szerepükre. Ám Krisztus eme igazi követői akaratlanul is szembekerülnek az emberi gonoszsgággal. Fellépésük drámai eseményeket von maga után, melyek során mindenki megmutatja igazi arcát.

Jóllehet, a történet fikció, mégis kísértetiesen egybecseng a törökök által elkövetett örmény genocídium tragikus eseményeivel. Azonban még a történelmileg olyannyira terhelt XX. században is ott a megváltás, a feltámadásba vetett hit. Mert Krisztusnak meg kell halnia, hogy harmadnapon föltámadhasson. „*Et resurrexit tertia die*” – miként a darab szereplői, úgy mi is ebbe a hitbe kapaszkodunk, hiszen minden tragédia mögött ott a végtelen kegyelem.

KONKLÚZIÓ

A misztériumjáték hagyományainak régi és modern értelmezése egyértelműen megmozgatta Újszeged közösségét és mindazokat, akik eljöttek megnézni e darabokat. A paraliturgia valódi missziós feladatot látott el, hiszen láthatóvá tette a tágabb, műkedvelő közönség számára, ugyanakkor mélyen átélhetővé a hívó közösség számára Krisztus misztériumát.

Dolgozatunk végén hadd idézzük a svájci teológus summás állítását: „*Az élet színjáték, a világ színház, az emberek színészek, Isten a szerző. Istent illeti, hogy kiossza a szerepeket, az emberek feladata pedig, hogy jól eljátsszák azokat*”.³⁸ József Tischner lengyel filozófus, katolikus pap pedig Hans Urs von Balthasarral egyetértésben azt vallja, hogy „*voltaképpen csak egyetlen dráma létezik, mégpedig az Istennel való kapcsolatunk drámája. Minden egyéb dráma és drámaszál csak ennek a drámának egy része*”. Márpedig véleménye szerint, ha ez így van, akkor minden dráma leg-tökéletesebb megnyilvánulási formája maga a vallási dráma. Ugyanakkor meggyőződése szerint ezt nem állíthatjuk minden vallás minden drámájáról, ő maga is kizárólagosan a zsidó keresztény vallást tekinti drámai vallásnak.³⁹

A fentiekben idézett Balthasar felhívta rá a figyelmünket, hogy a misztériumjátékok lényege éppen abban áll, hogy a színpadi darabokat átítatja a hitigazság. Színpadi eszköztáruk által ezeket a teológiai igazságokat, mint Krisztus önkéntes keresztáldozatát – a szenvedést és annak mélységes értelmét – a művészet erejével jelenítik meg, és emelik át a nézők tudatába, lelkébe. Ez valóban evangelizációs tevékenység a maga modern formájában. Bodó Márta tézisét a Liget Társulat működése is igazolja, miszerint a színjátszás a katarzis erején keresztül valódi közösségformáló erővé nőheti ki magát a keresztény közösségekben, különös tekintettel missziós értékkel bíró paraliturgikus megjelenési formáira.

*Ft. Dr. Thorday Attila
főiskolai tanár
Gál Ferenc Főiskola Teológiai Kar*

³⁸ Balthasar, 1988. 148.

³⁹ Tischner, József: *A dráma filozófiája. Bevezetés*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000. 22.

IRODALOM

Nyomtatott forrásművek

A magyarországi katolikus tanintézmények színjátszásának forrásai és irodalma 1800-ig. Argumentum, Budapest, 1992.

Arisztotelész: *Poétika*. Ford.: Sarkady János. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1994.

Bodó Márta: *Egyház és színház*. Verbum, Kolozsvár, 2012.

Bodó Márta: *Iskola és színház*. Verbum, Kolozsvár, 2009.

Celanói Tamás: *Életrajzok Szent Ferencről*. Ford.: Balanyi György. In: *Ferences források 2*. Agapé Kiadó, Újvidék – Szeged – Csíksomlyó, 1993.

Eliade, Mircea: *A Szent és a Profán*. Helikon, Budapest, 2014.

Guardini, Romano: *A liturgia szelleme*. Korda Rt., Budapest, 1940. In: *Az imádság iskolájában*. Szent István Társulat, Budapest, 1988.

Hont Ferenc – Staud Géza (szerk.): *Színházi kislexikon*. Gondolat, Budapest, 1969.

Knapp Éva – Kilián István (szerk.): *The Sopron Collection of Jesuit Stage Designs*. Enciklopédia Publishing House, Budapest, 1999.

Pilinszky János: *Szagrális színház?* In: *Új Ember*, 1967. december 31.

Ratzinger, Joseph: *Ökör és szamár a jászolnál*. In: *Vigilia*, 2000/1.

Tertullianus: *A látványosságokról*. In: *Ókeresztény írók. 12. kötet*. Szent István Társulat, Budapest, 1986.

Tischner, József: *A dráma filozófiája. Bevezetés*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000.

Von Balthasar, Hans Urs: *Számvetés*. Sík Sándor Kiadó, Budapest, 2004.

Von Balthasar, Hans Urs: *Theodrama. Theological Dramatic Theory. Vol 1. prolegomena*. Trans.: Graham Harrison. Ignatius Press, San Francisco, 1988.

Internetes források

Kocsis Tünde: *Szerzetesrendek és színjátszás*. In: *Játéktér*, 2014. Ősz. (<http://www.jatekter.ro/?p=11627>)

Magyar színháztörténet I. 1790–1873 2. „Iskolai színjáték” címszó: <http://mek.oszk.hu/02000/02065/html/1kotet/4.html>

http://www.literatura.hu/szinhaz/kozepkori_szinhaz.html

<http://reciti.hu/wp-content/uploads/Kilian80biblio.pdf>

ABSTRACT

It was in 2015 during Lent that our first Passion play had been introduced in the beautiful surroundings of the city park in Újszeged (Hungary). The volunteers of our parish named after Saint Elizabeth of Hungary together with several students and a teacher of the Piarist Secondary school of Szeged. A moving stage was a main plot which they performed the life and death of our Saviour Jesus Christ on. According to the idea of the director of the play, Ádám Kaj wanted to unite a traditional script of the so called Csíksomlyó Passion with a modern, fresh aspect that might have been much more attractive to the younger generation. The success of the play led to the subsequent act in Spring 2016. At this time Ádám Kaj wrote a modern Passion Play which saw the mobilization of the role of Christ instead of the stage. In this study, inspired by these two plays, and especially by the enthusiastic interpretation of the Passion performed by young people, I would like to point out the importance of the relationship between the liturgy and theater even nowadays, the importance of paraliturgical elements in deepening religious devotion as well as their missional role. I agree with Márta Bodó, who in her book „*Church and Theatre*” published in Kolozsvár/Cluj (Romania) in 2012 proves the strong relationship between theater and liturgy through the real nature of catharsis and the holy drama of the whole universe: that is the core of our Christian religion.

SZERZETESEK A GULAGON

A szovjet csapatok 1944 őszén érték el Magyarországot. A keletről nyugat felé haladó sereg 1945 áprilisára „szabadította” fel az országot, és továbbhaladt Ausztria, Németország felé. De a csapatok egy része itt maradt, és igazi megszálló erőként uralta az egész országot. Ennek részleteire itt nem térünk ki, kizárólag egy kérdés, a Szovjetunióba történő elhurcolás ügyét vizsgáljuk. Ennek is csak egy, eddig alig tárgyalt részét, az egyházi emberek sorsát nézzük, azon belül is a katolikus egyházi rendszer jeles papjait, a szerzeteseket.

A címben jelzett Gulag a szovjet diktatúra jellegzetes, az 1920-as évek eleje óta létező és működő intézménye volt, amely a politika számára nem tetsző elemeket befogadó és őrző munkatáborokat jelölte. Ezek funkciója ilyen értelemben kettős volt. Egyrészt a diktatúra „ellenségeinek” őrzőhelye volt (milliókról van szó), másrészt a legnehezebb munkák végzésére (bányák, fakitermelés, vasútépítés) ingyen munkatörőt biztosított. Figyelembe véve az embertelen természeti viszonyokat – a rendkívüli teleket, a mocsaras, erdei körülményeket –, továbbá azt, hogy ezek a táborok szinte semmilyen pozitív adottsággal nem rendelkeztek az ide hurcoltak életének biztosítására, a Gulagra vitt emberek túlélési esélyei minimálisak voltak. Tetézte ezt az a körülmény, hogy jogi értelemben az ide hozott személyek semmiféle védelemre nem számíthattak. Ki voltak szolgáltatva a tábor személyzetének kénye-kedvének, a halottakkal nem kellett elszámolni. A ruházat, az élelem elképzelhetetlenül rossz és kevés volt, az egészségügyi és higiéniai körülmények nem 20. századiak voltak, a munka viszont rendkívül nehéz.

Jogi szempontból a Szovjetunióba került magyarok három kategóriába sorolhatók. Az elsőbe a szovjetek ellen harcoló, fogságba esett katonák tartoztak, akik ténylegesen hadifoglyok lettek. Sok ezer magyar katona közül az életben maradtak 1947-ben tértek haza. A második csoportba azokat soroljuk, akiket a magyar hatóságok átadtak az itteni szovjet hatóságoknak, illetve a szovjetek fogtak el, és állítottak szovjet katonai bíróság elé, majd vitték a tíz-tizenöt évre vagy életfogytiglanra ítéltet a Gulagra. Ezek viszonylag kis számban voltak, és akik életben maradtak 1955-ben térhettek haza. Végül a harmadik csoportba tartoztak a „malenkij robotra” hurcoltak, akiket a szovjet katonák itthon összefogdostak, és út- vagy hídépítésre, illetve egyéb munkára elvittek. A szerencsésebbeket néhány nap után hazaengedték, de sok ezret közülük a Szovjetunióba hurcoltak, és a túlélők csak 1955-ben jöhettek haza.

Írásunkban az egyes becslések szerint mintegy 800 000-re tett elhurcolt magyar közül „csak” a szerzetesekkel kívánunk foglalkozni. Azért is indokolt ez, mert a példák azt bizonyítják, hogy kis létszámukhoz képest jelentősen hozzájárultak, hogy az embertelen körülmények között a foglyok megőrizték lélekerejüket, hitüket, ami elősegítette az életben maradási. Természetesnek tartjuk azt is, hogy magyarokról szólva az egész Kárpát-medencét betöltő, tehát a Trianon előtti Magyarország területét tekintjük át, ami az 1938-as és 1940-es bécsi döntések miatt egyébként is indokolt.

A szerzetesek szenvedéseire, áldozatkészségére és a foglyok közti lelkesítő, vigasztaló tevékenységükre már korábban felhívta a figyelmet Hetényi Varga Károly, de az ő kutatásait sokáig nem követték újabb eredmények.¹ A szerző világosan rámutat arra, hogy miért volt fontos a formálódó kommunista diktatúra számára az egyházi emberek félreállítása. *„Ahogy az épülő kommunizmus minden országában lezajlott, minálunk is úgy félemlítették meg, züllesztették szét a nyáját, hogy előbb megverték, elnémították a pásztorot. Ez azért mutatkozott sürgető feladatnak, mert a pásztorok, különösen a szerzeteseink, nem szűntek meg hangos szóval felhívni a nyáj figyelmét a körülöttük ólálkodó farkasokra”* – írja Hetényi.²

A korábban felsorolt, háromtípusú elhurcoltak közül az első hadifogoly volt, P. Nádasi Alfonz (1909–1997) *bencés szerzetes*. Végzett tanárként, tábori lelkészként vonult be, és főhadnagyi rangban teljesített szolgálatot az oroszok elleni fronton. Majd Budapest ostrománál esett ő is fogságba 1945-ben, és a többi magyar katonával együtt dolgozott a táborokban. Az oroszok a magyar katonák ottlétét titkolták, de Nádasi Alfonz titokban leírta az ott lévő mintegy 3000 katonatisztnak a nevét, és ezt sikerült hazacsempészni. Kiderült tehát a foglyok ottléte, az oroszok pedig – az 1947-es hazai választások közeledtét látva, a kommunisták esélyeit növelni akarván – hazaengedték őket 1947 júliusában. Így került haza Nádasi Alfonz atya is.

¹ Hetényi Varga Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. I. kötet: Üldözött baziliták, bencések, ciszterek, domonkosok, ferencesek és irgalmas rendek szenvedéstörténete*. Márton Áron Kiadó, Budapest, 2000. (A továbbiakban: Hetényi, 2000.); Hetényi Varga Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. II. kötet: Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. Jezsuiták, kapucinusok, karmeliták, keresztény iskolatestvérek, lazaristák, marianisták, mechitaristák, minoriták, piaristák*. Lámpás Kiadó, Budapest, 2002. (A továbbiakban: Hetényi, 2002.) Újabb művek csak 2008–2009 körül készültek: Kahler Frigyes: *A nagy „tűzvörös sárkány” torkában. Konceptió eljárások ferences szerzetesek ellen 1945–1956*. Budapest, 2009. (A továbbiakban: Kahler, 2009.); néhány tanulmány a Medgyesy S. Norbert – Ötvös István – Öze Sándor (szerk.): *Nyolcszáz esztendő a Ferences Rend. Tanulmányok a rend lelkiségről, történeti hivatásáról és kulturális–művészeti szerepéről. I–II. kötet*. Budapest, 2013. (A továbbiakban: Medgyesy – Ötvös – Öze, 2013.). Néhány személyre rövid adatok találhatóak: Rúzsás János: *Gulag lexikon*. Budapest, 2000.

² Hetényi, 2000. 9.

Szerencsére titokban naplót vezetett, s ezek segítségével megírta a katonaságnál és a táborokban történeteket. Halála után, természetesen a rendszerváltás bekövetkeztével két könyve jelent meg, adatainkat is onnan vettük.³

Az ő személye kapcsán is rá kell mutatni arra a döbbenetes tényre, hogy a rettenetes körülményeket túlélő és 1947-ben, illetve 1955-ben hazakerülő foglyokra – természetesen a szerzetesekre még hatványozottabban – nem akármilyen megpróbáltatás várt. A rendszer bűnözőként kezelte őket, nem kaphattak rendes állást, a papok nem kerülhettek templomi szolgálatba. Évtizedeken át gyanús, megbízhatatlan személyként bántak velük.

A másik jele, Gulagot megjárt bencés szerzetes Olofsson Károly Placid atya volt (1916–2016). Az ő számos – természetesen 1990 után – adott interjújának, beszámolójának, írásban megjelent életrajzának köszönhető, hogy ilyen sokat tudunk a táborokban történekről. A száz esztendőt megélt, kiváló humorú, derűs szerzetes a kommunizmus elszánt ellensége volt, ezért őt a kommunista rezsim már 1946-ban elsőszámú közellenségként kezelte. De az atya népszerűsége és a ténylegesen megfogalmazható vádpontok hiányában nem tudták bíróság elé állítani, ezért átadták a szovjet katonai hatóságnak, akik rövid úton tíz év börtönre ítélték, így ő az elhurcoltak második csoportjába tartozik.⁴

Olofsson Placid vidám, jó humorú, magasan képzett tanár és pap volt. Sokat foglalkozott a fiatalsággal, sokra tartotta a személyesen is megismert cserkészeket. Amikor elvitték a Szovjetunióba, egyik táborból került a másikba. Mindenütt feltalálta magát, a rendkívüli körülmények között is megoldotta, hogy naponta misézzen. Ő tartotta a lelket a körülötte lévőkben, nem csak szó szerint az istenhitet, de a reményt is, hogy a tábor poklát túl lehet élni. Négy szabályt állítottak fel:

1. Nem szabad dramatizálni a szenvedést, a borzasztó körülményeket sorolni, panaszkodni, mert az csak elveszi az energiát.
2. A tábor körülményei között is meg kell találni az élet apró örömeit. Megünnepelelték a karácsonyt, örültek, ha egy morzsával nagyobb fekete kenyeret kaptak, és ezeket az apróságokat esténként elsorolták egymásnak.
3. A rabok tudatosították magukban, hogy ők különbek, mint a rájuk vigyázó börtönőrök. Ez néha több energiába került, de sokszor sikerült megmutatniuk, hogy ők tudnak olyat is tenni, amire az őrök nem képesek.

³ Nadas Alfonz: *Hadinapló*. Győr, 2009.; Nadas Alfonz: *Hadifogolynapló*. Győr, 2010.; www.taborilelkesz.hu (a katonák egyházi hírei)

⁴ Ld.: dr. Olofsson Károly Placid (OSB) Placid Atya: *A túlélés szabályai a Gulagon*. In: *Jel*, 2003/2.; *Egy magyar szerzetes pap a GULAG-on*. www.biblia-tarsulat.hu; Ézsiás Erzsébet: *A Hit Papjai. Olofsson Placid atya élete*. Budapest, 2008.; Borókai Gábor: *100 Placid-év*. In: *Heti Válasz*, 2016. december 22. 13.; László Dóra: *A Gulag legboldogabb foglya*. In: *Heti Válasz*, 2016. december 22. 36–40.

4. A negyedik, legutolsó szabály volt a legfőbb: tudatosították magukban, hogy nekik van hova kapaszkodni a szenvedésben. „Nekünk hívő embereknek volt hová kapaszkodnunk: a Jóistenbe, és ezért nekünk könnyebb elviselni a szenvedést” – mondta. Az Isten nagyobb, hatalmasabb, mint a táborparancsnok, de még Sztálinnál is nagyobb. Sokat beszéltek a Bibliáról, Placid atya gyakran gyóntatott, erősítette az emberek hitét.⁵

Placid atya 1955 végén került haza. Mivel a bencés rend létszámát 1950-ben korlátozták, nem mehetett vissza Pannonhalmára, papként sem helyezkedhetett el, ezért Budapesten egy kórház mosodájában dolgozott egy ideig. „*utána már rangom is volt: mosodavezető voltam 20 évig. Persze én, amikor segéd munkás voltam, akkor is fölszentelt pap voltam*” – írta.⁶ Jellemző momentum Placid atya életében, amelyről megemlékezik, hogy milyen volt az őt elítélő szovjet hadbírói tárgyalás. Az atya a szovjet katonai bíró előtt azzal próbált védekezni, hogy elmondta: a háború alatt ő tiszti rangban tábori lelkész volt, de ellenezte a háborút, ezért leszerelték a katonaságtól. Erre a szovjet bíró azt felelte: „*Nekünk nem azokkal van bajunk, akik akkor nyilasok voltak, és most kommunisták, hanem azokkal, akik akkor sem voltak hajlandók nyilasok lenni, és most sem kommunisták*”.⁷

Külön fejezetet képeznek a ferences atyák. Az ő hősiek helytállásuk, bátor kiállásuk, a fiatalok lelkesítése a szovjet kivégzőoszlophoz vezetett. P. Kiss László Szaléz (1904–1946) testvéréről van szó, aki Gyöngyösön volt pap és sok fiatal volt körülötte. A helyi kommunisták és a szovjetek együtt elfogtak sok fiatal fiút, azzal vádolva őket, hogy fegyveres felkelést szerveznek, és hogy orosz katonák ellen követtek el fegyveres merényleteket. Hamarosan „*főbűnös*ként” Szaléz atyát találták meg, és 1946 áprilisában letartóztatták. 1946 szeptemberében halálra ítélték.⁸ A Kiss Szaléz ellen folytatott eljárás országos figyelemztetésnek is minősült az egyház és a szerzetesrendek irányába. Különösen a ferencesek voltak célkeresztben, hiszen országos elterjedtségük, az alsóbb néptömegek körében való népszerűségük, továbbá példás szegényes életmódjuk miatt nagy befolyásuk volt a városi emberekre. Azt pedig véletlenül sem lehet mondani rájuk, hogy a szovjet hadsereg vagy a nyomuló kommunista rendszer nagy hívei lettek volna.

⁵ www.biblia-tarsulat.hu

⁶ www.biblia-tarsulat.hu

⁷ Hetényi, 2000. 101.

⁸ Hetényi, 2000. 492–493. Kiss Szaléz ügyére ld. még a Kálmán Peregrin által összeállított kötetet: „*Te meztelen Krisztus, hol hagytad az ingedet?*” *Ferencesek a feloszlatás idején*. Budapest, 2000. (A továbbiakban: „*Te meztelen Krisztus...*”, 2000.) Ebben a vezető írás: P. Kiss Szaléz *vértanúsága*. 69–71.; Ötvös István: *Előjáték vagy főharag. Értelmezési kísérlet Páter Kiss Szaléz ügyéhez*. In: Medgyesy – Ötvös – Óze, 2013. I. 456–475.

Ezt indokolja, hogy Kiss Szaléz mellett sorra indultak eljárások más ferences szerzetes ellen.⁹

Ilyen jeles testvér volt P. Lukács László Pelbárt (1916–1948), aki a Gyöngyöstől nem messze lévő hatvani rendháznak volt a házfőnöke. Kiváló hittantanár és ifjúságot jól kezelő, népszerű pap volt, akit belekeverték a Kiss Szaléz-féle ügybe. Előbb a magyar hatóságok tartóztatták le 1946 májusában, azután átadták őt a szovjeteknek, akik huszonöt év kényszermunkára ítélték. A Szovjetunióba, Finn-Karéliába vitték, ahol a nehéz munka, a hideg és az embertelen körülmények miatt 1948 áprilisában meghalt. Bár Kiss Szalézt Magyarországon ítélték el és végezték ki a szovjetek, Lukács Pelbárttal együtt méltán tartjuk mindkettőjüket a Gulag áldozatának.¹⁰

A ferences Gulag-foglyok között Hetényi Varga Károly említi Spisják Szimpliciusz testvért Dunaföldvárról, akiről csak annyit tudni, hogy sokat szenvedett a szovjet fogságban, de 1949-ben már itthon volt.¹¹

Van néhány adatunk más elhurcolt ferences testvérről is, de egyelőre pontosabb részletek nélkül. A szécsényi rendház 1950-es története kapcsán olvashatjuk, hogy 1950. július végén az atyák érezték a fokozódó hatósági nyomást. Keifert Szilver házfőnök hazaküldte Budára Galitz Töhötöm testvért, mert nem akarta, hogy az oroszországi internálás után ismét fogságba kerüljön.¹²

Hetényi említi még P. Simon Károly Elazar nevét, aki több társával együtt Szatmár egyházmegyében szolgált. Azt írja, hogy a plébánosként szolgáló P. Simont az oroszok elvitték, és öt évig volt szovjet munkatáborban.¹³

Külön kell szólni az Erdélyben működő ferencesekről. Nagyszebenben volt a német nyelvű hívek papja P. Harnisch József Placid. 1945-ben, amikor az ottani németeket az oroszok kollektíve elvitték a Szovjetunióba, ő önként ment a híveivel, és három évet töltött velük bányában dolgozva.¹⁴

A *minorita* atyák közül P. Gruber Ernő Lőrinc nevét ismerjük, szintén Erdélyből. Őt az oroszok 1945 januárjában vitték el, német neve miatt. 1949-ben engedték haza, akkor Aradra ment, de ekkor meg a Securitate tartóztatta le. Az '50-es évek végén szabadult betegen, 1962-ben halt meg.¹⁵

⁹ Erre vonatkozóan ld.: Kahler, 2009.; Kahler Frigyes: *Korai koncepciók eljárások ferences szerzetesek ellen 1945–1956*. In: Medgyesy – Ötvös – Öze, 2013. I. 412–455.

¹⁰ P. Lukács Pelbártra vonatkozóan ld.: Hetényi, 2000. 531.; P. Szántó Konrád: *Lukács Pelbárt élettörténete*. In: „*Te meztelen Krisztus...*”, 2000. 72–74.; Kálmán Peregrin: *A hét ferences vértanú élő emlékezete*. In: Medgyesy – Ötvös – Öze, 2013. I. 476–490.

¹¹ Hetényi, 2000. 288., 336.

¹² Ld.: „*Te meztelen Krisztus...*”, 2000. 204. Érdekes, hogy Hetényi Varga Károly nem tud Galitz Töhötömről.

¹³ Hetényi, 2000. 564.

¹⁴ Hetényi, 2000. 492–493.

¹⁵ Hetényi, 2002. 492.

A *piarista* atyák is hoztak áldozatot. 1944. október 13-án fogták el és tették vagonba Szász István Kolozsvárott tanító atyát. A Szovjetunióba tartó szerelvények heteken át utaztak, benne a foglyok embertelen körülmények között voltak. Szász István nem bírta sokáig, 1944. november 11-én szedték ki holttestét a vagonból.¹⁶

A *jezsuita* rendből P. Vág (Eredics) József neve ismert, akit a fiatalokkal, cserkészekkel kapcsolatos aktív munkája miatt akartak „eltüntetni”, így egy szovjet katona elleni merénylet kapcsán került az oroszok fogságába, akik tíz év kényszer-munkára ítélték. 1954 végén tért vissza a Gulagról Magyarországra.¹⁷

Bár a Trianon utáni Magyarországon kevés *görög-katolikus* maradt, annál többen voltak Kárpátalján, amely terület 1920 után Csehszlovákia része lett. Azonban 1945-től a szovjetek saját országukhoz csatolták. Hasonlóképpen Szatmár, Bereg megyék is részben odakerültek. Az itteni lakosságban igen nagy számban voltak görög-katolikusok, és az ő lelki gondozásukban meghatározó szerepe volt a görög-katolikus szerzeteseknek, a *bazilitáknak*. A szovjet rendszer megjelenésével az ő üldözésük is megkezdődött.

A beregszilvási Szkiba Jánost 1945-ben fogták el, nyolc év kényszermunkára ítélték, de csak 1955-ben szabadult.¹⁸ Még rosszabb lett a helyzet 1948 után, amikor Sztálin elrendelte a görög-katolikus egyház beolvasztását az ortodox egyházba. Sépa Bazil szerzetest a kisbereznai kolostorból viszik el 1948-ban, tíz évre ítélik, és 1955-ben szabadult.¹⁹ Lozán Bazil Ungvron szolgált, 1949-ben ítélték huszonöt évre, 1956-ban rokkantan tért haza Beregszászra.²⁰ Sztankaniecz-Hám Ágoston bányászfalui lelkéssz 1949-ben ítélték szintén huszonöt évre. 1957-ben kiengedték a lágerből, de nem térhetett vissza Kárpátaljára, csak 1991-ben (!). Addig ott kellett maradnia Karagandában.²¹

Bendász Istvánt – szintén Kárpátaljáról – 1950-ben ítélték huszonöt évre.²² Holis Antal Ungváron ténykedett, 1950-ben ő is huszonöt évet kapott, 1953-ban a táborban halt meg.²³ Szidej Tódort Munkácsról vitték el, szintén huszonöt év kényszermunkára, de 1955-ben hazatérhetett.²⁴ Zavagyák Bazil a vértanú püspök, Romzsa Tódor embere volt, 1950-ben őt is elvitték, huszonöt évre ítélték – 1956-ban szabadult, Huszton telepedett le, 1958-ban rejtélyes körülmények

¹⁶ Hetényi, 2002. 594–595.

¹⁷ Hetényi, 2002. 372–374.

¹⁸ Hetényi, 2000. 47.

¹⁹ Hetényi, 2000. 44–45.

²⁰ Hetényi, 2000. 28.

²¹ Hetényi, 2000. 48–50.

²² Hetényi, 2000. 25.

²³ Hetényi, 2000. 25–26.

²⁴ Hetényi, 2000. 46.

között megölték.²⁵ Drebitka Demeter Dénes szerzetes Máramaros és Ungvár területén szolgát, míg 1951-ben elfogták, és a Gulagra vitték. 1955-ben elengedték, de 1957-ben ismét bebörtönözték, és csak 1962-ben szabadult.²⁶

Szomorú névsor, szomorú sorsok. Sajnos bizonyos, hogy a lista nem teljes. Az utókor feladata, hogy a többi áldozatot is felkutassa, sorsukat bemutassa, emléküket megőrizze. Mindannyiunk erkölcsi kötelessége az embertelen kommunista diktatúra rémtetteit ismerni, elevenen tartani, az áldozatok, mártírok munkájáról, szenvedéseiről megemlékezni.

*Dr. Zombori István
történész, mb. docens
Gál Ferenc Főiskola*

²⁵ Hetényi, 2000. 50–51.

²⁶ Hetényi, 2000. 24.

